

PLUTARKHOSZ

HÍRES RÓMAIAK

A moszkvai Ucspedgiz
Híres rómaiak - Plutarkhosz nyomán című kiadványát
fordította és átdolgozta
F. KEMÉNY MÁRTA

TARTALOM

**ROMULUS
NUMA POMPILIUS
CORIOLANUS
CAMILLUS
FABIUS MAXIMUS
MARCUS CATO
AEMILIUS PAULUS
TIBERIUS GRACCHUS
CAIUS GRACCHUS
CAIUS MARIUS
SULLA
QUINTUS SERTORIUS
MARCUS CRASSUS
POMPEIUS
CAIUS JULIUS CAESAR
CICERO
MARCUS BRUTUS
ANTONIUS**

ROMULUS

A Tiberis partján elterülő Róma, a mai Olaszország fővárosa ősi eredetű város. Múltja visszanyúlik a messzi századokba.

Hogy honnan és miért kapta világszerte híres nevét, nem tudjuk, de nem tudták a régi rómaiak sem. Azokban a távoli időkben a történelem inkább művészet volt, mint tudomány. Régészet, azaz archeológia még egyáltalán nem létezett. Éppen ezért a valóságot mondákkal és regékkel helyettesítették, amelyekben a képzelet csodálatos módon összekeveredett a messzi múlt történelmi eseményeivel.

A régi történetírók különbözőképpen vélekedtek Róma eredetéről. Egyesek szerint a Tiberis, a mai Tevere partjának lakóit egy keletről bevándorolt, görög eredetű nép, a pelaszkok megtámadták és legyőzték. Az ő fegyvereik erejéről nevezték el az általuk alapított várost Rómának, mivel *rhómé* görögül erőt, hatalmat jelent.

Mások szerint Rómát trójai menekültek alapították. Városuk eleste után a trójaiak egy része kitört az égő falak közül, a kikötőbe menekült, és hajóra szállva elindult nyugat felé. A menekülők sokáig látták szülővárosuk lángjait. Útjuk sokáig tartott a háborgó tengeren, és nagy veszélyekkel járt.

Egyszer a vihar ismeretlen partokra vetette a hajókat. Kikötöttek, és a fáradt utasok elaludtak. Mialatt a férfiak aludtak, egy Rhómé nevű trójai asszony megszemlélte a vidéket, amely bővizű folyó torkolatában terült el. Rhómé így szólt társnőihez:

- Hosszú heteken át sodort bennünket a vihar a tengeren. A sok nélkülözés elgyötört bennünket, nézzétek, gyermekeink is mennyit szenvednek. Ennél jobb vidéket eddig még nem találunk. Maradjunk itt, és nehogy férjeink ismét útra kelhessenek, gyűjtsuk fel a hajókat.

Az asszonyok így is tettek. A férfiak, amikor álmukból felébredtek, látták, hogy hajóik égnek. Akarva-akaratlanul ott kellett maradniuk; rövidesen hozzáláttak lakóhelyük felépítéséhez, mely később várossá növekedett. Minden kedvezően alakult: termékeny volt a föld, és a szomszéd népek is jó szívvel fogadták a jövevényeket. Rhómét pedig azzal tisztelték meg, hogy városukat róla nevezték el Rómának.

Állítólag ettől az időtől kezdve maradt fenn az a szokás, hogy az asszonyok csókkal köszöntik rokonaikat és férjüket, mert amikor a hajókat felgyújtották, csókokkal kedveskedtek nekik, és ezzel igyekeztek megengesztelni őket.

Az itt leírtakon kívül sok más monda is maradt még fenn a város alapításáról; valamennyi fényt akar deríteni Róma eredetére. A számtalan rege és monda közül végül kivált egy, és erről beszélnek leginkább mind a mai napig. Ez a monda Romulus nevéhez fűzi Róma alapításának történetét.

Amikor a hatalmas Trója elpusztult, védőinek egy része elmenekült. Magukkal vitték a város kincseit is. A trójaiak vezére a hős Aeneas volt. A menekülők hajója sokáig hányódott a viharos tengeren, végül a szél partra sodorta őket, éppen azon a tájon, ahol egy széles és bővizű folyó ömlött a tengerbe. A folyó partját sűrű erdő, bozótos terület borította. A ragyogó napfény megvilágította az egész síkságot. A kék égbolt visszatükröződött a folyók és a part menti tavak tükrében. Itália partvidéke volt ez, és a helyet Latiumnak hívták. A menekülők elhatározták, hogy ott maradnak, és az egyik kisebb tó partján megalapították Alba Longa városát. Alba Longa uralkodója Aeneas lett, később az ő leszármazottai örökölték a trónt.

Ezután sok-sok év telt el. Alba Longa egyik későbbi uralkodója a halálos ágyán magához hívatta fiait, Numitort és Amuliust, és így szólt hozzájuk:

- Úgy érzem, eljött halálom órája. Most itt van előttetek, amit tőlem örökölni fogtok. Itt van a koronám és királyi hatalmam, itt pedig minden vagyonom. Válasszatok!

Numitor a koronát választotta, ő lett Alba Longa királya. Az álnok Amulius pedig a kincset akarta magának, gondolván, hogy ez hozzásegíti a hatalom megszerzéséhez. Amulius összeesküvést szőtt, ennek segítségével elkergette bátyját a trónról, és ő lett a város uralkodója. De mint mindenki, aki becsstelen úton-módon jutott a hatalomhoz, ő is rettegett a megtorlástól.¹

A trónjától megfosztott Numitor ezután falusi birtokán élt leányával, Rea Silviával. Amulius azonban attól tartott, hogy Silvianak majd gyermekei lesznek, akik bosszút állhatnak nagypapjuk elkergetéséért. Ezért parancsot adott, hogy szenteljék fel Rea Silviát Vesta istennő papnőjévé. A Vesta-szüzek - az istennő papnői - köteles fogadalmat tettek, hogy sohasem mennek férjhez. Szigorú büntetés várt azokra, akik a fogadalmat megszegtek.

Amulius most megnyugodott: Numitornak nem lesznek unokái, nem lesznek törvényes örökösei. De nemsokára hírül hozták az uralkodónak, hogy Rea Silvia két fiút szült. Az a hír járta, hogy az ikrek apja nem más, mint maga Mars, a hadak istene.

Amulius szörnyű haragra gerjedt. Megparancsolta szolgálinak, hogy öljék meg Rea Silviát. Antho, a király lánya azonban térdre vetette magát apja előtt, és kérlelte, hogy változtassa meg a szigorú büntetést. Amulius hallgatott lánya könyörgésére, a halálbüntetést elengedte, helyette örökös föld alatti börtönbe záratta Rea Silviát. De a gyermekeknek nem kegyelmezett. Magához hívatta bizalmas emberét, és megparancsolta, hogy az újszülötteket dobják a Tiberisbe. A szolga fogta a gyermekeket, fateknőbe rakta, és a folyóhoz vitte őket. Erős szél fújt, és nagy, tarajos hullámokat borzolt a folyón. Amulius embere lement a folyómederhez, de megijedt a hullámoktól, a viharos, rohanó áradattól, és ott hagyta a teknőt a parton.

A folyó tovább dagadt, vize gyorsan emelkedett, egy hullám hamarosan felkapta a teknőt a gyermekekkel, és magával ragadta. Az ikrek azonban nem vesztek oda. Az áradat magával sodorta a teknőt, csendesebb vizekre vitte, ahol megakadt egy nagy vadfűgefá gyökereiben.

Eközben Faustulus pásztor, aki éppen a király nyáját legeltette a folyó partján, megpillantotta a vízben ringó teknőt az ikrekkel. Azt is észrevette, hogy egy anyafarkas ment oda hozzájuk. A pásztor azt hitte, hogy a vadállat nyomban széttépi a csecsemőket, és segítségükre akart sietni, de megállt, mert szokatlan látvány tárult elébe. Az anyafarkas tejével táplálta a csecsemőket. Aztán egy harkály röptül oda, és élelmet hozott a csőrében. Amikor a farkas eltávozott, és a harkály elrepült, Faustulus leereszkedett a folyóhoz, felvette a teknőt a gyerekekkel, és hazavitte. Az egyik fiút elnevezte Romulusnak, a másikat Remusnak. Ettől az időtől fogva az ikrek Faustulus pásztor és felesége, Acca Larentia házában éltek, növekedtek és nevelődtek.

A nőtény farkasról szóló monda elterjedését az is előidézhette, hogy a *lupa* szó egyaránt jelent nőtény farkast és könnyű életű nőt a latinoknál, és ilyen volt Faustulus felesége, Acca Larentia is.

¹ Titus Livius (i. e. 59 - i. sz. 17) római történetíró fő művéből, „A rómaiak viselt dolgai a város alapításától kezdve”, megismerhetjük Róma történetének jelentős részét. A 142 kötetből álló könyvből 35 fennmaradt. Történeti adatai nem mindig helytállóak, de művészi értéke maradandó. A fenti részlet Livius műveiben is szerepel, de ott más változatban, amely „Római regék és mondák” című kiadványunkban jelent meg

Romulus és Remus erős, magas ifjakká serdültek. A két gyermeket Gabiiba vitték, ott tanultak írni-olvasni; állítólag Numitor tudott csodálatos megmenekülésükről, és gondoskodott nevelésük költségeiről. Tüzes, bátor, rettenthetetlen ifjakká nőttek mind a ketten, mégis Romulus volt kettőjük közül az értelmesebb. Tisztelték és szerették őket, mert segítettek a szegényeken, és megvédelmezték a gyengéket a rablók ellen, akik abban az időben szép számmal tanyáztak az erdőkben. Az ikrek a magukhoz hasonlókkal vagy nehezebb sorsúakkal mindig nyájasak voltak. A király szolgáit azonban megvetették. Romulus és Remus dicső híre mindenütt elterjedt, és egyre több szegény paraszt, szökött rabszolga kereste fel őket.

Romulus és Remus bátorsága és szabadságszeretete, hívei számának szaporodása nyugtalanította Amulius királyt, aki megparancsolta, hogy fogják el a két testvért.

Egy alkalommal a király katonái megtámadták és elfogták Remust, amint társaival ment az úton. Amulius elé vitték, és így szóltak:

- Íme, királyunk, itt az egyik a kettő közül, kiket elfogni megparancsoltál. Bátyád, Numitor legelőjén találtunk rá.

Amulius már majdnem kiadta a parancsot, hogy végezzék ki Remust, de meggondolta magát. Inkább átadta Numitornak, hogy ítélkezzék az felette, hiszen az ő földjén fogták el az ifjút.

A ravasz Amulius azért döntött így, nehogy azzal vádolhassák, hogy megfosztotta bátyját minden hatalomtól, méltóságát megcsorbította, és még a megmaradt birtokán sem hagyja Numitort bíraskodni.

Numitor nagy izgalommal nézegette az előtte álló sudár, magas fiatalembert.

- Ki vagy te, és honnan jöttél? - kérdezte Remustól barátságosan.

Remus bátran válaszolt:

- Nem hallgathatok el előled semmit, uram. Amulius ítélet nélkül számol le foglyaival, te pedig, mielőtt döntenél foglyod sorsa fölött, meg akarod hallgatni. Látom, te méltóbb vagy az uralkodásra, mint Amulius, ezért beszélek őszintén veled. Én Remus vagyok, a testvérem pedig Romulus. Mi mindig úgy hittük, hogy a király szolgájának, Faustulusnak és Acca Larentiának vagyunk a gyermekei. De azt beszélnek, hogy világra jöttünket titok fedi. Különös dolgokat beszélnek az emberek a mi gyermekkorunkról. Vadállatok és madarak tápláltak engem meg Romulust: anyafarkas szoptatott bennünket, és egy harkály hozott a csőrében ennivalót, amikor a nagy folyó partján egy teknőben feküdtünk. A teknő még ma is épségben van. Rézabroncsán elmosódott, régi írásjelek látszanak...

És Numitorban egyre erősödött a sejtélem, hogy az unokája áll előtte, egyik gyermeke Rea Silvianak, aki még mindig sötét börtönben senyved. Tovább faggatta Remust, hogy sejtését beigazoltnak lássa.

Eközben Faustulus magához hívta Romulust, és elmondta neki, mi az igazság származásáról. A pásztor már korábban is tett célzásokat az ikrek csodálatos megjelenéséről, de most, amikor Remust elfogták, úgy gondolta, ezentúl nem kell már semmit sem eltitkolnia.

Faustulus könyörgött Romulusnak, segítsen Remust kiszabadítani, ő maga is Numitorhoz igyekezett Remus ügyében. Magával vitte a teknőt, mely egykor Romulus és Remus bölcsője volt. Ezzel felhívta magára a királyi örök figyelmét. Az egyik megállította Faustulust, megkérdezte tőle:

- Mit viszel magaddal, Faustulus?

Az őt gyanúsítva találta a pásztor válaszát, és felszólította, hogy tárja szét a köpenyét. Amikor megpillantotta az avított teknőt, melyet az öreg oly buzgón rejtegetett, felnevetett, és tovább akarta engedni. Az örök között azonban véletlenül volt egy, aki társaival együtt annak idején Amulius király parancsára kivitte a folyóhoz Rea Silvia gyermekeit. Nyomban felismerte a teknőt, és parancsot adott, hogy fogják el Faustulust, és vezessék Amulius palotájába.

A király megrémült:

- Numitor unokái életben vannak?!

Faustulust kegyetlenül megkínozták, de az idős ember mégsem fedte fel a teljes igazságot. A hóhér korbácsütései nyomán bevallotta, hogy a gyermekek élnek, de azt nem árulta el, hol tartózkodnak.

- Alba Longától távol őrzik a nyáját - suttogta véresre sebzett szájával.

- Hát ide minek jöttél? - kérdezte fenyegetően Amulius. - Minek hoztad ide ezt a teknőt?

- Rea Silvianak, a gyermekek anyjának hoztam - válaszolta nyögve az öreg. - Oly sokszor kérte már, hogy vigyük el neki a bölcsőt: úgy szeretné látni, kezével megtapogatni...

Eközben hírül hozták a királynak, hogy fegyveres emberek törtek be a városba, és a palota felé tartanak. Romulus nagy erőket gyűjtött össze, hogy testvérét kiszabadítsa, az ő emberei érték oda. Csoportokra osztotta harcosait, egy-egy csoportba száz ember tartozott. Alba Longa lakói közül is sokan csatlakoztak Romulushoz, mert gyűlölték a zsarnok Amulius; Remus is közöttük volt, akit az öreg Numitor közben elengedett, hogy találkozhasson testvérével.

Amulius fejét vesztette: mint az üldözött vad, rohangu a palotában; nem tudta, mit tegyen, hogyan mentse életét.

A királyi várat rövid idő alatt bekerítették, kis létszámú őrségét szétverték - Romulus és Remus emberei betörték a fellegvárba. A zsarnokot, aki zavarában és rémületében még gondolni sem tudott a menekülésre, kézre kerítették és megölték.

Romulus és Remus kikiáltották nagyapjukat, Numitort Alba Longa uralkodójának, a börtönből kiszabadították édesanyjukat, Rea Silvát, akit megbecsüléssel és tisztelettel vettek körül.

Numitor törvényes örökösévé tette meg Romulust és Remust. Az ikrek azonban nem szándékoztak Alba Longában maradni, úgy döntöttek, hogy másutt telepednek le. A hozzájuk csatlakozott emberekkel együtt elhatározták, hogy új várost alapítanak. Romulus azt a helyet választotta ki az új városnak, ahol egykor a Tiberis partra vetette és az anyafarkas táplálta őket.

Az ikrek között vita támadt, hol építsék fel a várost, mi legyen a neve, és melyikük fog uralkodni benne. Romulus a Palatinus nevű dombot választotta ki az építkezésre, Remus pedig úgy vélte, hogy az Aventinus nevű domb megfelelőbb. Szokás szerint abban állapodtak meg, hogy a vitát madárjósítás útján döntenek el, és ily módon tudomást szereznek az istenek akarataról. A testvérek egymástól elkülönülve leültek, és várták a jövőmondó madarakat.

Rövid idő múlva Remusnak megjelent hat saskeselyű. A rákövetkező percben pedig Romulus előtt kétszer annyi madár húzott el.

A testvérek ismét vitába szálltak egymással. Remus azt állította, hogy azé az elsőség, akinek először jelentek meg a jövőmondó madarak, Romulus pedig azt bizonygatta, hogy az legyen a király, aki kétszer annyi keselyűt pillantott meg. A vitát nem tudták eldönteni.

Mint mondják, a saskeselyű a legártalmatlanabb minden élőlény között: nem tesz kárt sem a vetésben, sem a gyümölcsösökben, sem a nyájban, csak dögökkel táplálkozik, élőlényeket nem pusztít, és nem bánt. A madarakhoz, rokonaihoz pedig még döglött állapotban sem nyúl, nem úgy, mint a sas, a bagoly meg a héja, amelyek megtámadják és széttépik a másfajta madarakat.

Amikor Romulus árkot ásott a jövőendő várost körülvevő falak számára, Remus kigúnyolta, és akadályozta a munkát. Újabb civakodásra került a sor.

Egyszerre csak Remus csúfolódva átugrotta az árkot, és akkor valaki leütötte. Remus az ütés-től holtan esett össze. Egyesek szerint Romulus ütötte agyon haragjában testvérét, miközben ezt kiáltotta:

- Így jár mindenki, aki át meri lépni városom falait!

Mások viszont azt állítják, hogy közelharc kerekedett, melyben többen elpusztultak. Köztük volt állítólag Faustulus is, az ikrek nevelőapja.

Remus és Faustulus temetése után Romulus hozzáfogott a város építéséhez. Abban az időben az építkezés a legkülönbözőbb szertartások között folyt le. Először is hatalmas gödröt ástak, ebbe sok értékes gyümölcsöt és vetőmagot hordtak össze. Utána mindenki szülőföldjéről magával hozott marék földet dobott a gödörbe, annak jeléül, hogy a jövevények, a város jövőendő lakói ettől fogva együvé tartoznak. A gödör - melyet *mundus*nak neveztek el - a város központja lett.

Ezután Romulus ekébe fogott egy bikát és egy tehenet, és mély barázdát szántott, hogy itt emelkedjék majd a város fala. A nyomában menőknek az volt a dolguk, hogy az ekevassal felforgatott rögöket mind befelé fordítsák, s egyet se hagyjanak kifelé fordulva. Ezzel a vonallal jelölték meg a falak kerületét, és *Pomerium*nak, falak mögötti területnek nevezték. Ahol kaput akartak hagyni, felemelték az ekevasat, és úgy húzták tovább az ekét, ezzel jelezték a kapunyílast. A várost alapítójáról nevezték el, és Romulus lett a király.

Mihelyt a város alapjait megvetették, oltalmat nyújtó szent helyet jelöltek ki a menekülteknek, amelyet *Asylaeus* istennek szenteltek; ide mindenkit befogadtak, s nem adták ki a szökött rabszolgát urának, az adóst a hitelezőnek, sem a gyilkost a hatóságoknak. Azt mondogatták, hogy jóslatnak engedelmeskedve nyitották meg az *asylum*ot, hogy városuk mihamarább benépesedjék. Eleinte, mint mondják, a városban mintegy ezer ház volt.

Római tudósok azt állítják, hogy pontosan kiszámították és meghatározták a város alapításának időpontját. Ez az esemény szerintük az i. e. 753. esztendő április 21-ik napján történt. És bár a rómaiak minden évben megünneplik ezt a napot, és szülővárosuk születésnapjának tekintik, Róma alapításának története mégis monda csupán, és maga Romulus és Remus is a képzelet szülöttei.²

Romulus, miután a várost megalapította, minden fegyverfogható férfit *legió*kba sorozott. Minden *legio* háromezer gyalogos katonából és háromszáz lovasból állt. A lakosság többi részét köznépnek, *populus*nak nevezte. Romulus kiválasztotta a száz legderekből polgárt,

² A Róma alapításáról szóló mondában a képzelet szüleménye mellett valóságos történelmi eseményekről szóló emlékek is tükröződnek. Alba Longa városa valóban létezett. Ismeretes, hogy lakosai elégették halottaikat. Ezt a szokást megtartották a Palatinus domb első telepesei is. Ezen az alapon vélik úgy a tudósok, hogy a régi időkben az épülő Rómát az Alba Longából származó jövevények népesítették be. - Ugyanilyen mondának kell tartanunk Romulus életének, munkásságának és halálának történetét is

ezeket hívták *patríciusoknak* (latinul *pater* atyát jelent). A patríciusok testülete volt a *szenátus* (latinul *senex* öreget jelent), az öregek tanácsadó testülete.

A város növekedett, és gyorsan benépesítették a jövevények, akiket szívesen befogadtak. Romulus látta, hogy városának egyre több lakosa van, de nagyon kevés a házasember; legnagyobb részük szegény sorú, kétes származású férfiakból összeverődött, gyülelész népség volt, akiket mindenki megvetett, s attól félt, hogy előbb-utóbb szétszélednek.

Asszonyok nemigen voltak köztük. Romulus ezért követséget küldött a szomszédos törzsekhez, azzal a kéréssel, hogy adják férjhez lányaikat a római férfiakkhoz. A szomszédok azonban megtagadták Romulus kérését, mert - úgymond - nem óhajtják lányaikat koldusokhoz és rablókhoz adni.

Romulus ekkor elhatározta, hogy cselhez folyamodik. Elhíresztelte, hogy Róma területén egy ismeretlen isten tiszteletére épített oltárt találtak. Az istent elnevezték Consusnak, a tanácsadás istenének. (Innen erednek a *consul* - tanácsadó és a *consilium* - tanácskozás szavak.) Romulus kihirdette, hogy az oltár megtalálásának tiszteletére látványos népünnepeket, ünnepi játékokat rendeznek Rómában. Megkezdődtek az ünnepség előkészületei. Az ünnepi játék a legkülönbözőbb helyekről igen sok idegent vonzott a városba. Különösen a szomszédos szabin törzs tagjai közül jöttek el sokan. Magukkal hozták feleségüket és gyermekeiket is.

Megkezdődtek az ünnepi játékok. Romulus bíborszínű köntösében Róma legelőkelőbb férfiain között, az első sorban foglalt helyet. Amikor a nézőket már magával ragadta a látványos verseny, Romulus felállt a helyéről, levetette köntösét, majd ismét a vállára terítette. Ez volt a jeladás. A római ifjak, meglátva a megbeszélte jelet, kardot rántottak, és hangos „*Taladius!*” kiáltás közepette a vendégek közé rontottak. Minden ifjú felragadott egy szabin lányt, és a házába hurcolta. A férfiakat futni hagyták.

A „*Taladius!*” kiáltás Rómában még ma is szokás a lakodalmakon. A legtöbb történetíró úgy véli, hogy ez a szó nem más, mint felszólítás és buzdítás a munkára, többek között a fonásra. De más oka van ennek a szokásnak. Amikor ugyanis a szabinok felhagytak a harccal, megállapodást kötöttek a rómaiakkal, hogy a nőknek a gyapjúfonáson kívül semmi más munkát nem kell végezniük. Innen maradt fenn az a lakodalmi szokás, hogy a menyasszony átadói, kísérei, de az egész lakodalmas nép is a „*Taladius!*” szót kiáltozzák, ezzel emlékeztetve a vőlegényt arra, hogy a házába kísért fiatalasszonynak más munkát nem kell végeznie, csak a *talasiát*, a fonást. Mai napig is fennmaradt az a szokás, hogy a menyasszony nem saját maga lépi át a ház küszöbét, hanem felemelve viszik be, mint ahogy annak idején is erőszakkal hurcolták el a szabin nőket.

A nagy és harcos szabin nép apró, meg nem erősített falvakban lakott, mert úgy gondolták, hogy hozzájuk, büszke gyarmatosokhoz nem illik a félelem. De látták, hogy drága zálogok fűzik őket a rómaiakhoz, és féltették lányaikat. Követeket küldtek tehát Rómába tisztos és méltányos ajánlással; kérték Romulust, adja vissza leányaikat, tegye jóvá erőszakos tettét, hogy aztán népeik barátságot és szövetséget köthessenek egymással. Romulus nem volt hajlandó visszaküldeni a leányokat, de ő is felajánlotta a szövetséget a szabinoknak. Ekkor a szabinok elhatározták, hogy fegyverrel szerzik vissza elrablott lányaikat.

Acro, Caenina királya elsőként indult támadásra Róma ellen. Amikor a két sereg közeledett egymáshoz, a vezérek, régi szokás szerint, párviadalra hívták ki egymást. Romulus fogadalmat tett: ha győz, ellenfele fegyverzetét Jupiternek szenteli. Le is terítette Acrót, seregét megfutamította, városát elfoglalta. A város foglyul ejtett lakóit nem bántotta, de megparancsolta nekik, hogy rombolják le házaikat, és kövessék őt Rómába, ahol egyenjogú állampolgárok lesznek. Ezzel is elősegítette a város növekedését.

Romulus még sok szabin várost hódított meg és foglalt el. Az elfoglalt városok földjét mind szétesztotta, és csak az elrablott lányok apáinak birtokát hagyta meg. A lakosság többi részét áttelepítette Rómába.

Sokan nem tudták elviselni legyőzetésüket. Ezek vezért választottak, és Róma ellen indultak. Titus Tatius vezetésével már egészen közel értek Rómához, de további előnyomulásukat megakadályozta egy magas domb, a Capitolium, melyet három oldalról szakadékos, meredek sziklák öveztek. Csupán a domb keleti oldaláról lehetett a fellelgyárat megközelíteni, ámbár ez az út is mocsaras, ingoványos völgyön vitt keresztül. A domb tetején erős falak álltak, ezek mögött helyezkedtek el a fellelgyár védői.

Titus Tatius megértette, hogy rohammal nem tudja bevenni a fellelgyárat. De egy áruló segített a szabinoknak: a római helyőrség parancsnokának leánya, Tarpeia titokban kilopózott az ellenséghez, és felajánlotta Titus Tatiushnak, hogy harcosait a várba csempészi.

- És a segítségért mit kívánsz tőlünk, te leány? - kérdezte a vezér.

- Segítségem fejében minden harcos adja nekem azt, amit a bal karján hord - mondta Tarpeia, a nehéz arany karperecekre mutatva.

Titus Tatius megvetéssel hallgatta a kapzsi beszédet, de felpillantott a Capitolium elérhetetlen csúcsára, és elfogadta a lány ajánlatát.

Tarpeia azon az éjszakán kinyitotta az ellenség előtt a fellelgyár egyik kapuját. Így, árulás segítségével foglalták el a szabinok a Capitoliumot.

Az áruló lány követelte a jussát. S Titus Tatius, aki bár elfogadta az áruló szolgálatait, de az árulást megvetette, ígéretére gondolva így szólt:

- Harcosok! Teljesítsétek, amit megígértetek. Adjatok oda mindent, amit a bal karotokon viseltek. Kövessétek példámat! - Ezzel lehúzta a bal karjáról arany karperecét, majd a pajzsát, és Tarpeiára dobta. A harcosok követték vezérük példáját, repültek az áruló leányra az arany csuklóvédők, pajzsok, és agyonzúzták őt.

A Capitolium magas szikláját, melyen az áruló leány halálát lelte, a rómaiak elnevezték Tarpeia-sziklának. Később innen taszították a mélybe a hazaárulókat és más, halálra ítélt bűnösöket.

A capitoliumi erőd elvesztése után a rómaiak abban reménykedtek, hogy nyílt összecsapásban leverik az ellenséget. A Capitolium és a Palatinus domb között húzódó keskeny völgyben kezdődött az ütközet. Elsőnek a szabinok indultak támadásra. A lovassereg rárontott a rómaiakra, Curtiusszal, a derék, bátor harcosal az élen. Ám Curtius lova hirtelen belesüppedt az ingoványba. Lovasa mindhiába igyekezett veréssel, kiáltozással lovát visszafordítani, a mocsár egyre lejjebb és lejjebb húzta. Ekkor Curtius felállt a nyeregben, és egy ugrással a szilárd talajon termett; a szegény állat pedig belefulladt az ingoványba, amely a korábbi esőzések következtében keletkezett. Nem lehetett látni, hogy ilyen ingoványos a talaj, és csak Curtius lovának pusztulása figyelmeztette a szabinokat, és óvta meg őket a közeledő veszélytől. Ezt a helyet még nagyon sokáig Curtius tavának nevezték.

A szabinok megkerülték a veszedelmes terepet, és nemsokára megkezdődött a véres ütközet. Csak úgy dőltek a halottak és sebesültek a súlyos kardcsapások alatt. Mind a két oldalon nagyok voltak a veszteségek. Romulus az élen harcolt: mindenütt ott látták, ahol a legnehezebb és legveszélyesebb volt a helyzet. Egyszer aztán megingott, és fél térdre rogyott: egy parittyából kilőtt kődarab a fejét érte és megsebesítette. A rómaiak, látván, hogy vezérük megsérült, megrettentek, és a Palatinus dombra menekültek. A szabinok üldözték őket.

Romulus nagy nehezen feltápáskodott, és ég felé tárt karokkal fohászkodott, hogy Jupiter állítsa meg a menekülőket, nehogy a rómaiak ügye elvesszen. Sokan elszégyelltek magukat királyuk előtt. Bátorság töltötte el őket, megálltak, rendezték csatasoraikat, és a szabinokat viaszorították a mostani Regiáig, a régi királyi palotáig és Vesta templomáig. Arra a helyre, ahol a rómaiak visszafordultak, templomot építettek, *Jupiter Stator*, a Futást Megállító Jupiter tiszteletére.

Még folyt a nagy ütközet, amikor a katonák hirtelen asszonykiáltást és sírást hallottak. A dombokról római asszonyok, az egykor elrablott szabin nők tódultak lefelé, hangosan zokogtak, hajukat kibontották, sokan kisgyermeküket szorították keblükre. Az asszonyok tömegébe nemsokára férfiak is vegyültek. Az asszonyok sírva mutatták oda gyermekeiket férjüknek - a rómaiaknak, és apjuknak meg bátyjaiknak - a szabinoknak. Őlükben csecsemő gyermekeikkel, ziláltan, lógó hajjal futottak férjeikhez és apáikhoz, s rimánkodó és becézgető szavakkal szólongatva őket, hol a szabinokat, hol a rómaiakat kérték. Mindkét fél ellágyult, és a szemben álló hadsorok közt helyet engedtek az asszonyoknak, hogy ott megálljanak. Sírás fojtogatta mindnyájukat, de szavaik még a látványnál is jobban meghatották őket. Könyörögtek a férfiaknak, hogy szüntessék be a mészárlást, és ne tegyék gyermekeiket árvákká, őket pedig özvegyekké.

- Mit vétettünk mi ellenetek, és mivel bántottunk meg, hogy oly sokat kellett és kell még mindig szenvednünk? - kérdezték. - Erőszakkal s törvénytelenül raboltak el minket mostani uraink; elrablásunk után testvéreink, apáink és rokonaink oly soká nem törődtek velünk, hogy most már a legbensőbb kötelékek fűznek azokhoz, akik valamikor a leggyűlöltebb ellenségeink voltak: ma már féltjük az egykori erőszakos és bűnös rablókat a harcban, és siratjuk őket holtukban. Ha előbb nem tudtunk megmenteni bennünket, akkor most miért akarjátok elválasztani az asszonyokat a férjeiktől, és miért fenyegetitek gyermekeinket árvasággal?! A mi gyermekeink - a ti unokáitok. Hiszen valamennyien rokonságban vagyunk egymással. Szabinok! Könyörüljetelek férjeinken és gyermekeinken! Rómaiak! Könyörüljetelek testvéreinken és atyáinkon!...

Az asszonyok arckifejezése és jogos szemrehányása mindkét féllel letétette a fegyvert. Vezérek - Romulus és Titus Tatius - tárgyalásokat kezdtek a fegyverszünetről. Mialatt a vezérek tárgyaltak, az asszonyok odavezették gyermekeiket és férjeiket atyáikhoz és testvéreikhez, ételt és italt vittek nekik, segítettek a sebesülteknek.

Amikor a szabinok és a rómaiak békét kötöttek egymással, a két törzs egyesült, egy városban telepedett le, amely Romulus tiszteletére megtartotta a Róma nevet. Róma polgárai pedig Titus Tatius szülővárosa, Cures tiszteletére *Quirites*nek nevezték magukat. A két vezér ettől fogva együtt uralkodott, és irányította az egyesített hadsereget.

Mivel így a város lakossága megkétszereződött, a szabinok közül is száz patríciust választottak a szenátusba. A gyalogoslegiók létszámát hatezerre emelték, a lovasokét pedig hatszázra. Három *tribus* állítottak fel: az elsőt Romulusról *Ramnenses*nek, a másodikat Tatiusról *Tatienses*nek és a harmadikat *Lucerenses*nek nevezték el arról a ligetről, ahol annyian kerestek menedéket (ugyanis *lucus* a liget latin neve). Hogy a tribusok száma három volt, ez kitűnik a *tres* szóból is, a törzseket ugyanis tribusoknak, a törzsfőket pedig *tribunus*oknak nevezik mind a mai napig. Minden tribus tíz nemzetséget foglalt magában.

Az egyesülés után a két nép átvette egymás szokásait: a hagyományos ünnepeket megtartották, de bevezettek új ünnepeket is. Ezek közé tartozott a *Matronalia* (latinul a *matrona* férjes asszonyt jelent), az anyák tiszteletére, hiszen az asszonyok vetettek véget a háborúnak a szabinok és a rómaiak között. Minden évben március elsején ünneplik meg ezt a napot.

Továbbra is megünnepezték a régi *Lupercalia* ünnepet, Lupercus, a pásztoristen tiszteletére, aki megvédi a nyáját a farkastól. A Lupercaliát különböző szertartások kíséretében tartották meg. A *lupercus* néven ismert papok keskeny szíjakat hasítottak a feláldozott állatok bőréből, kezükben a szíjakkal körülszaladták a Palatinus dombot. Arról a helyről indultak, ahol a hagyomány szerint az anyafarkas enni adott Romulusnak és Remusnak. A szíjjal ráverték mindenkire, aki szembejött velük. Az emberek hittek a szíj csodatevő erejében, azt tartották, hogy szerencsét és boldogságot hoz; a fiatalasszonyok pedig nem futottak el az ütlegelés elől, abban a hiszemben, hogy hamarabb esnek teherbe, és könnyebben fognak szülni.

Romulus és Tatiusz négy évig uralkodott együtt. Az ötödik évben szerencsétlenség történt: Tatiusz rokonai megtámadták és megölték az úton a Laurentumból Rómába tartó követeket, és elvették pénzüket. Romulus a gyilkosok szigorú megbüntetését követelte, Tatiusz azonban halogatta a halálos ítélet végrehajtását. Az áldozatok rokonai azonban Tatiusra támadtak és megölték, mert őt hibáztatták, hogy rokonaik halála megbosszulatlan maradt. Romulus teljes nyugalommal fogadta ezt az eseményt, és nem is igyekezett felderíteni Tatiusz halálának körülményeit. Uralkodóvárájának díszes temetést rendezett, és ettől fogva ő uralkodott egyedül.

Romulus szüntelen háborúskodott a szomszéd népekkel, és leigázta őket. A gyengébbek könnyen behódoltak Róma erősödő hatalmának, az erősebbek azonban szembeszálltak vele. Elsőnek egy etruszk törzs, a veiibeliak, hatalmas földek birtokosai és tekintélyes város lakói indítottak háborút. Az etruszk csapatok eleinte győzelmet arattak, később azonban Romulus szétverte őket. A nagy vereség következtében a lakosok könnyörgésre fogták a dolgot, és száz esztendeig tartó békét és barátságot fogadtak, a birtokukban levő terület jelentős részét pedig átengedték a rómaiaknak. Veiik összesen hét falut adott át, ezenkívül a város lemondott a folyó melletti sópároló medencékről is, és ötven előkelő polgárt átadtak túsul.

Romulusnak ez volt az utolsó háborúja, és erejét már senki sem merte kétségbe vonni. De ahogy az a legtöbb uralkodónál lenni szokott, akinek hatalmát állandó siker koronázta, Romulusnak is a fejébe szállt a dicsőség. Kibírhatatlanul gögössé vált. Egyre inkább eltávolodott a néptől, és kíméletlen egyeduralkodó lett belőle. Bizalmas embereivel és testőrökkel vette magát körül. Ők mentek mindig a király előtt, és pálcával tartották távol a sokaságot, derekukon bőrvél, hogy azzal azonnal bárkit megköttözzenek, mihelyt erre uruk parancsot adott. A *ligare* szó latinul annyit jelent, mint „megköttözni”, ezért a pálcavivőket *lictorok*nak hívták.

Romulus pompás ruhákban járt; bíbortunicát hordott, felette bíborszegélyű köntöst, *togát*. Trónszékén ülve az országos ügyeket egyedül intézte, bíraskodott, nem kérte ki az atyák tanácsát, amivel mélyen megsértette őket. A királlyal való elégedetlenség egyre nőtt, de nyíltan senki sem mert fellépni a hatalmas Romulus ellen, látszólag mindenki engedelmeskedett neki. A Romulus alapította törvényhozó testület, a szenátus összejött, szó nélkül meghallgatta a király parancsait, majd a *szenátorok* eltávoztak. Nem sokkal később Romulus hirtelen és különös módon eltűnt. Sokan gyanúsak találták a szenátorok viselkedését, és rágalomokkal illették őket.

Romulus halálának körülményeiről ugyancsak többféle feltevés maradt fenn. Nyom nélkül tűnt el, testének legkisebb porcikája, ruházatának egyetlen apró foszlánya sem maradt meg. Vannak, akik arra gyanakodnak, hogy a szenátorok Vulcanus templomában megtámadták, megölték, testét felvagdalták, és keblükben vitték ki a darabokat a templomból. Mások meg úgy tudják, hogy népgyűlést tartott kint az úgynevezett Kecske-mocsárnál, amikor hirtelen csodálatos és elmondhatatlan változások mutatkoztak a levegőben és az égen. A nap elsötétedett, és leszállt az éj, de nem szelíden és csendesen, hanem szörnyű égzengés, zápor és orkán-

szerű szélvihar közepette. Erre a sokaság szerteszét szaladt, de a patríciusok együtt maradtak. Mihelyt a vihar elmúlt, és a nap kisütött, a nép visszatért, és kétségbeesve kutatta, hol a király.

A patríciusok azt magyarázták a népnek, hogy Romulust villám ragadta magával az égbe, és ettől fogva a rómaiak istene lesz, mint ahogy addig jószágos királyuk volt.

Ezt a magyarázatot azonban nem hitte el mindenki. Olyan hírek jártak, hogy a vihar alkalmával az atyák ölték meg Romulust, hogy megszabaduljanak egyre nagyobb hatalmától, és visszaszerezhessék régebbi befolyásukat.

Néhány nap múlva az egyik patrícius - Julius Proclus - kiment a térre, és megesküdt a nép színe előtt, hogy útközben megjelent előtte Romulus vakító fehér fegyverzetben.

Julius Proclus a látomástól megrémülten így szólt hozzá:

- Mi történt veled, és mi a szándékod, ó, király? Miért teszel ki bennünket igazságtalan és gonosz gyanúsítgatásnak? Miért hagyod az egész várost árván és mérhetetlen gyászban?

- Az isteneknek úgy tetszett - felelte Romulus -, hogy csak addig legyek az emberek között, amíg a világ leghatalmasabb és leghíresebb városát megalapítottam, de utána ismét a mennyben lakozzak, ahonnan származom. Most pedig ég veled, menj, és mondd meg a rómaiaknak, hogy mértéktartással és vitézi lélekkel elnyerik majd a legnagyobb földi hatalmat. Én meg Quirinus leszek, kegyes és jószágos istenetek.

Sokan elhitték ezt a mesét, akik pedig nem hitték, félelmükben hallgattak.

Rómában beiktatták Romulust Quirinus néven az istenek közé. Tiszteletére templomot emeltek az egyik dombon, melynek ettől kezdve Quirinalis lett a neve.

Úgy mondják, Romulus életének ötvennyolcadik és uralkodásának harmincnyolcadik évében távozott az élők sorából.

NUMA POMPILIUS

Romulus halála után viszálykodás és lázongás tört ki Rómában. A város régi és új lakói nem tudtak megegyezni abban, melyik törzsből, a rómaiakból vagy a szabinokból válasszák-e az új királyt. Akik Romulusszal együtt alapították a várost, úgy vélték, nem volna igazságos, ha a szabinok uralkodnának Róma alapítói felett. Hisz azok csak később lettek római polgárokká. A szabinok viszont arra hivatkoztak, hogy a rómaiak nem ígázták le őket, hanem egyenjogú népként egyesültek velük. Romulus és Titus Tatius egyenrangú királyokként uralkodtak. Amikor Tatius meghalt, a szabinok nem lázadtak fel Romulus ellen, hanem belenyugodtak abba, hogy egyedül uralkodjék. Az igazság tehát azt kívánta, hogy a szabinok közül válasszának királyt.

Mivel nem tudtak megegyezni egymással, a szenátorok úgy határoztak, hogy a királyi méltóságot ők fogják viselni, és ők maguk intézik az államügyeket. Minden szenátor sorra magára öltötte Róma uralkodójának palástját, magához vette a királyi jelvényeket, és mint legfőbb pap áldozatokat mutatott be az isteneknek; minden szenátor király lett, s egynek-egynek huszonnégy órán át tartott a hatalma. Ez a rendszer mindkét törzs szenátorait teljes mértékben kielégítette, mivel egyikőjük sem emelkedhetett a másik fölé: egyetlen éjszaka és egyetlen nap után a király ismét egyszerű római polgárrá változott vissza.

Így uralkodtak egy ideig a szenátorok. A rómaiak a kormányzásnak ezt a formáját *interregnum*nak nevezték. Az egyszerű emberek azonban nem nézték jó szemmel, hogy az előkelők magukhoz ragadták a hatalmat, és csak a saját jólétükkel törődnek. A nép soraiban ilyen hangok hallatszottak:

- Eddig egy király uralkodott felettünk, most pedig száz.

A két párt végül megegyezett abban, hogy az egyik nép a másiktól választ királyt. De melyik válasszon elsőnek? A szabinok átengedték a választási elsőbbséget a rómaiaknak. A rómaiak is jobbnak látták szabin király mellett dönteni, mint a szabinok által választott római elfogadni.

Hosszas vitatkozások után a szenátorok egyöntetű elhatározásra jutottak, és a népgyűlésen kihirdették, hogy a szabin származású Numa Pompiliust tartják a jelölésre legméltóbbnak. A nép a dicső név hallatára örömmel üdvözölte a döntést.

Numa Pompilius a szabinok egyik leghíresebb városában, Curesban született, a város tiszteletben álló polgárának, Pomponiusnak a négy fia közül ő volt a legkisebb, és Róma alapításának évfordulóján, április 21-én született. Elindult tehát Curesba a legnevesebb római polgárokból álló követség, hogy felajánlja a királyi hatalmat Numa Pompiliusnak.

Numa Pompiliust messze földön jól ismerték szerénységéről, egyszerűségéről, éles eszéről és békeszeretetéről. Numa azt tartotta igaz férfinak, aki eszével szab határt szenvedélyeinek. Ezért száműzött házából minden fényűzést és kicsapongást. Polgártársai és az idegenek egyaránt minden vitás ügyben pártatlan bírának és tanácsadónak tartották. Ezzel olyan megbecsülést és hírnevet szerzett magának, hogy Tatius, Romulus uralkodótársa egyetlen leányát hozzá adta feleségül. De ő nem büszkélkedett házasságával, és nem költözött apósához, hanem a szabinok közt maradt, és gondját viselte idős anyjának. Tatia is inkább a csendes, nyugalmas életet választotta a köztisztelet és a dicsőség helyett, amely Rómában apja házat körülvette. Tatia, mint mondják, házasetük tizenharmadik évében meghalt.

Numa ekkor búcsút mondott a városi élet kedvteléseinek, s ideje legnagyobb részét vidéken töltötte. Szerette a magányt, s gondolataiba mélyedve sokat bolyongott a környék ligeteiben és erdeiben, mezőkön, völgyeken, és gyönyörködött a természet szépségében. A rómaiak imádták a természetet, képzeletükkel számtalan kisebb-nagyobb istennel népesítették be. A régi rómaiak hite szerint minden ligetnek, minden fának, minden folyónak vagy forrásnak megvolt a maga istene. Az erdőkben *silvanok*³ kóboroltak, a ligetekben pedig gyönyörű *nimfák*⁴ tanyáztak. Így keletkezett a Numa istennőjéről szóló monda.

Híre járt, hogy Numa Pompilius azért tartózkodik oly sokat a szent ligetekben, mert közeli kapcsolatba került az istenekkel, és Egeria nimfa, a folyamistennő, a férjévé választotta. Éppen ezért nem kötött újabb házasságot felesége halála után. Numa Pompilius bölcsességét és előrelátását azzal magyarázták, hogy Egeria felfedte előtte az isteni elhivatottságát, a predestinációt. Állítólag később valamennyi törvényét Egeria tanácsai alapján hozta.

A római követek megérkeztek Curesba. Meghajoltak Numa Pompilius előtt, aki ekkor már betöltötte élete negyvenedik esztendejét, és megkérték, legyen a királyuk. A követek biztosra vették, hogy Numa örömmel fogadja a kínálkozó szerencsét. De Numa Pompilius sehogy sem akarta csendes, békés életét a sokat háborúskodó Róma királyi trónjával felcserélni. Így válaszolt a római követeknek:

- Minden ember nehezen változtat megszokott életmódján. Különösképpen aki elégedett osztályrészével, semmiben nem lát hiányt, és jelenlegi helyzetében semmire sem panaszkodhatik. Esztelenség bírhatja csak rá az ilyen megszokott életmódjának megváltoztatására. Romulus példája bizonyítja, hogy ez a királyi hatalom véres alapokon nyugszik. Hiszen ő is gyanúba keveredett uralkodótársa, Titus Tatius halála miatt. Amikor pedig egyedül uralkodott, zsarnok lett belőle. Jobban féltek tőle, mint ahogy szerették és tisztelték. Hirtelen halálát titok fedi, és azt beszélik, hogy a szenátorok alattomosan eltették láb alól. A szenátorok pedig kijelentették, hogy Romulus az istenek fia, akik gyermekkorától fogva gondját viselték, és megóvták minden bajtól. Én magam azonban halandónak születtem, egyszerű köznapi ember vagyok, tudjátok jól, ki volt atyám és anyám. Ha jellememben vannak is dicséretre méltó vonások, ezek távolról sem azonosak azokkal, amelyekre egy uralkodni vágyó férfinak szüksége van. Én arra vágyom, hogy állandóan csendben és nyugalomban éljek. Én békében nőttem fel, és csak azokat a dolgokat szeretem, amelyeknek semmi közük sincs a háborúhoz, s az olyan embereket kedvelem, akik a barátságban lelik örömeiket, földjüket művelik vagy pásztorkodnak. Romulus egész életében csak harcolt. Minden háború, melyet ti, rómaiak vívtatok, sikerrel járt, és túlságosan hozzászoktatok a győzelemhez. El sem tudjátok képzelni, hogy is lehet háborúskodás nélkül élni. Mondhatnám azt is, hogy megszoktátok a háborúskodás mesterségét. Nem, rómaiak, nektek erős, harcias, fiatal királyra van szükségetek. Erre én nem vagyok alkalmas. Ti kinevetnétek az olyan királyt, aki az igazságot mindennél jobban kedveli, és titeket a béke szeretetére és a háború gyűlöletére akar megtanítani. Nektek sokkal inkább hadvezérre van szükségetek, mint királyra. Keressetek magatoknak másik uralkodót...

A követek hosszasan rábeszéltek Numa Pompiliust, hogy vállalja el a királyságot.

- Bölcs Numa! - szóltak hozzá. - Tekintsd a királyi tisztet úgy, mint az isteneknek végzett szolgálatot, amely felkelti és nem hagyja szunnyadni benned az igazságszeretetet. Ne fuss az uralkodás elől, és ne kerüld el, mert az a bölcs ember számára nagy és szép tettek mezeje. Ki tudja, hogy ez a győzelmekhez szokott nép nem unt-e rá a háborúra, annyi diadalmenet és

³ Silvanus - a régi rómaiaknál az erdők, favágók és pásztorok istene

⁴ Nimfa - a természetet megszemélyesítő örökifjú istennő

gazdag zsákmány után nem vágyik-e szelíd és igazságszerető uralkodóra, hogy élvezze a törvényes rend és a békesség áldásait? Te szereted a békességet, de ha nem fogadod el a királyi trónt, előidézed a háborút. Rómában belviszály fenyeget. Hidd el, te vagy az egyetlen ember, akit a rómaiak uralkodójuknak óhajtanak.

Numát honfitársai is rábeszélésték, hogy adja beleegyezését. Egyesek azt mondták, hogy ez a lépés végképp egyesíteni fogja a római és a szabin népet; mások azért beszélték rá Numát, hogy vegye át a hatalmat, mert annak birtokában dicső tetteket hajthat végre, meglágyíthatja az emberek szívét, és a béke igazságos és hasznos törvényeit vezetheti be Rómában.

Numa végül is beleegyezését adta, és útra kelt Rómába. Mindenütt örömmel fogadták, amerre csak elvonult. Amikor Rómába ért, szenátorok, papok, polgárok ezrei mentek elébe. Az asszonyok elárasztották virágokkal. A város főterén, a Forumon az a szenátor, aki épp aznap töltötte be ideiglenesen a királyi tisztét, felállt a helyéről, és átadta Numa Pompiliusnak a királyi jelvényeket. Tizenkét lictor sorakozott fel Numa előtt. Ezután, az akkori idők szokásai szerint, Numa felment a Capitoliumra, hogy megtudakolja az istenek akaratát.

Amikor felértek a Capitoliumra, a jóslást végző főpap betakarta Numa fejét, és arcát dél felé fordította. Majd mögéje állt, jobb kezét Numa fejére tette, hangosan imádkozott, és tekintetét körbejárva várta, hogy a madarak repüléséből vagy más előjelből megmutatkozzék az istenek akaratát. A sokaság dermedt csendben állt a Forumon, és izgatottan várta, mi történik. Végre kedvező előjelenként jobb oldali irányból madarak repültek el felettük. Numa ekkor magára öltötte a királyi palástot, és lement a fellegvárból a sokaság közé, ahol örvendő kiáltásokkal fogadták.

A hagyomány a harcias Romulusszal ellentétben békeszerető uralkodónak mutatja be Numa Pompiliust, aki igyekezett enyhíteni a régi rómaiak kegyetlen szokásain, és békés munkára - földművelésre és kézműiparra - akarta szoktatni őket.

Numa Pompilius trónra lépése után nyomban feloszlatta a Romulus szervezte királyi testőrséget, mondván:

- Őrségre csak annak van szüksége, aki nem bíz a népben, de fél tőle. A nép engem választott uralkodójának, és ezzel megmutatta, hogy bíz bennem. Én is bízom a népben, és nincs szükségem testőrökre.

Rómában nagyon sokféle ember lakott akkoriban: sokan a város alapítóival érkeztek, mások később telepedtek le, vagy erőszakkal hurcolták el őket a leigázott városokból. Sok szőkevény is élt a városban, akiket szívesen fogadtak be, meg sem kérdezve, mi kényszerítette őket szülőföldjük elhagyására. A szomszédokkal való állandó összeütközés erősítette a rómaiak harcias szellemét: az erőszakot most a jog és a törvény váltotta fel. Numa Pompilius olyan törvényeket akart hozni, amelyek rendet teremtenek az államban, megvédik a gyengéket az erősebbek és a gazdagok önkényeskedésétől. Azokban a régi időkben a politika és a vallás szorosan összefonódott egymással. Éppen ezért Numa Pompilius számos törvénye, a hagyomány szerint, vallási szertartásokra és a főpapok feladataira vonatkozott.

Mindenekelőtt Romulus emlékét akarta tiszteletben tartani: külön főpapot nevezett ki Romulus-Quirinus isten tiszteletére. Rómában addig két főpap működött. Az egyik a rómaiak főistenét, Jupitert, a másik a hadak istenét, Marsot szolgálta. Quirinus főpapjával együtt számuk most háromra emelkedett.

Numa főpapi testületet is alapított. Élén a legfőbb pap állt, a *pontifex maximus*. Az első pontifex maximus maga Numa volt. Vallási dolgokban hatalmának nem szabtak határt: ő volt az állam vallási feje, ő közvetítette az istenek akaratát.

Ő végezte a vallási szertartásokat, és ellenőrizte a szokások és szertartások betartását.

Egyes történétírók azt mondják, hogy a „pontifex” „hídcsináló”-t jelent, és a papok azokról a szent és igen régi áldozatokról kapták nevüket, amelyeket a Tiberis hídján végeztek; latinul ugyanis *pons* hidat jelent. Szerintük a hidak őrzése és karbantartása a papok hatásköréhez tartozott, mert a rómaiak a fahidak lerombolását nemcsak törvénytelen, hanem szentségtörő cselekedetnek is tartották.

A főpapi testület szabta meg az emberek közti kapcsolatok főbb szabályait; az általa megőrzött és szigorúan betartott szabályok képezték később a római jog alapját.

A pontifex maximus volt a Vesta-szüzek legfőbb őre. Numa Pompilius Rómában is bevezette a házi tűzhely istennőjének tiszteletét, és Vesta szolgálatára megalapította a Vesta-szüzek híres testületét. A papnőknek kellett ügyelniük arra, hogy az istennő oltára előtt égő tűz soha ki ne aludjék, mert szentnek tartották e tüzet, amely mintegy az egész római birodalom közös tűzhelyét jelképezte. A tűznek abban az időben igen nagy jelentősége volt: a régi világban úgy vélték az emberek, hogy minden élet a tüztől ered. Azt mondták, hogy a mozgás és a meleg minden élet alapja, és a tűznél semmi sem melegebb és mozgékonyabb.

Az istennő oltára köré kis, oszlopos, kerek templomot építettek, a Vesta-templomot, amely ott állt a Forumon, a Palatinus domb lejtőjén, Numa király lakóhelye közelében. Állítólag Numa a templom kör alakjával nem a Föld alakját kívánta utánózni, hanem a világmindenséget, amelynek középpontjába a *püthagoreusok*⁵ a tüzet teszik; ezt hívják Vestának és a világ egységének. A Földről azt tanítják a püthagoreusok, hogy nem mozdulatlan, és nincs a világ középpontjában, hanem a tűz körül kering, és a világegyetemnek sem a legbecsebb és legelső része.

A legelőkelőbb római családok lányait szentelték Vesta-szüzekké. Harminc esztendőn át kellett az istennőt szolgálniuk. Azt beszélik, hogy az első tíz évben megtanulták, mit kell tenniük, a második tíz évben azt tették, amit az első tíz évben megtanultak, és a harmadik tíz évben ők tanították az utánuk következőket. A Vesta-szüzek fogadalmat tettek, hogy nem lépnek soha házasságra. A fogadalom megszegését nagy szigorral büntették: az esküszegőket elevenen temették a föld alá. Ez szörnyűsége és szomorú szertartás közepette folyt le.

Az elítélt Vesta-szüzet sűrűn lefüggönyözött, zárt gyaloghintóba ültették. A gyaloghintóba nem hatolt be fény, és az átszíjazott, vastag fedőlapokon nem tört át a hang. Nem hallatszott ki a szerencsétlen nő zokogása. A kísérők mély hallgatása közepette a szolgák felemelték a gyaloghintót, és körülvitték a Forumon. Mindenki szótlanul tért ki a menet elől. Végül odaértek a kijelölt helyre, a Porta Collina néven ismert kapuhoz, ahol kis domb emelkedett, melynek tövében hatalmas sötét üreg tátongott - egy föld alatti nyílás bejárata. A gyaloghintót a földre tették, kioldották a szíjakat, és lassan felemelték a fedőlapokat. A főpap kézen fogva kivezette a lefátyolozott Vesta-szüzet, a föld alatti lejáróhoz kísérte az elítéltet, aki egy hordozható létrán lement a mélybe. A föld alatti üregben vetett ágy állt, és mécses égett. A fekhely mellett kevés ennivaló - kenyér, kancsóban víz, tej és olaj -, de ez csak egész rövid időre volt elegendő. Amikor a szerencsétlen papnő leereszkedett a föld alá, a létrát elvették, a bejáratot beföldelték, s annyi földet szórtak rá, hogy a domb felszíne egészen sima lett. Ilyen szörnyű halállal büntették azokat a Vesta-szüzeket, akik szüzességi fogadalmukat megszegték.

⁵ *Püthagoreusok* - Püthagorasz (i. e. kb. 580-500) görög matematikus és filozófus követői. Püthagorasz egy mennyiségi jellegű világszemléletet igyekezett kidolgozni, de a mennyiséget a valóságtól elszakította. - A megjegyzés Plutarkhosz elképzelését tükrözi, Numa ugyanis kb. 250 évvel előbb uralkodott, mint Püthagorasz élt

Egyébként Numa nagy kiváltságokat biztosított a Vesta-szüzeknek, akik igen kedvező helyzetben voltak Róma többi polgárával szemben. Mint a magas rangú személyek előtt, Vesta papnői előtt is lictorok lépkedtek, és az emberek utat engedtek nekik. Még az uralkodó is, ha Vesta-papnővel találkozott, megparancsolta lictorainak, hogy hajtsák földre bárdal átszúrt vesszőnyalábjukat, a *fascest*. Cirkuszokban, amfiteátrumokban, ünnepségeken és gyűléseken díszes hely illette meg a Vesta-papnőket. Ha valaki megsértett egy Vesta-papnőt, vagy nem tért ki az útjából, halálra ítélték. Ha a vesztőhelyre kísért halálraítélt útközben Vesta-szűzzel találkozott, az ítéletet megváltoztatták, és a vétkest szabadon bocsátották. A papnőket nagy tisztelet övezte a régi Rómában.

A hagyomány szerint Numa még más papi testületeket is alapított, többek között a *Salius* papok és a *Fetialisok* testületét.

A Fetialisok tulajdonképpen a béke őrei voltak; ők őrizték a nemzetközi kapcsolatokat. Ők töltötték be a követi tiszteket, és ők hajtották végre azokat a szertartásokat, amelyek a hadüzenetet és a békekötést megelőzték. Kötelességük volt, hogy a viszályokat a szó erejével szüntessék meg, és amíg a békés megegyezés minden reménye lehetetlenné nem vált, ne engedjenek fegyverekhez nyúlni.

Ha a Fetialisok ellenezték a háború megindítását, és tiltakoztak ellene, törvényszegésszámba ment, ha római katona vagy király mégis fegyverhez nyúlt. A Fetialisoknak kellett eldönteniük, igazságos-e a háború, és az uralkodó csak azután tette meg a szükséges intézkedéseket.

Érdekes és különös legenda fűződik a Salius papok tanácskozó testületének megalapításához. Azt beszélik, hogy Numa uralkodásának nyolcadik esztendejében rettenetes járvány ütötte fel a fejét egész Itáliában, így Rómában is; az emberek ezrei pusztultak el az ismeretlen betegségben. A rómaiakon rémület és fejvesztettség lett úrrá. Imádkoztak isteneikhez, hogy könyörüljenek rajtuk. A király együtt könyörgött népével. Imádkozás közben hirtelen egy különös formájú ércpajzs hullott le az égből Numa kezébe.

- Isteni jeladás ez - mondta Numa. - Az istenek küldték a pajzsot annak bizonyosságául, hogy megóvják és megvédik Rómát. Égi szózatot hallottam, mely szerint amíg a pajzs a rómaiak birtokában marad, hatalmukat senki sem csorbíthatja. Rómát nem veszélyeztetheti az ellenség.

A járvány rövidesen megszűnt, Numa pedig elhatározta, hogy a csodatevő pajzsot megőrzi minden veszéllyel szemben. Magához hívatta a város legkiválóbb pajzskészítőit, és megparancsolta nekik:

- Készítsetek tizenegy teljesen hasonló pajzsot, mint ez itt. Olyan legyen mindegyik, hogy senki se tudja megkülönböztetni az eredetitől.

Erre az intézkedésre feltétlenül szükség volt, nehogy valaki ellophassa az eredetit.

Amikor a mesterek megpillantották a pajzsot, nem merték elfogadni a megrendelést, beismerték, hogy képtelenek az eredetihez hasonlót készíteni. De mégis akadt köztük valaki, egy Veturius Mamurius nevű fegyverkovács, aki vállalkozott a munkára. Nemsokára meghozta készítményeit, sorra egymás mellé lerakta a tizenkét pajzsot, és kérte a királyt, mutassa meg, melyik az eredeti. Akárhogy is igyekezett Numa, akárhogy törte a fejét, sehogy sem tudta megkülönböztetni az eredeti pajzsot a másolatoktól.

Ezeknek a pajzsoknak az őrzésére és gondozására alapította Numa a Salius papok tizenkét tagú testületét.

Minden év márciusában papi körmenet járta be a várost, hogy felkeresse Mars templomát. A papok bíborköntöst viseltek, derekukra széles ércövet csatoltak, fejükre hegyes ércsisakot tettek. Ilyen öltözékben járták végig a várost. Kürtszó kíséretében szent dalokat énekeltek, ugráló léptekkel haditáncot jártak, miközben kardjukkal verték a taktust a szent pajzsokon, melyeket szolgák vittek előttük. Ugráló táncleléseikről nevezték őket Salius papoknak. Latinul a *salire* szó azt jelenti: ugrálni.

A babonás rómaiak számára rendkívül fontos volt, hogyan folyik le a szertartás. Azokban a régi időkben, amikor az emberek még nem értették meg a természet különböző jelenségeit, és féltek tőlük, a mágikus szertartásoknak igen nagy jelentőségük volt az életükben. Úgy gondolták, hogy a szertartások pontos betartása védelmet nyújt a veszélyek és a szerencsétlenségek ellen, és segít az isteni tulajdonságokkal felruházott, titokzatos természeti erőket megengesztelni.

A legtöbb szertartás Numa nevéhez fűződik. Az áldozatok bemutatásának rendjét is ő írta elő. Állatokat, növényeket, gyümölcsöket vittek az áldozati oltárra. Közben pontosan megszabott, igen hosszú imákat mondtak. A rómaiak féltek, nehogy megfélemedzenek bármiről is, nehogy valami fölösleges dolgot mondjanak vagy említsenek, és az istenek többet követeljenek, mint amennyit ígérni akartak vagy ígérhettek, és úgyszólván szaván foghassák a könyörgőket. Ezért egy-egy isten oltáránál így könyörögtek:

- Fogadd tőlem ajándékba ezt a bort itt, melyet elhoztam neked.

A rómaiak úgy vélték, hogy ha elfelejtenék megmutatni, melyik az a bor, amit az áldozatra szántak, az isten a házukban fellelhető egész borkészletet fogja követelni.

A vallásos nevelés eredményeként a város polgárai olyan engedelmesen és ellentmondás nélkül ismerték el Numa hatalmát, hogy még a legképtelenebb és leghihetlenebb történeteket is valónak fogadták el, ha királyuk így kívánta tőlük.

Egy alkalommal a polgárok közül többeket meghívott asztalához, s értéktelen edényekben igen egyszerű és közönséges ételekkel vendégelte meg őket. Alig kezdődött el azonban a vendégség, azt a meglepő hírt közölte, hogy jön az istennő, akivel találkozni szokott; vendégeit otthagya az istennő elé ment, majd visszatérve másik szobába vezette a meghívottakat, és megmutatta nekik, hogy telik meg háza néhány perc alatt drágamívű serlegekkel, ízletes ételektől roskadozó, csodásan felterített asztalokkal.

Egy még meglepőbb történet arról szól, hogyan találkozott Jupiterrel.

Az Aventinus domb egyik ligetében pillantotta meg Jupitert, aki ráparancsolt:

- Fejekkel mutass be nekem áldozatot.

- Hagymafejekkel? - kérdezte Numa. - Kapsz tőlem egy fej hagymát a kertemből...

Jupiter elnevette magát Numa leleményességén, és elfogadott mindent, amit felajánlott neki.

Numa templomot emeltetett Fides istennő és Terminus isten tiszteletére. A király beleoltotta a rómaiakba, hogy Fidesnek, a hűség istennőjének tett fogadalom valamennyi emberi eskü között a legjelentősebb. Terminus az országhatárok, a földhatárok, a határokat megjelölő mezsgyekövek istene volt.

Numa arra törekedett, hogy a római polgárok műveljék földjeiket. Meg kellett vonni a mezsgyét, hogy meg tudják különböztetni, hol végződik a saját és hol kezdődik a szomszéd földje. A mezsgyeköveket szentnek tartották.

- A földművelés elősegíti a békét - hirdette Numa. - Aki nem műveli meg rendesen a saját földjét, azt kívánja, hogy munkájának gyümölcsét feleméssze a háború. Viszont a derék földműves meg fogja védeni a saját földjét az ellenségtől, és a földművelés fejlődésével a katonai vitézség még nem szűnik meg. A háborúskodás igaztalan, kapzsiságból és pénzsóvárságból ered, és csak szerencsétlenséget hoz az emberekre.

Miután felépítette Terminus isten templomát, Numa külön ünnepet írt elő tiszteletére - a *Terminaliát*. Minden év májusában tartották a határok istenének ünnepségeit. Ezen a napon a földeken levő mezsgyeköveket felkeresték a szomszéd települések lakói családjukkal együtt. Virággal díszítették a határköveket, és vidáman mulatoztak.

Numa személyesen járta be a polgárok földjeit, bátorította a szorgalmas földműveseket, és megbüntette a dologtalanokat.

Rómában korán kialakult az ipar és a kereskedelem. Ezen a téren is sok minden fűződik Numa Pompilius nevéhez. A népet mestersége szerint osztotta fel fuvalásokra, aranyművesekre, ácsokra, kelmefestőkre, cserzővargákra, tímárookra, rézművesekre és fazekasokra. A többi foglalkozási ág iparosait közös csoportban egyesítette. Minden egyes csoport külön összejöveteleket, gyűléseket tartott, megvoltak a saját ünnepeik.

Így aztán véget vetett annak, hogy a város lakói közül egyesek szabinoknak, mások rómaiaknak, egyesek Tatiusz, mások Romulus alattvalóinak nevezzék és gondolják magukat; az új felosztás az egész lakosság harmonikus egybeolvadását eredményezte.

Numa csillagászzal is foglalkozott, nem alaposan ugyan, de nem is minden hozzáértés nélkül. Romulus uralkodása idején ésszerűtlenül és minden rendszer nélkül állapították meg a hónapok időtartamát. Egyes hónapokban húsz, másokban viszont harmincöt, sőt ennél is több nap volt. Sejtelmük sem volt a nap és a hold pályája közötti különbségről, csak arra ügyeltek, hogy minden évben háromszázhatvan nap legyen. Numa kiszámította, hogy a holdév háromszázötvennégy és a napév háromszázhatvanöt napja közt tizenegy napnyi különbség áll fenn. Ennek a tizenegy napnak a kétszereséből, vagyis huszonkét napból minden második év február hónapja után beiktatott egy szökőhónapot. Megváltoztatta a hónapok sorrendjét is.

Romulus idejében a római naptár első hónapja a március volt, nevét a hadak istenéről, *Mars*-ről kapta. Numa az év első hónapját az itáliai *Janus* istennek szentelte, elnevezte januárnak. Istenek nevéhez kapcsolódik még néhány másik hónap elnevezése is: a tavaszi április hónap *Venus*, a szerelem istennőjének görög nevéhez, *Aphrodité*hoz fűződik, májust az ősi *Maiáról*, az itáliai földistennőről nevezték el; a június pedig *Juno* istennő nevéhez fűződik. A többi hónapot már régől fogva *Quintilis*, *Sextilis*, *Septimus*, Ötödik, Hatodik, Hetedik hónapnak nevezték. Igaz, később, amikor január lett az első hónap, és február a második, március viszont csupán az év harmadik hónapja lett, az ötödik hónapból hetedik lett és így tovább. Ezért van az, hogy a jelenlegi kilencedik hónapot szeptembernek hívják. (Latinul *septem* - hét.) Ugyanez történt a nyolcadik hónappal, az októberrel, ez lett a tizedik hónapunk; a kilencedik hónap (latinul *novem* - kilenc) a november lett, a tizenegyedik; és a tizedik (latinul *decem* - tíz) a tizenkettedik hónap lett. Hónapjaink máig megőrizték régi elnevezésüket.

Mi lett a régi ötödik és hatodik hónappal? Még a régi római birodalom idejében kapták új nevüket: az egyiket *Julius* Caesar tiszteletére júliusnak, a másikat *Augustus* Octavianus tiszteletére augusztusnak nevezték el.

Numa nem véletlenül szentelte Janusnak az év első hónapját. Janus a nap és a fény istene volt. Ő tárta ki az ég kapuját, és reggel ő engedte ki a napot a földre, este pedig, amikor visszatért a nap, Janus csukta be a kaput. Éjszaka lett. Maga a Janus név a latin *janua* - kapu, bejárat szóból származik. Később Janus lett minden kezdet istensége, minden élőlény teremtmője a

földön. Úgy tartották, hogy ő teremtette és ő tanította az embert. Az imákban Janus nevét említették meg elsőként a többi isten neve előtt. Kétarcúnak ábrázolták Janus istent: az egyik arca hátrafelé, a múltba tekintett, a másik előre, a jövőbe nézett. A rómaiak úgy tekintettek Janusra, mint az állam jótevőjére és védelmezőjére, olyan istenre, aki a háború és a béke kérdésében dönt.

Némelyek szerint Janus félisten, mások szerint király volt, s mint a közösségi élet híve és barátja megszelídítette az emberek vadállati életmódját. Ezért kettős arccal ábrázolják Janust, így érzékeltetve, hogy a régi életmód helyébe újakat teremtett az emberek számára.

Janusnak kétajtajú temploma van Rómában, s ezt a háború kapujának nevezik, mert háborúban nyitva áll, de mindig be van zárva béke idején. A béke azonban nehéz és ritka dolog volt Rómában, mert a birodalom nagy kiterjedése miatt valahol mindig folyt háború a környező népek ellen. Csupán Numa Pompilius uralkodása idején nem nyitották ki egyetlenegyszer sem Janus templomának kapuit. Rómában béke és nyugalom honolt, biztonságos élet és bizalom uralkodott. Numa királyságának negyvenhárom esztendeje alatt egyszer sem volt háború.

A király igazságszeretete és békés természete nemcsak Róma népét szelídítette meg, és vonta ígérete alá, hanem a környező városokat is. Mindnyájukat eltöltötte a rend és a béke utáni vágyakozás, hogy földjeiket műveljék, zavartalanul neveljék gyermekeiket. Egymást követték az ünnepek és a lakomák; az emberek nem félték egymástól, és vidáman töltötték együtt idejüket.

A költők megénekelték ezt a gyönyörű korszakot:

*Rozsda emészti a lándzsa hegyét
s a kétélű kardot,
nem hallszik kürt harsány szava már,
s pilláidról a mézédese álmod
nem orozza el semmi sem.*⁶

Az akkori emberek boldog életének valósága mögött még a költők túlzásai is elmaradtak.

Róma egyszerű polgárai szívesen hallgatták Numa király békés uralkodásának történetét, hisz mint minden egyszerű ember, ők sem szerették a háborút, amely elsősorban rájuk hozott mérhetetlen szenvedést.

Numának nem volt ellensége, sőt még irigye sem. Abban az időben Rómában nem akadtak gonosztevők, összeesküvők, akik meg akarták volna fosztani Numát hatalmától, vagy az életére törtek volna. Numa bölcs és békés törvényei, e törvények szigorú betartása megerősítette Róma hatalmát. Romulusszal ellentétben Numa Pompilius hatalma nem katonai erőn és zsarnokságon, hanem bölcs törvényeken alapult.

A monda szerint Numa úgy halt meg, ahogy élt - nyugodtan és csendesen. Magas kort élt meg, és ereje lassan fogyott el - megőrizve gondolkodása és ítélőképessége teljes világosságát. Egy szép napon, szokása ellenére, nem jelent meg napfelkeltekor. Amikor bementek hozzá, látták, hogy a király már nem él. Nem sokkal előbb ünnepelte nyolcvanadik születésnapját.

Temetésére nemcsak a rómaiak, hanem a szövetséges és baráti szomszéd népek is elmentek.

A régi rómaiak elégették halottaikat. Numa azonban meghagyta, hogy ne emeljenek neki temetési máglyát, hanem temessék el a Janiculus domb lábánál.

⁶ Kárpáty Csilla fordítása

Végakarátát teljesítették. Sírjában két kőkoporsót helyeztek el: az egyikben a király teste nyugodott, a másikban Numa vallási és filozófiai munkáit helyezték el. A görög törvényhozókhoz hasonlóan Numa is maga írta törvényeit.

Mivel a papokat úgyis megtanította mindarra, amit ezek a könyvek tartalmaztak, és elméjükbe is gondosan bevészte, ezért rendelkezett úgy, hogy a könyveket holttestével együtt temessék el. Numa jobban bízott az eleven értelemben, mint a holt betűben. Azt gondolta, hogy nem tenné jól, ha holt betűkre bízna a bennük levő szent és titkos dolgokat.

Romulus és Numa Pompilius, az első két római király, két különböző úton járva erősítette meg az államot. Romulus katona volt, Numa békés törvényhozó. Ez szerzett neki oly nagy dicsőséget a nép körében. Természetesen azok a törvények, szokások és szertartások, amelyeket Numa Pompiliusnak tulajdonítanak, a valóságban az évszázadok során alakultak ki, a római birodalom növekedésének és fejlődésének eredményeként. De a monda mindezt a második római király életéhez és uralmához kapcsolja, mintegy szembeállítva Numát Romulusszal, felnagyítva és kiegészítve uralkodásának történetét. A monda arról ad számot, hogy az állam megalapítása és megerősítése - bonyolult, sokféle és ellentmondó jelenségek következménye, a háborús és békés erők különböző hatásainak egyesülése. A nép szemében Numa uralkodásának legendás históriája szinte megerősíti azt a hitet, hogy a békés vívmányok és törvények legalább olyan szilárdak, mint a fegyverek erejével kivívott eredmények.

Numa dicsősége a későbbi időkben, amikor a következő uralkodók ismét véget nem érő háborúkat viseltek, még tovább növekedett, mert a háború és az erőszak politikája megnövelte ugyan a római birodalmat, de mérhetetlen sok szenvedést okozott a népnek.

A bölcs és jóságos Numa Pompilius királyról szóló monda sokáig élt még a nép körében, de különösen azokban az időkben kelt életre, amikor a háborúk és összeesküvések elviselhetlenné tették az életet. A nép úgy érezte, hogy Róma arisztokrata urai eltitkolták az igazságos Numa igazi akaratát. Ez tükröződik egy csodálatos esemény leírásában, amely állítólag Numa halála után négyszáz évvel történt.

Rómában egy alkalommal napokon át szakadt az eső, és elmosta a Janiculus domb lábánál emelkedő sírhalmot. Numa sírja kinyílt, és megpillantották benne a két kőkoporsót. Kinyitották az egyiket, amelyikben a király hamvai pihentek, de a koporsó üres volt.

A másik kőkoporsóban megtalálták Numa műveit. Amikor a szenátus tagjai elolvasták a könyveket, elhatározták, hogy jobb lesz, ha a nép nem ismeri meg azok tartalmát; így aztán Petilius *praetor*, a bíróság vezetője javaslatára a könyveket elvitték a népgyűlések helyére, a Comitiumra, és ott elégették. De a nép nem felejtette el Numa Pompilius királyt. Még sokáig emlegették azt az embert, aki bölcs törvényeket hozott, és az állam erejét nem a háborúban, hanem a békében látta.

CORIOLANUS

Caius Marcius patríciuscsalád tagja volt. Korán árvaságra jutott. Édesapja elhunyt, így édesanyja nevelte, akit egész életében igaz gyermeki tisztelettel és mérhetetlen szeretettel vett körül.

Különös természettel felruházott ember volt Marcius, furcsa jellemvonásai már kora gyermekkorában megnyilvánultak. Dacos, dölyfös természete miatt hajthatatlan, összeférhetetlen ember lett belőle. Kortársai bámulták, mennyire nem törődik a mindennapi élet örömeivel, munkában sohasem kíméli magát, az anyagi javakat megveti; ezeket a tulajdonságait a javára írták, becsülték okosságát, bátorságát, bámulatra méltó önzetlenségét és hajthatatlan, szilárd jellemét. Viszont nem tudták elviselni kellemetlen modorát, fennhéjázó viselkedését.

Azokban a régi időkben azonban mindennél többre tartották a harc közben tanúsított vitézséget, a nagyszerű haditetteket, éppen ezért ne is csodálkozzunk azon, hogy Caius Marciust elsősorban a katonaélet küzdelmei vonzották. Már egész kisgyermek korában megtanulta a fegyverforgatást, de jól tudta, hogy a mesterséges fegyverek csak annak válnak hasznára, aki természetadta fegyverét - izomzatát, testi erejét és ügyességét - edzi és fejleszti. Ezért naponta gyakorlatozott, edzette testét, hogy minél szívósabb, minél erősebb legyen. Nemcsak a versenylfutásban volt a leggyorsabb, hanem a birkózásban is olyan erővel és ügyességgel küzdött, hogy ellenfelei mit sem tehettek ellene. Ennek köszönhetette, hogy nála különb harcos nemigen akadt.

Még egészen gyerekeMBER volt, amikor részt vett egy hadjáratban. Ez pedig így történt:

Tarquinius Superbus római király a szenátus véleményét semmibe véve, kivégeztetett több római polgárt bírósági tárgyalás és ítélet nélkül, csak azért, hogy vagyonukat elkobozhassa. Ezért fellázadtak ellene, megfosztották trónjától, és kikiáltották Rómában a köztársaságot.

A szomszéd törzsek Tarquinius mellé álltak. Az elűzött király a fegyverek erejével igyekezett hatalmát visszaszerezni. Többször megtámadta Rómát, de mindhiába. Sok csatározás és vereség után elhatározta, hogy még egyszer szerencsét próbál. Döntő harcra szánta el magát a rómaiak ellen.

Róma erős sereget szervezett Tarquinius Superbus támadásának visszaverésére, Aulus Postumius vezetésével. Caius Marcius is ott volt a római harcosok soraiban. Az időszámításunk előtti 499. esztendőben zajlott le az ütközet a Regillus-tó mellett.

Caius Marcius az élvonalban harcolt. A rómaiak éppen támadtak, előretörtek, amikor a fiatalember észrevette, hogy az egyik római harcos megsebesült, és a földre rogyott. Marcius a bajtársához rohant, testével elfedte, úgy védelmezte a sebesültet, közben ott a helyszínen megölte az egyik ellenséges katonát, aki végezni akart vele és bajtársával; a többit meg elkergette.

Az ütközet a rómaiak győzelmével végződött. A vezér a győzelem után Marciust a legelsők között tüntette ki: tölgyfalombbal koszorúzták. A tölgy Jupiter szent fája volt, lombjával csak a legvitézebbeket jutalmazták, azokat, akik harc közben megmentették honfitársaik életét. Ez volt az első a sok-sok kitüntetés közül, amelyet Caius Marcius élete során elnyert.

Vannak emberek, akik a kitüntetések nem jutalomnak tekintik, hanem zálognak, és dicsőségüket még vitézebb tettekkel tetézik. Ilyen volt Caius Marcius is: önmagával versenyzett a vitézkedésben, mindig újabb dicsőségre vágyott, kitüntetéset kitüntetésre, zsákmányt

zsákmányra halmozott. A rómaiak sok háborút viseltek ebben az időben, de Marcius egyikből sem tért haza diadalkoszorú és kitüntetés nélkül.

A legtöbb harcos vitézkedésének célja a dicsőség volt, saját becsvágyának kielégítése. Marcius viszont azért is vágyott dicsőségre, hogy édesanyjának örömet okozzon vele. Azt tartotta a legnagyobb kitüntetésnek, és akkor volt a legboldogabb, amikor édesanyja, Volumnia hallhatta, hogyan dicsőítik fiát, megpillanthatta, amikor tölgyfa koszorúval övezik a homlokát.

Az anya választott menyasszonyt Marcius számára. De Marcius az esküvő, sőt gyermekeinek világrajötte után is ott maradt édesanyja házában, és továbbra is anyját tartotta a család fejének.

Abban az időben, amikor Caius Marcius nevét, haditetteinek dicső hírét már egész Róma ismerte, kegyetlen harc folyt a gazdagok - a patríciusok - és a szegények - a *plebejusok* - között. A szegények helyzete egyre romlott: igen sokan eladósodtak. Akinek még maradt valami kis vagyon, és uzsorások kezére került, elárverezték; mások pedig, akiknek semmijük sem maradt, és adósságba keveredtek, elvesztették személyes szabadságukat, eladták őket rabszolgának.

A szenátus régebben, háborúk idején megígérte, hogy segít a szegény népen, enyhít helyzetén. Most mégis az uzsorások karmai közé kerültek derék, becsületes emberek, akik, ha kellett, fegyvert ragadtak hazájuk védelmében, s megsebesültek, nyomorékok lettek. Az elégedetlen, felháborodott plebejusok elárasztották a város utcáit. A szegények elégedetlensége nőttön-nőtt.

Az ellenség kihasználta a zavaros helyzetet, és Róma ellen vonult. A consulok hadba szólítottak minden fegyverfogható embert, de a plebejusok nem mentek a hívó szóra. A patríciusok megígérték ugyan, hogy javítanak a nép helyzetén, meg akarták ugyanis nyugtatni a plebejusokat, remélve, hogy akkor harckészségük fokozódik. De az ellenséges veszedelem egyre nőtt, és a patríciusok megfélemltek régebbi és újabb ígéreteikről.

Ekkor a hadsereg egy része - amely csupa plebejusból állt - kivonult Rómából, és az Anio folyó mellett, a később Szent-hegynek nevezett helyen ültette fel táborát.⁷

A városban pánik tört ki, Róma elvesztette fegyveres erőinek jelentős részét. Attól tartottak, hogy a plebejusok önálló államot akarnak alapítani. Az ellenség már visszavonulóban volt, amikor tudomást szerzett a rómaiak közt dúló viszályról. Betört az ország területére, tűzzel-vassal elpusztított mindent, ami az útjába került. A consulok ismét felszólítottak minden fegyverfogható férfit, hogy lépjen be a hadseregbe, de a plebejusok közül senki sem tért vissza hívó szavukra.

Ekkor néhány patrícius úgy döntött, hogy enged a szegények követelésének. Mások viszont - és ezek között volt Caius Marcius is - nem értettek egyet velük. Marcius makacsul kitartott a maga véleménye mellett, hogy a szenátorok ne engedményekkel, hanem büntetésekkel hallgattassák el a lázongó plebejusokat.

A patríciusok azonban megértették, hogy ilyen körülmények között a legokosabb dolog engedni. A szenátus a tárgyalások útját választotta. A legöregebb és legjobban tisztelt szenátorokat küldték ki a szegények közé.

A követek felmentek a Szent-hegyre. Először Menenius Agrippa emelkedett szólásra. Rá akarta venni a plebejusokat, hogy térjenek vissza a városba.

⁷ A plebejusok kivonulása, az úgynevezett *első secessio* az i. e. V. században, 494-ben történt

Beszédét egy példázattal fejezte be:

- Egyszer az emberi test tagjai fellázadtak a gyomor ellen. Azzal vádolták, hogy ő az egyetlen a testrészek között, amelyik nem dolgozik semmit, csak elnyeli a táplálékot. Ugyanakkor a test többi része, eleget téve a gyomor minden szeszélyének, állandóan munkálkodik. A gyomor csak nevetett a többiek ostobaságán, hisz azok nem értették meg, hogy ő csupán átveszi a táplálékot, és miután jól feldolgozta, ő osztja fel, és juttatja el a többi testrésznek, melyek nélküle éhen halnának.

- Ilyen helyzetet foglal el közöttetek, polgártársak, a szenátus. Munkálkodása nemcsak a szenátorok javát szolgálja, hanem mindegyikötöket, akik itt álltok! - fejezte be beszédét Menenius Agrippa.

Ez a beszéd lett a tárgyalások alapja, melynek eredményeként a plebejusok elérték, hogy saját maguk válasszák meg tisztségviselőiket, a *néptribunus*okat, akik sérthetlenséget élveztek. A néptribunusok joga és kötelessége volt, hogy megvédjék a szegény népet, a plebejusokat a patríciusok önkényével szemben.⁸

A városban helyreállt a nyugalom. A nép fegyvert fogott, és harcba indult az országot feldúló ellenség szétverésére.

Caius Marcius elégedetlenül figyelte a plebejusok győzelmét. Véleménye szerint a szegények nem elégszenek meg az elért eredményekkel, és idővel újabb jogokat követelnek majd. Ha néhány lázongót kivégeztek volna, a többit már rákényszeríthetnék, hogy hajoljon meg a szenátus akarata előtt. Ennek ellenére Marcius úgy vélte, hogy a külső ellenséggel szemben csak a patríciusok és a plebejusok közös fellépése járhat eredménnyel.

A rómaiak legveszedelmesebb és legerősebb ellenségüknek a volscusokat tartották. Elsősorban őket kellett visszaszorítani az ország határaitól.

Cominius római consul seregei ostromzárral körülvették Coriolit, a volscusok legfontosabb városát. A volscusok összegyűjtötték minden fegyverfogható emberüket, és ostromlott városuk segítségére siettek. Amikor Cominius erről tudomást szerzett, hadait két részre osztotta: a kisebbik részt Corioli falai alatt hagyta, ő maga pedig csapata nagyobbik felével megtámadta a közeledő ellenséget.

A Coriolit védő volscusok észrevették, hogy a város körül megcsappant az ellenség. Ekkor megkísérelték, hogy kitörjenek a városból. A véres ütközetben először a volscusok kerekedtek fölül, szétverték a támadókat, és a táborhelyükig visszaszorították őket.

De Caius Marcius, aki az első összecsapásban még nem vett részt, mintegy félszáz harcosával kirohant a táborból, végzett a keze ügyébe kerülő ellenséges katonákkal, megállította az üldözőket, és ellentámadásra szólította fel a rómaiakat. Marcius nemcsak karja erejével, hanem hangjával és külső megjelenésével is rémületbe ejtette az ellenséget. A harcosok lassan-lassan Marcius köré sereglettek. A volscusok ezt látva megértették, hogy jobb lesz visszavonulniuk. Marcius a rómaiak élére állt, megfutamította és egészen a városkapukig üldözte az ellenséget.

⁸ E feladat megvalósításához a néptribunusokat *vétójoggal* ruházták fel (*veto* magyarul: megtiltom nem egyezem bele). A néptribunus felemelhette szavát a szenátus vagy más tisztségviselő személy minden intézkedése vagy határozata ellen, ha úgy vélte, hogy az sérti a nép érdekét. A néptribunus ajtaja mindig tárva-nyitva állt, hogy a plebejusok bármikor segítségért fordulhassanak hozzá

És ekkor merész ötlete támadt: elhatározta, hogy a visszavonuló ellenség sorai között tör be a városba. Felszólította harcosait, hogy kövessék, majd velük együtt betört a városba. A rómaiak Marciusszal tartó kis csoportja először nem talált ellenállásra.

A volscusok azonban észrevették, mi történt, és mindenfelől rárontottak a rómaiakra. Egyenlőtlen harc lángolt fel, de Marcius akkor csodálatos példáját adta a bátorságnak: mindenkit megölt, aki az útjába került, másokat a város végéig üldözött, hogy feladják a védelmet, és eldobálják fegyvereiket.

Mialatt így folyt a harc a város belsejében, a kint rekedt rómaiak a kapukon törtek be a városba, és a volscusok megadták magukat.

A római katonák nagy része nyomban rabláshoz és zsákmányoláshoz akart látni, de Marcius felháborodva így kiáltott:

- Én bizony szégyenletes dolognak tartom ezekben a percekben a rablást és a zsákmányolást! Nagyon is meglehet, hogy Cominius és serege már harcba szállt az ellenséggel. Az is lehet, hogy vereséget szenvedett. Honfitársainkra pusztulás várhat, segítségükre kell sietnünk!

De a katonák nemigen hallgattak Marcius szavára, csak néhányan csatlakoztak vezérükhöz. Ezekkel indult el Marcius abba az irányba, amerre Cominius vezette seregét.

Marcius biztató szavakkal serkentette a kimerült harcosokat, akik ott vánszorogtak a poros úton. Időnként hangosan imádkozott az istenekhez, legyenek segítségére, hogy időben érkezék meg embereivel, amíg az ütközet még nem dőlt el. Könyörgött, hogy ő is részt vehessen a harcban, és megoszthassa a veszélyt honfitársaival.

A rómaiaknál abban az időben szokás volt, hogy amikor csatarendbe álltak, és pajzsukat megköpenyüket készültek felöltöni, élőlőszóval végrendelkeztek, és három-négy tanú jelenlétében megnevezték örököseiket. A katonák éppen ezzel voltak elfoglalva, amikor Marcius rájuk talált, szemtől szemben az ellenséggel. Első pillanatban némelyeket nagyon megzavart, hogy vértől és izzadságtól borítva, ilyen kevesedmagával jelenik meg. De midőn örömmel oda-sietett a consulhoz, jobbát nyújtotta neki, és jelentette, hogy a várost elfoglalta, Cominius pedig átölelte és megcsókolta, nyomban felbátorodtak, és hangos kiáltozással kérték, vezesse őket ütközetbe. Marcius megkérdezte Cominiustól:

- Hogyan állította fel az ellenség a csatarendjét? Merre állnak a volscusok legjobbjai?

- A középén - válaszolta Cominius.

- Kérve kérlek, ezekkel állíts szembe minket!

A consul teljesítette Marcius kérését, aki mint megvadult oroszlán rontott az ellenségre. A volscusok első sorai meginogtak, és hátrálni kezdtek.

Ekkor azonban az ellenség oldalszárnyai indultak meg, hogy bekerítsék Marciust. A consul féltette derék hadvezérét, és legjobb harcosait küldte segítségére. Marcius megsebesült. Véres harc lángolt fel körülötte. Mindkét fél igen nagy veszteséget szenvedett, de a rómaiak nem tágítottak, tovább támadtak, és végül a volscusok menekülésre kényszerültek. A sebesült Marcius erejét veszítette. Harcosai ajánlották, hogy térjen vissza a táborba, gyógyítsa sebeit, és pihenjen. De ő így válaszolt:

- Aki győz, annak nem szabad elfáradnia - és a hátráló ellenség után vetette magát.

A volscusok sok embert vesztek ebben az ütközetben, de még több volt a sebesültjük, és sokan kerültek közülük fogságba.

Cominius másnap összehívta harcosait, és hálaimát mondott a nagyszerű győzelemért. Ezután Marciushoz fordult, hősiességét méltatva felajánlotta neki, hogy mielőtt felosztanak a hadizsákmányt a katonák közt, vegye el magának az egész zsákmány egytizedét, ezenkívül pedig díszes felszerelésű harci mént ajándékozott a hősnek.

A római harcosok lelkes kiáltásokkal üdvözölték a consul szavait. Marcius azonban előrelépett, és így szólt:

- A díszes paripát elfogadom, és szívem örül dicsérő szavaid hallatára. De a zsákmányról lemondok, mert azt munkám bérének és nem megtszolgáltatásnak tekintem. Megelégszem én annyival, amennyi az általános szétosztásnál jut majd rám. Egy kegyet kérek csak tőletek - folytatta Marcius -, és szeretném, ha ezt megadnátok. Van nekem a volscusok közt egy vendégbarátom, egy derék, becsületes ember. Most fogságba esett, és szolgasors vár rá, noha eddig szabad ember volt. Örülnék, ha a sok szerencsétlenség közül, amely érte, attól az egytől megmenthetném, hogy rabszolgaként adják el.

Marcius szavait a katonák hangos tetszéssel fogadták, és még jobban csodálták önzetlenségéért, mint az ellenséggel szemben tanúsított vitézségéért. Még akik irigyek és féltékenyek voltak rá megtszolgáltatása miatt, ezek is méltónak tartották a nagy jutalomra, éppen azért, mert elfogadni nem akarta. Mert szebb dolog a kincseket jól használni, mint a fegyvereket, de dicsőbb dolog nem vágyani rájuk, mint azokat jól felhasználni. Amikor a tömeg lelkes kiáltozása elült, Cominius megszólalt:

- Senkit sem kényszeríthetünk arra, hogy olyasmit elfogadjon, amit nem akar. Kapjon hát Marcius olyan kitüntetést, amit nem utasíthat vissza. Mától fogva legyen Coriolanus a neve, mivel neki köszönhetjük Corioli bevételét.

Ettől fogva hívják Caius Marciust harmadik nevén - Coriolanusnak.

A háború a rómaiak győzelmével ért véget, de a szegény emberek, a *plebs* helyzete azért semmivel sem fordult jobbra: a nép éhezett. A háború miatt nem művelték a földeket, nem vetettek, nem volt mit betakarítani, és a kormány nem vásárolt gabonát idegen országokból. A kenyér hiányát súlyosan megérezték, nagy éhínség támadt.

Ebben az időben követek érkeztek Velitraeből, felajánlották a rómaiaknak városukat, egyúttal kérték, hogy küldjenek hozzájuk telepéseket. Dühöngő pestisjárvány dúlt ugyanis a városukban, és olyan pusztítást végzett, hogy a lakosságnak alig egytizede maradt életben. A római patríciusok kijelentették, hogy ennél jobbkor nem is érkezhettek volna a követek. Abban reménykedtek, hogy a velitraebeliektől kenyérgabonát kapnak, és egyúttal a legizgágabb, legvadabb plebejusokat elküldhetik Velitraebe telepésnek.

A szenátus jóváhagyta és elfogadta a tervet. A consulok egy listára felírták azoknak a nevét, akiket telepesként el akartak küldeni. Másokat besoroztak katonának, és hadjáratot indítottak velük a volscusok ellen.

A néptribunusok hangosan tiltakoztak a patríciusok tervei ellen. Kijelentették, hogy a patríciusok a római polgárok egy részét éhhalállal sújtják, a többieket elküldik, hogy áldozatul essenek a pestisjárványnak, és hogy terveiket végrehajthassák, véres háborút kezdenek. Mind ezt pedig azért teszik, mert a szegény emberek nem akarnak a gazdagok rabszolgái lenni.

A tribunusok e fellépése után a plebejusok ismét megtagadták a hadba vonulást, és hallani sem akartak az áttelepülésről.

A szenátus nem tudta, mitévő legyen. Coriolanus (most már így hívták Caius Marciust) felszólította a szenátus tagjait, hogy tartsák féken a néptribunusokat. Követelte, hogy szigorú büntetés terhe mellett telepítsék át a szegény népet Velitraebe.

- Mutassuk meg a plebejusoknak - mondta -, hogy az ő segítségük nélkül is tudunk harcolni.

Coriolanus sereget szervezett a patríciusokból, és támadást indított velük a volscusok ellen. Lerohanta őket, és hatalmas zsákmánnyal tért vissza: gabonát, vágómarhákat, rabszolgákat, fegyvert és sok kincset zsákmányolt. Marcius a zsákmányból nem tartott meg semmit magának.

Akadott olyan plebejus, aki megirigyelte Coriolanus katonáinak vagyonát, és sajnálta, hogy nem állt be közéjük. Mások viszont aggódva figyelték, hogyan nő Coriolanus híre és befolyása, amely nem hozhatott mást az egyszerű embereknek, csak nyomort és szerencsétlenséget.

Coriolanus hamarosan jelöltette magát a consuli tisztségre. A többség hajlandó volt rá szavazni, mivel az ő szemükben Caius Marcius Coriolanus hadi dicsősége teljesen elhomályosította rossz tulajdonságait, jellemének csorbáit.

Szokásban volt, hogy akik a consulságra pályáztak, és meg akarták szerezni a polgárok szavazatait, tunica nélküli togában mentek el a Forumra, hogy köszöntsék a polgárokat, vagy azért, hogy ezzel az egyszerű viselettel mint kérelmezők megalázkodjanak, vagy hogy esetleges sebhelyeiket, vitézségük tanújelét megmutathassák. Semmi esetre sem a pénzosztogatás vagy megvesztegetés gyanúja miatt kívánták, hogy a hivatalkérő polgár öv és tunica nélkül jelenjék meg polgártársai színe előtt, mert csak jóval később vált bevett szokássá, hogy pénzért vették és adták a szavazatokat, s a pénz döntő szerephez jutott a választógyűléseken. Helyesen állította, aki azt mondta, hogy az semmisítette meg először a nép hatalmát, aki lakomákon etette-itatta, és pénzzel vesztegette meg. Rómában, úgy látszik, ez a romlás csak titkon, senkitől észre nem vetten kezdődött, s nem tudjuk, ki vesztegette meg először a népet és a bíróságot. Rómában még aranykorszak volt, és vesztegetést nem ismerő nép töltötte meg a Forumot.

Amikor Coriolanus megmutatta sok sebhelyét, amelyet oly sok csatában kapott, és amelyekkel tizenhét év szüntelen háborúiban magát kitüntette, meghajoltak vitézsége előtt, és egymás közt megegyeztek abban, hogy megválasztják. Amikor azonban elérkezett a szavazás napja, és Coriolanus a szenátorok kíséretében jelent meg tüntető pompával a Forumon, és a patríciusok mind nyilvánvalóbban kimutatták, hogy senki más érdekében nem buzgólkodnak úgy, mint őérette, az egyszerű nép cserbenhagyta, és megvonta tőle a jóindulatát. Világosan megértették, hogy Coriolanus az arisztokraták pártján áll, és ha ő lesz a consul, minden bizonnyal megfosztja a szegény népet nehezen kiharcolt jogaitól. Így aztán a választáson a plebejusok ellene szavaztak, és Coriolanus vereséget szenvedett. Szívében az egyszerű emberek, a plebs iránti izzó gyűlölettel hagyta el a népgyűlést. A patríciusok még jobban felszították benne a harag lángját. Szemükben Coriolanus képviselte az igazi arisztokráciát, és személyes sértésnek tartották jelöltjük vereségét.

Röviddel ezután gabonaszállítmány érkezett Rómába. A gabona egy részét Itáliában vásárolták, de jelentős mennyiséget ajándékba kaptak Szürakuszaiból, a mai Siracusából.

A legtöbb római abban reménykedett, hogy a gabonaszállítmány megérkezésével a város megmenekszik az éhínségtől, és megszűnik a belső viszálykodás is. A szegények körülfogták a szenátus épületét, így várták a magas testület döntését. Azt remélték, hogy a vásárolt gabonát olcsó áron eladják nekik, az ajándékba kapottat pedig ingyen szétosztják a nép között. Már-már úgy látszott, hogy a szenátus kedvezni akar a népnek, de ekkor szólásra emelkedett Coriolanus, és heves hangú beszédben azok ellen szólt, akik engedményeket akartak tenni;

kijelentette, hogy ezek az arisztokrácia árulói, és ők az okai, hogy a plebejusok elszemtelenedtek, vakmerőkké lettek azáltal, hogy ekkora hatalmat adtak a kezükbe.

- Ha a szenátus úgy dönt, hogy szétosztják a plebs között a gabonát - mondta Coriolanus -, ezzel elismeri saját tehetetlenségét, és megerősíti, hogy az engedetlen plebejusok büntetlenül maradjanak. Majd még azt gondolják, hogy a szenátus fél tőlük, és ezért tesz engedményeket. Ettől aztán még makacsabbak, még elégedetlenebbek lesznek.

- Azt csak nem állíthatják - folytatta -, hogy mindezt azokért a hadjáratokért kapják jutalmul, amelyek alól kivonták magukat, vagy zendüléseikért, amelyekkel árulást követtek el hazájuk ellen, vagy azokért a rágalmakért, amelyeket a szenátus ellen terjesztettek. Most arra számítanak, hogy ti majd félelemből engedtek. Azt remélik, hogy hízélgésből mindent megadtok nekik, s aztán nem lesz semmi, ami engedetlenségüknek határt szabjon. De akkor soha nem szűnnek meg viszálykodni és lázongani! Mindez merő örültség lenne. Ha eszünknel vagyunk, fosszuk meg őket a néptribunusi hivataltól, amely a consuli hatalmat semmissé teszi, és csak megosztja a várost, amely többé nem egységes, mint azelőtt, hanem két részre szakadt, és így nem képes egyetértésben eggyé válni, sem bajainkat és egymás közötti zavarainkat megszüntetni.

A patríciusok nagy lelkesedéssel fogadták Coriolanus beszédét. A fiatalabb szenátorok kijelentették, hogy Caius Marcius Coriolanus az egyetlen megvesztegethetetlen, becsületes ember az egész köztársaságban, aki nem hátrál meg, és nem hajlandó hízélgenni. Az idősebb szenátorok közül azonban néhányan - félve a népharagtól - szembeszálltak vele. Az ülésen részt vevő néptribunusok, látva, hogy a szenátus esetleg elfogadja Coriolanus javaslatát, kirohantak az utcára, és felszólították az egyszerű embereket, hogy vegyenek részt a népgyűlésen, és álljanak melléjük.

Viharos körülmények között folyt le a népgyűlés. A néptribunusok elmondták a népnek, miről beszélt Coriolanus. A felháborodott tömeg már-már be akart nyomulni a szenátusba. A tribunusok az *aedilisekkel*⁹ bementek az épületbe, hogy erőszakkal kényszerítsék Coriolanust, jelenjék meg a nép előtt. De a patríciusok körülfojták Coriolanust, kikergették a szenátusból a tribunusokat, az aediliseket pedig megverték.

Leszállt az este, a lázongók elcsendesedtek, de másnap hajnalban ismét nyugtalanság ütötte fel a fejét a városban: izgatott plebejusok tömegei jártak-keltek Róma utcáin. A consulok sürgős megbeszélésre hívták össze a szenátust, felszólították a szenátorokat, igyekezzenek valamilyen úton-módon rendet és nyugalmat teremteni. Arra akarták rávenni a szenátorokat, hogy méltányos javaslatokkal és megfelelő határozatokkal engeszteljék ki a népet.

A többség engedett, mire a consulok kimentek a Forumra, megjelentek a népgyűlés előtt, beszédet intéztek a néphez, melyben nyugalomra szólították fel a plebejusokat, és megígérték, hogy gabonaárak kérdésében nem lesz köztük nézeteltérés.

A plebejusok már elfogadták volna a szenátus ajánlatát, amikor közbeléptek a néptribunusok, és követelték, hogy állítsák bíróság elé Coriolanust. Azzal vádolták, hogy tetteivel és beszédeivel megbontotta az állam rendjét és nyugalmat. Követelték, hogy Marcius védje magát a következő vádak ellen: Igaz-e, hogy a szenátust az alkotmány megsértésére lázította? Igaz-e, hogy felszólításuknak ellene szegült? Azáltal pedig, hogy az aediliseket a Forumon tetteleg bántalmazta, nem szolgáltattott-e alkalmat a polgárháborúra és arra, hogy a polgárság fegyvert ragadjon?

⁹ *Aedilis* - hivatalos személy a régi Rómában. Az aedilisek vezették a városi rendőrséget, a néptribunusok utasítására letartóztattak mindenkit, aki vétett az állam törvényei ellen

Mindezt azzal a szándékkal mondták, hogy Marciust megalázzák, ha igazi természete ellenére büszkeségéből enged, és a nép kegyét kéri; vagy pedig, ha természetének megfelelően cselekszik, a nép engesztelhetetlen haragját zúdítsák ellene. Főként erre számítottak, mert jól ismerték Marciust.

Coriolanus megjelent a népgyűlés előtt. Körös-körül elcsendesedett minden. A nép hallgatással akarta kifejezni gyűlöletét Coriolanusszal szemben. Az emberek azt várták, hogy a hadvezér menteni akarja magát, ő azonban mocskolódó szitokáradatot zúdított a plebejusokra. A nép vad haragra gerjedt. Az egyik néptribunus, miután társaival tanácskozott, a nép felé fordult és kihirdette: „A néptribunusok halálra ítélték Coriolanust!” Nyomban parancsot adott az aediliseknek, hogy azonnal vezessék fel Coriolanust a Tarpeia-sziklára, és taszítsák a mélybe.

A patríciusok Coriolanus segítségére siettek: voltak, akik félrelökték az aediliseket, mások Coriolanus harci érdemeit emlegették, és a nép, az egyszerű emberek könyörületes szívére hivatkoztak.

A beszédek és a közbekiáltásokat elnyelte a tömeg hangja. Ekkor felállt az egyik néptribunus, és megkérdezte a patríciusoktól:

- Miért ellenzitek, hogy a nép megbüntesse Coriolanust?

- Azért ellenezzük - válaszolták a patríciusok -, mert törvénysértés volna, ha bírósági tárgyalás nélkül ítélnénk el Róma egyik legkiválóbb fiát.

- Legyen kívánságotok szerint! Álljon bírái elé ez a férfiú - mondta a néptribunus, majd így folytatta: - Neked pedig, Coriolanus, megparancsoljuk, hogy jelenj meg előttünk a Forumon a harmadik vasárnapon (vasárnapokat a rómaiak kilencnaponként tartottak), és győzd meg polgártársaidat ártatlanságodról. Aztán ők döntsenek szavazataikkal sorsodról!

A patríciusok elégedetten távoztak a tribunusok döntése után, annál is inkább, mert a római csapatok támadását a volscusok ellen a következő napra tervezték. Ez reményt keltett a patríciusokban, hogy elodázhadják a bírósági tárgyalást; arra számítottak, hogy a háború elhúzódik, és időközben a nép haragja is lecsillapodik.

De a volscusok elleni háború nem tartott sokáig, és a katonák rövidesen hazatértek. Nyugtalanság fogta el a patríciusokat: nem akarták a nép kezére adni Coriolanust, ugyanakkor nem szívesen szolgáltattak volna újabb okot a néptribunusoknak a plebejusok fellázítására.

Amikor Coriolanus látta, hogy a szenátus így ingadozik, megkérdezte a néptribunusoktól, mivel vádolják őt, és milyen bűncselekményért állítják bíróság elé. A tribunusok kijelentették, hogy azért illeti a vád Coriolanust, mert kezébe akarta ragadni a hatalmat, és zsarnokságra törekedett. Coriolanus felállt és kijelentette:

- Nem bánom, odaállok a nép színe elé, kész vagyok védelmemet előterjeszteni. És ha az ellenem felhozott vádat rám tudjátok bizonyítani, bármilyen büntetésnek alávetem magam. Csak azt kérem, hogy valóban ez legyen a vád csupán, és ne csapjátok be a szenátust.

Ezt megígérték neki, és így került sor a tárgyalásra.

Néhány nap múlva hatalmas tömeg gyűlt össze a bírósági tárgyalásra. A néptribunusok úgy döntöttek, hogy nem emelnek vádat Coriolanus ellen azért, mert egyeduralomra tört, arról beszéltek csupán, hogy Coriolanus ellenezte és meg akarta akadályozni a gabona olcsó áron való eladását. Azt is felhozták ellene, hogy meg akarta fosztani a népet a néptribunusi hivataltól. Megvádolták még azzal is, hogy a volscusoktól szerzett zsákmányt nem szolgáltatta be az államkincstárnak, hanem szétszította a hadjárat résztvevői között. Ez a vád annyira

felkavarta Coriolanust, és olyan mértékben zavarba ejtette, hogy egyetlen mentséget sem tudott maga mellett felhozni. A nép örök időkre szóló száműzetésre ítélte Coriolanust.

Az ítélet kihirdetése után Marcius olyan vidáman távozott, mint amennyire ellenségen vett győzelemnek soha nem örült. Bosszankodtak a szenátorok, és bántotta őket, hogy előbb nem követtek el mindent, hogy a nép ilyen féktelenül vissza ne élhessen hatalmával. Nem volt akkor szükség sem ruházatra, sem bármi más ismertető jelre, hogy fel lehessen ismerni a különbséget az egyes polgárok között: a plebejusok arca vidám volt, és komor a patríciusoké.

Maga Coriolanus hajlíthatatlan maradt, és nem alázkodott meg; járása, viselkedése és arc kifejezése nyugodt volt, és az általános levertséggel szemben érzéketlennek mutatkozott; nem okosságból vagy szelídlelkűségből, nem is mintha a történeteket megnyugvással fogadta volna, hanem mert mélységes harag és sértődöttség lett úrrá rajta, ami valójában fájdalom volt benne, ha sokan nem is ismerték fel. Mert ha a fájdalom haraggá változik, annak lángoló heve elűzi az alázatot és a tétlenséget. Ezért látszik a haragos ember tetteire késznek, mert lelke lázas állapotba kerül. Marcius tettei hamarosan megmutatták, hogy ilyen lelkiállapot lett úrrá rajta is.

Otthon búcsút vett zokogó és hangosan jajveszékkelő anyjától és feleségétől; kérte őket, viseljék el fegyelmezetten a történeteket, majd határozott léptekkel nyomban elindult a kapuk felé, ahová a patríciusok testületileg elkísérték. Nem kért, nem fogadott el tőlük semmit sem, és elhagyta Rómát három vagy négy emberével együtt, akik kitartottak mellette. Néhány napot magányosan töltött egyik földbirtokán, és itt különféle terveken töprengett, amelyekre haragja sarkallta. Nem volt ebben semmi jó vagy üdvös, hiszen egyre azon jártatta esztét, mint álljon bosszút a rómaiakon. Elhatározta, hogy a szomszédságukból indított súlyos háborúval támadja meg őket. Legelőször is a volscusokkal szándékozott kísérletet tenni, mert tudta, hogy azoknak van katonájuk is, pénzük is, és hogy addig elsenvedett vereségeik nem annyira hatalmukat gyengítették meg, mint inkább növelték irigységüket és bosszúvágyukat.

Antium városában a volscusok vezérei között a gazdag és bátor Attius Tullusnak volt a legnagyobb tekintélye. Vitézségével olyan hírre és dicsőségre tett szert a volscusok között, mint Coriolanus a rómaiak között. Marcius jól tudta, hogy ez az ember senkit sem gyűlöl úgy a rómaiak közül, mint őt. A csaták hevében ugyanis gyakran fenyegették és hívták ki egymást kölcsönösen; így a népek közötti ellenségeskedést tetézte még a személyes gyűlölet is. Ismerte azonban Tullus nemes gondolkodását, és tudta azt is, hogy a volscusok közül nála senki nem vágyik inkább arra, hogy megfékezze a rómaiak hatalmi vágyát.

Egy alkalommal, amikor Tullus éppen vacsorázott, egy ismeretlen férfi lépett be a házába. Leült a tűzhely mellé, és nem szólt egy szót sem.¹⁰ A házigazda felállt, a vándorhoz lépett, és megkérdezte tőle:

- Hogy hívnak? Honnan jöttél, és miben lehetek a segítségedre?

Az ismeretlen felszegte a fejét, és megszólalt:

- Ha nem ismeresz meg, Tullus, és nem hiszel a szemednek, nekem kell lelepleznem önmagammat. Caius Marciusnak hívnak, más néven Coriolanusnak. Ezt a nevet nem lehet elvenni tőlem, de minden mástól megfosztott a nép arcátlan irigysége. Száműzetésbe kergettek, és most tűzhelyed oltalma alá menekültem, nem azért, hogy életem biztonságban legyen, hanem hogy bosszút álljak honfitársaimon. Éljen tehát ezzel a lehetőséggel. Ha akarod, csapataid élére

¹⁰ A régi népeknél az volt szokásban, hogy ha egy idegen lépett a házba, aki a házigazda pártfogására szorult, szótlanként leült a tűzhely mellé

állok, és megtámadjuk a rómaiakat. Dicsőséget fogok aratni, s nekem ez nem lesz nehéz, mivel jól ismerem a római hadsereg erényeit és hibáit, tudom, miben rejlik ereje és gyengesége.

Tullus ezt hallva rendkívül megörült; megragadta Coriolanus jobbját, és így szólt:

- Kelj fel, Marcius, és semmitől ne félj. Nagy szerencse ez számunkra, hogy átpártoltál hozzánk.

Tullus és Coriolanus már másnap összehívták a legtekintélyesebb volscusokat, hogy tanácskozzanak velük, és rábírják őket a rómaiak elleni háborúra. Coriolanus egyre azt bizonygatta, hogy a római pártviszályok folytán most itt a legkedvezőbb alkalom a támadásra. A vezető emberek azonban kijelentették, hogy két évre békét kötöttek a rómaiakkal, és a békeszerződést nem szeghetik meg.

Coriolanus ekkor cselhez folyamodott. Egyik emberét elküldte Rómába azzal a hamis hírrel, hogy a volscusok az ünnepi játékok alkalmával majd belopóznak a városba, és a nézőknek álcázott harcosok ott összegyűlve, váratlanul megtámadják a rómaiakat.

A szenátorok hittek a hamis szóbeszédnek, és parancsba adták, hogy még napnyugta előtt távolítsanak el minden volscust a városból.

Ez a sértő parancs haragra gerjesztette a volscusokat. Tullus pedig elégtételt követelt a sérelem miatt. Végül kiharcolta, hogy követeket küldjenek Rómába azzal a követeléssel, hogy a volscusokon esett sérelem fejében adják vissza az utolsó háború következtében elvett földeket és városokat. Ez a követelmény tulajdonképpen egyenlő volt egy hadüzenettel.

A rómaiak felháborodva hallgatták végig a követeket, és kijelentették:

- A volscusok fognak először fegyvert, de a rómaiak teszik le utoljára!

A követek eredmény nélkül tértek vissza hazájukba. Ekkor Tullus összehívta a népgyűlést, amely eldöntötte, hogy indítsanak-e háborút Róma ellen. Tullus azt tanácsolta, hogy ajánlják fel a hadsereg fővezerségét Coriolanusnak. A nép ezzel egyetértett, és Coriolanus lett a volscus seregek teljhatalmú fővezére.

Coriolanus attól tartott, hogy túl sokáig elhúzódik a volscusok felkészülése, és ezzel elsza-lasztja a megfelelő pillanatot a háború megindítására. Ezért elhatározta, hogy azonnal cselekvéshez lát. Megparancsolta a legtekintélyesebb polgároknak és a város vezetőinek, hogy teremtsenek elő mindent, amire a hadseregnek szüksége lesz. Eközben, be sem várva a csapatok végleges összeállítását, önkénteseket toborzott, és váratlanul betört római területre. Olyan gazdag zsákmányt szerzett, hogy katonái képtelenek voltak magukkal vinni vagy elszállítani. De a rajtaütésnek nem ez volt a célja.

Coriolanus azt szerette volna, ha a rómaiak árulónak tartanak a patrícusokat. Ezért szigorúan megtiltotta a volscusoknak, hogy hozzányúljanak a patrícusok birtokaihoz. Ennek következtében különböző hírek terjedtek el a városban. A nép meggyanúsította a patrícusokat, hogy összejártsanak Coriolanusszal. A patrícusok viszont arról suttoztak városszerte, hogy Coriolanust igazságtalanul kergették el, ezért áll most bosszút honfitársaival. Vita kerekedett a patrícusok és a plebejusok között.

Ily módon Coriolanus elérte célját, és átmenetileg abbahagyta a támadást. Nemsokára együtt állt a volscusok serege. A harcosok szívesen fogadták Marciust mint hadvezért, előre örültek a gazdag zsákmánynak. Olyan nagy számmal jelentkeztek a hadseregbe, hogy a csapatok egy részét hátra kellett hagyni az elfoglalt városok őrzésére. Attius Tullus lett a megszálló hadseregek parancsnoka. Rábízták a hadsereg ellátását is. A csapatok másik része elindult a rómaiak ellen.

Amikor az erősítés megérkezett, Coriolanus megindította seregét a római területek ellen, sorra vette be a városokat. Rövid idő alatt elfoglalta Circeii, Tolerium, Lavicum, Pedum és Bolae városokat. Kegyetlenül végzett mindenkivel, aki szembe mert szállni vele: a városokat kiszolgáltatva katonái kényére-kedvére, a lakosokat pedig vagy eladta rabszolgáknak, vagy megölette őket. De ha a városok valamelyike önként megadta magát, Coriolanus nem bántotta a lakosságot, és a város falaitól távol üttötte fel táborát.

A hadjáratban részt vett volscusok mesés vagyonra tettek szert. Tullus katonái ezért megirigyelték Coriolanus harcosait. Így aztán, ha egy-egy várost elfoglaltak, a megszálló katonák nem engedelmeskedtek tovább vezérüknek, Tullusnak, valamennyien Coriolanushoz akartak csatlakozni, csak őt ismerték el parancsnokuknak. Ez mélységesen sértette Tullus önérzetét.

A rómaiak között pedig tovább dúlt a viszálykodás. Naphosszat folyt a vita a patríciusok és a plebejusok között, és nem akadt senki, aki a római csapatok élére állt volna. Ugyanekkor híre érkezett, hogy a volscusok megtámadták Laviniumot, melyet a rómaiak legősibb városuknak tartottak. Úgy vélték, hogy Laviniumban élnek apáik istenei, onnan származnak, és Laviniumot maga Aeneas építtette. Amikor a plebejusok tudomást szereztek a város ostromáról, elhatározták, hogy megmászják Coriolanus ellen hozott ítéletüket, és visszahívják a városba. De a szenátus ellenezte ezt a döntést, mondván, hogy ez csorbítja a rómaiak tekintélyét szomszédai előtt.

Coriolanus tudomást szerzett a szenátus ellenkezéséről, és még nagyobb harag ébredt szívében. Megszüntette Lavinium ostromát, és legjobb harcosai élén elindult Róma felé; a várostól negyven *stadium*nyira,¹¹ mintegy hét és fél kilométernyire, a Cloelia-árok mentén üttötte fel táborát. Megjelenése zavart és rémületet okozott, ugyanakkor megszüntette a viszályt a két ellenséges tábor, a plebejusok és a patríciusok között. Most már egyetlen szenátor sem ellenezte a plebejusok javaslatát, hogy hívják vissza a száműzetésből Coriolanust. Elhatározták, hogy követeket küldenek hozzá, akik felajánlják neki a hazájába való visszatérést, és arra kéri, szüntesse meg a háborút. A követeket Coriolanus rokonai közül választották ki, azt remélve, hogy barátságosabban fogadja őket, mint az idegeneket. De a rómaiak tévedtek: Coriolanus ridegen és ellenséges szívvel várta a követeket, és nem akart magára maradni velük. A legelőkelőbb volscusok társaságában fogadta őket.

Amikor a követek előadták kívánságukat, Marcius felsorolta mindazokat a sérelmeket, amelyekkel a rómaiak őt illették, kijelentette, hogy nem tér vissza Rómába, és követelte, hogy a rómaiak adják vissza a volscusoktól elhódított földeket és városokat. Harmincnapi haladékot adott a rómaiaknak a válaszára.

A követek távozása után Coriolanus visszavonta haderejét a római területről. Nagyon is jól tudta, hogy Róma bevétele túlságosan nehéz feladat, és aligha lehetne megvalósítani. A szerencse esetleg cserbenhagyja a volscusokat, éppen ezért Marcius úgy döntött, hogy a volscusok számára előnyös békefeltételek mellett békét köt a rómaiakkal.

A harmincnapos időszakot Coriolanus nagyszerűen kihasználta, és mégis ez volt az első panasz, melyet a volscusok közül azok hoztak fel ellene, akik hatalmát már régóta rossz szemmel nézték és irigyelték. Közéjük tartozott Tullus is; bár őt Marcius semmivel nem bántotta meg, de tisztán emberi gyengeségből ő is neheztelt rá. Amiatt bosszankodott ugyanis, hogy saját dicsősége teljesen elhomályosodott, és a volscusok mind kevesebbre becsülik, mert Marciust tartják igazán a maguk emberének, és a többieknek be kell érniük azzal, amit a hatalomból és az uralomból nekik juttat. Így keletkeztek az első, titkon terjesztett vádas-

¹¹ 1 *stadium* kb. 185 méter

kodások; megegyeztek egymással, és árulásnak nevezték visszavonulását, amit nem városok vagy hadsereg feladásával, hanem olyan jó alkalmak elszalasztásával követett el, amelyekről függhet sok más egyéb megszerzése vagy elvesztése is. Harminc nap haladékot adott az ellenségnek, márpedig háborúban ennél rövidebb idő alatt is igen nagy változások mehetnek végbe.

Amikor elérkezett a válaszdadás ideje, Coriolanus egész haderejével visszatért Róma falai alá. A rómaiak ismét követeket küldtek hozzá, felkérték, vezesse el a volscusokat a falak alól, és csak azután mondja el feltételeit, mert a rómaiak félelemből nem tesznek semmi engedményt. A békétárgyalásokat csakis ilyen körülmények között kezdhetik meg.

Coriolanus válaszában elmondta, hogy mint a volscusok vezérének nincs semmi mondani-valója, de mint olyan ember, aki még mindig római polgár, inti és figyelmezteti őket, ne makacskodjanak, viselkedjenek bölcsebben. Marcius még adott néhány nap gondolkodási időt a rómaiaknak, de figyelmeztette a követeket, hogy ha másodszor is csak üres szavakkal térnek vissza, nem engedi be őket a táborba.

A követek Rómába érve beszámoltak a szenátusnak Coriolanus hajthatatlanságáról. Ekkor a főpapok elhatározták, hogy felkeresik Coriolanust. De a főpapoknak sem mondott mást: vagy elfogadják a békét a már elmondott feltételek alapján, vagy tovább folytatják a háborút. A főpapok ezzel a válasszal tértek vissza Rómába.

A sikertelen tárgyalások után a rómaiak elhatározták, hogy bezárkóznak a város falai mögé, és védekezni fognak. Nem is reménykedtek másban, csak az idő múlásában és abban, hogy hirtelen megfordul a hadiszerencse. A városban zűrzavar és rettegés uralkodott. A templomok tele voltak imádkozó asszonyokkal. Az egyik asszony, Valeria arra gondolt, hogy jó volna elmenni, és felkeresni Volumniát, Coriolanus édesanyját. Szólt a többi asszonynak, és együtt elmentek Volumnia házához. Amikor beléptek, Volumnia ott ült a menyével, ölében tartotta Marcius gyermekeit. A római asszonyok körülvették őket. Valeria szólalt meg:

- Úgy jöttünk hozzátok, mint asszony az asszonyhoz. Nem a szenátus határozata alapján, és nem is a consulok felszólítására. Azért jöttünk, hogy hozzátok forduljunk, és kérjük tőletek azt, ami nekünk és a többi polgárnak menekvést hozhat, nektek pedig, ha engedtek kérésünknek, fényesebb dicsőséget szerez, mint amiben a szabinok lányainak volt részük, amikor barátságot és békét teremtettek hadban álló apáik és férjeik között... Gyertek el velünk Coriolanushoz, és könyörögjünk neki, hogy vezesse el a volscusokat Róma falai alól.

Valeria szavaira az anya így válaszolt:

- Nem tudom, hallgat-e majd az én szavamra Coriolanus, és elvezeti-e a volscusok seregét. Én nem hiszem, hogy tekintettel lesz majd ránk az az ember, aki nincs semmi tekintettel hazájára, amelyet anyjánál, feleségénél és gyermekeinél mindig többre becsült. De azért csak használjatok fel bennünket. Menjünk, vezessetek el hozzá. Ha már mást nem tehetünk, legalább lelkünket leheljük ki a hazánkért mondott könyörgésben.

Volumnia azután magához vette a gyermekeket és Vergiliát, a menyét, és a többi asszonnyal elindult a volscusok táborához. A volscusokat annyira meglepte az asszonyok váratlan megjelenése, hogy Coriolanus elé engedték őket, meg sem kérdezték jövetelük célját, és senkit sem bántalmaztak közülük.

Coriolanus, amikor megpillantotta a közeledő asszonyokat, elcsodálkozott, majd amikor felismerte a csoport élén haladó édesanyját, megértett mindent, és elhatározta, hogy hajthatatlan és engesztelhetetlen marad. De az édesanyja iránti határtalan szeretet felkeltette helyéről, elébe rohant, megcsókolta anyját, utána feleségét és gyermekeit, könnyei megeredtek, átadta

magát érzelmeinek. Amikor megnyugodott, és látta, hogy anyja szólni akar hozzá, maga mellé állította a volscusok vezető embereit, így hallgatta végig Volumnia szavait.

Volumnia megszólalt:

- Fiam! Nézz rám és feleségedre! Gondold meg, hogy mi minden asszonyok között a leg-szerencsétlenebbekként érkeztünk hozzád, mert számunkra a balsors a legboldogabb látványt a legszörnyűbbé tette, mivel én a fiamat, ő pedig férjét úgy látja viszont, amint az szülővárosa falait haddal ostromolja. Feleséged és gyermekeid szükségképpen vagy hazájukat veszítik el, vagy téged. Én élve nem várom meg, hogy a sors legyen döntőbíró ebben a háborúban. Nem akarom megérni azt a napot, amikor honfitársaim legyőznek téged, vagy te ünnepled meg győzelmed szülőhazád felett. Készülj fel rá, hogy nem támadhatsz hazádra, csak szülőanyád holttestén keresztül. Nem azt kérem tőled, hogy a volscusok pusztulása árán mentsd meg hazádat. Ez igazságtalan kívánság volna, mivel hitványan elárulnád azokat, akik megbíztak benned. De arra kérlek, légy józan. Nem tudom, hogyan végződik ez a háború, csak annyit tudok, hogy ha te leszel a győző, szülőhazád átkot szór rád. Ha pedig vereséget szenvednél, a volscusok veszik életedet.

Coriolanus sokáig nem szólt, hagyta, hogy anyja beszéljen. Volumnia befejezte beszédét, de a fia még sokáig állt előtte szótlanul. Hosszú csend után ismét az anya szólalt meg:

- Miért hallgatsz, fiam? Vajon helyes-e mindent megadni a haragnak és a bosszúnak, és helytelen-e hallgatni egy anya kérésére, aki ennyire fontos ügyben fordul hozzád? Illik-e egy nagy emberhez, hogy csak a rajta elkövetett sérelmeket tartsa emlékezetében, és nem az-e a kötelessége az igazán nagy és derék férfiúnak, hogy tisztelje és becsülje azokat a jótéteményeket, amelyeket szülőitől kapott? Bizony senkihez sem illik inkább a halál, mint hozzád, aki a hálátlanságot olyan könyörtelenül üldözöd. Legszentebb kötelességednek kellene tartanod, hogy minden kényszerítés nélkül teljesítsd igazságos és jogos kérésemet. De ha nem hallgatsz rám, miért habozzak utolsó reménységemhez folyamodni?

Ezekkel a szavakkal térdre¹² esett menyével és unokáival együtt. Marcius ekkor így kiáltott fel:

- Mit teszel velem, anyám? - majd felemelte anyját, jobbját hevesen megszorította, és így szólt: - Győztél, anyám! Róma megmenekül e győzelem által, én meg elpusztulok. Megadom magam, meghátrálok. Te vagy az egyetlen, aki legyőzött.

Ezután néhány szót váltott anyjával és feleségével, majd kérésüket teljesítve, visszaküldte őket Rómába, s másnap reggel elvezette a volscusokat. Amikor a rómaiak meglátták, hogy az ellenség visszavonul, kitárták valamennyi templom kapuját, a polgárok virágfüzérékkel ékesítve vonultak be a templomokba, áldozatokat vittek az isteneknek. A szenátus az asszonyokat tartotta Róma megmentőinek, és a néppel együtt felajánlotta, hogy teljesíti a nők minden kívánságát. Az asszonyok csak annyit kértek, hogy építsenek templomot az Asszonyok Szerencséjének emlékezetére. Kívánságukat teljesítették.

Marcius visszatért seregével Antiumba, a volscusok fővárosába. Tullus, a volscusok egykori fővezére már régóta irigyelte Coriolanus dicsőségét, és szívből gyűlölte. Tullus tekintélye és hatalma jelentősen csökkent, mióta a római hadvezér a volscusok közt megjelent. A volscusok vezére félt, hogy helyzete még inkább romlani fog, ezért elhatározta, hogy végez Coriolanusszal.

¹² Az akkori szokások szerint ez volt a legmélyebb megalázkodás

Tullus hívei bebizonyították a volscusoknak, hogy a római hadvezér kétszer is elárulta őket. Az első árulás akkor történt, amikor harmincnapos fegyverszünetet kötött a rómaiakkal. Másodszor pedig akkor árulta el a volscusokat, amikor anyja kérésére elvezette csapatait Róma falai alól. Maga Tullus követelte, hogy Coriolanus adja vissza vezéri megbízatását, és adjon számot tetteiről a népgyűlés előtt. Coriolanus kijelentette, hogy visszaadja vezéri megbízatását a volscusoknak, ha ők kívánják tőle, mert az egész volscus nép bízta rá, és kész számadásra az antiumiak közül azoknak, akik ezt kívánják tőle.

Összehívták tehát a népgyűlést. A kijelölt napon Caius Marcius megjelent a volscusok gyülekezete előtt, ahol szörnyű zajongással fogadták: Tullus hívei elvegyültek a tömegben, és a Coriolanusszal való leszámolásra biztatták fel a tömeget. Coriolanus szólni akart a néphez, de nem hagyták beszélni. Legelszántabb ellenségei feléje tódultak, és a napfényben felvillan- tak a kardpengék... Coriolanus halálos sebből vérezve, lassan földre roskadt, és néhány perc múlva meghalt.

A volscusok nem lehettek elégedettek Coriolanusszal, de legtöbbjük mégse kívánta a halálát: sajnálták a tehetséges hadvezért, aki oly sok ragyogó győzelemre vitte a volscusok seregét.

Hősként temették el Coriolanust, sírját az ellenségtől zsákmányolt fegyverekkel díszítették.

A rómaiak nem örültek, de nem is szomorkodtak, amikor tudomást szereztek Coriolanus meggyilkolásáról, aki csak azért állt át a volscusokhoz, hogy sérelmei miatt bosszút álljon saját népén. De a köztársaság nem tudta az árulást megbocsátani. Csak a római asszonyok sajnálták Coriolanust, mert meghatotta őket végtelen szeretete édesanyja iránt, és gyászruhát öltöttek. Tíz hónapig gyászolták, mint ahogy mindegyikőjük apját, fiát vagy a testvérbátyját gyászolta volna.

A volscusok állama hamarosan megérezte, mit jelentett nekik Marcius elvesztése. Először barátaikkal és szövetségeseikkel, az *aequus*okkal¹³ keveredtek súlyos vérontássá fajult viszályba, majd később egy csatában vereséget szenvedtek a rómaiaktól. Hadseregük színe- virága holtan maradt a csatatéren, maga Tullus is elesett. Így kénytelenek voltak békét kötni a legmegalázóbb feltételekkel: meghódoltak a rómaiaknak, és kötelezték magukat parancsaik teljesítésére.

¹³ Rómától keletre éltek az *aequus*ok, a régi latinok egyik törzse

CAMILLUS

Marcus Furius Camillus a régi Róma egyik legnagyobb hadvezére volt. Nagyszerű győzelme-
ket aratott, négy alkalommal részesült a győztes hadvezér legnagyobb kitüntetésében, a
*triumphus*ban.¹⁴ Ötször választották meg *dictator*rá - egyeduralkodóvá -, és Róma második
megalapítójának nevezték.

Az egyszerű emberek nagyon szerették Camillust, mert szerénysége merészséggel párosult:
ugyanolyan jól tudott parancsolni, mint engedelmeskedni. Becsülték éles eszéért, higgadt-
ságáért és azért, mert a haza érdekeit mindenek fölé helyezte.

A rómaiak az i. e. IV. században is sokat háborúskodtak szomszédaikkal. Meghódították
Közép-Itália jelentős részét. Róma legerősebb ellenfelei abban az időben az aequusok és a
volscusok voltak. Súlyos csatákat vívtak ellenük hosszú éveken át. Az egyik ilyen ütközetben
tűnt fel először a fiatal Marcus Furius Camillus.

Harc közben az élre vágatott hadi ménjén, amikor egy ellenséges hajítódárda a combjába
fűrődött. Camillus anélkül, hogy az ellenséges fegyvert sebéből kirántotta volna, tovább har-
colt, és megfutamította az ellenséget. Rómában Camillusnak ezt a hőstettét sokat emlegették.

De a legnagyobb dicsőséget a veiibeliek elleni harcban, Etruria¹⁵ egyik legszebb és leggazda-
gabb városának ostrománál szerezte meg magának Marcus Furius Camillus.

Veii örökös vetélytársa volt Rómának: sokat háborúskodtak már egymással, és ezekben az
összecsapásokban a rómaiak nemegyszer vereséget szenvedtek a veiibeliektől. Az örökös
háborúskodásnak csak a város leigázása és szétdúlása vethetett véget.

A rómaiak összeszedték minden erejüket, és támadást indítottak az ellenséges város ellen. A
város lakói magas és erős várfalakat emeltek, a védők nagyszerű fegyverzetrel és bőséges
élelmiszerkészlettel rendelkeztek. Így könnyen viselték az ostromot, amely sokáig elhúzódott,
és nagy nehézségekkel járt: teltek-múltak az évek, s a rómaiak sehogy sem tudták bevenni
Veii városát.

Az ostrom hetedik esztendeje után Róma polgárai már zúgolódni kezdtek:

- Nem elég határozottak a vezetőink!...
- Csúsznak-másznak, mint a teknősbékák...
- Le kell váltani őket!...

A szenátus, hallva az elégedetlen hangokat, új hadvezéreket állított a csapatok élére. Ezek
között volt Marcus Furius Camillus is. Camillus először sorra vette azokat a városokat,
amelyek Veiit támogatták. Legyőzte őket, de ez még nem sokat könnyített a Veiit ostromlók
helyzetén. A rómaiak azonban még a komoly siker reménye nélkül is folytatták a város ostromát.

Közben érthetetlen és nagy szerencsétlenség zúdult a rómaiakra. Bár az idő már őszi felé járt,
elmaradtak a nyár végén meginduló esőzések, és viharos déli szelek sem fújtak. Az Itáliában
bőven található tavak, folyók és bővizű patakok vagy teljesen kiszáradtak, vagy alig maradt

¹⁴ *Triumphus* - diadalmenet, ünnepi menet, melynek élén a győztes csatát nyert hadvezér, az *imperator*
bevonult a városba harcosai élén, foglyaival és az újonnan szerzett zsákmánnyal

¹⁵ *Etruria* a mai Toscana, a régi Latiumtól északra

bennük víz. De az Albai-tó, amelyet saját forrásai táplálnak, lefolyása nincs, és körös-körül termékeny dombok övezik, egyszerre minden érthető ok nélkül megduzzadt, elérte a dombok tövét, majd azok szegélyét. A kicsapódó víz lezúdult a völgybe, elárasztotta a szántóföldeket, a réteket, és elmosta az útjába eső épületeket. A szerencsétlenség híre eljutott az ostromlott Veii-be, és tudomást szereztek róla a rómaiak is. Az ostromlók döbbenet hallgatták a rettenetes természeti csapásról szóló híreket. Semmivel nem tudták magyarázni, mi lehet a szerencsétlenség oka, s rossz előjelnek tartották.

A veiibeliek természetesen örültek a rómaiak nagy bajának. Az egyik etruszk harcos gúnyolódva lekiáltott a város faláról:

- Hé, rómaiak! Rosszul áll a szénátok! Ti ugyan már nem veszitek be a mi dicső városunkat! Az előjelek is ezt mutatják! Nem gondoljátok, hogy az Albai-tó lefelé gördülő vize ezt bizonyítja?

Néhány nap múlva, amikor a két ellenfél ismét összeesapott a város falai alatt, az egyik római katona felismerte a csúfolódó etruszk harcost, és rövid párviadal után elfogta. A fogoly a következőket mondta el a rómaiaknak:

- Egy nagy titkot árulok el nektek! Mifelénk az a hiedelem járja, hogy Veii városa akkor fog elesni, ha az ellenség visszafordítja az Albai-tó lezúduló vizét, és megakadályozza, hogy a tó vize a tengerbe ömöljék.

A rómaiak is babonások voltak, és hittek ebben a jóslatban. Ezren és ezren ragadtak ásót és lapátot, hogy gátat emeljenek a víz útjának. Rövid idő alatt vízelzáró csatornát építettek.

Veii városát azonban nem tudták bevenni. A római seregek még három évig harcoltak a város falai alatt.

Beköszöntött Veii ostromának tizedik esztendeje. A római nép elégedetlensége nőttön-nőtt, egyre nyíltabban követelte, hogy a szenátus lépjen fel a tehetetlen vezetőkkel szemben, és olyanokra bízza a hadsereget, akik kiharcolják a győzelmet. A szenátus valóban döntő lépésre szánta el magát: Róma valamennyi régi tisztségviselőjét elmozdította hivatalából, és helyettük egyetlen személy kezében összpontosította a hatalmat. A szenátus dictatorrá választotta Marcus Furius Camillust.

Dictatort az ország válságos helyzetében szoktak választani. Ez a hatalom annyiban különbözött a királyságtól, hogy a dictatort hat hónapra választották csupán. Mivel azonban belső megmozdulások, népfelkelések idején is szoktak dictatort választani, a nép gyűlölte ezt az intézményt. Ettől kezdve minden katonai és polgári ügyben Camillus kezében összpontosult a hatalom, végső soron ő döntött az állam minden dolgáról.

Camillus minden erejét latba vetve munkához látott. Először a faliscusok ellen vezette seregét - Veii ugyanis tőlük kapott jelentős segítséget -, és csapataikat szétverte. A rómaiak ezután sorozatos csapásokat mértek Veii többi szövetségesére is. Camillusnak nem volt gondja azon, nincs-e nyugtalanság a háterszágban; most csak Veii ostromával törődött.

Figyelmesen megsejmelte a város erődítményeit, és megértette, hogy nem támadhatja szembe a várost, mert ez nagyon veszélyes és kockázatos vállalkozás volna. A rómaiak vezére sokat töprengett azon, milyen úton-módon járhatna túl az ellenség eszén. Ekkor egy kép villant fel az emlékezetében. Maga előtt látta a sok ezer rómat, ahogy az árkot ásták az Albai-tónál, és a vízelvezető csatorna egyre gyorsabban növekedett... Camillus megparancsolta katonáinak, hogy hagyják abba a rendszertelen csatározásokat, lássanak munkához a táborban, hozzák rendbe fegyvereiket. Átmeneti időre beállt a fegyvernugvás.

Veii védői, látva a rómaiak visszahúzódását, kicsúfolták támadóikat. Ismét a falakról kiáltottak, hogy a rómaiak meghátráltak, félnek az összecsapástól, s rémületükben húzódtak vissza táborhelyükre.

De Camillus katonái nem tétlenkedtek: árkot ástak a várost övező falak alá. A talaj omlós, puha volt, szaporán haladt a munka. A római harcosok hatóránként váltották egymást, egy percig sem szünetelt a munka, a föld alatti járatok szaporodtak. Néhány hét elteltével hosszú, mély árok húzódott a városfalak alatt. Az egyik árok bevezetett a város közepéig.

Eljött a döntő nap, a támadás napja... A római sereg egy része Camillus vezetésével megindult a város felé, mintha ostromra készülne. Veii védői elfoglalták helyüket a falakon és a bástyákon, felkészülten várták a támadást. Eközben azonban a sereg másik fele titokban lehúzódott a föld alatti járatokba, és nemsokára az erőd belsejébe érkezett.

A hagyomány szerint az alagút kijárata véletlenül épp Veii legjelentősebb és legjobban tisztelt istennőjének, Juno istenasszonynak a templomába vezetett. A rómaiak a padlózat alatt rejtőztek el, és hívó jelre vártak. A templomban éppen istentiszteletet tartottak. Az etruszk vezér mutatott be áldozatot, s a jós, amint belenézett az áldozati állat belső részébe, emelt hangon felkiáltott:

- Ebben a háborúban isten annak adja a győzelmet, aki folytatja az áldozati szertartást...

- Akkor miénk a győzelem! - kiáltották a római harcosok, akik feltörték a templom padlózatát, és az áldozati oltárnál termettek az álmélkodó etruszkok között. A templomban tartózkodó hívők futásnak eredtek, vagy megadták magukat az ellenségnek.

Miközben a rómaiak behatoltak az erőd szívébe, megkezdődött a város általános ostroma. Veii elesett. A rómaiak igen gazdag zsákmányt szereztek, és elérték, amit oly régóta óhajtottak: megsemmisítették régi, hatalmas ellenfelüket.

A város feldúlása után Camillus régi fogadalmához híven készülődni kezdett, hogy Juno szobrát átvitesse Rómába. Midőn ebből a célból a kézművesek megjelentek, áldozatot mutatott be, és kérte az istennőt, fogadja kegyesen imádatukat, és legyen kegyes lakótársa Róma isteneinek. A szobor ekkor állítólag halk hangon azt mondta, hogy erre kész, és szívesen elfogadja ezt az ajánlatot. Livius azonban úgy beszéli el a dolgot, hogy az ott levők közül felelte valaki, hogy kész követni, és ajánlatát szívesen veszi, miközben Camillus az istennő szobrát fogta és imádkozott. Más hasonló csodákról is hallhatunk: arról, hogy a szobrok sok esetben izzadtak, sóhajhoz hasonló hangokat hallattak, arcukat elfordították, szemüket behunyták; mindezt és ehhez hasonló csodákat gyakran beszélnek el a régi történetírók. Magunk is szólhatnánk számos csodáról, amelyeket saját magunk hallottunk, és amelyeket nem könnyű figyelmen kívül hagyni. Egyaránt veszélyes dolog az ilyesminek túl sok hitelt is adni, meg teljesen el is vetni. Hiszen az emberek határtalanul gyarlóak, vagy pedig egyszerűen semmibe veszik az isteneket. Legjobb mindig az óvatosság és a végletek elkerülése.¹⁶

Camillus pompás diadalmenetet tartott. Egy aranyozott diadalszekér elé négy pompás fehér paripát fogatott, és így hajtatott végig Róma utcáin. Emiatt sok irigye támadt, mert a rómaiak szerint ilyen diadalszekér egyedül Jupitert, az istenek atyját illeti csak meg.

- Ilyesmire még senki sem vetemedett Rómában - lázongtak az irigyek -, úgy látszik, Camillus az istenekkel akar versenyezni...

¹⁶ Ezeket az elmélgedéseket szó szerint vettük át Plutarkhosz művéből, hogy az olvasó világosan lássa, milyen kritikával fogadta már közel 2000 esztendővel ezelőtt is a józanul gondolkodó tudós a csodákról szóló különös híreket

Rövidesen azonban a rómaiak ismét rászorultak Camillus katonai tudására: kitört a háború a faliscusok ellen. És a szenátus ismét Camillust bízta meg a hadak vezetésével.

Camillus i. e. 394-ben támadta meg Faleriit. A várost erős falak védték, és jól felkészült az ostromra. Camillus, ahogy a város falához ért, rögtön látta, hogy nem tudja lerohanni ezt a szinte bevehetetlennek látszó erődöt. A város falai alatt elhelyezte csapatait, és megkezdte az ostromot. Falerii lakosai bíztak a várost védő erődítmény szilárdságában, és nem ijedtek meg az ellenségtől: az őrcsapatokon kívül nem maradt senki a bástyákon. A város lakói polgári öltözékben jártak-keltek, végezték mindennapi munkájukat, gyerekeiket iskolába küldték, s azok tanítójuk vezetésével rendszeresen kijártak sétálni a város falain túlra, és ott végezték a testgyakorlást. A tanító séta közben mindennap messzebbre és messzebbre vitte a gyerekeket, mind távolabb merészkedtek a város falaitól. A gyerekek nem sejtettek semmi rosszat, gyorsan megszokták, hogy elhagyják az ostromlott városukat. Teltek-múltak a hetek, és egy szép napon kiderült, hogy a tanító milyen gyalázatos okból járt ki növendékeivel a városból.

Most is, mint a többi napon, elhagyta a gyerekekkel együtt a bástyafalakat, de most egyenesen az ellenség táborához vitte kis csoportját, és odakiáltott az öröknek:

- Itt vannak ezek a gyerekek, vigyázzatok rájuk... Engem pedig vezessetek a fővezérhez...

A katonák a tanítót is meg a gyerekeket is Camillushoz vezették. A tanító mélyen meghajolt, és a gyerekekre mutatva így szólt:

- Látod, uram, ezeket a gyermekeket? A nevelőjük vagyok, és az a feladatom, hogy tanítsam őket, és vigyázzak rájuk. Mégis nekem sokkal fontosabb, hogy tégedet szolgáljalak, neked segítek, mint hogy ezeket tanítsam. Hát ezért jöttem el hozzád, és hoztam magammal tanítványaimat és az ő személyükben - Falerii városát is.

Camillus haragra gerjedt. Elborzadt a tanító tettétől, aki kiszolgáltatta az ellenségnek a védtelen kicsinyeket. Elfordult tőle, és fennhangon így szólt a körülötte állókhoz:

- Harcosaim! Valamennyien jól tudjátok, hogy a háború nem valami rózsás, jó dolog. A háború mindig erőszakkal és igazságtalanságokkal jár. De a háborúnak is vannak bizonyos törvényei, amelyeket minden becsületes embernek be kell tartania. Mi valamennyien győzni akarunk, de becsstelenség árán egyikünk sem akarja a győzelmet. A hadvezér és harcostársai a saját tudásukra, személyes vitézségükre számítsanak, és ne egy idegen aljas árulóra.

Camillus ezután a lictorokhoz fordult, és a tanítóra mutatva megparancsolta:

- Fogjátok el ezt a gazembert, és kötözzétek meg!

A lictorok megragadták az árulót, leszaggatták róla az öltözetet, és hátrakötötték a kezét.

- Hozzatok vesszőt és korbácsokat! - rendelkezett tovább Camillus, és amikor a kívánt holmikat előhozták, megparancsolta, hogy a fűzfavesszőket és a korbácsokat osszák ki a gyerekeknek.

- Térjete vissza, gyerekek, apáitokhoz és anyáitokhoz, az árulót pedig hajtsátok magatok előtt. Menet közben mindegyikőtök sújtson rá a vesszővel vagy a korbáccsal! - mondta Camillus, és útra bocsátotta a gyerekeket és az áruló tanítót.

Falerii lakóit mérhetetlenül felháborította tanítójuk aljas cselekedete. Aki hallott az árulásról, felzokogott, kétségbeesett. Az emberek kitódultak a várost védő falakra, amikor különös, furcsa látványra lettek figyelmesek: azt látták, hogy egy csupaszra vetkőztetett ember hátrakötött kézzel, botorkálva lépked a város felé, mögötte pedig kiáltozva, kurjongatva, fűzfavesszőket és korbácsait suhogtatva gyerekek közelednek.

A szülők és rokonok mit sem törődve a fenyegető veszéllyel, kirohantak a városkapukon gyermekeik elé.

Falerii lakói Camillus dicséretét zengték mindenfelé, szülőatyjuknak, gyermekeik megmentőjének nevezték. A város népgyűlése elhatározta, hogy abbahagyja az ellenállást, és a legjelesebb városi polgárokat elküldte Camillushoz, hogy tudassák vele a hírt.

Camillus kegyesen bánt a meghódolt város lakóival. Azok kifizették a rájuk rótt csekély hadisarcot, hogy kárpótolják a rómaiakat az elszenvedett anyagi veszteségért, aztán szövetséget kötöttek, s Camillus elvonult csapataival.

A harcosok legtöbbször azonban elégedetlenkedett a háború ilyen kimenetelével, elsősorban magával Camillusszal, a fővezérrel, aki megtiltotta a város kifosztását, a gazdag zsákmányszerzést, holott a katonák számítottak erre. A vádaskodások áradata zúdult Camillusra, aki keserves szívvel hallgatta a rágalmakat, és úgy érezte, hogy nincs szüksége mentegetőzésre; nem is szállt szembe a becsmérő vádaskodókkal. Amikor szemére vetették, hogy elfordult népétől, és nem szereti honfitársait, meg bizonyos etruszk kincsek eltulajdonításával is megvádolták, Camillus nem bírta elviselni a sok ármánykodást, elhatározta, hogy elhagyja szülővárosát, és önkéntes száműzetésbe megy.

Kora hajnalban búcsút vett családjától, megölelte feleségét, megcsókolta gyermekeit, kilépett otthonából, és elindult a városkapuk felé. Amikor kiért a városból, két karját felemelte, visszatekintett Rómára, és felkiáltott:

- Ó, rómaiak! Megszégyenítettetek és elűztetek engem! De nemsokára eljő az idő, amikor megbánjátok majd adáz tetteiteket, és még szükségetek lesz Camillusra. Akkor majd türelmetlenül várjátok, hogy visszatérjen közétek. És ha majd veszedelem fenyegeti szülőhazámat, akkor én elfelejtem a sértést, megbocsátom nektek, és visszatérek...

Így beszélt a nagyszerű Camillus, amikor elindult az önkéntes száműzetésbe.

Még egy év sem telt el Camillus száműzetése után, mikor súlyos vihar közeledett Róma felé, és majdnem elsöpörte a római birodalmat. Ez a vihar a gallok támadása volt.

A gall nép kelta eredetű volt. Valamikor régen túlságosan elszaporodtak, ezért elhagyták szülőhazájukat, és elindultak, hogy új földeket keressenek maguknak. Néhány törzsük Európa északi vidékei felé vette útját, a többiek a Pireneusok és az Alpok közötti síkságot foglalták el. Később sok tízezer gall átkelt az Alpokon, és betört Észak-Itália termékeny síkságára.

A gallok nomád vándoréletet éltek. Megvetették a földművelést. A harcot, az ütközetet, az azt követő lakomákat tartották az egyetlen olyan foglalatosságnak, amely méltó a férfiemberhez. Az alacsony növésű, köpcös nomádok szinte egytől egyig harcra, háborúra születtek. Harc közben nem borítottak sisakot a fejükre: borzas, hosszú hajukat lobogtatta a szél, lelógó bajuszuk vad, harcias külsőt kölcsönzött arcuknak. Ütközet előtt világos ünneplő ruhát öltöttek magukra, nyakukat aranyláncokkal övezték. Fegyverzetük hosszú kard, tör és pika volt. Leginkább gyalogosan harcoltak.

A gallok nyomban arra a vidékre törtek be, amely az Alpoktól délre, a két tengerig terjed. Ez a föld ősidők óta az etruszkok birtokában volt, amint ezt a két tenger neve is bizonyítja. Az észak felé eső tengert ugyanis Adria etruszk városról nevezik Adriai-, míg a délre fekvőt Tirrén- (vagyis etruszk) tengernek. Ez a vidék gazdag erdőkben és gyümölcsösökben, dús legelőkben, és földjét bővizű folyók öntözik. Tizennyolc szép város épült ezen a földön, meggazdagodtak iparukból és kereskedelmükből, s lakosaik nagy jómódban éltek. A gallok elűzték az etruszkokat, és a városokat birtokukba vették. De mindez sokkal korábban történt.

Az időszámításunk előtti IV. században sok-sok gall törzs betört Etruriába, és megtámadta Clusium, a mai Chiusi városát, mely Róma barátja és szövetségese volt. A város polgárai Rómához fordultak segítségért. A római szenátus követeket küldött a gallokhöz, hogy megbeszéléseikkel lassítsák az előretörést. A követek között volt a nagy tiszteletben álló, jeles Fabius család három tagja is.

A gallok átmenetileg megszüntették a hadműveleteket. Megfelelő ünnepélyességgel fogadták a követeket, akik átadták a Rómából magukkal hozott leveleket és a szenátus kérését: ne támadjanak a gallok a clusiumbeliekre, akik a római birodalom régi szövetségesei és barátai. A követek Brennushoz, a gallok fejéhez fordultak és megkérdezték:

- Miért támadtatok meg Clusium városát? Mit vétettek nektek a város lakói? Mivel sértettek meg benneteket?

Brennus nevetve így válaszolt:

- Azzal sértettek meg a clusiumiak, hogy bár csak kevés területet képesek megművelni, azt hiszik, sokhoz van joguk, és nem hajlandók megosztani velünk, akik sokan vagyunk, és szegénységben élünk. Sok-sok városnak és földnek valamikor ugyanez volt a bűne a ti szemetekben is, rómaiak, és ti elfoglaltátok ezeket a városokat és földeket. Ha egyik-másik nép nem akar osztozni veletek, ti is nyomban háborút indítotok ellenük, elpusztítjátok földjeit, leigázzátok városait, a lakosokat pedig rabszolgaságba hajtjátok. Én nem ítélek el titeket, semmi igazságtalanságot, semmi borzalmat nem találok abban, amit cselekesztek. Az erős gyűrje maga alá a gyengét. Ez a régi törvény uralkodik emberek és állatok között egyaránt. Ti is mindig a természetnek ezt a törvényét követtétek. Most ezt tesszük mi is. Hagyjátok hát abba, rómaiak, a szánakozást, ne sajnáljátok az ostromlott Clusiumot. Mert aztán a gallok is követik majd a ti példátokat, és megszánják azokat a népeket, amelyek Róma igaztalan igáját nyögik!

A követek belátták, hogy Brennusszal nem lehet megegyezni. Elhagyták tehát a táborát, elindultak Clusiumba, és lelkes szavakkal biztatták a város lakóit, hogy velük együtt intézzenek kirohanást a barbárok ellen, akár azzal a szándékkal, hogy lássák, mennyire bátrak a clusiumiak, akár azért, hogy saját bátorságukat megmutassák. A clusiumiak hajlandók voltak a kirohanásra, és a falak mentén heves harc kezdődött. Quintus Ambustus Fabius, az egyik római követ csatlakozott az etruszkokhoz, és megtámadta a gallok egyik vezetőjét, egy magas termetű, szép szál, ügyes lovast. Villámsebesen zajlott le a párviadal, összeecsorrentek a fegyverek, ahogy egymásnak ütköztek, a lovak fel-felhorkantak. A heves mozdulatok, az ágaskodó lovak verte por miatt a gall vitéz nem látta ellenfele arcát, de lova megbotlott, s vele együtt a földre zuhant. Ekkor a római odavágtatott hozzá, leugrott lováról, és régi szokás szerint el akarta venni ellenfele fegyverzetét. A gall harcos, aki nem volt más, mint Brennus, legyőzőjében felismerte a rómaiak egyik követét, és hangosan felkiáltott:

- Tanúm az ég és az istenek! Ez a római megszegte a szent szokásokat! Követként járt nálunk, úgy fogadtuk, mint a római birodalom megbízottját, megadtuk a neki kijáró tiszteletet, beengedtük az ostromlott városba... Most pedig ellenségként harcol ellenünk!...

A gallok felháborodtak azon, hogy vezérük ellenfele nem etruszk, hanem az egyik római követ volt. Beszüntették a Clusium elleni ostromot, és Róma ellen vonultak. Brennus követeket küldött Rómába, hogy adják ki neki Fabiust, mert a római követ megszegte a háborús törvényeket.

Amikor Rómában tudomást szereztek a történetekről, azonnal összehívták a szenátust. A szenátorok közül többen is kárhoztatták Fabiust meggondolatlan tettéért. A Fetialis papok, akik a nemzetközi szokások őrzői és betartói voltak, ezt mondták:

- Quintus Ambustus Fabius cselekedete szentségtörés volt, és szégyent hozott Rómára. A szenátus adja ki a bűnöst a gallusoknak. Érje Fabiust az igazságszolgáltatás sújtó keze, és ezzel helyreáll Róma becsülete.

A szenátorok nem tudtak egyöntetű határozatot hozni, ezért népgyűlés elé utalták az ügyet. A nép rajongott a Fabius testvérekért, tetszett neki Quintus Fabius bátor kiállása, hőstette, és nem kívánta, hogy tetteiért bűnhődjék. Sőt a népgyűlés fivéreivel együtt katonai tribunusszá választotta.

A gallok szörnyű haragra gerjedtek, amikor tudomást szereztek a történetekről. Most már nem késlekedtek tovább, a lehető leggyorsabban megindultak Róma ellen. Az ellenség oly gyorsan nyomult célja felé, hogy sehol sem időzött sokáig, és nem dűlta fel az útjába eső földeket. Amikor a sok ezer gall harcos elhaladt egy-egy város mellett, látva, hogy a lakosok bezárták a városkapukat, és felhúzódtak a falakra, hogy védekezzenek, sokan odakiáltottak nekik:

- Ne féljete! Mi Róma ellen megyünk! Csak a rómaiaknak üzentünk háborút. Minden más népet a barátunknak tekintünk.

A római hadsereg a katonai tribunosok vezetésével az ellenség elé vonult. Nem voltak kevesebben, mint a gallok, nehézfegyverzetű gyalogságuk negyvenezer főre rúgott, de a csapatok legnagyobb része nem kapott katonai kiképzést, s ekkor vettek először fegyvert a kezükbe. Sok zavart okozott az is, hogy a hadműveletet több vezérre bízta. Ezenkívül a római hadvezérek és maguk a harcosok is lenézték a gall katonákat. A rómaiak a fővárostól mintegy kilencvenstadiumnyi távolságra ütötték fel táborukat, a kis Allia patak partján, nem messze a torkolattól, ahol az Allia a Tiberisbe ömlik.

Rövidesen feltűntek a gall elővédek, majd megérkezett a főerő is. Felharsant a sok ezer harci kürt és síp, a levegő megtelt a gallok harci kiáltásaival. Rohamra indultak; a római csatasor balszárnyát a folyóba szorították, és szinte teljesen megsemmisítették. A jobbszárny is súlyos vereséget szenvedett, és harcosai futásnak eredtek. A római harcosokon rémület vett erőt; úgy rettegtek a galloktól, hogy menekülés közben fellökték és agyontaposták egymást. A harcosok egy része Rómába menekült. A többiek a szomszédos Veii városában húzták meg magukat, mert biztosra vették, hogy Rómát még aznap elfoglalja az ellenség. A rómaiak még sohasem szenvedtek ekkora vereséget. Ez az ütközet i. e. 390. július 18-án zajlott le.

Ha a gall csapatok az ütközet után nyomban üldözőbe vették volna a rómaiakat, a menekülők mögött betörhettek volna Rómába, és semmi sem akadályozhatta volna meg a város pusztulását. De a gallok az első pillanatokban nem fogták fel, hogy győzelmüknek milyen óriási a jelentősége. A zsákmány szétszórása is visszatartotta őket. Így elszalasztották a megfelelő időpontot.

A rómaiak viszont kihasználták a lélegzetvételnyi időt. A békés lakosok nagy tömegben elindultak, hogy elhagyják azt a várost, melynek megvédésében már a katonák sem reménykedtek. Úgy döntöttek, hogy csak a Capitoliumot erősítik meg.

Az erődítmény magas dombon állt, meredek, szakadékos domboldal védte. A Capitoliumba szállították a fegyvereket, itt gyűjtötték össze az élelmet, és megerősítették a falakat.

A legidősebb consulviselt és diadalmenettel kitüntetett férfiak nem akartak elrejtőzni a Capitolium falai mögött, és nem akartak a védők terhére lenni. Felöltötték ünnepi öltözkünet, és a pontifex maximus vezetésével kimentek a Forumra, helyet foglaltak az ott álló elefánt-csont faragású karosszékekben, úgy vártak sorsukra.

Az Allia pataknál lefolyt ütközet utáni harmadik napon esteledett már, amikor a gallok a városhoz értek. Róma kapui nyitva álltak, s egyetlen harcost sem lehetett látni a falakon. Az

ellenség azonban nem mert behatolni a városba. Úgy döntött, hogy megvárja a reggelt. A gallok sehogy se akarták elhinni, hogy a rómaiak nem szándékoznak ellenállni. Cseltől vagy kelepécétől tartottak. Reggel aztán a felderítők hírül hozták, hogy nem kell tartani semmiféle veszedelemtől. Ekkor a gallok a Porta Collinán át behatoltak a városba. Az utcákon egy lelket sem találtak, zárva voltak a házak kapui, mintha kihalt volna az egész város. Ez Róma alapításától számítva valamivel több mint háromszázhatvan évvel később történt. Amikor a gallok a Forumra értek, megpillantottak néhány karosszékekben ülő aggastyánt. Egyikőjük sem mozdult. A hódítók elámultak, mert azt hitték, hogy faragott szobrok ülnek a karosszékekben. Az egyik gall harcos közelebb lépett Manicus Papirius szenátorhoz, s óvatosan megérintette az idős ember állát, majd bátorságra kapva, megsimogatta hosszú szakállát. A szenátor fel-emelte botját, és bántalmazójára sújtott. A gall harcos erre kardot rántott, és megölte Papiriust. Az idegenek a többiekre vetették magukat, és sorra végeztek az idős férfiakkal.

Az ellenséges katonák elárastották az utcákat, és akit útjukban találtak, megölték. Raboltak, gyújtogattak, garázdálkodtak: Róma lángokban állt, és néhány nap múlva romhalmazzá változott. A Capitolium falai mögött rejtőzködő rómaiak felindultan figyelték szülővárosuk pusztulását. Egy világért sem adták volna meg magukat, és felkészültek arra, hogy az utolsó szál emberig védekezni fognak.

A Capitolium ostroma sokáig elhúzódott: teltek-múltak a hónapok, de az erődöt nem tudták bevenni. A gall seregek végigkutatták élelem után az egész környéket, elpusztítottak mindent, ami a kezük ügyébe került, és ezzel természetesen felkeltették maguk iránt a lakosság gyűlöletét.

Rómától tizenöt kilométerre feküdt Ardea latin városka. Itt telepedett le Marcus Furius Camillus Rómából történt száműzetése után. A közügyektől teljesen visszavonulva, egyszerű polgárként töltötte élete napjait. De amikor tudomására jutott, milyen vereség érte honfitársait, hogyan támadtak rájuk a gallok az Allia patak mentén, hogyan pusztították el Rómát, Camillus elhatározta, hogy bosszút áll hazája ellenségein. Szenvedélyes szavakkal igyekezett meggyőzni az ardeabelieket, hogy nem térhetnek ki a harc elől:

- A gall barbárok ellen vívott harc mindnyájunk közös ügye. Róma csupán a kezdetet jelenti. Ha elesne a Capitolium, a barbárok nem állnának meg, folytatnák előrenyomulásukat, sorra leigáznák Itália valamennyi városát, és akkor Ardeát is közvetlen veszély fenyegetné.

Az ifjúság nagy lelkesedéssel hallgatta Camillus szavait. A város vezetőit is erősen nyugtalanították a Rómából érkező hírek, és Camillusra bízták a város védelmének megszervezését. Camillus nagy eréllyel látott munkához, és fegyvert adott minden fegyverfogható ember kezébe. Így aztán Ardeában csapatok létesültek, melyeknek megszervezéséről a gallok mit sem sejtettek.

Az egyik szokásos portya után nagyobb gall csapat indult vissza Rómába. A katonák magukkal cipelték a harcok során szerzett zsákmányt, és lassú menetben közeledtek a főváros felé. Ardea közelében a síkságon telepedtek le éjszakai pihenőre. Nyugodtan mulatoztak, lakmároztak, s mire az éjszaka leszállt, mindnyájan lerészegedtek. Semmitől sem félve lefeküdtek aludni, még őrszemeket sem állítottak. A járőrök mindenről jelentést tettek Camillusnak, aki elhatározta, hogy kihasználja az ellenség vigyázatlanságát. Az éjszaka beállta után kivezette csapatát Ardeából, és váratlanul megtámadta a gallok táborát. A legtöbben részegen aludtak, alig tudtak magukhoz térni. A harci kürtök zaja és a támadók lármája annyira megzavarta és megdöbbentette az ellenséget, hogy legtöbbször meg se kísérelte az ellenállást: ott pusztultak el a táborban.

Camillus sikeres támadásának híre eljutott a Veiiben tartózkodó rómaiakhoz. Az Allia patak menti vereség után ugyanis sok római harcos Veiibe menekült. Ezek keseregve mondták egymásnak:

- Milyen nagy hadvezértől fosztotta meg rossz sorsa Rómát! Lám, az ardeaiak fényes győzelmet arattak Camillus által. A város, amely szülte és felnevelte őt, elveszett, mi pedig hadvezérek hiányában itt ülünk egy idegen város falai közt, és feladjuk Itáliát. Ne késsünk tehát, hanem küldjünk követet Ardeába, és követeljük vissza magunknak a mi hadvezérünket.

A szót tett követte. Futárt küldtek Camillushoz, és felkérték, hogy vezesse őket harcba a gallok ellen. Camillus így válaszolt a futárnak:

- Magamtól én nem dönthetek. Én csak a hazámat szolgálhatom, az én hazám pedig most a Capitoliumon van, ott, ahol a római polgárok az utolsó rögzített védelmezik Róma földjét. A Capitolium védőinek akarata ellenére én nem tehetek semmit. Az én számomra az ő akaratuk törvény...

Camillusnak ezt a nemes önmérsékletét nagyon megcsodálták, de nem tudták, hogyan értesítsék a Capitoliumban levőket, mert teljes lehetetlenségnek látszott, hogy valaki be tudjon jutni az ellenség által ostromlott fellegvárba.

Ekkor a fiatal Pontius Cominius felajánlotta, hogy belopózik az ostromlott fellegvárba, és hírül viszi, mit mondott Camillus. Pontius elindult Veiiből. Levelet sem vitt magával, nehogy az ellenség bármit is megtudhasson, ha útja nem járna sikerrel. Eszébe vésett mindent, amit továbbtámasztania kellett, könnyű ruhát öltött magára, mely alá parafa lemezeket rejtett el. Pontius Cominius egy nap alatt megtette az utat, és mire besötétedett, a Tiberis partjára ért. A hídra gall őrszemek vigyáztak. Pontius levette ruháját, feje köré csavarta, és belegázolt a vízbe. A parafa lemezek a víz színén tartották. Amikor átúszott a folyón, bement a városba, és óvatosan továbbindult. A tábor tüzek fénye, a zaj és a hangos beszéd megmutatta neki, merre tartózkodik az ellenség, és Pontius messziről elkerülte ezeket a helyeket. Így érte el még az éjszaka folyamán a Capitolium lábát. Csend volt mindenütt. A Capitolium dombja errefelé különösen meredek és megmászhatatlan volt, éppen ezért a gallok nem is igen őrizték.

Pontius igen nagy erőfeszítéssel egyre feljebb és feljebb kapaszkodott a meredek sziklán, minden lépésnél újabb kapaszkodókat kellett keresnie, hogy továbbjusson. Végre felért a vár falához, hívta az őrszemet, megmondta a nevét, és kérte, hogy bocsássák be. Az őrszem bekísérte a merész harcost, és a parancsnok elé vezette. Azonnal összehívták a szenátust, amely előtt Pontius Cominius beszámolt Camillus nagyszerű győzelméről. Az ostromlott fellegvárban Camillus tettéről mit sem tudtak, és a jó hír nagy örömet keltett valamennyiükben. A szenátus egyhangúan kikiáltotta dictatorrá Marcus Furius Camillust.

Pontius Cominius az előbbi úton leereszkedett a sziklafalon, és vitte a jó hírt Veiibe. Az ottani rómaiak nagy örömmel fogadták a szenátus határozatát. Camillus pedig rövidesen megjelent csapatai élén Veiiben - időközben még húszezer harcos csatlakozott hozzá -, és megkezdte a felkészülést a gallok elleni támadásra.

Eközben Rómában igen fontos események játszódtak le. A gall őrszemet napközben ellenőrizte a Capitolium domb környékét, és véletlenül megállt éppen azon a helyen, ahol a veiibeli futár felkapaszkodott a sziklán. A katonák lábnyomokat pillantottak meg, látták az apró földtúrásokat, a bokrokról letépett ágakat, melyekbe Pontius mászás közben megkapaszkodott. A gall őrszemek azonnal jelentették parancsnokuknak, mit tapasztaltak. Brennus is szemlét tartott a domb tövében, figyelmesen végignézett az emelkedőn, de nem szólt egy szót sem. Később megparancsolta, hogy válogassák össze a tábor legrátermettebb, legügyesebb harcosait, a legjobb hegymászókat. Amikor a katonák felsorakoztak, Brennus így szólt hozzájuk:

- Katonák! Már hosszú ideje megrekedtünk ezen a helyen, és nem tudjuk bevenni Róma fellegvárát. Most az ellenség maga mutatta meg a legegyszerűbb utat, melyet mi magunk képtelenek voltunk eddig megtalálni. Ezen a sziklán felmászott egy római, és ez annyit jelent, hogy a gallok is fel tudnak mászni rajta. Több ember talán könnyebben mászhat fel, mert az egyik segít a másiknak. Ma éjszaka bevesszük a Capitoliumot! Induljatok útnak, harcosok, kitüntetésben és gazdag zsákmányban lesz részetek, bátorságotokért dicsőség lesz a jutalmatok!

Éjféltajt nagyszámú gall csapat gyülekezett a Capitolium lábánál. A legnagyobb csöndben, egymást támogatva másztak fel a sziklákon. A felfelé vezető utat sokkal könnyebbnek találták, mint ahogy azt előre elképzelték. Az első harcosok rövid idő alatt felértek a falhoz. Utánuk megérkeztek a többiek is, és összesereglettek a fal mentén. A fellegvár belseje csendes volt: az erőd védői elfáradtak, és mélyen aludtak. Az őrszemeket is elnyomta az álom, sőt még a melljük állított kutyák sem szimatoltak meg semmit. A gallok már felsorakoztak, hogy felmásszanak a falakra, amikor a fellegvár belsejéből hirtelen erős gágogás hallatszott. Juno istenasszonynak szent ludai kiáltoztak. A ludakat máskor bőségesen ellátták táplálékkal, de az ostromlott fellegvárban sem embernek, sem állatnak nem jutott elegendő élelem. A lúd egyébként is érzékeny hallású állat, de Juno ludai kiéhezve éberebbek és nyugtalanabbak voltak, mint rendesen. Amikor meghallották a gallok ütötte zajt, gágogtak, csapkodták szárnyaikat, és rettenetesen lármáztak. A hangos gágogásra a római katonák felriadtak, és gyorsan felkészültek, hogy szembeszálljanak a támadókkal. A gallok, amikor látták, hogy felfedezték őket, harci kiáltozás közben rohamra indultak.

Elsőként egy volt consul, Manlius pillantotta meg az ellenséget. Bátor, erős ember volt ez a Manlius, két gall harcos támadt rá egyszerre. De ő nem hátrált meg. Egy kardcsapással levágta a fegyverrel támadó ellenséget, a másikat pedig pajzsával lelökte a vár faláról. Eközben a többi római harcos is megérkezett. Kegyetlen összecsapásra került sor, de rövid idő után a rómaiak végeztek valamennyi gall támadóval, megölték őket, holttestüket pedig a mélybe taszították. Reggel kivégezték a római őrség parancsnokát. Lelökték a szikláról, mert őrhelyén elaludt, és mulasztásával majdnem elpusztította valamennyiüket. A dicső Manlius pedig a legnagyobb kitüntetést kapta, amit az ostromlott erőd katonái csak adhattak társuknak: minden harcostársa neki adta egy napi kenyér- és boradagját.

A sikertelen kísérlet után a gallok elcsüggedtek. Ezenkívül nehezebben jutottak élelemhez, mivel Camillus épp a portyázó gall csapatokra mért súlyos csapást. Az ellenséget éhínség fenyegette.

A kegyetlen és számukra szokatlan hőség is gyötörte a támadókat. Holttestek ezrei heverték temetetlenül, az oszlásnak indult testek bűze töltötte be a levegőt. A legkisebb szellő is felkavarta a felégetett és lerombolt házak hamuját és porát, az emberek nehezen kaptak levegőt. Az ellenség táborában járvány ütötte fel a fejét.

A fellegvárba szorult védők helyzete is elviselhetetlenné vált. Már hetedik hónapja tartott az ostrom, az élelmiszerkészletek lassan-lassan elfogytak. A Capitolium védői nem kaptak hírt Camillusról, mivel a gallok most éberen őrizték a fellegvárat, és senki sem juthatott be az erődbe. Az elgyötört harcosok elhatározták, hogy tárgyalást kezdenek az ellenséggel. A rómaiak képviselője találkozott Brennusszal, aki ezer font aranyat követelt a rómaiaktól. Megígérte, hogy ha megkapja a kincset, elhagyja Rómát és a hozzá tartozó területeket. Régi szokás szerint esküvel fogadták meg egymásnak, hogy a békeszerződés feltételeit be fogják tartani.

A rómaiak elhozták az aranyat, és hozzákezdték a méréshez. A gallok azonban túl akartak jární a rómaiak eszén, hogy minél több aranyhoz jussanak. Először észrevétlenül, majd egyre nyíltabban és nyíltabban lejjebb és lejjebb engedték a mérleg serpenyőjét. A rómaiak háborogtak emiatt, és hangos szóval ki is fejezték elégedetlenségüket. Brennus ekkor lecsatolta nehéz kardját, és a mérleg serpenyőjébe dobta.

- Mit jelentsen ez? - kérdezték a rómaiak.

- *Vae victis!* Jaj a legyőzötteknek! Ezt jelenti - válaszolta Brennus. Ez a mondás később ismert jelszóvá vált.

Hirtelen harsány trombitaszó ütötte meg a méricskélők fülét. A város kapuinál megjelent Camillus, mögötte katonáinak hatalmas serege. Camillusnak hírül hozták, milyen szerződést kötöttek a gallokkal honfitársai, és most sietett, hogy segítséget vigyen a rómaiaknak. Camillusnak utat engedtek, az pedig odalépett a mérleghez, levette róla az aranyat, átadta lictorainak, és a gallokhöz fordulva megszólalt:

- Vigyék a mérleget és a súlyokat, és takarodjatok! A rómaiak ősi szokás szerint nem arannyal, hanem vassal fogják megvédeni becsületüket!

Brennus felkiáltott:

- A rómaiak megszegik a szerződést, melyet esküvel szentesítettünk!

De Camillus nem hagyta magát:

- Ezt a szerződést a törvény ellenére kötöttétek, tehát ezért nem érvényes. Mivel a szenátus engem választott meg dictatorrá, az egész hatalom az én kezemben van. Békét tehát csak a dictator köthet, én pedig ezt nem tettem, és nem is fogom megtenni!

Brennus mérhetetlen haragra gerjedt, és jelt adott a galloknak a támadásra. A két ellenséges tábor harcosai felkötötték kardjukat, és egymásnak rohantak. A város keskeny utcáin, a romok között azonban nem alakulhatott ki igazi harc, csak kisebb összecsapásokra kerülhetett sor, a sötétség beálltával azonban ezek is abbamaradtak.

Brennus jól látta, hogy nem képes szétverni a rómaiakat. Ezért úgy döntött, hogy kivezeti a városból csapatait, még az éjszaka folyamán elindult a Gabii városa felé vezető úton. Camillus azonban hajnaltájt utolérte a gallokat. A rómaiak bátorságukat visszanyerve már égtek a vágytól, hogy megütközzenek hazájuk ádáz ellenségével. Heves küzdelem kezdődött, és egy álló napig tartott a harc. Nagy öldöklések után a rómaiak megsemmisítő vereséget mértek az ellenségre, megfutamították a gallokat, táborukat elfoglalták.

A győzők visszatértek a felszabadított Rómába, melyet a barbárok hét hónapon át megszállva tartottak.

Aztán visszatértek a Veiibe menekült római polgárok is. A Capitolium hős védői lementek hazatérő asszonyaik és gyermekeik elé: arcuk megsápadt, lábuk remegett, lefogytak az éhségtől és a sok szenvedéstől, nélkülözéstől. De most boldogan, könnyezve ölelték át övéiket. Minden ajak Camillus dicsőségét hirdette:

- Camillus Róma második megalapítója!

- Ő adta vissza nekünk Rómát!

Camillus diadalmenetben vonult be a városba. Megérdemelte a triumphust, mert megmentette hazáját.

Kemény munka várt most a rómaiakra, fel kellett építeni a lerombolt várost. De kevés volt a munkaerő és a pénz. Sok polgár így gondolkodott:

- Minek kell Rómát újjáépíteni? Hagyjuk ott a hamutengert, és költözzünk át Veiibe. Ez a város épségben maradt, és ott jó életünk lesz.

Voltak olyanok is, akik ismét felemelték szavukat Camillus ellen:

- Arra kényszerít bennünket, hogy takarítsuk el a romokat, és saját becsvágya kielégítésére építsük újjá a várost. Camillusnak még a dictatori és hadvezéri cím sem elég. Romulus dicsőségére vágyik! Hogy ő legyen Róma második megalapítója!

Camillus végleges döntést kívánt, ezért összehívta a szenátust. Az ülésen az idős Lucius Lucretius emelkedett először szólásra. Rendszerint ő szólalt fel először, vagy ha kellett, ő adta le elsőként a szavazatát, mert tudta, hogy szavára mindenki hallgat. Lucretius épp szólni akart, amikor a kapu előtt katonás lépések hallatszottak: a nappali őrség tagjai haladtak el az utcán. Az őrpárancsnok hangját minden szenátor jól hallotta.

- Állj - kiáltotta a parancsnok -, mert ez a legjobb hely, ahol megpihenhetünk!

Lucius Lucretius nem habozott egy percig sem, elismételte az őrpárancsnok szavait:

- Igen, rómaiak, itt kell megpihennetek! - Majd így folytatta: - Ebben a városban kell megpihennetek, atyáitok és dédapáitok városában, ahol hőseink kőkoporsói állnak, ősapáink sírhalmjai emelkednek.

A szenátus valamennyi tagja úgy vélekedett, mint Lucretius. És serényen munkához látott mindenki. Egy év alatt szinte az egész város felépült, de nem gondosan előkészített tervek alapján, hanem kinek ahogy éppen eszébe jutott, ezért épült Rómában igen sok keskeny, girbegurba utca és sikátor.

Még nem is fejezték be a helyreállítást, amikor újabb ellenséges betörés híre érkezett Rómába: a szomszéd törzsek, az aequusok, volscusok és latinok betörték római területre, az etruszkok pedig ostrom alá vették a Rómával szövetséges Sutrium városát. Híre érkezett, hogy a latinok körülférték a római seregeket. A rómaiakat vereség fenyegette. Ekkor ismét Camillushoz fordultak, hogy vállalja el a dictatorságot.

Camillus most nehezen tudott sereget toborozni, mivel a legtöbb fegyverforgató férfi elhagyta a várost. Még olyanokat is fegyverbe kellett szólítani, akik már kikerültek a katonaköteles korból.

Camillus megkerülte az ellenség táborát, igyekezett a hátába jutni. Amikor a latinok és a volscusok észrevették a rómaiak tábornökeit, megrémültek, gondolván, hogy két tűz közé kerültek. Táborukat palánkkal vették körül, védelemre akartak berendezkedni. Úgy határoztak, hogy megvárják a hazulról érkező segítséget. Az etruszkok támogatására is számítottak.

Camillus megértette, hogy igyekeznie kell. Alaposan megszemlélte az ellenséges tábor, és észrevette, hogy minden erődítmény fából épült. Azt is jól tudta, hogy a hegyek felől reggelente erős szél fúj a tábor irányába.

A római dictator megparancsolta, hogy készítsenek sok gyújtónyilat. Ezután seregét két csoportra osztotta: az egyik csoport azt kapta feladatul, hogy vessen lándzsát az ellenségre, nyilazzon, és minél hangosabban kiáltozzon, hogy ezzel magára vonja az ellenség és a táborbeliek figyelmét. Eközben maga Camillus és a sereg másik fele a hegyek alatti harci álláspontokat foglalta el. Ott töltötték az éjszakát.

Hajnalodott. Camillus és csapata mozdulatlanul várták a reggel közeledtét. A nap már elhagyta a látóhatárt, és ahogy az minden reggel lenni szokott, erős, éles szél kerekedett. A római vezér jelére ezer meg ezer gyújtónyíl árasztotta el az ellenség táborát. A nyilak befürödtek a faerődítménybe, és felgyújtották. A szél továbbvitte a lángot, és nemsokára tűzbe borult a tábor kerítése és a többi faépítmény is. Az ellenséges katonák egy csoportba tömörültek, ott veszttek a lángtengerben. Aki ki tudott menekülni a lángok közül, a római kopjáknak és kardoknak esett áldozatul.

E győzelem után Camillus az etruszkok ostromolta Sutrium felmentésére indult. Elgyötört, kimerült, rongyokba öltözött emberek tömegével találkoztak útközben a római harcosok. Sutrium polgárai voltak ezek az emberek. Nem állták az etruszkok ostromát, és feladták városukat. Az ellenség meghagyta a lakosság életét, de egy szál ruhában kergette ki valamennyiüket a városból.

Camillust és a római katonákat megdöbbenette a menekülők nyomorúságos látványa.

- Sietnünk kell - jelentette ki Camillus -, nyomban meg kell támadnunk Sutriumot. Az etruszkok könnyűszerrel jutottak ilyen gazdag város birtokába, a lakosságot elkergették, és most semmitől sem félnek, sem külső, sem belső ellenségtől. Nem érdekli ezeket most más, csak a zsákmány, a lakoma, a mulatozás.

Camillusnak igaza volt. Amikor a rómaiak a városhoz értek, egyetlen őrszemet sem találtak a városkapukban, mert a rablásban, zsákmányolásban és mulatozásban kimerült etruszkok mind egy szálal aludtak. Amikor az etruszkok észrevették az ellenség betörését, már késő volt.

Camillusnak újabb dicsőséget hozott ez a hőstett. Ezután többször is felvette a harcot Róma ellenségeivel szemben, és mindig megverte őket. Már nagyon-nagyon öreg volt, amikor még mindig harcba szólította a kötelesség. Nyolcvanadik évéhez közeledett, amikor utoljára hagyta el otthonát, hogy megvédje hazáját.

- Jönnek a gallok! - hozták a hírt Rómába.

Az egész nép és a szenátus egyhangúlag követelte, hogy most is, mint egykoron, az immár nyolcvanesztendő Camillust, „a város második megalapítóját” nevezzék ki dictatornak. Camillus a fenyegető veszély pillanatában magas kora ellenére is vállalkozott hazája védelmére. Óriási hadi tapasztalatai segítették, hogy régi ellenfelével szemben különleges taktikát dolgozzon ki.

A gallok hosszú kardokkal harcoltak, ezekkel igyekeztek ellenfelük fejét vagy vállát eltalálni. Camillus tudott erről, és éppen ezért megparancsolta, hogy kovácsoljanak a nehézgyalogosok számára sima felületű, csiszolt vassisakot, hogy az ellenség rosszul edzett kardjai lecsússzanak róluk, vagy széttörjenek. Így nem tehetnek kárt a rómaiakban. A pajzsokat bronzlemezekből verette. Megtanította a harcosokat, hogy kopjaikat ne vessék el, hanem fordítsák meg, és dárdává alakítva, ezekkel védekezzenek az ellenség hosszú kardja ellen.

Amikor hallották, hogy a gallok közelednek Róma felé, Camillus elébük ment. A rómaiak rövidesen megpillantották az ellenség táborát az Anio folyó partján. Marcus Furius Camillus egy dombon állította fel erőit. A domb a kis folyó közelében terült el, és sűrű erdő borította. Ez lehetővé tette, hogy a római harcosok többsége ideig-óráig rejtve maradjon az ellenség elől. Azoknak pedig, akiket az ellenség észrevehetett, a dictator megparancsolta, hogy maradjanak nyugodtan, és ne akadályozzák meg, ha a gallok el akarják hagyni táborhelyüket, hogy végigportyázzák élelemért a környéket.

- Hadd higgye az ellenség, hogy a rómaiak csak kevesen vannak, és nem mernek szembe szállni a nagyszámú gall sereggel - mondta Camillus.

A rómaiak így is tettek. A gallok arcátlanul viselkedtek a római tábor közelében, kicsúfolták a harcosokat, és gyávának nevezték őket. A rómaiak nem válaszoltak gúnyos megjegyzéseikre. Az ellenség biztonságban érezte magát, és lassan-lassan már nem is törődött a rómaiakkal.

Ezt használta ki Camillus. Egyik este észrevette, hogy az ellenséges csapatok egy része portyára indult, akik pedig a táborban maradtak, a veszéllyel nem számolva, zsákmányukkal foglalatostkodtak, ettek-ittak, lerészegedtek. Camillus még az éjszaka folyamán előreküldte könnyűfegyverzetű gyalogságát, hogy zavart keltsen a gallok között. Virradatkor csatarendbe állította a domb alatti síkságon nehézfegyverzetű katonáit is. A könnyűfegyverzetűek indították meg a támadást a gallok ellen. Ezzel a váratlan támadással zavart keltettek, és arra kényszerítették a gallokat, hogy a megszokott csatarend helyett összevissza harcoljanak. Az első vonal gyalogságát nehézfegyverzetű római gyalogosok követték. Az ellenfél harcosai, bízva a teljes sikerben, kardjaikkal hadonászva, kiáltozva rontottak előre, hogy közelharcban megsemmisítsék a rómaiakat. A római dárdák visszaverték a gallok kardcsapásait, és átszúrták az ellenség bőrpajzsait. A hosszú gall kardok lecsúsztak a rómaiak csiszolt páncélzatáról, és eltörték. Rövid idő múlva a gallok már fegyvertelenül álltak szemben a rómaiakkal. A rómaiak ekkor előrántották kardjaikat, s most már azokkal támadtak. A gallok megfutmodtak, és alig néhányan menekültek meg közülük. Az egész tábor és a gazdag zsákmány mind a győztes rómaiaké lett.

Ez az Anio-parti csata volt az utolsó nagy haditett Camillus életében.

A következő évben pestis tört ki Rómában. A járvány erősen pusztított a nép körében, de az előkelőket is alaposan megtizedelte. A pestis áldozatául esett Camillus is, aki késő öregségében, teljes és bevégzett élet után érettebb volt a halálra, mint kortársai közül bárki más, de azért halálát a rómaiak jobban meggyászolták, mint mindazokét, akik a járványban pusztultak el.

FABIUS MAXIMUS

Az időszámításunk előtti 218. esztendő tavaszán római követek érkeztek Karthágóba. Ekkor már több mint húsz év telt el az első pun háború befejezése óta. A karthágóiak akkor vereséget szenvedtek, és több mint két évtizedes harc után békét kértek a rómaiaktól. A békekötés azonban nem hozott igazi békét, csak fegyverszünetet, mert a rómaiak is meg a punok is újabb összecsapásra készülődtek. Róma mindenképpen meg akarta tartani a háborúban szerzett hatalmát a Földközi-tenger felett, Karthágó pedig arra törekedett, hogy új erőre kapjon, és az elszenvedett vereségért kárpótlást szerezzen. Az új háború kitörésére a karthágóiak szolgáltatták az okot: a békeszerződésben foglaltak ellenére elfoglalták Saguntum hispán várost.

A rómaiak Hannibált, a karthágóiak vezérét vádolták a szerződés megszegésével, és követelték a hadvezér kiadását. Amikor a római követek megérkeztek Karthágóba, a szenátus előtt előadták panaszait és követeléseiket. Quintus Fabius, az egyik követ előlépett, togája elejét, mint valami feltűrt kötenyt, maga elé tartva így szólt:

- Togámban háborút vagy békét hoztam nektek! Válasszatok!

A karthágóiak büszke szóval feleltek a kihívásra:

- Válassz magad!

Quintus Fabius leengedte togája szélét, és felkiáltott:

- Íme, elhoztam a háborút!

Így üzenték meg a második pun háborút, amelyben nagy szerep várt Quintus Fabiusra.

A háborúskodásra készülő rómaiak azt javasolták, hogy a háborút viseljék most az ellenség földjén. Ezért két hadsereget alakítottak: az egyiket a hispán coloniára küldték, ahová betört a pun Hannibál, míg a másik sereget Afrikába akarták szállítani. De a pontosan kidolgozott haditervet nemsokára meg kellett változtatni.

Északról váratlan támadás érte a rómaiakat. Az ellenség óriás seregekkel tört be az Alpokon Itália földjére. Vezére a Barcas családból származó Hannibál volt.

A karthágóiak az első pun háborúban elvesztett Szicíliaért kárpótlást kerestek, és meg is találták az ezüstben oly gazdag Hispániában. Hamilcar, Hannibál apja szerezte meg seregével ezt a területet. Itt képezte ki csapatait egy újabb összecsapásra. Három fiát - Hannibált, Hasdrubált és Magót - Róma ádáz ellenségének nevelte. Hannibál még egész kisgyerek volt, amikor apja megeskette, hogy amíg csak él, gyűlölni fogja a rómaiakat. Görög tanítókat fogadott fia mellé, nagyszerű nevelést adott neki, és ragyogó hadvezért faragott belőle. Hannibál pedig megtartotta gyermekkori esküjét.

Még alig volt huszonhat éves, amikor ő lett a Hispániában tartózkodó hispán-karthágói seregek főparancsnoka. A fiatal hadvezér gondosan tanulmányozta az ellenséget, gyakran vette igénybe kémei segítségét. Tettei nemcsak a ritka képességű hadvezér kiválóságát, hanem a nagyszerű államférfi tehetségét is bizonyították.

A karthágóiak megtámadták a rómaiakkal barátságban élő Saguntum hispán várost. E gazdag tengerparti város sérthetetlenségét egy régebbi szerződés védte. Hannibál azonban i. e. 219-ben ostrommal elfoglalta Saguntumot, tehát megszegte a rómaiakkal kötött szerződést. Ez vezetett a rég óhajtott hadüzenethez.

A római flotta fölénye a karthágói flottával szemben biztosította Itália sérthetlenségét az ellenség tenger felőli támadásaival szemben. Hannibál azért javasolta, hogy északról, az Alpokon át törjenek be Itáliába, mert egyúttal arra is számított, hogy ha az ellenséges csapatok majd megjelennek Itália földjén, Róma elnyomott, rabságban tartott népei fellázadnak. Az i. e. 218. év tavaszán Hannibál népes seregével Új-Karthágóból elindult Hispániába. Ugyanazon év szeptemberében seregének csaknem a felét elvesztette, katonái fáradtan és agyongyötörten ereszkedtek le az Alpok láncain Gallia Cisalpina, az Alpokon inneni Gallia vidékeire.

Hannibál megjelenése Észak-Itáliában teljesen váratlanul érte a rómaiakat. A szenátus leállította a csapatszállításokat Afrikába. Tiberius Sempronius és Cornelius Scipio római consulok Hannibál elé siettek. Seregük együttes létszáma felért a karthágóiak seregével. Úgy látszott, a két római sereg elég lesz ahhoz, hogy megvédje Itáliát a nehéz átkelésben agyongyötört karthágói csapatoktól. Róma ezért nyugodtan várta a híreket Hannibál leveréséről.

A rómaiak azonban másfajta híreket kaptak: a Trebia folyónál szétverték a római csapatokat. Ez i. e. 218. decemberében történt. A hír zavart és riadalmat keltett Rómában. Igaz, arról mindenki tudott, hogy az ellenség lovassága sokkal erősebb a rómaiakénál, de a karthágói gyalogosok, akik különféle törzsekből kerültek a csapatokhoz, harci felkészültség szempontjából messze elmaradtak a római *legionáriusok* mögött.

A római csapatok veresége nagy felháborodást keltett Rómában, és ennek következtében kiújultak a harcok az uralkodó pártok között. A néppárt a szenátust okolta a vereségért. Hibáztatta, mert nem szervezte meg a védelmet, és nem törődött az ország érdekeivel.

Az újonnan kinevezett hadvezérek kipróbálatlan, friss csapatokat vonultattak fel Hannibál ellen. Egyikük, Caius Flaminius, a néppárt vezetője, alig várta már, hogy szembekerüljön Hannibállal, és példát mutasson a szenátus jelöltjeinek. Flaminiusra bízta az Arretiumban, a mai Arezzóban állomásozó csapatok parancsnokságát. Ezek a csapatok védték és zárták el a Rómába vezető útvonalat.

Hannibál azonban ügyesen megkerülte a magaslatokon elfoglalt római állásokat. Csapatái négy napon át egyre vonultak Etruria mocsaras vidékein, és az ellenfél hátába kerültek. Flaminius tehát, ahelyett, hogy utolérte volna az ellenséget, melynek üldözésére indult, csapdába került a Trasimenus-tónál, és i. e. 217. június 21-én három órán át tartó ütközetben csatát veszített. Maga Flaminius, miután bátorságának és erejének sok tanújelét mutatta, elesett az ütközetben, s vele együtt odaveszett hadseregének színe-virága is. A többiek hanyatt-homlok menekültek, és igen sokan holtan maradtak a csatatéren. Tizenötezer volt az elesettek s legalább ugyanennyi az ellenség kezére került hadifoglyok száma. Hannibál szerette volna Flaminiust illő katonai pompával eltemetni, de hiába keresték, holtteste nyomtalanul eltűnt.

Etruria Hannibál kezére került, és nyitva állt előtte az út Rómába. Ez az ütközet nemcsak a rómaiak második katonai vereségét, hanem a néppárt kudarcát is jelentette.

A vereség hírére Rómában pánik tört ki. Azonnal felszedték a hidakat a Tiberisen, megerősítették a várfalakat, behívták a tartalék csapatokat. Felmerült a kérdés, kire bízzák ezek után a hadsereg vezetését. Világosan látta mindenki, hogy az egy évre megválasztott római hadvezérek nem rendelkeznek elegendő katonai tudással és tapasztalattal ahhoz, hogy szembeszállhassanak Hannibál katonai lángeszével.

Rómának feltétlenül olyan hadvezérre volt szüksége, aki elég körültekintő, elég okos és óvatos. Végül is a szenátus tagjai abban állapodtak meg, hogy az adott helyzet szükségessé teszi a *dictatura* bevezetését, és a hatalmat egy félelmet nem ismerő, erélyes férfira ruházzák. Ilyen csak egyetlenegy volt: Quintus Fabius. A hadsereg tehát Fabius kezébe került.

Sokan nem tudták megérteni, miért éppen őt választották erre a tisztségre. Fabius csendes, jelentéktelen ember volt, hallgatólagos és óvatos. Már gyermekkorában kitűnt társai közül engedékenységeivel és félénk természetével. „Oviculának”, kisbáránynak csúfolták. Nehezen fogott a feje a leketanulásban, s voltak, akik bárgúnak tartották. Pedig a legjobb emberi tulajdonságok - kitartás, munkaszeretet, józanság és eltökéltség - egyesültek benne. Nemesei családból származott, és szentül hitte, hogy előbb vagy utóbb a hadsereg élére fog állni, és magas állami tisztséget fog majd betölteni. Quintus Fabius sokat foglalkozott hadi tudománnyal, és testét edzve hosszú gyalogutakhoz szoktatta magát. Arra is felkészült, hogy nyilvánosság előtt beszéljen; gyakorolta a szónoklás tudományát. Igaz ugyan, hogy nagy szónok nem lett belőle, beszédeit inkább az egyszerűség és a józan ész jellemezte.

A második pun háború kitörésekor Quintus Fabius már mint szenátor volt tagja a Karthágóban járt követségnek, és ő adta át a hadüzenetet.

A szenátus, amikor kinevezte Fabiust, a dictator okos körültekintésére és állhatatosságára számított, de ezeket a tulajdonságokat sokan bizonytalanságnak és makacsságnak tartották.

Az új dictator már nem volt egészen fiatal, ezért engedélyt kért a szenátustól, hogy a hadjáratban lóháton vehessen részt. A dictatoroknak ugyanis a törvény értelmében mindig a gyalogság soraiban kellett harcolniuk.

Quintus Fabius dictator azzal a szilárd elhatározással indult harcba, hogy seregét megóvja a vereségtől. A hadszíntérre érve tapasztalta, hogy a Trasimenus-tónál elszenvedett vereség alaposan megtépázta a római csapatok erejét és harciasságát. A katonák elcsüggedtek, mert legyőzhetetlennek tartották Hannibált, és úgy érezték, hogy végleg elvesztették a háborút.

Az új hadvezér elsősorban arról igyekezett mindenkit meggyőzni, hogy nem a harcosok gyávasága okozta a kudarcot, hanem a vezérek, akik elhanyagolták és semmibe vették az isteneket megillető szertartásokat. Fabius arra intette katonáit, hogy ne féljenek az ellenségtől, hanem inkább tiszteljék az isteneket, és áldozatokkal engeszteljék ki haragjukat. Ezzel nem babonára akarta őket rávenni, hanem bátorságukat szeretne volna megerősíteni, és az istenek segítségébe vetett reménységgel eloszlatta bennük az ellenségtől való félelmet. Egyben megkérdezték a Sibylla¹⁷ titkos és hasznos útbaigazításait tartalmazó könyveket; ezekben, mint mondják, sok olyan jóslatot találtak, amelyeket alkalmazni lehetett az akkori viszonyokra és eseményekre. Amit ebből megtudtak, senkivel nem volt szabad közölni, de a dictator az egybegyűlt nép előtt felajánlotta az isteneknek a kecskék, sertések, juhok és marhák egyévi szaporulatát. Megfogadta azt is, hogy zenei előadásokat fog tartani 333 000 *sestertius*, 333 és egyharmad *denarius* költséggel. Nehéz megmondani, mi értelme volt annak, hogy a költségek összegét ilyen pontosan szabták meg, hacsak arra nem gondolunk, hogy ezzel a hármas szám fontosságát akarták hangsúlyozni, mivel a három természeténél fogva tökéletes és az első páratlan szám; ezenkívül három az első szám, amely mennyiséget, tömeget fejez ki, s egyben magában foglalja az első különbséget és minden többi szám alkotóelemeit.

Miután gondolataikat az égi dolgokra irányította, Fabiusnak sikerült a népben több bizalmat ébresztetni jövője iránt. De ő a győzelem minden reménységét saját magába vetette. Úgy döntött, hogy mindenképpen elkerüli az összecsapást, mert tudta, hogy egyelőre semmi reménye sincs a győzelemre. A karthágói vezér hiába igyekezett döntő ütközetre kényszeríteni a rómaiakat. Fabius parancsára a római csapatok nyomon követték a karthágói sereg minden lépését anélkül, hogy harcba bocsátkoztak volna vele. A római vezér tudta, hogy ő elegendő

¹⁷ *Sibyllák* - Apolló isten papnői, híres ókori jósnők. Rómában őrizték azokat a Sibylla-könyveket, amelyekhez válságos helyzetben tanácsért fordultak

idővel, pénzzel és emberrel rendelkezik, tehát fel kell örölni az ellenség erejét, s kihasználni utánpótlási nehézségeit.

A rómaiak az ellenséges lovasságtól biztos távolságra, a völgyek feletti magaslatokon ütötték fel táborukat, mert tudták, hogy a magaslat nem kedvez a kitűnő karthágói lovasságnak a támadásra. Ha az ellenség pihenőt tartott, ők is csendben maradtak; ha pedig felszedte táborát, a rómaiak követték őket olyan távolságban, hogy akaratuk ellenére nem kellett harcba bocsátkozniuk, mégis örökös félelemben tartották az ellenséget. Fabius ezenkívül apró rajtaütésekkel és összecsapásokkal igyekezett még inkább megnehezíteni a karthágóiak helyzetét.

Eközben Hannibál katonáival együtt bejárta egész Itáliát, Umbriától Lucaniáig, majd Samniumon keresztül eljutott Campaniába. Mindenütt Itália népei felszabadítójának tüntette fel magát, mint aki széttöri Róma igáját. A karthágói katonák kegyetlenül feldúlták a római és latin coloniákat és telepeket, és a római harcosok, az ellenséget nyomon követve, kénytelenek voltak tehetetlenül végigszemlélni, hogyan pusztulnak el és válnak a láng martalékává a coloniák épületei. A hadseregben egyre nőtt az elégedetlenség, nem értették meg Fabiust, aki kitartóan ott volt az ellenség nyomában, mindenüvé követte, hogy megnehezítse az utánpótlást, és lassan felőrölje erejét. A hadseregben kinevették Fabiust, és Hannibál *paidagógosz*ának, házitanítójának csúfolták.

Marcus Minucius, a lovasság főparancsnoka lépett fel a legerélyesebben Fabius ellen, és követelte tőle, hogy cselekedjék határozottabban. Mindenütt elhíresztelte, hogy a dictator csak azért állít tábor a magaslatokon, hogy harcosai, mint valami színházi látványosságot, minél jobban lássák, hogyan pusztítja, hogyan égeti fel az ellenség Itália városait és forrón szeretett földjét. Fabius barátaitól Minucius azt kérdezte, vajon a dictator az égbe akarja-e vezetni hadseregét, mivel a földről, úgy látszik, már lemondott, s ködbe, felhők közé kívánja-e burkolni embereit, hogy így meneküljön el az ellenség elől.

A szenátusban is aggódtak, nehogy Fabius halogató politikája miatt szövetségeseik, kiknek földjeit Hannibál a római katonák szeme láttára dúlja és pusztítja, elforduljanak Rómától.

Fabius teljes lelki nyugalommal fogadta a háborgó, gúnyos hangokat, és még a *Cunctator*, Halogató csúfnév sem bántotta különösebben.

Barátai azt tanácsolták neki, hogy a szégyent merész haditett végrehajtásával feledtesse. De ő így válaszolt nekik:

- Akkor lennék gyáva, sőt gyávább, mint amilyennek látszom, ha a gúnyolódástól és gyalázkodástól való félelem elhatározásom megmásmítására kényszerítene. Rettegni a hazáért - nem szégyen; de rettegni mások véleményétől, rágalmaitól, becsméréseitől - nem méltó az emberhez. Ily módon rabszolgája lennék azoknak, akik felett uralkodnom kell, és akiknek ostobaságait nekem kell meggátolnom.

De a szenátus elégedetlensége mégis cselekvésre kényszerítette Fabiust. Rövidesen alkalom is adódott az ellenséggel való találkozásra.

Hannibál, miután feldúlta és kifosztotta Campaniát, szeretett volna eljutni legelőkben gazdagabb, sík vidékre, hogy ott töltse a telet. Ezért megparancsolta a helyi vezetőknek, hogy azonnal vezessék Casinumba. De azok Hannibál idegen kiejtése miatt a város nevét rosszul értették, és hadseregét Campania határára, Casilinum városába vezették. Ezt a vidéket magas hegyek veszik körül, s egyetlen völgy nyílik csak a tenger felé. A medréből kilépő folyó mocsarat alkot; közben magas homokdombok emelkednek, a folyó torkolatánál pedig erős hullámverésnek kitett s hajók kikötésére alkalmatlan tengerpart terült el. Míg Hannibál ide levonult, Fabius, aki jól ismerte a járható utakat, az ellenség hátába került, és négyezer

nehézfegyverzetű katonájával elzárta a völgy szűk kijáratát: hadserege többi részét pedig előnyös helyzetben sorakoztatta fel a környező magaslatokon. Ugyanakkor könnyűfegyverzetű, legjobban kiképzett csapataival megrohanta az ellenség hátvédét, teljes zűrzavart keltett sorai között, s körülbelül nyolcszázat megölt közülük. Hannibál rájött tévedésére, és azonnal látta, milyen veszélyes helyzetbe került; a vezetőket keresztre feszíttette, de amikor visszavonult, elállt attól a szándékától, hogy az átvonulást kierőszakolja, és megtámadja a magaslatokat megszállva tartó rómaiakat. Egész hadseregén csüggedés és félelem vett erőt, mert azt hitték, teljesen körülvették őket, és lehetetlen megmenekülniük.

Hannibál ekkor cselhez folyamodott. Megparancsolta, hogy a rómaiaktól zsákmányolt szarvasmarhákból tereljenek össze vagy kétezret. Kötözzenek a marhák szarva közé egy-egy rőzsecsomót, gyűjtsák meg a rőzsét, és hajtsák fel az állatokat a dombra, a magaslatok felé és az ellenség által megszállt szorosokba. Mialatt parancsát végrehajtották, hadseregével elindult, és a sötétség leple alatt előrenyomult. Amíg gyenge volt a rőzsekötegek lángja, a marhák lassan haladtak előre a magaslatok felé. A dombtetőkről lenéző juh- és marhapásztorok elámulva látták, amint a fények felvillannak a marhák szarva hegyén, mintha a völgy mélyén fáklyák fényénél egész hadsereg vonult volna. De amikor a láng elérte az állatok szarvát, és az eleven hús égni kezdett, a fájdalomtól megvadulva fejüket rázták, egymást borították lángba, és nagy összevisszaságban rohantak a dombok felé. Közben lánggal égett a homlokuk és farkuk, úgyhogy felgyújtották az erdőt is, s ez a magaslati őrhelyükön állomásozó rómaiaknak félelmes látványt nyújtott. Azt képzelték a lángokról, hogy kezükben fáklyát tartó emberek rohannak feléjük, és bekerítik őket mindenfelől. Ezért nem mertek őrhelyükön maradni, hanem visszavonultak a táborba a főhaderőhöz, s a szorosokat feladták. Hannibál könnyűfegyverzetű csapatai azonnal megjelentek, és elfoglalták a szoros feletti magaslatokat. Így aztán a karthágói hadsereg, sok és nehéz zsákmányával együtt, nyugodtan áthaladt a szorosokon.

Fabius még az éjszaka folyamán tudomást szerzett a cselről és a karthágóiak elvonulásáról, de attól félt, hogy az ellenség kelepcét állít, és törbe csalja. Ezért hajnalig nem mert csapataival elindulni. De napkelte után, amikor megtámadta a karthágói utóhadat, hispániai csapatokkal találta szembe magát, melyeket Hannibál küldött a rómaiak oldalszárnya ellen. A rómaiak nem tudták kivédeni a váratlan rajtaütést, és nagy veszteségek árán visszavonultak.

Amikor híre járt a rómaiak között, hogy Hannibál ilyen csúfondáros módon túljárt Fabius eszén, és csapatait épségben kimentette, a „Halogató” elleni felháborodás csak fokozódott. Igen sokan elítélték tétovázása miatt. Hannibál pedig, hogy a rómaiakat még inkább fővezérük ellen tüzelje, Fabius birtokához közeledve megparancsolta, hogy minden mást égessenek fel és pusztítsanak el, csak az ő földjeit kíméljék; sőt őrséget állított, hogy a birtokban semmi kár ne essék, és onnan semmit ne vigyenek el. Amikor ennek híre eljutott Rómába, még több hitelt adtak a Fabius elleni rágalmaknak.

Magára vonta Fabius a szenátus haragját is, különösen azzal a megegyezéssel, amit a hadifoglyokra vonatkozólag kötött Hannibállal. Abban állapodtak meg ugyanis, hogy kölcsönösen kicserélik a hadifoglyokat, s az a fél, amely több hadifoglyot veszít, a fölös számú hadifoglyokért személyenként kétszázötven *drakhma* váltságdíjat fizet. Amikor a hadifoglyok kicserélése megtörtént, kitűnt, hogy Hannibál kétszáznegyvennel több rómaikat ejtett foglyul. A szenátus úgy határozott, hogy nem küldi el az értük járó váltságdíjat, mondván, hogy Fabius olyan embereket akart kiszabadítani, akik gyávaságuk miatt kerültek az ellenség kezére. Midőn Fabius erről tudomást szerzett, zúgolódás nélkül viselte polgártársai haragját. De mert pénze nem volt, a Hannibállal kötött megállapodást pedig nem akarta megszegni, és honfitársait sem szerette volna cserbenhagyni, Rómába küldte a fiát azzal a megbízással, hogy

földjeit adja el, és az érte kapott pénzt vigye azonnal a táborba. A fiatalember eladta a földeket, és haladéktalanul visszatért apjához, aki elküldte a váltságdíjat Hannibálhoz, s a foglyokat visszakapta. Ezek közül később többen felajánlották Fabiusnak, hogy pénzét visszafizetik, de ő egyetlenegyől sem fogadta el, hanem mindnyájukat elengedte.

Fabius halogató taktikája miatt azonban a rómaiak nem szenvedtek komoly vereséget, és a Hannibáltól való régebbi rettegést már nem ismerték. Így aztán Rómában ismét a támadást kezdeményező erők kerekedtek felül. Az ő követelésükre Fabius lovasseregének parancsnokát, Minuciust is dictatori teljhatalommal ruházták fel. A köztársaság történetében most fordult elő először, hogy egyszerre két dictatora volt, és mindegyik külön hadsereggel rendelkezett.

Fabius nyugodtan és könnyen viselte el a történeteket, s ezzel is igazolta a filozófusok állítását, hogy a jó és derék embert becsületében megsérteni nem lehet. Attól azonban félt, hogy a hiú és dicsőségétől és elbizakodottságától teljesen elvakult Minucius valami nagy bajt okoz elhamarkodottságával, s ezért anélkül, hogy bárki tudta volna, elhagyta Rómát. Amikor megérkezett a hadsereghez, azonnal látta, hogy Minuciust többé nem tudja féken tartani, mert ez felfuvalkodottságában mindenáron azt akarta elérni, hogy a fővezéri hatalmat felváltva viseljék. Fabius ebbe nem egyezett bele, hanem megosztotta Minuciusszal a hadsereg feletti parancsnokságot. Jobbnak tartotta, hogy egyedül viselje a vezéri tisztelet a hadsereg egy része, mint felváltva az egész felett. Így aztán az első és negyedik legiót saját magának tartotta meg, míg a másodikat és harmadikat átengedte a másik fővezérnek.

Minucius, miután átvette a neki jutó haderőt, külön táborot készített magának. Hannibál a fejleményeket figyelemmel kísérte, és csak a jó alkalomra várt. Közül egy halom emelkedett, amely biztonságos és mindenképpen megfelelő táborhelyül szolgálhatott. A halom körüli síkság messziről nyílt lapálynak látszott, valójában azonban kisebb árkok és mélyedések voltak rajta. Hannibál szándékosan nem szállta meg a halmot, hanem pusztán hagyta, abban a reményben, hogy ott ütközetre bírhatja az ellenséget. Amikor látta, hogy Fabius és Minucius seregei különváltak, az éjszaka folyamán szétszórta katonákkal rakta meg az árkokat és mélyedéseket, kora reggel pedig kisebb számú haderőt küldött a halom nyílt megtámadására, hogy így a magaslat birtokáért ütközetre bírja Minuciust.

Hannibál reménye valóra vált. Először Minucius küldte előre könnyűfegyvereseit, majd lovasságát; végül egész haderejével leereszkedett csatarendbe a sík terepre. Heves csatába kezdtek. Amikor Hannibál látta, hogy Minucius fedezetlenül hagyta csapatainak hátsó vonalait, jelt adott a támadásra. Erre emberei mindenünnen felbukkantak, hangos harci kiáltózással rárohantak a rómaiakra, és öldösték a hátsó sorokat. A rómaiak közt leírhatatlan zűrzavar támadt. Minucius merészségének egyszerre vége lett, aggodalmasan nézett hol egyik, hol a másik alvezérére, de egyikük sem mert helyén maradni, hanem mindnyájan fejvesztett futásnak eredtek.

Fabius előre sejtette ezt, ami be is következett. Ezért hadseregét csatarendben, harcra készen tartotta, és a tábor előtt elkészített megfigyelőállásból szemmel tartotta az ütközetet. Amikor látta a bekerített és megzavarodott hadsereget, combjára ütött, és mély sóhajtással így szólt a közelében állókhoz:

- Herculesre, Minucius sokkal előbb döntötte végveszélybe magát, mint vártam volna!

Azonnal kihozatta a hadijelvényeket, és serege élére állva így kiáltott:

- Katonák! Arra legyen most mindnyájatoknak gondja, hogy segítségére siessünk Marcus Minuciusnak, mert derék és hazáját szerető férfiú. Ha hibát követett el, mert elhamarkodva támadta meg az ellenséget, ezért később vonjuk felelősségre.

Mihelyt Fabius megjelent a színen, megfutamította és szétszórta a síkságon száguldozó ellenséget. Amikor Hannibál észrevette, hogy a hadszerencse ellene fordult, és látta, hogy Fabius korát meghaladó eréllyel nyomul előre az ellenség sorai közt a dombtetőn harcoló Minucius felé, véget vetett az ütközetnek, kürtöseivel visszavonulást fúvatott, és a rómaiak nagy örömeire katonáit visszavezette táborukba. Mondják, hogy amikor Hannibál elhagyta a csatateret, tréfásan megjegyezte a vele levő barátainak:

- Lám, megmondtam előre, nem is egyszer, hogy ebből a hegyek tetején megülő felhőből egyszer még vészes zivatar zúdul ránk.

Az ütközet után Fabius az elesett ellenséges katonák fegyvereit mint zsákmányt összeszedette, s elhagyta a csatateret anélkül, hogy vezértársáról egyetlen gőgös vagy sértő szót ejtett volna. Minucius azonban összehívta hadseregének katonáit, és így szólt hozzájuk:

- Bajtársak, nagy dolgokban semmi hibát nem ejteni, túlhaladja egy ember képességeit, de minden jóra való és értelmes embernek kötelessége, hogy okuljon a jövőre nézve, ha tévedésből hibát követett el.

Majd megparancsolta, hogy vegyék fel a sasokat, és mindnyájan kövessék. Fabius táborához vezette őket. Amikor odaértek, mindenki csodálkozására és ámulatára a fővezéri sátorhoz ment. Mihelyt Fabius kijött, Minucius felállította a jelvényeket a sátor előtt, és Fabiust atyjának nevezte, a katonák pedig *patronus*uknak. Így nevezték ugyanis azokat, akik rabszolgáikat szabadon bocsátották. A kíséret elcsendesedett, és Minucius megszólalt:

- Dictator! A mai napon kettős győzelmet arattál. Győztél bátorsággal Hannibálon, bölcsességgel és nemeslelkűséggel pedig vezértársadon. Az elsővel megmentettél, a másodikkal pedig nagy leckére tanítottál minket, akiket Hannibál oly csúfosan, te pedig szépen és életünk megmentésével győztél le. Atyánknak szólítalak, mert ennél megtisztelőbb nevet nem adhatok neked, hiszen szülőapám iránti hálámnál is nagyobb az, amit irántad érzek, mert apám csak életet adott nekem, de te mindnyájunkat megmentettél az életnek.

Ezekkel a szavakkal átölelte és csókkal köszöntötte Fabiust. Az egész tábor örömmel fogadta Minucius belátását és megtérését.

Nemsokára Fabius dictatori megbízatásának ideje lejárt, és ő letette hivatalát. Két consul jelöltek i. e. 216-ban a hadseregparancsnoki tisztségre. Az egyik consul - Terentius Varro - a néppárt jelöltje, a keménykezű hadvezetés híve volt. A másik consul - Aemilius Paulust - a szenátus akaratából választották meg. Ő Fabius óvatos taktikáját követte. Régi szokás szerint, nehogy ellentét támadjon a consulok között, egymást naponta felváltva viselték a főparancsnoki tisztséget.

Terentius Varro sorozás útján olyan haderőt gyűjtött össze, amilyent a rómaiak még sohasem állítottak szembe semmiféle ellenséggel. Nyolcvanezer ember állt most fegyverben. Fabius ki is fejezte aggodalmát, hogy ha ilyen óriás sereg vereséget szenvedne, a köztársaság soha többé nem volna képes a veszteséget kiheverni. Ezért fordult Terentius consultársához, Aemilius Paulushoz. Arra biztatta, szabjon korlátot a másik consul örültségének, igyekezett meggyőzni arról is, hogy a hazát nem annyira Hannibál, mint Terentius ellen kell megvédenie.

- Nekem - így szólt -, ami Hannibál dolgait illeti, inkább hihetsz, mint Terentiusnak. Hidd el, ha ebben az évben senki nem bocsátkozik vele ütközetbe, és itt marad Itáliában, vagy elpusztul, vagy futva elmenekül. Már most is, bár látszat szerint győz, és ő a helyzet ura, ellenségeink közül senki nem csatlakozott hozzá, hazulról hozott haderejének pedig már a harmadrésze sincs meg.

Paulus azonban nem mert szembeszállni consultársával, inkább ő is elindult a háborúba. A rómaiak Apuliában, az Aufidus folyó völgyében, Cannae város közelében találkoztak a karthágóiakkal. Aemilius Paulus azt tanácsolta, hogy vonuljanak délebbre, mivel a nyílt síkság igen alkalmasnak látszott a karthágói lovasságnak a támadásra. De Terentius, aki arra a napra - i. e. 216. augusztus 2-ára - magának követelte a főparancsnokságot, úgy határozott, hogy harcba bocsátkozik a karthágóiakkal.

Napkeltekor a fővezéri sátorra kitűzette a csatajelt, egy bíbortunicát. A karthágóiak eleinte megzavarodtak, amikor látták a római hadvezér merészségét és hadseregének nagy számát, amely kétszer akkora volt, mint az övék. De Hannibál kiadta a parancsot, hogy hadserege álljon fegyverbe, ő maga pedig néhány vezértársával együtt fellovagolt egy szelíd lejtésű domb tetejére, onnan nézte a csatarendben felsorakozott ellenséget. Amikor egy Gisco nevű, vele egyenrangú vezértársa csodálatosnak mondta az ellenség nagy számát, Hannibál komoly arccal így szólt hozzá:

- Elkerülte valami a figyelmedet, Gisco, ami még ennél is csodálatosabb.

- Kíváncsivá tettél, uram. Mondd meg: mi az? - kérdezte a karthágói.

- Az - felelte Hannibál -, hogy ebben a nagy sokadalomban nincs egy lélek sem, akit Giscónak hívnak.

A tréfás megjegyzés váratlanul érte mindnyájukat, és hangos nevetésre fakadtak, és amikor lefelé mentek a dombról, Hannibál tréfás megjegyzését elmondták mindenkinek, akivel szembe találok. Erre sokat nevettek, s a Hannibál környezetében levők sem tudták visszatartani a nevetésüket. Ez a látvány nagyban növelte a karthágóiak bátorságát, mert arra gondoltak, hogy csak az ellenség nagyfokú és alapos megvetése indíthatta vezérüket ilyen tréfára és hangos nevetésre szemtől szemben a veszéllyel.

Hannibálnak feleannyi gyalogos katonája volt csupán, mint a rómaiaknak - mindössze negyvenezer ember -, de lovasainak számbeli fölénye most is megmaradt: tízezer lovas katona a rómaiak hatezrével szemben. Az ütközetben Hannibál kettős hadászati fogást alkalmazott. Először is olyan hadállást foglalt el, hogy a szelet hátulról kapja. Fergeteges erejű, forró szél fújt: ez a síkság felől hatalmas porfelhőt kavart fel, és a karthágóiak hadsorai felől a rómaiak felé hajtotta. A katonák szeme tele lett porral, kénytelenek voltak fejüket elfordítani, s ez megzavarta őket. Másodszorban rendkívül ügyesen állította csatarendbe kisszámú seregét: a csatarend közepébe félhold alakban sorakoztatta fel a gyengébb harcosokat, úgyhogy a holdkaréj közepe az ellenség felé forduljon; a legbátrabb és legállhatatosabb harcosokat pedig a derékhad két szárnyán sorakoztatta fel.

Hannibál elgondolása helyes volt. A maguk fölényében túlságosan is bízó rómaiak ugyanis beleestek a számukra felállított csapdába. Benyomták a karthágói csatasor közepét, üldözőbe vették a visszavonulókat. A szárnyakon álló, válogatott harcosokból felsorakoztatott egységek jobbról is, balról is megtámadták őket. Közben hátulról megérkeztek a karthágói lovasok. A római hadsereget bekerítették, és szinte teljesen megsemmisítették. Alig néhány ember menekült meg csupán.

A consulok közül Terentius Varro néhány emberével lóháton elmenekült Venusiába. Paulus azonban, a menekülők vad zavarában, a testébe fűrődött több nyíltól sebesülten és véresen, elcsüggedt lélekkel s mély szomorúsággal leült egy körre, és várta, hogy az ellenség végezzen vele. A fejét és arcát elborító vértől annyira felismerhetetlenné vált, hogy még barátai és szolgálói is elmentek mellette, s nem ismertek rá. Egyedül Cornelius Lentulus patriciusifjú ismerte fel; leugrott lováról, odavezette hozzá, és kérte, üljön fel, mentse meg életét polgártársai érdekében, akiknek most különösen nagy szükségük lesz jó hadvezérre. Paulus

elutasította a kérést, s kényszerítette a könnyező ifjút, hogy szálljon vissza lovára, majd helyéről felkelt, és az ifjú kezét megragadva így szólt:

- Mondd meg, Lentulus, Quintus Fabiusnak, s tanúskodj róla magad is, hogy Aemilius Paulus utolsó leheletéig kitartott, de legyőzte előbb Varro, azután Hannibál.

Miután ezt meghagyta Lentulusnak, és az ifjút elküldte, belevetette magát a gyilkos küzdelembe, és ottveszett.

A fényes győzelem után Hannibált barátai arra biztatták, használja ki jó szerencsáját, kövesse nyomon a futásban levő ellenséget, s ötönap a Capitoliumon vacsorázhat. Nem könnyű megmondani, mi térítette el ettől Hannibált. Mintha valami rossz szellem sugalmazta volna habozását és bátortalanságát. Ezért mondta neki a karthágói Barcas haragosan:

- Győzni tudsz, de győzelmedet kihasználni nem tudod!

A győzelem következtében helyzete mégis lényegesen megváltozott. Mert míg az ütközet előtt egész Itáliában nem mondhatott magáénak egyetlen várost, kereskedelmi központot vagy kikötőt, úgyhogy hadseregének ellátásáról csak sarcolással tudott gondoskodni, most csaknem egész Itáliát meghódította.

A rómaiak arra számítottak, hogy Hannibál üldözőbe veszi visszavonuló csapataikat, és betör a fővárosba. Quintus Fabius tekintélye ismét rendkívülien megnőtt ebben a nehéz helyzetben. Fabius nem csüggedt el a veszély láttán, nem vesztette el a fejét a szörnyű vereség hallatára, magabiztosan járt-kelt a városban, derűs, kedves mosollyal köszöntötte az embereket, mindenkihez volt néhány jó szava, megnyugtatta a tereken jajveszékelőket, akik elesett hozzátartozóikat siratták.

Mi sem bizonyítja jobban Fabius nemes jellemét, mint az, hogy ő öntött lelket az állami vezetőkbe, és okos szóval rábírta a rómaiakat, hogy a fenyegető veszély elől ne meneküljenek el, ne hagyják el a fővárost. És az ellenség támadása előtt Rómában megszűntek a belső viszályok. Fabius nagylelkűségét bizonyítja az is, hogy a szenátus tagjaival együtt kiment a városkapukhoz, fogadni a cannaei vereség után hazatérő Terentius Varrót. Sőt még dicsérrettel is illette, amiért lelkierejét megőrizve visszajött, hogy részt vegyen szeretett fővárosa védelmében.

Nemsokára híre terjedt Rómában, hogy Hannibál Itália más részei felé vette útját. A cannaei vereség hallatára a rómaiak szövetségesei közül sokan átpártoltak a karthágóiakhoz. Több nagy város, köztük Capua is csatlakozott Hannibálhoz. Capua volt Róma után Itália legjelentősebb városa. Csatlakozása révén Hannibál könnyebb helyzetbe került, így jobban biztosíthatta csapatai élelmiszer-ellátását.

A rómaiaknak másutt sem kedvezett a hadiszerencse. Szicíliában ötezer karthágói harcos szállt partra. Elfoglalták Akragasz kikötővárost, és felkelést szítottak Szürakuszaiban. Ez a két város i. e. 214-ben csatlakozott Karthágóhoz.

V. Philipposz, Makedónia királya szövetséget kötött Hannibállal, és támadást indított a római csapatok ellen Illíriában. A Gnaeus és Publius Cornelius Scipio parancsnokságával Hispániában állomásozó két római hadtestet pedig Hannibál testvére, Hasdrubál semmisítette meg.

Úgy látszott, Róma végveszélybe került. A papok naphosszat imádkoztak az istenekhez, hogy hozzanak győzelmet a rómaiaknak. Fabius unokaöccsét, Pictort elküldték a görögországi Delphoiba, hogy a híres jóshelyen tudakolja meg, milyen sors vár Rómára.

A fővárosban eközben megtették a szükséges intézkedéseket az állam megmentésére. Tizenhét éves kortól behívtak minden fegyverfogható rómaid és a szövetségesek közül azokat,

akik hűek maradtak Rómához. Mivel nem volt elég fegyverük, összegyűjtötték a templomok falára felaggatott trófeákat. Ismét Fabiust választották meg consullá. Ettől kezdve a Hannibál ellen harcoló hadvezérek mind Fabius taktikáját követték. Noha a karthágói csapatok tovább fosztogatták Itáliát, a római hadvezérek elhatározták hogy kitérnek a nagyobb összecsapások elől. A köztársaság most minden erejével arra törekedett, hogy megghiúsítsa az ellenség legfőbb tervét: az itáliai szövetség megbontását és a Rómával szemben álló erők egyesítését. Hannibál serege elszigetelődött, tartalékai lassan elapadtak, a további harcokhoz szükséges felszerelése megcsappant. Róma arra számított, hogy lassan felőrli a karthágóiak erejét, és halogató harcokkal megsemmisíti az ellenség hadseregét.

Öt év leforgása alatt - i. e. 215-210 között - a rómaiak ismét erőre kaptak. Egymás után visszafoglalták a karthágóiak által megszállt erődöket, Hannibált kiszorították Közép-Itáliából, és délre kényszerítették. Mindent elkövettek, hogy a Rómához hű, régi szövetségeseket megtartsák, és visszahódítsák azokat, akik Karthágóhoz csatlakoztak. Éberen ügyeltek arra, hogy az ellenség ne kapjon erősítést. A köztársaság friss erőit Szicíliába irányították, csapatokat küldtek Hispániába és Hannibál szövetségese, Makedónia királya, V. Philipposz ellen.

Lassan aztán beigazolódott Fabius elgondolásának helyessége, mely szerint nagy ütközetek nélkül is lehet háborút nyerni. Hannibál pedig, aki képtelen volt szembekerülni az ellenséggel, holott nyílt csatában minden bizonnyal legyőzte volna, most kétségbeesetten vette tudomásul, hogy tervei megghiúsultak.

Az itáliai szövetségeseik közül a legtöbb hű maradt Rómához. Akik pedig Hannibálhoz pártoltak, nem nyújtottak jelentős segítséget a karthágóiaknak. Az ellenséges hadsereg létszáma egyébként sem volt elég nagy ahhoz, hogy megvédje az általa elfoglalt tartományokat: a karthágói csapatok kénytelenek voltak feladni egyes területeket, ahová azonnal bevonultak a rómaiak. Az árulókkal véresen leszámoltak, hogy elrémissék az ellenség híveit.

Hannibál most már világosan látta, hogy a maga erejéből nem nyerheti meg ezt a háborút. Abban reménykedett, hogy utánpótlást kap Karthágóból. A karthágói szenátus azonban nem bízott többé lángeszű hadvezérében, gyanakodva fogadta Hannibál ragyogó terveit az itáliai háború folytatására, és nem küldött újabb erősítést. A karthágói kormányt jobban érdekelték a szicíliai és hispániai események.

Nem sokkal a cannaei vereség után a rómaiak Szicíliába küldték egyik legkiválóbb hadvezérüket, Marcus Claudius Marcellust. A vasakarátú, merész, tehetséges katona fellépése következtében ismét a rómaiak felé fordult a hadiszerencse. Marcellus csapatai sorra elfoglalták Szicília nagyobb városait. Feldúlták Szürakuszait, míg végül tartós ostrom után elfoglalták a várost. (Szürakuszai védelmét a híres görög tudós, Arkhimédész irányította.) A karthágói hadsereg nem tudta feltartóztatni a rómaiak támadását; feladta Szürakuszait, és ezáltal az egész sziget ismét a rómaiak uralma alá került.

Makedónia királya is súlyos vereséget szenvedett a rómaiaktól Görögországban, le kellett tennie arról a szándékáról, hogy Hannibál segítségére siessen Itáliába. Kénytelen volt tárgyalásokat kezdeni a rómaiakkal, és az i. e. 205. évben békét kötött velük.

Hannibálnak nem maradt más reménye, mint a két öccse - Hasdrubál és Mago -, akik csapataikkal eredményesen harcoltak a rómaiak ellen Hispániában. A karthágói csapatok azonban nem tudtak már betörni Itáliába, mert a rómaiak erős állásokat építettek ki maguknak az Iberus, a mai Ebro folyó mentén.

Hispániában is megfordult a kocka, amikor Publius Cornelius Scipio az újonnan szervezett római seregek élére állt. Egyik csapást a másik után mérte a karthágói csapatokra, míg végül

teljesen megtisztította Hispániát az ellenségtől. Hasdrubál és Mago egyenként igyekeztek betörni Itáliába, hogy bátyjuk segítségére legyenek. De mindkettőjük próbálkozása kudarccal végződött. Hasdrubál életét vesztette a csatában, a rómaiak pedig, amikor felismerték az egyik halottban Hasdrubált, fejét levágták testéről, és bedobták Hannibál táborába. Mago partraszállási kísérlete Liguriában kudarccal végződött. A Tarentumi-öbölbe beszorított Hannibál utánpótlás nélkül teljesen veszélytelenné vált a római csapatokkal szemben.

Most már nem volt több értelme, hogy a karthágói csapatok továbbra is Itáliában maradjanak. Hannibál mégsem sietett az elvonulással. Jól tudta, hogy a sorozatos vereségek után nem fogadnák szívesen Karthágóban. Pedig helyzete egyre rosszabb lett Itáliában. Fabius és a Szicíliából visszatérő Marcellus római hadvezérek egyre délebbre szorították Hannibált. Fabius olyan volt, mint a haza védőpajzsa, az energikus Marcellust pedig, aki váratlan rajtaütéseivel pillanatnyi nyugalmat sem hagyott Hannibálnak, a rómaiak a köztársaság kardjának nevezték el.

A Hannibálhoz átpártolt városok sorra visszakerültek a rómaiakhoz. Visszafoglalták Capuát, és szigorúan megtorolták a város lakóinak árulását. Tarentum, a mai Taranto visszavételénél mindkét római vezér a maga elképzelése és természete szerint cselekedett. Marcellus nyílt harcba bocsátkozott. Az óvatos Fabius pedig inkább a tarentumi helyőrség árulására alapította terveit, hisz a helyőrség javarészt itáliai harcosokból állt. Hannibál ekkor ismerte be először, hogy most már nincs reménye a győzelemre, s belátta, hogy nem tudja egész Itáliát meghódítani.

Hannibál utolsó nagy győzelmét Marcellus serege felett aratta. Ebben az ütközetben Marcellus bordái közé dárda fúródott, és a kiváló katona holtan esett össze a csatatéren. Hannibál, amikor az elesettek között felismerte nagy ellenfelét, elvette ugyan annak gyűrűjét, de megadta neki a végtisztességet: felravataloztatta, elhamvasztatta, majd hamvait ezüsturnába rakta, aranykoszorút tett rá, és elküldte Marcellus fiának.

Fabius továbbra is óvatosan és kitartóan harcolt, és lassan visszaszorította a karthágóiakat: az agg consul most érte el dicsősége tetőfokát. Ragyogó diadalmenetet rendeztek tiszteletére, és *Maximus*nak, Legnagyobbznak nevezték el.

Fabius halogató taktikája nem kevés áldozatot követelt Itália lakóitól: földjeiket letaposták, falvaikat felégették, marháikat elkergették vagy leöldösték. És mégis a Halogató makacs kitartásának köszönhetően a rómaiak, hogy ismét erőre kaptak, és ennek következtében a lángeszű karthágói hadvezér képtelen volt merész terveit és elgondolásait megvalósítani. A szicíliai és hispániai sikerek lehetővé tették, hogy a római csapatok kiheverjék a sok súlyos vereséget. A római kincstárba csak úgy ömlött a római hadvezérek zsákmányolta rengeteg ezüst és arany.

Végre annak is eljött az ideje, hogy teljesen megtisztítsák Itáliát az idegen katonáktól, akik végigdúlták az ország falvait és városait. A további hadműveletekre Publius Cornelius Scipio tett javaslatot. Scipio Hispániában aratott győzelmével nagy dicsőségre és népszerűsége tett szert. Az új hadvezér úgy gondolta, hogy a hadműveleteket át kell vinni Afrika területére, majd magába Karthágóba. Amikor consullá választották, nagy erővel hozzálátott a hadjárat előkészítéséhez. A nagy tehetségű hadvezérnek azonban le kellett küzdenie a szenátus makacs ellenállását. Fabius Maximus is szembeszállt Scipióval. Az óvatos Halogató veszedelmesnek tartott minden merész elgondolást, és makacsul hajtogatta, hogy a Karthágó elleni hadjárat eleve kudarcra van ítélve, és addig nem csökkenthetik az itáliai haderő létszámát, amíg az ellenség az ország földjén tartózkodik, és fenyegeti a fővárost.

Fabius beszédeivel rémületet keltett a rómaiak között. A szenátus azzal utasította el Scipiót, hogy a kincstár kimerült, nem rendelkezik a hadjárat előkészítéséhez szükséges összeggel. A hadvezér kénytelen volt saját maga előteremteni a pénzt a hadjáratra. Mivel nem bíztak benne, Scipio csak a szicíliai csapatokat vihette magával, és azokat a harcosokat, akik hispániai seregéből önként jelentkeztek.

Fabius komor jövődölései ellenére indult el Scipio Afrikába négyszáz csapatszállító teherbárával. Nemsokára azonban eljutottak a hírek Rómába Scipio ragyogó győzelmeiről. A rómaiak megsemmisítettek két ellenséges tábornokot, és gazdag zsákmányt szereztek. De ennél is sokkal nagyobb jelentősége volt annak, hogy a karthágói kormány megrettent Scipio győzelmétől, és hazarendelte Hannibált Itáliából, hogy rá bízsa a város védelmét. Hannibál összegyűjtötte csapatait, ügyesen áttört a rómaiak tengeri védelmi vonalán, és i. e. 203-ban áthajózott Afrikába.

A karthágói csapatok Itáliából történt kivonulásának híre óriási örömjongást keltett Rómában. Fabius Maximust ünnepelték, mert végső soron őt tartották Hannibál igazi legyőzőjének. S ha nem is nyílt, győztes csatákban verte le a karthágói hadvezért, mégis az ő kitartása és körültekintő politikája vezetett győzelemre.

De Fabius a nagy ünneplések ellenére sem nyugodott. Úgy vélte, hogy a karthágói hadjárat a köztársaság pusztulásához fog vezetni. Kijelentette, hogy a veszedelem tovább nőtt, mert Hannibált nem verték meg Itáliában, de Karthágó megvédése után még nagyobb erővel és elkeseredetebben tör majd a rómaiakra.

Fabius jövődölése azonban nem vált valóra. Scipio ügyesen kihasználta az afrikai törzsek széthúzását, és legyőzte magát Hannibált is. Megtörte a büszke Karthágót, és ezzel megerősítette a rómaiak uralmát. Győzelmeiért kapta az Africanus utónevet.

III. Antiokhosz szíriai király befogadta udvarába a második pun háborúban vereséget szenvedett Hannibált, és kinevezte katonai tanácsadójává. A kiváló karthágói hadvezér azt javasolta III. Antiokhosznak, hogy létesítsen egy Róma-ellenes szövetséget, nyerje meg a szövetség számára Szírián kívül Makedóniát, Karthágót és néhány görög várost. Hannibál abban reménykedett, hogy ismét betörhet Itáliába, és elfoglalhatja a gyűlölt római köztársaság fővárosát. Antiokhosz habozása és a római köztársaság határozott intézkedései következtében a terv kudarcba fulladt. Szíria királyát szinte egytől egyig elhagyták szövetségesei, seregét i. e. 190-ben teljesen szétverték a rómaiak. Antiokhosz megígérte, hogy kiadja Hannibált Rómának. A karthágói hadvezér azonban továbbmenekült, és hosszabb bolyongás után végül Bithüniában Pruszasz király oltalma alá helyezte magát. Erről Rómában mindenki tudott, de senki sem törődött Hannibállal mint sorsüldözött, beteg öregemberrel. Amikor Titus Quintius Flamininus a szenátus megbízásából követként valami más ügyben Pruszaszhoz érkezett, és megpillantotta az ott tartózkodó Hannibált, haragra gerjedt, hogy még mindig életben van, és bár Pruszasz hosszasan kérlelte, s valósággal könyörgött barátja és védenca érdekében, Titus kérlelhetetlen maradt. Mondják, hogy volt egy ősrégi jóslat, amely ezt mondta Hannibál haláláról:

„Libüssza hantja rejti holtan Hannibált.”

Hannibál ezen Líbiát értette, és azt remélte, hogy majd Karthágóban temetik el, miután ott fejezi be éltét, Bithüniában van azonban egy homokos tengerparti rész, s annak közelében egy Libüsszának nevezett nagyobb falu. Hannibál itt lakott, de mert nem bízott Pruszaszban, aki gyenge ember volt, és félt a rómaiaktól, házáat már korábban hét, szobájából kivezető föld alatti járatot látta el. Ezek mind más és más irányban haladtak, és mindegyiknek jó nagy távolságra titkos kijárata volt. Mihelyt értesült Titus Quintius Flamininus szándékáról,

azonnal megkísérelte a menekülést a föld alatti titkos utakon át, de mikor mindegyik kijáratot a király őrői állták el, elhatározta, hogy öngyilkos lesz.

Egyesek úgy beszélik el, hogy köpenyét nyaka köré csavarta, majd szolgájának megparancsolta, hogy térdeljen a hátára, húzza szorosra a köpenyt, és csavarja, míg lélegzete elfogy, és megfullad. Mások azt állítják, hogy bikavért ivott, Livius szerint pedig méreg volt nála, amit egy serlegben megkevertetett, és amikor a serleget kezébe vette, ezeket mondta:

- Vessünk hát véget egyszer a rómaiak súlyos aggodalmainak, akik olyan nehezen várják egy gyűlölt öregember halálát.

Mondják, hogy Hannibál így fejezte be életét. Mikor ezt a szenátusnak jelentették, sokan gyűlöletesnek tartották Titus Quintius Flamininus túlbuzgó és kegyetlen eljárását, hogy Hannibált, ezt az öreg, szárnyaszegett és megtépázott madarat merő dicsvágyból megölte, csupán azért, hogy nevét Hannibál halálával hozzák kapcsolatba. Emlegették Scipio Africanus elnéző és nemes magatartását is, s annál inkább csodálták, mert amikor a győzhetetlen és félelmetes Hannibált Afrikában leverte, nem üzte el hazájából, kiadatását sem követelte polgártársaitól, sőt amikor az ütközet előtt tárgyalt vele, barátságosan fogadta, az ütközet után pedig a béketárgyaláson nem bánt vele sértően és megalázóan, s nehéz sorsát nem tette még súlyosabbá. Mondják, hogy amikor később Epheszoszban ismét találkoztak, és séta közben Hannibál mindjárt azt a helyet választotta, amely rangjánál fogva nem őt, hanem a római hadvezért illette volna meg, Scipio ezt ráhagyta, és tovább sétált vele; majd amikor a hadvezérek-ről kezdtek beszélgetni, és Hannibál kijelentette, hogy Alexandrosz volt a leghatalmasabb hadvezér, utána Pürrhosz következik, és harmadik ő saját maga, Scipio csendesen elmosolyodott, és így szólt:

- És ha én nem győztelek volna le?

- Akkor, Scipio, nem harmadik, hanem első hadvezérnek tettem volna magamat - válaszolta Hannibál.

Fabius Maximus nem érte meg a karthágói háború végét. Súlyosan megbetegedett már abban az időben, amikor Hannibál elhagyta Itáliát. Rövidesen meg is halt. Így aztán nem értesülhetett ellenfele vereségéről, akit ő maga nem volt képes legyőzni. A karthágóiak ellen vívott háborúban szerzett érdemeiért mint „a haza megmentőjét” temették el.

MARCUS CATO

Marcus Portius Priscus, akit csak később neveztek el Catónak, i. e. 234-ben született a Róma közelében fekvő Tuscumban. Szülei sem származásukra, sem pedig vagyoni helyzetükre nézve nem voltak ismert emberek. Nagyapjának és apjának volt ugyan némi birtoka Samniumban, de inkább mint derék katonák tűntek ki. Számos ütközetben vettek részt, többször kitüntették őket hősiességükért, de egyikük katonai vagy politikai pályafutása sem volt valami jelentős. Cato lett a családból az első, aki magas állásba jutott.

Rómában „új embernek” tartották, mint mindenkit, aki nem származása révén, hanem saját erejéből, tetteivel jutott magas állásba.

Cato már egész fiatalon kivált társai közül nagyszerű fizikumával, csupán külseje nem volt valami tetszetős. Ellenfelei sokat csúfolták és gúnyolták csúnyasága miatt. Azt azonban senki sem állította, hogy nem elég okos. A Cato nevet is azért kapta az eredeti Priscus helyett, mert igen eszesnek tartották. A rómaiak ugyanis *catus*nak nevezik azt, aki eszes, gondolkodó és tapasztalt.

Mindössze tizenhét éves volt Cato, amikor egyszerű közkatonaként harcolt az Itáliát fenyegető Hannibál ellen.

Amikor a veszély láttán a rómaiak kiegészítették a hadsereget, egészen fiatal fiúkat, sokszor gyerekmembereket is besoroztak. Ezek között az újoncok között volt Cato is. Végigküzdötte a Hannibál elleni egész háborút. Első ízben a Trasimenus-tónál lezajlott ütközetben vett részt, amikor is a rómaiak súlyos vereséget szenvedtek a karthágóiaktól. Katonai pályafutása pedig az afrikai Zama város mellett, a karthágóiak feletti döntő győzelemmel fejeződött be.

Marcellus, Fabius Maximus és Scipio Africanus seregében szolgált Cato. Mindig kitűnt szívós természetével és rendkívüli bátorságával. Együtt gyalogolt csapatával, és az ifjú harcos maga vitte fegyverét, míg szolgájára csak a tábori felszerelés terhét hagyta. Ha pihenőt tartottak, mindig segített szolgájának az étel elkészítésében, és nem zsörtölődött, ha főztük nem sikerült a legízesebbre. Sohasem vett részt a katonák mulatozásaiban, mint sokan mások; háborús időkben nem ivott mást, csak tiszta vizet, legfeljebb hosszú, fárasztó menetelés után öntött néhány csepp bort az ivóvizébe.

Cato gyermekkori eszményképe Manius Curius volt, a dicső hadvezér, aki legyőzte a samnisokat, és kiűzte Itáliából Pürrhoszt. Idős emberek, akik személyesen ismerték a kiváló consult, elmondták róla, hogy mindig maga művelte kis földjét, még akkor is, amikor hadseregparancsnok lett, és három diadalmenetet is tartott. Azt is beszélték, hogy egyszer a samnisok követei a tűzhelye mellett leltek rá, amint éppen répát főzött magának vacsorára. A samnisok aranyat ajánlottak fel Curiusnak, ha beszünteti ellenük a háborúskodást, de a consul elkergette őket, mondván, hogy annak az embernek, aki megelégszik ilyen szerény vacsorával, igazán nincs szüksége aranyra. Kijelentette a követeknek, hogy szerinte jobb legyőzni azt, akié az arany, mint pénzt elfogadni. Ezt a Manius Curiust tartotta példaképének Marcus Cato.

Ha nem volt éppen háború, ő is hazament kis birtokára, és szolgálival együtt megművelte a földeket. Ha valakinek ügyes-bajos dolga támadt, szomszédai érdekében eljár a bíróságnál, és az egész környéken mint igazságszerető harcost, jó védőüggyvédet ismerték.

A szónoki képességet igen fontosnak tartotta, olyan eszköznek, amellyel kiemelkedhet az ismeretlenség homályából. Persze olyanok is akadtak, akik féltek rendkívüli esztől.

Cato puritán, példás életmódjáról, munkaszeretetről, okosságáról és szónoki tehetségéről tudomást szerzett előkelő szomszédja, Lucius Valerius Flaccus, tekintélyes patrícius. Flaccus mindig szívesen támogatta a tehetséges fiatalokat, egyengette útjukat, segítette őket tudásuk gyarapításában, előrejutásukban. Örömmel hallotta, milyen derék fiatalember a szomszédja, hogy segít a bajbajutottakon, kiváló szónok, kijár a Forumra, és elintézi szomszédai ügyes-bajos dolgait. Amikor pedig visszatér a birtokára, együtt dolgozik szolgálival, egy ételt eszik, egy italt iszik velük. A fiatal szomszéd több elmés mondása is közszájon forgott. Flaccus tehát üzent Catóért, és meghívta vacsorára. Az ismeretségből barátság lett. Flaccus látta, hogy Cato tehetségének kibontakozásához Rómában nagyobb a lehetőség. Buzdította a fiatalembert, és rábeszélte, hogy szentelje magát a közügyeknek. Cato hamarosan beköltözött a városba.

Cato szenvedélyes beszédeivel, éles eszével gyorsan magára vonta a rómaiak figyelmét. Jól ismerte a római törvényeket, és szokatlan eréllyel harcolt az igazságért. Rövid idő alatt korának legkiválóbb szónoka lett. Kortársai a híres görög szónokokhoz hasonlították, és elnevezték „római Démoszthenésznek”.

Cato sok hasznát vette Valerius Flaccus tekintélyének és befolyásának is. Valerius Flaccus támogatásával katonai tribunusszá, a Hannibál elleni háború befejezése után pedig praetorrá választották, és rábízta Szardínia szigetének kormányzását. Széles látókörű, okos vezető lett belőle, aki mindig ügyesen megvédte Róma érdekeit, és igyekezett tiszteletet ébreszteni a sziget lakosságában a római uralom iránt. A régi *propraetor*okkal ellentétben nem rótt súlyos terheket a sziget lakosságára, és nem herdálta el a maga kedvtelésére az állami jövedelmeket. Olyan szerény ellátást követelt magának és kíséretének, hogy a sziget lakói csodálkoztak, mivel már hozzászoktak a római helytartók lelketlen fosztogatásához. Cato azonban szigorú és keménykezü is tudott lenni olyankor, ha Róma érdekei megkövetelték. Mint bíró igazságos volt, rettenthetetlen és megvesztegethetetlen. Mondogatták is később a szigeten, hogy úgy még sohasem szerették a római uralmat, de sohasem féltek annyira tőle, mint Cato idejében.

Az időszámításunk előtti 195. évben Valerius Flaccusszal együtt Catót consullá választották. Cato tartománya Hispania Citerior lett. Ebben az időben lázadás tört ki Hispániában a római uralom ellen. A félsziget északi és nyugati részét akkoriban harcias hispán törzsek népesítették be, melyek sehogy se tudtak megbékülni a római uralommal. Rajtaütésszerű támadásokat intéztek a rómaiak ellen, és többször visszavonulásra kényszerítették a remekül megszervezett, fegyelmezett római legiókat. A harciasság azonban még nem volt elegendő ahhoz, hogy a hispánok megszabaduljanak a rómaiak jármától.

Már a felkelés elején az ország déli részében megölték a római helytartót, és seregét szétverték. Észak-Hispániában a rómaiak csak nagy nehezen állták a felkelők meg-megújuló támadásait.

Eközben Róma Catót küldte Dél-Hispániába. Az új consul a Pireneusok keleti partvidékén szállt partra csapataival, és mindent megtett, hogy helyreállítsa a rómaiak uralmát. Döntő ütközetre kényszerítette a felkelőket, és elsöprő győzelmet aratott felettük. Róma haditudománya és hadművészete legyőzte a hispánok hősiességét. Cato a döntő pillanatban új tartalékokat vetett be, és ez az ő javára döntötte el a harcot. Az ütközet után egész Dél-Hispánia behódolt a rómaiaknak.

A behódolás azonban csak látszólagos volt, mert a hispánok, ahogy erőre kaptak, ismét fel-lázadtak; Cato kegyetlenül leszámolt a felkelőkkel, sokukat eladta rabszolgának. A Pireneusok hegylánca és a Baetis, a mai Guadalquivir folyó között elterülő hispán városoknak megparancsolta, hogy bontsanak le minden erődítményt, és rombolják le a városfalakat.

A hispániai győzelem után Cato diadalmenetet tartott. Consuli tisztsége ezzel véget ért, de ezután sem nyugodott meg babérain. Ő továbbra is hazáját akarta szolgálni, és kérte, hogy bízzák meg újabb feladatokkal. Erre már rövid idő múlva sor került. Catót Görögországba küldték, hogy vegyen részt a Görögországba betört szíriai uralkodó, III. Antiokhosz csapatai ellen vívott harcokban.

A III. Antiokhosz elleni háborúban a rómaiak ismét szembekerültek régi ellenfelükkel, Hannibállal.

A második pun háború befejezése után Hannibál továbbra is arra törekedett, hogy felkészítse a karthágóiakat egy újabb hadjáratra a rómaiak ellen. A rómaiak Hannibál kiadatását követelték a karthágói szenátustól. Hannibál ekkor III. Antiokhoszhoz, Szíria uralkodójához menekült, aki épp a rómaiak elleni hadjáratra készült. A nagy pun hadvezér merész haditervvel állt elő: Antiokhosz szálljon partra csapataival Görögországban, ahol az attikai szövetség városai nyújtanak majd neki megfelelő segítséget. Ha a partraszállás sikerül, az uralkodó számíthat Görögország és Makedónia támogatására. Ezzel egyidőben Hannibál tizenegyezer szíriai harcos élén száz meg száz hadihajóból álló flottával arra készült, hogy felkelést szítson Karthágóban a szenátus ellen, és utána partra szálljon Itáliában.

A nagyszabású terv azonban kudarccal végződött. Hannibál lángelméje most is, akárcsak a második pun háború idején, szembekerült szövetségeseinek szűklátókörűségével és rosszindulatával. A szíriai udvar emberei féltékenyek voltak Hannibálra. Úgy vélték, hogy uralkodójuk a pun vezér befolyása alá került: koholmányokkal igyekeztek Hannibált befeketíteni. A hiú és jelentéktelen uralkodóval elhitették, hogy a pun vezér fénye és dicsősége elhomályosítja majd III. Antiokhosz dicsőségét. Hannibált félreállították, és nem hallgattak többé tanácsaira. A nagyszabású tervek közül csupán a görögországi partraszállást valósították meg. De a görögök többsége és a makedón királyság nem támogatta őket. Antiokhosz balsikerében jelentős szerepet játszott Marcus Portius Cato ravaszsága és szónoki tehetsége. Catót Görögországba küldték néhány vezető római államférfival együtt, velük volt Makedónia legyőzője, Titus Quintius Flamininus is. Cato bejárta Korinthoszt, Athént, Patraszt, Aigiont, és rábeszélte a városok gazdag, befolyásos polgárait, hogy ne támogassák Antiokhoszt. A római követek ügyességének köszönhető, hogy a görögök közül csak igen kevesen csatlakoztak a Balkán félszigeten, Közép-Görögországban partra szálló szíriai csapatokhoz. I. e. 191-ben Görögországba küldték Manius Acilius Glabrio consult, hogy tartóztassa fel a szíriai csapatokat. Az ő hadseregében szolgált katonai tribunusként Marcus Portius Cato és Lucius Valerius Flaccus.

A huszonötezer főből álló római hadsereg viszonylag könnyen elfoglalta Észak-Görögországot. Antiokhosz csekély seregével megszállta a hegyek között a keskeny thermophüla hegysorozot, és a természettől biztos hadállást még sáncokkal és falakkal is megerősítve, nyugton táborozott abban a hiszemben, hogy Görögországból kizárta a háborút. A rómaiak teljesen lemondtak arról, hogy szemtől szembe támadva erőszakolják ki a szoroson az átkelést, de Cato emlékezett rá, hogyan kerülték meg a perzsák annak idején a hegysorozot, és hogyan kerítették be a görögöket; maga mellé vette tehát hadserege egy részét, és az éjszaka folyamán útnak indult. Amikor felérkezett a hegytetőre, a vezetőnek felfogadott hadifogoly eltévedt, járhatatlan, meredek helyeken bolyongott; a katonák szörnyen elkeseredtek, és félelem vett rajtuk erőt. Cato látta a veszedelmet, és megparancsolta, hogy maradjon mindenki mozdulatlan, és várjon; aztán maga mellé vette Lucius Manliust, aki jól értett a hegymászáshoz, elindult, és fáradságos, veszélyes utakon, sötét éjszakában végre egy ösvényre találtak, amelyről azt hitték, hogy levezet az ellenség táborába. Jeleket tettek egyes szembeötlő szirtekre, és visszamentek a hátrahagyott katonákhoz, majd a jelek segítségével elérték az ösvényt, és nekivágtak az útnak. De csak kis távolságra jutottak előre, mert az ösvény

egyszerre mély szakadékba torkolt. Újra nyugalanság és félelem lett úrrá rajtuk, és izgalmaikban nem látták, milyen közel jutottak az ellenséghez.

Közben kivilágosodott, és valaki emberi hangokat vélt hallani, majd nyomban megpillantották a görögök táborát és a szirteken felállított előőrsöket. Cato ekkor megállította embereit, magához hívatta a firmiumiakat, akiknek hűségében, bátorságában mindig megbízott. Így szólt hozzájuk:

- Firmiumiak! Szükségem van egy élve elfogott ellenséges katonára, hogy megtudjam tőle, kik az előőrsek, mennyien vannak, és milyen állásban és elrendezéssel vár ránk a fő haderő. De ennek a feladatnak az elvégzésénél a legfontosabb a gyorsaság és a vakmerőség.

Erre a firmiumiak úgy, ahogy voltak, azonnal lerohantak a hegyről, váratlanul megrohanták az előőrseket, mindnyájukat megzavarták és szétszórták, egyet pedig fegyveresen foglyul ejtettek közülük, és átadták Catónak. A fogoly elmondta, hogy a sereg zöme a királlyal együtt a szorosokban tartózkodik, és a magaslatok őrzésére hatszáz válogatott harcost rendelt a király. Cato kürtszóval és hangos csatakiáltással rájuk rohant, legelől kivont karddal ő maga. Amikor a szíriaiak a magaslatokon meglátták a szirtekről lerohanó rómaiakat, a nagy tábor felé futottak, és megjelenésükkel általános zűrzavart okoztak.

Közben Manius Acilius teljes haderejével tört előre a sáncokhoz a hegyszorosba. Antiokhoszt a száján kódarab érte, és fogait kiverte, mire nagy fájdalomában lovát hátrafordította. Antiokhosz seregét szinte az utolsó szálig megsemmisítették. A király ötszáz megmaradt lovasával alig tudott elmenekülni.

Az ütközet után Manius Acilius, érdemeinek elismerésül, az egész sereg előtt megölelte és megcsókolta Catót, majd Rómába küldte, hogy hírt vigyen a győzelemről. A fővárosban büszke örömmel fogadták, és mint Antiokhosz legyőzőjét ünnepelték.

Cato szónoki hírneve azonban hadvezéri dicsőségét is túlszárnyalta. Szónoki fogásait még századok múltán is utánózták, bölcs mondásai közül igen sok forgott közszájon. Érdemes néhányat feljegyezni, mert bölcsessége azt bizonyítja, hogy az emberek jelleme inkább kitűnik szavaikból, mint arcvonásaikból.

Egyszer a rómaiak mindenáron gabonakiosztást követeltek. Cato nem tartotta alkalmasnak az időpontot, így igyekezett lebeszélni őket: „Bizony, polgárok, nehéz a gyomorhoz szólni, mert nincs füle.” Más alkalommal birkanyájhoz hasonlította a rómaiakat: a birkák sem fogadnak szót külön-külön - mondotta -, de nyájban követik pásztorukat.

- Ti is - így szólt -, akik mások tanácsát egyénenként nem vagytok hajlandók megfogadni, ha összegyülekeztek, hagyjátok, hogy vezessenek benneteket.

A nőuralomról a következőket mondta:

- Mi, férfiak, viseljük a hivatalokat, tehát mi uralkodunk. De rajtunk az asszonyok uralkodnak.

Ez különben Themisztoklész mondásából ered. Ő mondta ugyanis, amikor fia anyja közvetítésével mindenféle követeléssel állt elő: „Asszony! Az athéniek parancsolnak a görögöknek, én az athénieknek, te nekem, a fiad pedig neked; csak vissza ne éljen a hatalmával, és éretlen kölyök léte a leghatalmasabb ne legyen a görögök között.”

Cato felszólította a rómaiakat, hogy ha erényükkel és mértékletességükkel lettek nagygyá, ne változzanak meg, és rosszabbakká ne legyenek, ha pedig nagyságukat mértéktelenségüknek és bűneiknek köszönhetik, változzanak meg, hogy jobbakká lehessenek, mert már eléggé nagyok lettek általuk.

Azt is szokta volt mondani, hogy inkább vonják meg tőle az elismerést, ha jót cselekszik, mint hogy megmeneküljön a büntetéstől, ha rosszat tesz, és hogy vétkét mindenki másnak megbocsátja, csak önmagának nem.

Azt állította, hogy okos embernek mindig több haszna van az oktalanból, mint az okosból, mert az okos őrizkedik az oktalan hibáitól, de az oktalan nem tudja utánózni az okos jó példáját. Jobban szereti az ifjak arcán a pirulást - mondotta -, mint a sápadtságot. A katona menet közben ne használja a kezét, se ütközet közben a lábát, s azt sem szereti, ha hangosabban horkol, mint kiált a csatában. Egy feltűnően kövér emberen így gúnyolódott:

- Hogyan lehet a város hasznára az olyan test, amelyet a torkától az ágyékáig a has tölt be teljesen?

Egész életében három dolgot bánt meg: először, hogy titkot bízott a feleségére; másodszor, hogy hajón ment oda, ahová gyalog is eljuthatott volna; s harmadszor, hogy egy napot tétlenségben vesztegetett el.

Cato politikai meggyőződése szerint nem volt népbárát. A régi római társadalom egységét szerette volna megőrizni, olyannak akarta látni az országot, amilyen Hannibál támadása előtt volt, amikor az arisztokraták és az egyszerű emberek egyaránt arra törekedtek, hogy a köztársaság számára idegen területeket hódítsanak meg. Catót megrémítette a vagyoni egyenlőtlenség, a fényűzés és a nyomor, a gazdagok és a szegények közötti ellentét növekedése. Minden erejével és minden eszközzel azért harcolt, hogy eggyé forrassza a római népet, hogy ne legyen különbség egyszerű és nemes, gazdag és szegény között.

Cato elsősorban az osztályharc kiélesedésétől tartott. Ebben látta a legfőbb veszélyt, mely megingathatja Róma hatalmát. Ezért lépett fel oly erélyesen a néppárt képviselői ellen, karrierizmussal, demagógiával vádolta meg őket. Cato úgy vélte, hogy a rómaiaknak azok a régi törvények, szokások és erkölcsök felelnének meg a legjobban, amelyeknek következtében Róma elérte dicsőségének és virágzásának tetőfokát.

Ugyanakkor Cato világosan látta, hogy a római nemesség már nem fogadja be maga közé az egyszerű sorból származó, jómódú polgárokat, megközelíthetetlen réteggé szűkült. Az előkelőség már nem akarta az „új emberekkel” megosztani növekvő gazdagságát és egyre szélesedő jogkörét. A római nemesek mindjobban lenézték az egyszerű sorból származó római polgárokat.

Az egyszerű rómaiak elégedetlensége viszont arányosan nőtt az előkelők gazdagságának, hatalmának és önkényének fokozódásával. Az egyszerű származású fiatalok nem érvényesülhettek képességük szerint, nem juthattak a nemesség soraiba, így aztán átpártoltak a demokratákhoz. Az arisztokrácia a maga bezárkózásával ingatta meg uralkodó helyzetét, magatartásával hozzájárult ahhoz, hogy a társadalmi rétegződés még jobban fokozódjék, és meg bomoljon a római nép egysége, melynek fenntartására Cato mindennél jobban törekedett.

Marcus Portius Cato sokszor szerepelt mint vádló. Perbe fogta mindazokat, akik véleménye szerint ártalmára voltak a római állam egységének. Ő maga is sokszor szerepelt vádlottként, mivel sok ellensége akadt, akik egyre keresték a lehetőséget, mivel vádolhatnák meg Catót. Állítólag közel ötven alkalommal állították bíróság elé, utoljára nyolcvanhat éves korában. Ekkor mondta a következőket:

- Nehéz dolog olyannak, aki más emberek között élte le életét, egy új nemzedék emberei előtt védekeznie.

Időszámításunk előtt 149-ben, kilencvenéves korában perbe fogta Hispánia helytartóját, Sergius Sulpicius Galbát.

Cato még a Hannibál elleni harcok idején nem röstellt fellépni Fabius Maximusszal együtt az idősebb Scipio ellen, és azzal vádolta a híres hadvezért, hogy eltékozolta az állam vagyonát. Abban az időben Scipio volt az egyetlen, aki szembe mert szállni Hannibál lángelméjével. Éppen ezért a szenátus kénytelen volt kijelenteni, hogy Cato és Fabius Maximus vádjai nincsenek kellően megalapozva. Cato azonban továbbra sem hagyta békén a győzelmeire oly büszke hadvezért. A III. Antiokhosz elleni hadjárat idején ismét vádat emelt Scipio Africanus ellen. Scipio nagy befolyása révén a legfőbb állami állásokba rokonait és barátait ültette. A választók tömegét azzal vesztegette meg, hogy rengeteg gabonát osztott szét köztük, hozzányúlt az állam pénzéhez, és bőkezűségével maga mellé állította a katonákat. Tehetségtelen fivérét, Lucius Scipiót az Antiokhosz ellen vívott háború végén kinevezte főparancsnoknak. Ennek következtében Lucius diadalmenetet tarthatott a legkiválóbb római hadvezérekkel egy sorban. Ok tehát a Scipio elleni vádemelésre volt éppen elég. Catóban azonban megvolt a bátorság is, hogy fellépjen a mindenható hadvezér ellen. Halálbüntetést követelt a hatalommal való visszaélés, a kincstár megkárosítása, a választók megvesztegetése miatt, és azért, mert egyeduralomra tört. Csupán Hannibál legyőzetésének dicsősége mentette meg Scipiót a büntetéstől. Fivérét, Luciust azonban pénzbírságra ítélték, és csak nagy nehezen kerülte el a börtönbüntetést. A Scipio nemzetség elvesztette becsületét, és elvesztette hatalmát. Scipio Africanus reményeiben csalódva elhagyta Rómát, és száműzetésben halt meg.

Miután a Scipio család tagjait leleplezte, Cato a Flamininus család ellen fordult. A család egyik tagja, Titus Quintius Flamininus, V. Philipposz makedón király legyőzője, Scipio Africanust választotta példaképéül, és minden cselekedetében őt akarta utánózni. Cato kiűzte a szenátusból Lucius Quintiust, Titus Quintius Flamininus fivérét, erkölcstelen és kegyetlen magatartása miatt. Marcus Portius Cato nagyszerű szónoki képességével bebizonyította a rómaiaknak, hogy sem a nemesi származás, sem a vagyon, sem a hírnév nem menti fel a büntetés alól azokat, akik elbázzák magukat, és felrúgják az ősi szokásokat és törvényeket.

Az idők során azonban maga Cato is felhagyott régi nézeteivel, hűtlen lett eszményeihez. Szavai és követelményei merő ellentétben álltak cselekedeteivel. A hatalom, a rang és a jómód alaposan megváltoztatták a régi erkölcsök védelmezőjét. Cato valaha harcolt a kufárok, uzsorások ellen, akik kifosztják a római parasztokat. Élete alkonyán vagyonát szaporítani akarva, ő maga is spekulációkba kezdett, titokban, megbízottai révén végezte ezt a tevékenységét. Amikor szorgalmasabban hozzálátott a vagyonszerzéshez, úgy találta, hogy a földművelés inkább szórakoztató, mint hasznot hajtó foglalkozás, ezért tőkéjét biztos és jól jövedelmező vagyontárgyakba fektette; halastavakat, hőforrásokat, posztókészítő műhelyek által használt telkeket, szurokgyártó telepeket, dús legelőkhöz gazdag földeket és erdőbirtokokat vásárolt, amelyekből szép haszonhoz jutott, és azokban, amint ezt maga mondta, sok kárt még Jupiter sem okozhatott. Igénybe vette a tengeri kereskedelemben szokásos legrosszabb uzsorásokat is a következőképpen: nagyszámú kölcsönzőit felszólította, hogy társuljanak egymással; amikor ötvenen voltak, és mindegyiknek volt egy-egy hajója, a társulásban őt egy részvénnel képviselte felszabadított rabszolgája, Quintius, aki a társulat tagjaival együtt részt vett az üzleti vállalkozásokban, és kísért hajókat. Így nem kockáztatta tőkéjét, vagy csak egész kis részét, busás haszon fejében. Adott kölcsön pénzt rabszolgáinak is, ha erre megkérték. A pénzen rabszolgái fiúkat vásároltak, akiket Cato költségén kiképeztek és betanítottak, majd egy év múlva áruba bocsátottak. Cato ezek közül többet megtartott magának, a legmagasabb áron, s az árat levonta a kölcsönadott összegből. Fiát is biztatta az ilyen eljárásra, és azt mondta, hogy csak vénasszonyokhoz illik, de férfiemberhez nem, hogy csökkentse vagyona értékét. Az azonban már túlzás volt Cato részéről, amikor azt merészelte állítani, hogy csodás és isteni dicséretre méltó az olyan ember, aki vagyona leltára szerint többet hagy maga után, mint amennyit örökölt.

Cato ifjúkorában csodálatba ejtette szomszédait és ismerőseit, amikor szorgalmasan együtt dolgozott a földeken rabszolgáival, és velük étkezett. Háború idején megosztotta kíséző szolgájával a tábori élet minden terhét, úgy bánt vele, mint jó barátjával. Mire megvénült, nyereszkes, kegyetlen természetű rabszolgatartó lett belőle. „A földművelésről” szóló könyvében Cato leírja, hogyan lehet a rabszolgákból a legkevesebb eltartási költség mellett a legtöbb hasznot húzni. Kegyetlenül bánt el a birtokán megöregedett, munkaképtelen öreg rabszolgákkal. Az az ember, aki egykoron az ősök szokásait és erkölcsét követte, környezetét bámolatba ejtette szerénységével, egyszerű öltözködésével, később kegyetlenül megbüntette rabszolgáit, ha nem tetszett az asztalon a teríték, a felszolgálás, vagy valamelyik szolgája tüsszentett, vagy elköhintette magát felszolgálás közben. Az öreg Cato szolgálai rettegtek kegyetlen uruktól. Ismeretes, hogy egyik rabszolgája végzett magával, nehogy felelnie kelljen gazdája előtt valami csekély vétkéért.

Cato, aki ifjúkorában Nearchosz görög filozófus tanítványa volt, és görög szerzők művein nevelkedve fejlesztette írói és szónoki képességét, idős korára ellensége lett mindennek, ami nem római. Élete vége felé a görögök iránti gyűlölete már odáig fajult, hogy ártalmasnak találta a római köztársaság számára, ha valaki a görög irodalmat tanulmányozta. A fiához intézett levelében Cato ezt írta: „Mindazt, amit a görögökről elmondtam, a magam tapasztalataira alapítottam, melyeket Athénban szereztem. Műveiket csak nézni érdemes, de nem megtanulni. Hidd el nekem, hogy a görög nép romlott a velejéig, képtelen arra, hogy okosan intézze az állam ügyeit. Ha műveltségüket áthozzák mihozzánk - mindennek vége lesz.”

Minél jobban hátat fordított Cato a régi hagyományoknak, annál inkább üldözött másokat ugyanezért. Szüntelenül ostromozta az új nemzedéket, ő maga pedig egyre álnokabb és képmutatóbb lett.

Hét évvel a szíriaiakon aratott thermophülai győzelem után, i. e. 184-ben Catót barátjával, Flaccusszal együtt *censor*rá választották. Ez a hivatal nagy megtiszteltetést jelentett a rómaiaknál, egy politikai pályafutás betetőzését. A *censor*okra tartozott a polgárok életének és erkölcsének felügyelete is. A rómaiak szerint sem a házasság, sem az életmód, sem a vendégeskedés nem maradhatott felügyelet nélkül, sőt azt vallották, hogy mindezekben a dolgokban sokkal világosabban megnyilatkozik az ember jelleme, mint politikai szereplésében. Ezért két férfit választottak, az egyiket a patriciusok, a másikat a plebejusok közül felügyelőnek, erkölcsbírónak és a közfegyelem őrének, hogy senki ne vesse magát korlátlanul az élvezetekbe, és meg ne szegje az ősi szokásokat. Ezeket a férfiakat hívták *censor*oknak, akiknek hatalmában állt bárkit kizárni a lovagrendből és a szenátusból, ha féktelen és kicsapongó életet folytatott. A *censor*okra tartozott a polgárok vagyonának megvizsgálása és felbecsülése is.

Cato hosszas küzdelem árán jutott a *censori* tisztséghez. A római arisztokrácia többsége „parvenü”-nek, felkapaszkodottnak tartotta, és nem óhajtotta, hogy egy alacsonyabb sorból származó ember kapja meg a köztársaság egyik legfontosabb és legmegtisztelőbb méltóságát. Sokan félték a zsémbes, pereskedő vénember kötekedésétől, mivel jól tudták, hogy kegyetlenül elbánik mindenkivel, aki a legcsekélyebbet véti is a törvény ellen.

Amikor *censor* lett, mindenáron be akarta bizonyítani, hogy most is a régi erkölcsök őre, aki vigyáz az állam minden fillérére. Rómában például a vízellátás ingyenes volt, mivel azonban a vízvezetékek fenntartása igen sok pénzébe került az államnak, Cato megparancsolta, hogy szedjék szét azokat a csatornákat, amelyek a magánházakba és -kertekbe vezetik a vizet. Ezután csak az utcákon levő kutakból hordhatott a lakosság vizet. Ez nagyon csekély állami megtakarítást jelentett csupán, a lakosságnak viszont igen nagy nehézséget okozott. A

római szegénység azonban elégedettséggel és örömmel látta, hogy az arisztokraták is kénytelenek a városi kutakból hordani a vizet, akárcsak ők.

Egy másik olcsó fogása, mellyel megnyerte a lakosság rokonszenvét, egy rendelkezés volt, amely szerint lebonthatták a legszebb és legjobban berendezett villák és nyaralók kiszögelléseit, ha azok közterületet foglaltak el. A plebs tombolt a lelkesedéstől, bár a nyugtalan censor romboló tevékenysége nem volt a nép hasznára.

Cato censorsága idején óriási vámokat vetettek ki a luxuscikkekre, ez azonban egyáltalán nem korlátozta az arisztokrata hölgyeket a fényűző öltözködésben.

Cato jó apa, feleségének szerető férje és gondos gazda volt.

A szerelemről nem mondott le öregember létére sem, sőt magas kora ellenére is újból házasságra lépett felesége halála után. Ez pedig a következőképp történt:

Régi szokása szerint barátaival lement a Forumra, és egy bizonyos Saloniushoz fordult, aki azelőtt titkári szolgálatot végzett nála, és most is ott volt Cato kíséretében. Jó hangosan megkérdezte tőle, talált-e már megfelelő férjjelöltet a lányának. Salonius erre azt felelte, nem is akar, amíg Catót meg nem kérdezte.

- Márpedig én találtam alkalmas vőt neked - mondta Cato. - Csak egy kifogást lehet tenni ellene, a kora nem megfelelő. Mást nem lehet megszólásképp mondani róla, de nagyon öreg.

- Mindig megbíztam benned, Cato, és most is rád bízom a dolgot. Ahhoz adom feleségül a lányomat, akit te választottál.

Cato erre kertelés nélkül megmondta, hogy a leány kezét saját magának kéri. Természetesen ez a leánykérés elképesztette Saloniust, aki azt hitte, hogy Cato már túl van azon a koron, hogy házasságra gondoljon, ő pedig sokkal alacsonyabb származású, mint hogy családi kapcsolatba kerüljön valakivel, aki consulságot viselt, és diadalmenetet tartott; de mikor látta, hogy Cato komolyan veszi, amit mond, mihelyt a Forumra értek, elintézték a házasság kihirdetését.

Cato utolsó közszereplése Karthágó lerombolásához fűződik. Catót elküldték a karthágóiakhoz és a numídiái¹⁸ Masinissához, akik háborút viseltek egymás ellen, hogy derítse fel a közöttük levő viszály okát. Karthágóba érve, Cato irigykedve látta, hogy az elpusztultnak vélt város él és virágzik, tele van tetterős fiatalokkal, igen gazdag, erős hadsereggel és nagyszerű hadfelszereléssel rendelkezik. Úgy vélte, hogy a város hihetetlen fellendülése újabb veszélyt jelent majd Rómára, hisz Karthágó ősidőktől fogva vetélytársa és ellenfele volt a köztársaságnak. Gyorsan hazatért tehát, és előterjesztette a szenátusnak, hogy a numidákkal támadt viszálykodást nem tartja egyébnek, mint előkészületnek egy újabb hadjáratra Itália ellen. Cato szerint a karthágóiak már teljesen felkészültek egy újabb hadjáratra, és csak a kedvező alkalmat várják a támadásra.

A szenátusnak ezen az ülésén hangzott el Cato híressé vált mondása:

- *Ceterum censeo Carthaginem esse delendam!* Szerintem pedig Karthágónak el kell pusztulnia! - Később minden beszédét, bármiről szólt is az, ezzel fejezte be.

Ily módon idézte fel Cato, mint mondják, a harmadik pun háborút.

¹⁸ Numídiá Észak-Afrika egyik állama volt, a mai Algír területén

Nem sokkal halála előtt arról panaszkodott, hogy az új nemzedék nem érti meg, és nem becsüli őt. Mégis tisztelet és megbecsülés övezte, amikor meghalt. Rómában Salus templomában emeltek szobrot annak az embernek, aki idős korára elárulta fiatalkori eszményeit és nézeteit. A szobor talapzatán mégis ez a felirat áll: „Mikor a rómaiak állama lehanyatlott, és romlásnak indult, mint censor bölcs rendelkezéseivel, józan erkölcsével és tanításaival ismét helyreállította azt.”

AEMILIUS PAULUS

Lucius Aemilius Paulus, híres római hadvezér Róma egyik legrégebb és legelőkelőbb családjából származott. Édesapja a cannaei ütközet idején consul volt, és ott esett el Cannaenál, i. e. 216-ban.

Aemilius Paulus ifjúsága viharos időkben telt el. Még egészen kisgyermek volt, amikor Hannibál rátört Itáliára, majd évtizedes megfeszített harcok után került csak ki Róma győztesként a Karthágó elleni háborúból.

A jövődő hadvezér elsőrendű katonai nevelésben részesült, de vele született adottságai is hozzájárultak ahhoz, hogy nemcsak kiváló katona, hanem nagyszerű ember is lett belőle. Már ifjúkorában kitűnt társai közül nyíltságával, becsületességével, önmaga iránti szigorával és igényességével. Aemilius Paulus sohasem tűrte a hanyagságot, a dicsekvést, a hazugságot, az üres, nagy szavakat.

Aemilius Paulust egészen fiatalon választották meg aedilisszé. Tizenkét ifjú pályázott erre a tisztségre, de őt találták rá a legalkalmasabbnak. Röviddel ezután az *augurok* papi testületének a tagja lett. A rómaiak a madárjóságot és az égi jelenségek megfigyelését bízták az augurokra, kiknek meghallgatása nélkül nem kezdtek semmilyen hadműveletbe vagy más vállalkozásba. Az augur jósolt a madarak reptéből, hangjából, a csillagok állásából, a napfogyatkozásból és más égi jelekből és jelenségekből.

Aemilius Paulus kérelhetetlenül üldözte a könnyelműséget, a hanyagságot, megbízható volt és pontos, még a legapróbb dolgokban is.

- Ha nem törődünk az apró dolgokkal, szemünk előtt téveszthetjük, és kárt okozhatunk a nagyobb, fontosabb dolgokban - mondogatta.

Néhány év múlva, i. e. 191-ben Aemilius Paulus *propraetor* lett. Mialatt a rómaiak Szíriában hadakoztak III. Antiokhossal, a szenátus őt Hispániába küldte, hogy csillapítsa le a Róma ellen fellázadt törzseket. Ez i. e. 190-ben történt. Azzal is erősíteni akarták teljhatalmát, hogy consuli kitüntetésekkel és a hatalom jelvényével ruházták fel: a *propraetor* megillető hat *lictor* helyett a *consul*nak kijáró tizenkét *lictor* kísérte.

Mialatt a római seregek Szíria ellen harcoltak, Aemilius Paulus leverte a hispániai felkelést. A barbárokat nyílt ütközetben kétszer is legyőzte, és körülbelül harmincezret megölt közülük. Sikerét láthatólag tehetséges hadvezetésének köszönhetette; a csatákhoz igen jól választotta meg a terepet, s egy folyón való átkeléssel könnyűvé tette a győzelmet katonáinak; ezenfelül hatalmába kerített kétszázötven várost is, amelyek önként hódoltak meg előtte. A tartományt békében hagyta hátra, nem értett a harácsoláshoz, nem fosztogatta a lakosságot, a lakosok hűségnyilatkozatot tettek neki. Így tért vissza Rómába.

Amikor i. e. 182-ben *consullá* választották, hadjáratot vezetett a bátor és harcias ligur nép ellen. A ligurok Északnyugat-Itáliát népesítették be, tengeri kalózkodással foglalkoztak, de a Tirrén- és Földközi-tengeren garázdálkodó hajóik eljutottak a mai Gibraltárba, Hercules oszlopaiig is. A ligur sereg erős volt és fegyelmezett. Amikor Aemilius rájuk támadt, negyvenezer főnyi sereggel szálltak vele szembe, míg neki csupán nyolcezer katonája volt; mégis szétverte a ligurokat, bekergette őket megerősített városaikba, majd méltányos és enyhe békefeltételeket ajánlott nekik, melyeket a ligurok el is fogadtak. A rómaiak visszaadták a liguroknak legyőzött városaikat, de valamennyi hajójukat elvették tőlük; semmi olyan vízi járművet nem tarthattak többé, amelynek háromnál több evezője volt. Az enyhe békefeltételek

azzal magyarázhatók, hogy Rómának érdeke volt a ligurokkal való szövetség, mert északról megvédték Rómát a gall támadásoktól.

Miután Aemilius Paulus másodízben is pályázott a consulságra, de a választáson nem ért el sikert, visszavonult, és gyermekeinek nevelésével foglalkozott. Nem római, hanem görög nevelést adott fiainak. Görög tanítókat fogadott melléjük. Az ifjak iskolamesterei közül nemcsak a grammatikusok, filozófusok és szónokok, hanem a szobrászok, a festők, a lovászok, a kutyaaidomítók és a vadászmesterek is mind görögök voltak. Apjuk pedig, ha valami közügy le nem foglalta idejét, jelen volt gyermekei leckéin és gyakorlatain, és őt tartották Rómában a gyermekeivel legtöbbet foglalkozó apának.

Ebben az időben Róma Perszeusz makedón királlyal háborúskodott. Ez már a harmadik makedón háború volt: i. e. 171-től 168-ig tartott.

Az első makedón háború i. e. 215-205 között folyt. V. Philipposz makedón király ebben az időben szövetségre lépett Hannibállal. A háború Róma győzelmével végződött, de Makedónia számára igen enyhe békefeltételeket szabtak. Makedónia megtartotta régi birtokait. Az enyhe békefeltételeknek az a magyarázata, hogy Róma akkor még nem számolt le véglegesen Hannibállal.

A második makedón háború - i. e. 200-197 között - V. Philipposz vereségével ért véget. A király lemondott minden hódításáról, jóvátételt fizetett Rómának, egész flottáját átadta a győzteseknek, és kötelezte magát, hogy nem tart ötezer főnél nagyobb hadsereget. A Makedóniához tartozó görög városok függetlenné váltak, ami lényegében annyit jelentett, hogy rövid idő múlva Róma fennhatósága alá kerültek.

Philipposz király gondosan készült az új háborúra. Ügyesen kijátszotta a szégyenletes békefeltételeket: minden évben besorozott négyezer katonát, kiképezte, majd hazabocsátotta őket, és új harcosokat sorozott. Philipposz a hegyekben és az erdőkben ütt fel táborait és titkos fegyverraktárait. Hatalmas, harmincezer főnyi hadseregnek elegendő élelmiszerkészletet gyűjtött. A királyi kincstárban annyi pénz halmozódott fel, ami elegendő volt tízezer zsoldos katona tízévi eltartására.

Philipposz fiát, Démétrioszt tette meg örökösévé. Démétriosz tehetséges, bátor fiatalember volt. Philipposz másik fia, Perszeusz viszont gonosz, álnok, alantas természetű, aki bevádolta öccsét az apjánál. Philipposz haragjában megölette Démétrioszt. Amikor a király megtudta, hogy fia ártatlanul pusztult el, behalt bánatába. Így lett Perszeusz Makedónia királya.

Perszeusz örökölte apja gyűlöletét a rómaiak ellen, de hiányzott belőle Philipposz uralkodói és hadvezéri tehetsége. Az új király végtelenül szerette a pénzt, ezenkívül gyáva és bosszúálló természetű volt. De még V. Philipposz úgy felkészült a háborúra, hogy a harcok megindítása után Perszeusz egyik győzelmet a másik után aratta.

A rómaiak kétfelől támadták meg Makedóniát: szárazföldről és tengerről. A makedónok szétverték a rómaiak szárazföldi seregét, kétezer-ötszáz harcost megöltek, hatszázat pedig fogságba ejtettek. A szárazföldi csapatok leverése után a makedón király csapatai a hadiflotta ellen intéztek támadást, és ismét győzelmet arattak. Perszeusz zsákmányolt húsz teherbárkát teljes hadifelszereléssel és élelmiszerkészlettel. Ezenkívül a győztesek kezébe került négy óriás hadihajó is, számtalan kenyérszállító bárkát pedig elsüllyesztettek. A rómaiak megismétlődő próbálkozásait, hogy betörjenek a szárazföldre, sorozatosan megsemmisítették.

Perszeusz tárgyalásokat folytatott a Duna menti törzsek vezetőivel, és azokat is a Róma elleni támadásra igyekezett rávenni. Az elnyomott népek szívesen harcoltak volna függetlenségükért, melyet a rómaiak valóban fenyegettek. Az önző, kapzsi makedón Perszeusz azonban

sajnálta a pénzt, hogy a törzsek támogatásával megindítsa az elnyomott népek igazságos háborúját.

A római szenátus izgalommal figyelte az eseményeket. A nép gyávasággal és tehetségtelenséggel vádolta hadvezéreit, mert nem óhajtják folytatni a háborút. A méltatlankodásnak nem volt se vége, se hossza, hiszen nem is olyan régen Róma még legyőzte III. Antiokhosz seregét, szétverte V. Philipposz csapatait, és felszabadította Görögországot a makedón uralom alól, végül pedig leverte a hatalmas Hannibált. És most ez a jelentéktelen Perszeusz fenyegeti a köztársaságot.

Róma sokat köszönhet Perszeusz kapzsiságának. Ha a makedón király nem sajnálta volna az anyagi eszközöket, minden különösebb nehézség nélkül fellázíthatta volna Róma ellen a görög városokat. Rengeteg pénzt ígért Genthiusnak, Illíria királyának, ha részt vesz a Róma elleni háborúban. Szavát azonban nem tartotta meg, és amikor Genthius szakított Rómával, s börtönbe vettette a római követeket, Perszeusznak esze ágában sem volt az ígért pénzt megadni. Végül is a rómaiak szétverték az illír csapatokat, királyukat, Genthium elűzték, Perszeusz pedig tétlenül nézte a rómaiak erőszakoskodását.

Közben a római szenátus úgy döntött, hogy új hadseregparancsnokot küld Makedóniába, aki tapasztaltabb és megfontoltabb lesz, mint elődei. A választás Aemilius Paulusra esett, aki ebben az időben már közel járt a hatvanhoz. Így lett i. e. 168-ban Aemilius Paulusból másodszor is consul.

Az új consul beszédet intézett a rómaiakhoz abból az alkalomból, hogy ilyen bizalommal voltak iránta, és kijelentette, csak azért vállalta el másodszor is a consuli tisztséget, mert nem akadt Rómában más hadvezér, aki alkalmas a Makedónia elleni háború vezetésére. Ha a rómaiak úgy vélnék, hogy van olyan ember, aki jobban ért a hadvezetéshez, ő átadja neki a posztját. De ha a nép öbenne bízni a legjobban, akkor a legcsekélyebb ellenszegülés nélkül teljesítse minden parancsát, és az állam minden erejét fordítsák a háborús előkészületekre. Ez a beszéd megerősítette a nép hitét a jövő győzelemben. Örültek annak, hogy végre megfelelő ember vette kezébe a hadsereget.

A nép fellelkesülten kísérté hazáig Aemilius Paulust, ahol leánya, Tertia könnyek között várt rá. Zokogva panaszkolt apjának:

- Apám, Perszeusz meghalt.

A kislány a kiskutyájáról beszélt. A kutyust ugyanis Perszeusznak hívták.

- A lehető legjobbkor, kislányom! - kiáltott fel örömmel Aemilius Paulus. - Ez nagy szerencse, és én jó jelnek tartom. Adj az ég, hogy jóslatod beteljesüljön!

Aemilius Paulus megérkezett az Olümposz lábánál táborozó csapatokhoz. A vereségek sorozata alaposan megtépázta a katonák harci szellemét, és a hadsereg fegyelme is meglazult.

Az első feladat a hadsereg vízellátásának megoldása volt. A táborban nem volt elegendő forrás, és ha találtak is vizet, nem lehetett meginni. Aemilius Paulus gondosan megszemlélte a tábor felett emelkedő, sűrű erdő borította Olümposz hegyét. A fák üde zöldjéből arra következtetett, hogy a föld mélyében bővizű forrásoknak kell lenniük. Tüstént megparancsolta, hogy ássanak kutakat a hegy lábánál. Az ásás nyomán üdítő vizű kutak fakadtak.

Perszeusz az Olümposz tengerre néző túlsó oldalát foglalta el csapataival. Állásai közelebb estek a tengerhez, és jobban meg voltak erősítve a rómaiakénál. Perszeusznak négyezer lovasa és majdnem százezer gyalogos harcosa volt. A király teljes biztonságban érezte magát, és arra számított, hogy az idő neki dolgozik: minél hosszabb ideig elhúzódik a háború, annál több

teher és kiadás hárul a rómaiakra. Végül majd a szenátus megtagadja a római csapatoktól az anyagi segítséget a háború folytatására, és a rómaiak kénytelenek lesznek hazatérni. A makedón király nem tudta elképzelni, hogy a római szenátus a győzelem érdekében semmiféle anyagi áldozattól sem riad vissza. Úgy vélte, hogy mindenki olyan kapzsi, mint ő.

A két hadsereg egymáshoz közel állomásozott, de összeütközésre nem került sor. A hadműveletek látszatra elakadtak. Aemilius Paulus azonban nem tétlenkedett. Elsősorban a katonai fegyelmet állította helyre a római hadseregben. Megkövetelte a legionáriusoktól, hogy minden ellenvetés nélkül teljesítsék a parancsokat, és tegyenek eleget kötelességüknek. Hogy fokozza a katonák éberségét, elrendelte, hogy az őrségben álló harcosoknál nem lehet fegyver. Arra számított, hogy az ilyen őrszem jobban ügyel szolgálat közben, mert fél, hogy fegyvertelenül kell fogadnia az ellenség váratlan támadását.

Aemilius Paulus rövidesen azt is megtudta, hogy az ellenség megközelíthetetlennek tart egy föld alatti járatot, amely Makedónia belsejébe vezet, s a barlang bejáratát gyenge őrség védi.

Scipio Nasica - Scipio Africanus veje - kapott parancsot Aemilius Paulustól, hogy rajtaütéssel foglalja el a bejáratot és a föld alatti utat, majd kerüljön a makedón csapatok hátába.

A római csapat teljesítette a feladatot, és az ellenség hátába került, a makedónokat körül-fogták, és Perszeusz kénytelen volt visszavonulni, ha nem akarta, hogy teljesen bekerítsék. Visszavonult Püdna városához, ahol felkészült az ütközetre, abban a reményben, hogy ereje messze felülmúlja a rómaiakét. Perszeusz tábornok ült tehát, és előkészületeket tett az ütközetre, megszemlélte a terepet, kiosztotta a vezéri helyeket, hogy a rómaiakat azonnal megtámadja, amint megjelennek. A terep sík volt és alkalmas a falanx felvonulásra, amihez tágas helyre volt szüksége, és a közelben egy dombsor lehetővé tette, hogy az előőrsök és a könnyűfegyverzetűek visszahúzódjanak, és oldaltámadásba kezdjenek. A síkságot két folyó szelte át, ezekben nem volt sok víz, mert már vége felé járt a nyár, de a rómaiakat feltételezhetőleg mégis akadályozhatták mozgásukban. A makedónok falanxtámadását ebben az időben kivédhetetlennek tartották.

A meleg júniusi nap már lehanyatlóban volt, amikor a harcmezőn csatarendbe kezdtek sorakozni a rómaiak. Amikor azonban Aemilius meglátta a makedónok népes hadállásait, elcsodálkozott, megállást parancsolt, és fontolóra vette a támadás esélyeit. Fiatalabb tisztjei, akik égtek a harci vágytól, odalovagoltak hozzá, és kérték, ne habozzék; különösen Nasica, aki nagyon nekibátorodott az Olümposznál elért sikertől. Aemilius mosolyogva így szólt hozzá:

- Ha én a te korodban volnék! De engem az a sok győzelem, amelyből megismertem a legyőzöttek hibáit, visszatart attól, hogy menetelésből egyenesen ütközetbe bocsátkozzam a csatarendben álló és felsorakozott falanxszal.

Ezután az ellenséggel szemközt álló soroknak megparancsolta, hogy *cohorsok*ba, zászlóaljukba felsorakozva keltsék azt a látszatot, mintha csatára állnának fel, a hátul levők pedig forduljanak vissza, ássanak sáncokat, és üssenek tábornok. Így azzal, hogy a leghátsók visszahúzódtak, észrevétlenül felbontotta arcvonalát, és valamennyi csapatát zavartalanul a sáncok mögött helyezte el.

Vacsora után a katonák pihenőre tértek és elaludtak. Az égen magasan járó hold hirtelen elsötétedett, egymás után mindenféle színben játszott, majd eltűnt. Beállt a teljes holdfogyatkozás. A rómaiak szokásuk szerint ércedényekkel nagy zajt csaptak, hívták vissza a hold fényét, s égő fahasábokat és fáklyákat emelgettek az ég felé. A makedónok táborát nagy rémület és zavar fogta el, és sokan azt beszélték, hogy ez a csodás látomás a király vesztét jelenti. Aemilius Paulus nyugodt volt. Nem volt teljesen járatlan és tapasztalatlan a holdfogyat-

kozások szabálytalanságaiban, amelyek a holdat meghatározott időszakonként a föld árnyékával homályba borítják, és mindaddig sötéten hagyják, amíg a hold át nem halad az elsötétített égtájon, és fényét a naptól ismét visszkapja.

Aemilius Paulus kellő időben figyelmeztette a csapatokat, nehogy rossz előjelnek vegyék az égi jelenséget, és hogy megnyugtassa katonáit, másnap reggel gazdag áldozatokat mutatott be az isteneknek.

A következő nap, június 22-ének délutánján a rómaiak sietve felsorakoztak a harcmezőn. Aemilius Paulus végigjárta a katonák sorait, és maga állította hadrendbe őket, miközben bátorította a harcosokat. Nemsokára megkezdődtek az első összecsapások a makedónokkal. A lobbanékony Nasica lován előrevágtatott a harcolók sűrűjébe, és látta, hogy az ellenség teljes haderejét belevetette a harcba.

Perszeusz seregének első soraiban a thrákok harcoltak. Mint Nasica leírja, félelmet keltő látványt nyújtottak, magas termetű harcosok voltak, csillogó fehér pajzzsal, lábpáncéllal; pajzsuk alatt fekete inget, *khitón*t viseltek, és nehéz vas harci bárdjukat jobb vállukra vetve rohantak a csatába. Mellettük helyezkedtek el a más nemzetségekből származó zsoldos katonák. Utánuk mint harmadik hadoszlop, válogatott makedón harcosok következtek fényesen csillogó, aranyozott fegyverekkel és vadonatúj bíborköntösökben. A makedón harcosok végtelen sorai, a lemenő nap fényében megvillanó ércpajzsok ezrei, a fenyegetően szaporodó hosszú, hegyes kopják erdeje az ellenség törhetetlen erejét mutatták. Később Aemilius Paulus elmondta, milyen rémületet keltett benne a lassan közeledő ellenséges sereg fenyegető látványa. De érzéseit palástolva, sisak és mellvért nélkül ült lován, mosolyogva járt a legionáriusok mozdulatlan sorai között.

A makedónok királya azonban, mint beszélik, az ütközet elején gyáván visszalovagolt a városba azzal az ürüggyel, hogy az isteneknek mutat be áldozatot. Egy bizonyos Poszeidóniosz azonban, aki abban az időben élt, és jelen volt ezeknél az eseményeknél, s Perszeuszról több történeti művet írt, azt állítja, hogy Perszeusz nem távozott el a csataterrről, hanem bár az ütközet előtti napon egy ló lábszáron rúgta, és nagy fájdalmai voltak, elővezettetett egy igáslovat, ráült, és mellvért nélkül ment az ütközetbe. A körülötte röpködő sok lövedék közül egy vasdárda találta el, nem a hegyével ugyan, de oldalát olyan erővel súrolta, hogy testén vérálfutásos zúzódást okozott, melynek nyomát hosszú ideig viselte.

A makedónok szétverték a római elővédeket, megsemmisítettek egy római egységet. De a hadiszerencse nagyon változó. A falanxnak ugyanis az a gyengéje, hogy csak teljesen sík vidéken képes előrehaladni. A rómaiak tábora előtt viszont egy kis domb emelkedett.

A makedónok a visszavonuló rómaiak nyomában igyekeztek megkerülni a bozotos területet. Eközben a falanx sorai megbomlottak, a rómaiak pedig hátulról és a fedetlenül maradt oldal-szárnyról megrohanták őket. A makedón lovasság mozdulatlanul állt, nem vett részt az ütközetben, és a római rohamot látva elszáguldott. Perszeusz elsőként menekült el lovasaival, és sorsára hagyta seregét. Aemilius Paulus parancsot adott a megfutamodó ellenség üldözésére.

Perszeusz számára siralmas véget ért ez az ütközet. A falanxot szétszórták, a makedón hadseregnek több mint huszonötezer halottja volt. A rómaiak vesztesége körülbelül száz harcost tett ki csupán. Amikor leszállt az éj, a győzők diadalittasan vonultak vissza táborukba. A táborszolgák égő fáklyákkal jöttek a harcosok elé, bevezették őket lombokkal ékesített, kivilágított sátraikba, amelyeket borostyánnal és babérkoszorúkkal díszítettek fel. Így ért véget a püdnai ütközet, amely mindörökre megsemmisítette a makedón államot.

Egyedül Aemilius Paulus nem vett részt a csapatok örömujjongásában - nyomtalanul eltűnt ugyanis a legfiatalabb, a legkedvesebb fia, Publius. Az apa bánata határtalan volt. A katonák,

akik kedvelték a hős ifjút, egész éjjel keresték az elesett harcosok között - eredménytelenül. Hajnaltájt azután az ifjú harcos visszatért a táborba. Túlságosan messze üldözte az ellenséget, ezért érkezett vissza később, mint társai. Ez az ifjú ember volt az a Scipio, aki a végső győzelmet aratta Karthágó felett.

Perszeusz lovasainak fedezete mellett menekült Pellába, Makedónia régi fővárosába. Teljesen összetört. Nem tartott vele más, csak a kísérete és néhány krétai zsoldos. Ezeket az embereket nem is annyira a király iránti hűség, mint inkább Perszeusz kincseinek a megszerzése tartotta a király mellett. De Perszeusz semmit sem adott nekik, elmenekült egy hajón Szamothrakéba, ahol a szentélyben talált menedéket. Közben egész Makedónia a rómaiak kezébe került.

Nemsokára híre járta, hol tartózkodik Perszeusz és családja. Egy római hajóraj körülfogta a szigetet, s bár a rómaiak tiszteletben tartották a szentély sérthetlenségét, mindent megtettek azért, hogy Perszeusz ki ne csússzon a kezük közül. Perszeusz közben megalkudott egy krétai teherbárka gazdájával, hogy vegye fel őt és családját a mérhetetlen kincsekkel együtt. De a hajós becsapta a királyt, behajózta a kincseket, és kifutott a tengerre, a parton hagyva Perszeuszt és családját. A királynak nem maradt más választása, mint hogy megadja magát a római hajóraj parancsnokának. A fogoly királyt nemsokára Aemilius Paulus elé vezették.

A római vezér, amikor meglátta a fogoly királyt, felkelt helyéről, és barátai társaságában, szemében könnyel, elébe ment, mint olyan nagy ember elé, akit az ég haragjának bosszúja mélyen lesújtott. Perszeusz megfélemlített büszkeségéről és uralkodói méltóságáról, csak az életéért rettegett. Arcra borult a győző előtt, átkarolta térdét, és sírva rimánkodott az életéért. Aemilius Paulus keserű szemrehányással illette Perszeuszt:

- Miért kisebbitéd győzelmem dicsőségét, miért feketíted be az én sikeremet? Miért tárod fel gyáva lelked sekélyességét? A rómaiak szemében a vitézség megszerzi az ellenség megbecsülését a szerencsétlen sorba kerültekkel szemben is, de a gyávaságot akkor is megvetik, ha jó szerencsét hoz valakinek.

Ezután a szigorú római hadvezér felemelte az előtte leboruló Perszeuszt, kezét nyújtotta neki, és miután a foglyot átadta a római tiszteknek, sokáig töprengett a szerencse forgandóságán, melynek következtében hatalmas birodalmak omlanak össze.

Aemilius Paulus a győzelem után pihenőt adott hadseregének, ő maga pedig elindult Görögországba; közben ajándékokat juttatott a városoknak, némelyeknek gabonát a királyi magtárból, másoknak olajat. Delphoiban látott egy fehér márványkövekből emelt négyszögletes oszlopot, amelyre Perszeusz aranyozott szobrát készültek feltenni. Aemilius elrendelte, hogy helyette az ő szobrát állítsák fel. Utazása során mindenféle versenyjátékot rendezett, és lakomákat tartott. Tetteiért mindenfelé magasztalták, de a legnagyobb dicséréssel nemeslelkűségét és fennkölségét emlegették, mert a királyi kincstárban felhalmozott töméntelen aranyra és ezüstre rá sem akart nézni, hanem átadta az állami kincstárnak. Csak azt engedte meg fiainak, akik tudománykedvelő fiatalemberek voltak, hogy válasszanak a király könyveiből.

Miután mindent elrendezett, búcsút vett a görögöktől, majd Épeiroszba vonult, mert a szenátus úgy rendelkezett, hogy azok a katonák, akik vele együtt harcoltak Perszeusz ellen, jutalmul megsarcolhassák az ottani városokat. Egy kijelölt napon a római katonák ugyanazon időben rátörtek egy-egy városra, és valamennyit kifosztották, úgyhogy egyetlen óra alatt százötvenezer ember került rabszolgaságba, és hetven várost prédáltak fel. A nagy rablásból azonban egy-egy katonának mindössze tizenegy drakhma jutott. Így azután a katonák elégedetlenkedve tértek vissza Itáliába. Aemilius Paulus felhajózott a Tiberisen egy tizenhat-

evezősoros királyi gályán, melyet bíborszín selymek, szövetek, pompás szőnyegek és fegyverek díszítettek.

Az Itáliába hazatért harcosok azonban tovább zúgolódtak. A plebejusok sem szerették Aemilius Paulust, mert úgy vélték, hogy csak az arisztokraták érdekeit tartja szem előtt. Így történt, hogy amikor a népgyűlésen felmerült a kérdés, tartsanak-e diadalmenetet Aemilius Paulus győzelmének tiszteletére, igen sokan ellenezték az ünnepség megtartását. Az egyszerű emberek és a katonák nemmel szavaztak. Ekkor Marcus Servilius, egy consulviselt férfi előlépett, és beszédet mondott:

- Mindig tudtam, hogy Aemilius Paulus derék ember, és jeles hadvezér. De most tudom csak igazán, milyen nagy, amikor látom, milyen fegyelmezetlen és gonosz indulatú sereggel tudott ilyen nagyszerű eredményt elérni. Mondjátok, rómaiak, miért kívánjátok megfosztani magatokat Aemilius Paulus diadalmenetének gyönyörű látványától és attól, hogy megpillantsátok elevenen a makedónok legyőzött királyát?

Heves viták után végül sikerült meggyőzni a népet, és határozatot hoztak a diadalmenet megtartásáról.

Az Aemilius Paulus tiszteletére tartott ünnepség három napon át - i. e. 167. november 28-30 között - tartott. Ha nem is szerették az egyszerű emberek a győztes hadvezért, emberek tízezrei mentek ki Róma utcáira, hogy gyönyörködjenek a ritka látványban. A nép emelvényeket állított fel a lóversenytereken, amelyeket *circus*oknak neveztek, a Forum körül és a városnak más részein is, ahonnan a menetet látni lehetett, és az emelvényeken fehér ruhába öltözködve foglaltak helyet. A templomok kapuit kitárták, a szentélybe ezrével és tízezzel hordták a babérkoszorúkat. Az oltárokról felszállt a bemutatott hálaáldozatok füstje.

Az első napon kora reggeltől késő estig kétszázötven szekéren szállították a zsákmányolt festményeket és hatalmas szobrokat. A következő napon ugyancsak társzekerek hozták a makedónok nagyszerű hadfelszerelését. A fegyverek frissen kifényesített vas- és ércrészei pompásan csillogtak, és bár művészi gonddal voltak elrendezve, mégis úgy tűnt, mintha véletlenül dobálták volna fel a szekerekre; sisakokat pajzsokra, mellvértéket lábpáncélokra, kerek krétai és szögletes thrák pajzsokat, tegezeket, zablákat egybekeverve, s közülük élesre fent kardok és hosszú lándzsák nyúltak ki. Mindezt a sok fegyvert lazán rakták egymásra, s így menet közben összeütödket, harcias, komor hangot adtak, s a legyőzött ellenség fegyvereinek megpillantása önmagában is félelmet keltő látvány volt.

A fegyvereket vivő szekerek után háromezer férfi haladt, s kétszázötven edényben háromszáz talentum súlyú vert ezüstpénzt, mások ezüstkelyheket, -kupákat és -csészéket vittek; ezek mind művészi látványt nyújtottak méretükkel, pompás díszítésükkel és finom művű domborműveikkel.

A diadalmenet harmadik napján kora reggel harci indulót fújva, kürtösök vonultak végig Róma utcáin. Őket ifjak követték, akik százhusz aranyozott szarvú, szalagokkal és virágfüzérékkel feldíszített áldozati ökröt vezettek. Az ökröket vezető ifjak díszes, hímzett kötényt viseltek. Gyermekek vitték az italáldozathoz szükséges ezüst- és aranyedényeket. Őket követték a vert aranypénzt vivők; ezek is, mint akik az ezüstpénzt vitték, három *talentum* súlyú pénzt vittek egy-egy edényben; azután jöttek, akik az áldozati aranyedényt hordozták, amelyet Aemilius Paulus drágakövekkel kirakva tíz talentum súlyú aranyból készíttetett. Elhozták a Perszeusz asztaláról zsákmányolt arany étkészleteket is.

Feltűnt Perszeusz pompás, aranyozott kerek kocsija, megrakva királyi fegyverekkel, tetejében gyönyörű diadém, a drágakövekkel kirakott aranykorona. A kerek kocsni nyomában Perszeusz gyerekei lépkedtek, nevelőik kíséretében. A gyerekek - két fiú és egy lány - még

túlságosan kicsinyek voltak ahhoz, hogy felfogják, milyen szerencsétlenség érte őket. A gyerekek után jött bánatában összeroskadva Perszeusz király. Előző este elküldte tanácsosát Aemilius Paulushoz, hogy a consul mentse fel őt a számára oly megalázó diadalmenettől. De a győztes hadvezér ezt mondta:

- Mondd meg uradnak, hogy azelőtt is rajta múltott elsősorban, és most is egyedül őrajta múlik!

Aemilius ezekkel a szavakkal értésére akarta adatni Perszeusznak, hogy a szégyen helyett választhatja a halált is. De a gyáva király nem szánta rá magát az öngyilkosságra. A rómaiak megígérték, hogy meghagyják neki az életét, és ő mást már nem is kívánt.

A lelkenedező tömeg harsány hangja egyre erősödött. Feltűntek a foglyok sorai, az újonnan szerzett rabszolgák, akik négyszáz aranykoszorút hoztak - a görög városok ajándékát - Rómának, amiért felszabadította őket a makedón iga alól (helyébe most a római igát vették magukra). És végül aranyozott diadalszekéren, előtte négy pompás fehér paripával feltűnt a győző, arany pálmaágakkal hímzett bíborszínű köntöst viselt, jobb kezében babérágot tartott. A győző mögött egy állami rabszolga állt, a hadvezér feje fölött aranykoszorút tartott, és időnként hangosan felkiáltott:

- Ne feledd, hogy te is csak ember vagy!

A rabszolga szavai figyelmeztették a győzőt, hogy a szerencse forgandó, és őt is érhetik sorscsapások: belőle is lehet még legyőzött.

A kocsi mellett a győztes hadvezér barátai és a dicsőségére büszke rokonai haladtak. Őket követték vesszőnyalábbal kezükben a lictorok. A consult tizenkét lictor illette meg. Az ünnepségen a lictorok bíborszín öltözetet viseltek, a vesszőnyalábokat pedig babérkoszorúkkal díszítették. A lictorok előtt haladó zenészek ünnepi indulókat játszottak.

Az utcákat megtöltötték a hadsereg tagjai: huzattal bevont pajzsukat vállukra vetve, menetlépésben jöttek a katonák. A tisztek ünnepi egyenruhát öltöttek, sisakjuk fényesen villogott a napfényben.

A diadalmenet megbékítette a katonákat a hadvezérrel, legalábbis külsőleg. A hadjárat alatti terhek, nélkülözések, a *centuriók*, a parancsnokok vesszőzése, a sebesülések, az éhezés, a hideg és a gyilkos forróság - már mind mögöttük voltak. Pénz, kitüntetés, zsákmány, bor és vígság várt most a harcosokra. A vasfegyelem a diadalmenet idejére megenyhült: a katonák még gúnydalokat is énekelhettek hadvezérükről. A legionáriusok tréfálkoztak a tar fejű győzön, kicsúfolták egyes szokásait, nagy szigorát és rossz tulajdonságait.

A tömeg éljenzése közepette vonult az ünnepi menet Jupiter templomához, a Capitoliumra. A menetet már várták az ünneplőbe öltözött szenátorok. A győző feláldozta Jupiternek az ökröket, átadta a templomnak a hadizsákmány egy részét és az aranykoszorúkat. Majd ajándékokat osztott ki a katonák között, és néhány napi szabadságra küldte őket. A diadalmenetet ünnepi lakomával zárták.

Aemilius Paulus mérhetetlen zsákmánnyal gazdagította Makedónia legyőzése után a római köztársaságot. Rómában hosszú időn keresztül nem szedtek adót a lakosságtól.

A consul rendkívül kegyes volt a legyőzött és teljesen ártalmatlanná tett Perszeusszal. Meghagyta életét, noha a rómaiak a diadalmenet után rendszerint lefejezték a legyőzött uralkodót vagy hadvezért. Perszeuszt börtönben tartották ugyan, de jól bántak vele. Néhány év múlva azonban meghalt, és olyan hír járta, hogy éhségstrájjal ölte meg magát. Egyesek azonban úgy tudják, hogy életét egészen szokatlan és különös módon fejezte be. Az őrizetere

kirendelt katonákat valamivel megsértette, amiért ezek megharagudtak rá, s mivel másként nem bánthatták, és kárt nem tehettek benne, nem hagyták aludni; állandóan szemmel tartották, s mihelyt álomra akarta hajtani a fejét, azonnal felébresztették, és minden módon ébren tartották, míg aztán ezzel annyira kimerítették, hogy belehalt. Ez lett a vége a gyáva makedón királynak.

Aemilius Paulus életének utolsó éveiben censori tisztséget töltött be. Úgy látszott, hogy a sors kegyeltje. A sors azonban nem kényezteti el túlságosan az embereket, nem nézi jó szemmel a nagy boldogságot, és ilyenkor bánatot hoz rájuk. Így történt ez Aemilius Paulusszal is. Négy fia volt. Kettőt közülük - Publiust és Quintust - a nagy Scipio, illetve Fabius Maximus családja örökbe fogadott, a másik kettő pedig meghalt. A diadalmenet előtt öt nappal halt meg egy tizenöt éves fia, három napra az ünnepség befejezése után pedig meghalt tizenkét éves fia is. Aemilius Paulus nagy önmegtartóztatással és hősiességgel viselte a sors kemény csapásait, bánatával nem homályosította el a köztársaság győzelmének fényét.

Miután hivatalának legtöbb fontos ügyét elvégezte, súlyosan megbetegedett; idővel túljutott az életveszélyen, de állapota csak lassan és nehezen javult. Orvosai tanácsára hajóra ült, és elutazott a dél-itáliai Eleába; hosszabb időt töltött a tengerparton, ahol élvezte a teljes nyugalmat. Idővel a rómaiak nem tudtak meglenni nélküle, s a színházakban gyakran kifejezték óhajukat, hogy minél előbb láthassák. Mivel valamilyen áldozati szertartáson jelen kellett lennie, és egészségi állapota is kellőképpen megjavult, felutazott tehát Rómába. Az áldozati szertartást más papokkal együtt elvégezte, de még aznap rosszul lett, eszméletét veszítette, és nem sokkal utána, i. e. 160-ban meghalt.

Temetési szertartását csodálatra méltó pompával végezték el. A Rómában tartózkodó hispániaiak, ligurok és makedónok közül az izmosabb fiatalemberek vállukra emelve és egymást felváltva vitték a koporsóba tett holttestet, az idősebbek pedig a koporsó után mentek. Aemiliust hazájuk megmentőjének és jótevőjének nevezték, mert mindenki velük úgy törődött, mint barátaival és rokonaival. Hátrahagyott vagyona nem volt jelentős, ezt két fiára hagyta, de mivel az ifjabb Scipio igen gazdag volt, átengedte örökségét fivérének.

Ilyen volt Aemilius Paulus élete.

TIBERIUS GRACCHUS

Tiberius Gracchus római nemesi családból származott. Apját, Tiberius Sempronius Gracchust kétszer választották consullá, volt censor, és kétszer tartott diadalmenetet: a hispániai győzelem, majd Szardínia szigetének meghódítása után. De nemcsak katonai és politikai sikerei miatt szerették és becsülték, hanem okos, becsületes, tehetséges embernek is tartották.

Tiberius tizenegy éves volt, amikor apja meghalt. A gyermeknevelés gondja édesanyjára hárult. Anyja tizenkét gyermekével maradt özvegyen, az évek múlásával azonban gyermekei meghaltak, két fia és egy lánya maradt életben csupán. Leánya az ifjabb Scipio felesége lett. Cornelia arra törekedett, hogy fiai - Tiberius és Caius - méltók legyenek dicső apjukhoz. Fáradozása nem volt hiábavaló: a kortársak elbeszélése szerint a Gracchus fivéreket tartották valamennyi római ifjú között a legtehetségesebbeknek és legműveltebbeknek. Mindenki elismerte, hogy erényeiket inkább nagyszerű neveltetésüknek, mint születési adottságaiknak köszönhették. A római nép szolgálatában szerzett érdemeik miatt nevük dicsősége örökre fennmarad.

Tizenötéves volt Tiberius, amikor már részt vett Karthágó ostromában. Ekkor folyt a harmadik pun háború. A rómaiak elhatározták, hogy végleg megsemmisítik legveszélyesebb versenytársaikat és ellenfelüket a Földközi-tengeren. Ebből a háborúból jegyezték fel Tiberius Gracchus első jelentős hőstettét.

Scipio Aemilianus consul, a római hadsereg fővezére úgy döntött, hogy rohammal beveszi Karthágó elővárosát, Megarát. A rómaiak az éj leple alatt nesztelen léptekkel közeledtek az erőd falai felé, vigyáztak, nehogy zajt csapjanak fegyvereikkel. Meglepetésszerűen akartak rajtaütni az ellenségen, de a karthágói őrszemek észrevették őket, és kérték a jelszót. A rómaiak erre megtámadták az őrt, rohamra indultak, fellángolt a harc. A karthágóiak eszeveszetten védekeztek. Végül is néhány római harcosnak sikerült elfoglalnia egy különálló bástyát. De erről a bástyáról csak a szédítő mélység fölött átvetett deszkapallón lehetett feljutni a várfalra. A legderekabbak vállalkoztak a veszélyes feladatra. Az első, aki a deszkapallón áthaladt, Tiberius Gracchus volt. Nevére felfigyelt az egész hadsereg.

Tiberius ebben a hadjáratban megszokta a katonaélet minden veszedelmét és nélkülözését, és ettől fogva mindig kivált társai közül puritánságával, bátorságával, önmaga iránti szigorával és igényességével.

Karthágó lerombolása után Tiberius már mint tiszteletben álló, híres ember tért vissza Rómába, és fiatal kora ellenére beválasztották az augurok testületébe. Ennek a papi testületnek nem is annyira a vallási, mint inkább a politikai szerepe volt jelentős, mivel Róma legelőkelőbb és legtekintélyesebb polgárait egyesítette magában. Appius Claudius szenátor, az akkori idők egyik legtapasztaltabb politikusa az augurok egyik lakomáján hosszasan elbeszélgetett Tiberiusszal, s felkínálta neki a lánya kezét. Tiberius az ajánlatot elfogadta, s mindjárt megbeszélték az eljegyzés időpontját. Mesélik, hogy amikor Appius hazaért, háza küszöbéről bekiáltott a feleségének:

- Antistia, eljegyeztem a lányunkat!

Az asszony csodálkozva megkérdezte:

- Mire jó ez a nagy sietség? Hacsak nem Tiberius Gracchus lesz a vőlegény! Mert akkor megértem, miért a nagy igyekezet, és akkor csak örülni tudok lányunk szerencsájének.¹⁹

Ilyen nagyra tartották Rómában a fiatal Tiberius Gracchust.

Nem sokkal ezután Tiberiust *quaestor*rá, az államkincstár felügyelőjévé választották, és Mancinus consullal együtt Hispániába küldték. Nagy harcok folytak ekkortájt a numantiaiakkal, akik felkeltek a római uralom ellen. A rómaiak több ostromot indítottak, de mindig vereséget szenvedtek. Rossz hírek érkeztek Hispánia más részéből is, mert - úgymond - az ott harcoló II. római hadsereget szétverték. Bár a hírek hamisak voltak, Mancinus megrémült, és megparancsolta, hogy még aznap éjjel vonuljanak el Numantia falai alól. Az erőd védői látták a visszavonulást, és üldözőbe véve a rómaiakat, visszaszorították őket a járhatatlan hegyi szakadékok közé. A huszonötezer főnyi hadsereg pusztulása már biztosnak látszott. Mancinus követői felkeresték a numantiaiakat, s megalázkodva könyörögtek, hogy kezdjenek velük béketárgyalást.

- Hajlandók vagyunk tárgyalni veletek - mondták a numantiaiak -, de a tárgyalásra nem Mancinust, hanem Tiberius Gracchust küldjétek ide. Azt hallottuk róla, hogy Tiberius nemcsak bátor, hanem becsületes és igazságos is.

A numantiaiak még emlékeztek Tiberius apjára, aki szintén háborúskodott a hispániaiak ellen, és sok törzset leigázva közülük, békét kötött velük, de vigyázott rá, hogy a római nép mindvégig tisztességgel és igazságosan megtartsa a békefeltételeket.

Így azután Tiberius Gracchust küldték el a numantiaiakhoz. Tiberius ügyesen tárgyalt: egyik dologban engedett, a másikban megmakacsolta magát. Végül békét kötöttek. A római csapat engedélyt kapott a hazatérésre. A numantiaiak gazdag zsákmányhoz jutottak a római táborban. A zsákmány között voltak azok a viasztáblácskák, amelyekre Tiberius quaestori feljegyzéseit, elszámolásait, a hadsereg kiadásait felírta. Tiberius mindenáron vissza akarta kapni a táblákat. Hiszen ha az elszámolások nélkül tér vissza Rómába, könnyen megvádolhatják pazarlással. A hadsereg már útban volt Itália felé, amikor ő néhány társával együtt visszament a numantiaiakhoz, s azzal a kéréssel fordult vezetőjükhöz, hogy adják vissza tábláit. A tegnapi ellenség olyan nagyra becsülte Tiberiust, hogy kérését teljesítette. Sőt meghívta a városba, ahol először is ebédet készíttetett, unszolva kérte, hogy foglaljon helyet asztalánál. Ezután visszaadták iratait, és felszólították, hogy válasszon ki és vigyen magával a zsákmányolt holmiból, amit akar. De ő semmi mást nem fogadott el, csak tömjént, melyet a közös áldozatokhoz szokott felhasználni, majd barátságosan és szívélyesen búcsút vett legyőzőitől, és eltávozott.

Rómában Tiberiusra súlyos kellemetlenségek vártak. A nép és a szenátorok nagy része elégedetlenkedett a Tiberius kötötte békével, és felháborodott azon, hogy a hadsereg megadta magát.

- Ki hatalmazta fel Tiberiust arra, hogy a római nép nevében tárgyaljon az ellenséggel? Ez a békeszerződés szégyent hoz a római fegyverekre, és nem ismerjük el - mondták méltatlankodva mindenfelé, de a katonák rokonai és barátai, tehát a nép jelentős része, megvédte Tiberiust, mert úgy vélték, egyedül neki köszönhető ennyi polgár megmenekülése.

¹⁹ Plutarkhosz a Párhuzamos életrajzokban megjegyzi, hogy sokan a Gracchusok apjáról és Scipio Africanusról mesélik ezt a történetet, a Gracchusok anyjával, Corneliával kapcsolatban, de a források többsége úgy beszéli el, ahogy Plutarkhosz megírta

Az elégedetlenkedők azonban az ősök példáját emlegették, és kétszáz év előtti eseményekkel hozakodtak elő. Abban az időben ugyanis a samnisoktól szenvedett vereség után a római parancsnokok saját felelősségükre békét kötöttek a győztes ellenséggel. A szenátus nem ismerte el a békeszerződést, és nemcsak a megszállt vezéreket, hanem a quaestorokat, katonai tribunosokat, egyszerűen mindenkit, aki részt vett a béketárgyalásokon, kiszolgáltatották a samnisoknak. Rómában sokan követelték, hogy ugyanígy kell eljárni Mancinusszal és Tiberiusszal. A nép azonban kimutatta Tiberius iránti szeretetét, és határozatot hozott, hogy Tiberiust fel kell menteni minden felelősség alól. A nép kívánságát támogatta Scipio, a nagy tekintélyű hadvezér is. Gracchus kedvéért kegyelmeztek meg több más katonai vezetőnek is. Egyedül Mancinust adták ki a numantiaiaknak mezítláb, egy szál ingben, megbilincselve. A numantiaiak azonban nem végezték ki a szerencsétlen hadvezért, megkegyelmeztek neki, és nagylelkűen visszaengedték hazájába.

Tiberius Gracchus sokat foglalkozott a római nép helyzetével. Még abban az időben, amikor Hispániába indult, felfigyelt arra, hogy a szántóföldeken egyetlen szabad paraszt sincs. Mindenütt csak megláncolt rabszolgákkal és hosszú korbácsot suhogtató felügyelőkkel találkozott. Hol itt, hol ott szűrődött ki a marhaistállókból a korbács süvítő hangja nyomán a megkorbácsolt rabszolga siralmas jajgatása. Hova tűntek vajon a szabad parasztok, akik nemrég még szorgosan dolgoztak ezeken a földeken? A nép helyzete, a római állam sorsa mélyen nyugtalanította Tiberiust. Rövidesen azután felismerte, mi az oka a döbbenetes jelenségnek. Miközben a parasztok mint a római hadsereg katonái - a hadsereg legnagyobb része ugyanis parasztokból állt - Afrikában és Kisázsiaiban, Hispániában vagy Görögországban harcoltak, gazdaságuk tönkrement, földjeiket pedig megkaparintották a gazdag birtokosok, az *optimáták*. A tönkrement parasztok vagy béresnek mentek, vagy beköltöztek a városokba, és a városi gazdagok alamizsnájából igyekeztek fenntartani magukat. Minél kevesebb lett az országban a szabad paraszt, annál jobban hanyatlott a római állam: hiszen a béres vagy városi szegény ember nem szolgálhatott a hadseregben. Itália sok százezer rabszolgája között pedig csak erős hadsereg tudott fegyelmet tartani, s csak az védhette meg az országot a külső ellenségtől is.

Tiberius Gracchus mindezt világosan látta, és elhatározta, hogy harcolni fog az ország újjáalakításáért. Rómában azonban olyan szokás uralkodott, hogy új törvényjavaslatot csak állami tisztséget viselő férfi nyújthat be. Ennek érdekében Tiberius Gracchus katonai tribunosnak jelöltette magát, és megválasztása esetére megígérte, hogy rendezze a földkérdést. És ez így is történt. Amikor néptribunusszá választották, Tiberius követelte, hogy osszák ki a közföldeket az elszegényedett parasztok között. A rómaiakhoz fordulva így beszélt:

- Itáliában a vadállatok meghúzhatják magukat barlangjaikban, odújaikban, de azoknak az embereknek, akik hazájukért harcolnak, és sokszor elesnek a harcban, levegőn és napfényen kívül semmi egyéb nem jut. Nomádok módjára hajléktalanul kóborolnak mindenfelé, feleségükkel és gyermekeikkel. Amikor a csatatéren arra buzdítják a katonákat, hogy védjék meg az ellenségtől atyáik nyugvóhelyét és szentélyeit, csak ámtíják őket; hiszen a legtöbbjüknek nincs családi oltára, őseinek nincs nyugvóhelye. A más vagyonáért, idegenek fényűző életéért szállnak harcba és halnak meg. Ők a világ urai, mondják róluk, miközben talpalatnyi földet sem mondhatnak magukénak.

Tiberius Gracchus törvényjavaslata nyomán az optimáták által törvénytelenül kisajátított közföldeket visszaadták az államnak. Az állam pedig kiosztotta a föld nélküli vagy kevés földdel rendelkező polgárok között. A földbirtokosok többé nem adhatták el földjeiket, hanem örökségként apáról fiúra kellett hogy szálljanak.

A törvényjavaslatot a nép nagy lelkesedéssel fogadta, de annál inkább felháborította az optimátákat. Elhatározták, hogy meg fogják akadályozni a törvényjavaslat elfogadását, hisz az

gazdagságukat és politikai befolyásukat fenyegeti. Az optimaták koholt vádakot terjesztettek Tiberiusról. Azzal rágalmazták, hogy felforgató szándékkal nyújtotta be törvényjavaslatát, belviszályt szít az országban, csupán azért, hogy ő maga ragadja kezébe a hatalmat. Tiberius tekintélye azonban akkor már igen nagy volt, és a nép teljesen megbízott néptribunusában. A rágalmakkal a tömegek mit sem törődtek.

Tiberius ellenfelei azonban nem nyughattak. Más eszközökhöz folyamodtak, hogy a szemükben oly gyűlöletes törvényt ne szavazzák meg. Az optimaták rávették Marcus Octaviust, a másik néptribunust, aki gazdag földbirtokos volt, hogy emeljen vétót Tiberius törvényjavaslata ellen: a néptribunusoknak ugyanis vétójoguk volt, és a többség nem vihette keresztül akaratát, ha csak egyetlen néptribunus is ellenezte a javaslatot. Tiberius felháborodott: Octavius a barátja volt, bizalmas híve, józan gondolkodású, derék fiatalember, és most szembeszállt a törvényjavaslattal, amelyet úgy várt a nép, amelyre oly nagy szüksége volt a köztársaságnak. Arra gondolt, hogy Octavius talán a saját földjét félti. Felajánlotta tehát, hogy saját vagyonából kárpótolja, ha nem ellenzi a javaslatot. Octavius ehhez nem járult hozzá. Erre Tiberius, ugyancsak vétójogával élve, megakadályozta minden állami hivatal működését mindaddig, amíg törvényjavaslatát szavazásra nem bocsátják a népgyűlésen. Az állami hivatalnokok, a *magistratusok* abbahagyták a munkát, lepecsételték a Saturnus-templomot, ahol az államvagyonot őrizték, hogy a quaestorok ne vihessenek el pénzt, és így a kifizetések megszűnjenek.

Tiberius intézkedései elleni tiltakozás jeléül az optimaták gyászruhában jelentek meg Róma utcáin, sérelmüket fitogtatva városszerte. A reform legádázabb ellenzői pedig szövetkeztek Tiberius ellen, és merényletet készítettek elő. De semmiféle fenyegetés sem bírta Tiberiust meghátrálásra: követelte, hogy a nép színe előtt vitassák meg az adott helyzetet.

És eljött a népgyűlés napja. Róma központi terén, a Forumon több ezer ember gyűlt össze a tribunusi emelvény körül. Az emberek köszöntötték Tiberiust, és bátorították. De hirtelen felháborodott, haragos kiáltások hallatszottak a téren. Az optimaták, a gazdagok eltűntették a szavazóurnákat, hogy megakadályozzák a szavazást. A feldühödött tömeg legszívesebben azonnal leszámolt volna gyűlölt ellenségével, de az emelvényen tartózkodó Tiberius előtt megjelent két volt consul, Manlius és Fulvius, térdre estek előtte, úgy könyörögtek, álljon el szándékától, mentse meg az országot a vérontástól, ne tartson népgyűlést, hanem forduljon a szenátushoz, hiszen ott ülnek az ország legbecsületesebb és legbölcsebb emberei. Döntsék el ők, mi legyen a teendő. Tiberius hosszas rábeszélésre engedett a kérésnek, de amikor a szenátus tagjai nem támogatták a javaslatot, Tiberius ismét összehívta a népgyűlést.

- Római polgárok! - fordult a tömeghez. - A tribunusok, akiket oly nagy hatalommal ruháztatok fel, hogy bármelyikük egyetlen szava megállíthatja az ország életét, nem tudnak megegyezésre jutni. Ezért azt javaslom, hogy a ti akaratotok döntse el, kettőnk közül melyik mondjon le tisztségéről.

Ezzel ellenfeléhez fordult, és így szólt hozzá:

- Octavius! Kérdezd meg Róma polgárait! Ha a nép engem foszt meg tribunusi tisztségemtől, én nyomban elmegyek innen, és egyszerű polgárként élem tovább az életem. Esküszöm neked, Octavius, ha a nép beléd helyezi bizalmát, engem sohasem találhatsz meg ellenségeid táborában.

Octavius azonban mélyen hallgatott. Megértette, hogy a nép semmi áron sem fosztja meg Tiberiust néptribunusi tisztségétől. Tiberius ekkor ismét megszólalt.

- A néptribunus személye - fordult az elcsendesedett tömeghez - szent és sérthetetlen, mert a népnek szenteli életét, és az a hivatása, hogy a nép érdekeit védelmezze. De ha a tribunus

elfordul a néptől, és bajt okoz neki, ha csökkenti hatalmát, és gátolja szabadságát, az ilyen tribunus maga fosztja meg önmagát hivatalától, mivel nem teljesíti kötelességét. Ha egy tribunus lerombolná a Capitoliumot, vagy felgyújtaná a fegyverraktárat - folytatta Tiberius -, rossz tribunus volna; de az, aki megdönti a demokráciát - már nem tribunus többé. Kérlek benneteket, döntsétek el, maradhat-e tribunus Marcus Octavius, ha megakadályozza a törvényjavaslat elfogadását, amely a római népnek otthont, kenyeret és munkát biztosít!

Megkezdődött a szavazás. Harmincöt tribus közül tizenhét már leadta szavazatát, hogy távolítsák el Octaviust a néptribunusi tisztségből. Tiberius azonban félbeszakította a szavazást. Barátságosan karon fogta Octaviust, és így szólt:

- Én Octaviusom! Vond vissza ellenvetésedet. Ezt kívánja a nép, a sokat szenvedett, nyomorgó nép. Nézz körül, milyen reménykedve figyelnek rád az itt álló polgárok, és gondoldj arra, milyen megvetés és gyűlölet vesz körül, ha visszaélsz azoknak a bizalmával, akik egykor megválasztottak. Ne hozz szégyent becsületes nevedre!

Octavius csak hallgatott. Szeme megtelt könnyel. Már-már úgy látszott, hogy megfogadja barátja tanácsát, hallgat lelkiismerete szavára, meghajlik a nép akarata előtt. Ekkor azonban felnézett, és megpillantotta a közelében gyülekező arisztokratákat, gyászruhájukat és vára-kozásteli arcukat. Mintha álmából riadt volna, kihúzta kezét Tiberiuséból, szemébe nézett és felkiáltott: - Nem!

A gazdagok érdeke fontosabb volt neki, mint a nép java.

Tiberius felszólította a tribusokat, hogy folytassák a szavazást. Octaviust leszavazták. Tiberius parancsot adott, hogy vezessék el a szószékről. A felbőszült tömeg rátámadt Octaviusra. Nagy kavarodás támadt a védelmére siető arisztokraták és a nép között. A gazdagoknak végül is sikerült szabad utat biztosítani neki. Hűséges szolgája azonban, aki fedezte Octavius szégyenletes szökését, nem menekülhetett.

Octavius eltávolítása után a másik tribunusi méltóságra Tiberius védencét, Muciust választották meg. Az akadályt elhárították, és Tiberius földtörvényjavaslatát megszavazták. Háromtagú bizottságot választottak a föld felmérésére és kiosztására: Tiberiust, apósát, Appius Claudius és öccsét, Caius Gracchust. Az, hogy a bizottság tagjai valamennyien egy családból kerültek ki, egyáltalán nem zavarta a polgárokat: sőt biztosítékát látták a sikeres munkának. A szenátus azonban minden úton-módon akadályozta Tiberius munkáját. Nem adtak neki államköltségen földosztáshoz szükséges sátrakat, holott mások sokkal kevésbé fontos munkához minden nehézség nélkül megkapták; ezenkívül igen alacsony napidíjat állapítottak meg a bizottság tagjainak.

Ellenségei összeesküvést szőttek Tiberius és hívei ellen. Az egyik barátja hirtelen meghalt. Amikor a holttestet szokás szerint felfektették a máglyára, a halott bőre megrepedt, és annyi váladék jött ki belőle, hogy eloltotta a máglya lángját. Felmerült a gyanú, hogy mérgezés okozta a halált. Tiberiust is állandó veszély fenyegette, végül aztán gyászruhába öltözve, feleségével és gyermekeivel együtt kiment a Forumra, hogy a néphez fordulva kérjen védelmet maga és családja számára.

Ezalatt Tiberius ellenfelei újabb okot találtak a tribunus elleni támadásra. Meghalt Attalosz Philométór, az egyik kisázsiai ország, Pergamon királya. A királyi futár elhozta Attalosz végrendeletét Rómába, mely szerint az elhunyt király a római népre hagyta minden vagyonát. Tiberius törvényjavaslatot terjesztett elő, mely szerint a pergamoni király vagyonát azok között kell szétosztani, akik az új törvény alapján földhöz jutottak, hogy felszerelést vásárolhassanak, és megkezdjék a munkát. Tiberius ezzel hangsúlyozni akarta, hogy ezt a kérdést, anélkül, hogy megvitatná a szenátusban, magával a néppel akarja megoldani. Ez az intézkedés

rendkívüli módon felháborította a szenátorokat: hisz abban reménykedtek, hogy a mérhetetlen kincset ők fogják megkaparintani. Ismét rágalmak tömegét zúdították Tiberiusra. Quintus Pompeius, az egyik szenátor kijelentette:

- Én Tiberius szomszédságában lakom, és tudom, hogy a királyi futár magával hozta Rómába és Tiberiusnak átadta a pergamoni király koronáját és bíborpalástját. Ebből is világosan kiderül, hogy Tiberius Gracchus király akar lenni Rómában, és meg akarja dönteni a köztársaságot.

Utána Quintus Metellus szólalt fel:

- Amikor Tiberius apja censorsága idején hazafelé tartott vacsora után, a polgárok eloltották házaikban a lámpát, nehogy a censor azt higgye róluk, hogy lakomáznak vagy dorbézolnak. Milyen más most a helyzet! Tiberius fiának bezzeg megvilágítják az útját, ha éjszaka tér haza. És kicsodák? Mindenféle sötét alak és elkeseredett mihaszna!

Így próbálták csökkenteni Tiberius népszerűségét azok, akiknek ellenére volt, hogy a tribunus védi a nép érdekeit, és semmibe veszi az arisztokraták és a gazdagok véleményét. Az ellenség azonban nemcsak fecsegett és rágalmazott: fenyegetőzött is, noha a néptribunus személyének sérthetlenségét a törvény védte. Tiberius kérésére éjszakánként fegyveres őrköt állítottak háza védelmére.

Az optimáták türelmetlenül várták, hogy leteljék Tiberius Gracchus tribunusi megbízatásának az ideje. Remélték, hogy akkor könnyen elbánnak majd vele, és ami a legfontosabb, visszavonhatják a földtörvényt. Hogy az ügy, amelyet elkezdett, ne vesszen kárba, Tiberius úgy döntött, hogy másodszor is jelölteti magát a néptribunusi választáson. Ezzel megszegte azt az ősi szokást, amely szerint tilos ugyanazt a személyt kétszer egymás után néptribunusszá választani. Ezt használták fel az optimáták, és megvádolták Tiberiust, hogy államesélyre törekszik. Elterjesztették, hogy rengeteg rossz előjel mutatkozott, melyek bizonyára Tiberius pusztulását jósolták meg. Megjelent házában - mondták - az az ember, aki a jósláshoz szükséges csirkéket hozta, eleséget hintett eléjük, de a csirkék nem jöttek elő, egy kivételével. Nem jöttek elő még akkor sem, amikor a ketrecet az ember jó erősen megrázta, s még az az egy sem nyúlt az eleséghez, megrázta bal szárnyát, lábát kinyújtotta, és visszaszaladt a ketrecbe.

Ez az eset Tiberiust egy korábbi baljóslatú előjelre emlékeztette: pompás művű harci sisakjába, melyet csatában szokott hordani, egyszer észrevétlenül kígyók másztak bele, és ott kiköltötték tojásaikat. A csirkékkel történt eset ezért Tiberiust még inkább nyugtalanította. A választás reggelén azonban mégis elindult hazulról. Amikor ki akart lépni az ajtón, megbotlott a küszöbön, elesett, a lába nagyujján behasadt a körme, és a vér kiserkent a saruján át. Alig tett néhány lépést, amikor észrevette, hogy háza tetején két holló háborúskodik egymással. A verekedés következtében egy kődarab legurult a háztetőről, és egyenest Tiberius lábára esett. Tiberius kísérői meghökkentek, és azt tanácsolták, hogy ne folytassa útját, térjen haza. De Tiberius tanítómestere, Blossziosz filozófus, aki szintén a kíséretében volt, így szólt:

- Nagy szégyen és kishitűség volna, ha te, Tiberius, Sempronius Gracchus fia és Scipio Africanus unokája, a római nép vezére, megijednél a hollóktól, és nem tennél eleget polgártársaid hívásának! Hát ellenségeid mit szólnának? Természetesen azt hihetnék, hogy a tribunus inkább törődik az előjelekkel, mint a nép óhajával.

Ugyanakkor több barátja futva érkezett a Capitoliumról, és sürgette, hogy menjen minél előbb, mert ügyük jól áll.

Tiberius folytatta útját.

Eleinte a legnagyobb rendben ment minden. A nép lelkes kiáltásokkal köszöntötte a tribunust. Ekkor azonban Fulvius Flaccus szenátor, Tiberius egyik párthíve utat tört magának a tömegben, a szószerk felé tartott, és elmondta, hogy a szenátorok közül sokan le akarnak számolni Tiberius Gracchusszal és párthíveivel, és már sok szolgájukat felfegyverezték e célból. Tiberius emberei, hallva a fenyegető veszélyről, magukra szíjazták togájukat, eltörték a lictorok lándzsáit, melyekkel a tömeget szokták viaszorítani, szétszorták a lándzsadarakokat, hogy ezekkel védekezzenek majd a támadók ellen. A hátrébb állók nem tudták, miről van szó, miért a nagy zűrzavar, hiszen nem hallották Fulvius szavait. Tiberius ekkor, mivel nem remélte, hogy hangját meghallhatják, a fejére mutatott, e mozdulattal akarva jelezni, hogy az életét veszély fenyegeti. Az ellenpárt emberei a maguk módján magyarázták Tiberius mozdulatait, és a szenátusba rohantak, ahol így kiáltottak:

- Tiberius király akar lenni, a fejére mutatott, koronát követel magának!

Legádázabb ellenfele, Nasica követelte a consulától, hogy pusztítsa el azonnal Tiberiust. A consul ellenkezett:

- Nem vagyok híve az erőszaknak, és nem vagyok hajlandó bárkit is a polgárok közül bírósági ítélet nélkül kivégeztetni. De ha a nép Tiberius kívánságára valami törvényellenes határozatot hoz, azt nem hagyom jóvá.

A consul nyugodt hangja még inkább felbőszítette Nasica híveit. Ő pedig helyéről felugorva így kiáltott:

- Mit kell hallanom? Az állam legfőbb tisztviselője, még a consul is elárulta a köztársaságot? Majd én megvédem a törvényeket! Most megyek, és aki egyetért velem, kövessen!

Ezzel a kijáráshoz rohant. Sok szenátor követte. Husángokkal, kövekkel, a szétvert padok lábaival felfegyverzett tömeg a Forumra rohant, ahol még folyt a népgyűlés. Tiberiusnak nem sok híve tartózkodott a téren. A parasztok, akik földjükért hálával tartoztak Tiberiusnak, nem jöhettek el, mert épp akkor folyt az aratás. A városi szegény nép közül sokan lekötölezettjei voltak az arisztokratáknak, az ő kegyelemkenyerükön éltek.

A szenátorok emberei a husángokkal, furkósbotokkal és asztallábakkal rárohantak Tiberiusra, de előbb szétverték azokat, akik Tiberius védelmére keltek, és többeket megöltek közülük; futásnak eredt maga Tiberius is. Valaki elkapta a togáját, ő azonban veszni hagyta, és egy szál tunicában futott tovább, de megbotlott, és rázuhant azokra, akik körülötte elestek. Amikor talpra akart állni, mindenki állítása szerint először egyik tribunustársa, Publius Satureius sújtott le rá egy padlábbal, a második ütést Lucius Rufus tulajdonította magának, aki ezzel úgy kérkedett, mintha valami dicső tettet hajtott volna végre. Háromszáznál is többen haltak meg; valamennyiük halálát botütés vagy kődobás okozta, fegyverrel senkit sem öltek meg.

Tiberius híveit még hosszú ideig üldözték: bírósági tárgyalás nélkül kivégeztek vagy száműztek embereket. Még holttestüket is meggyalázták. Tiberius öccse, Caius engedélyt kért, hogy szerencsétlen bátyját eltemethesse, de a szenátus elutasította kérését. Tiberius Gracchus holttestét a folyóba dobták.

Tiberius hívei közül elfogták Blossziosz filozófust is, a consulok elé vitték, és kihallgatták a történetekről; ő beismerte, hogy Tiberius parancsára bármit kész lett volna megtenni. Nasica ekkor azt kérdezte tőle:

- És ha Tiberius azt parancsolja, hogy gyűjtsd fel a Capitoliumot?

Blossziosz így felelt:

- Tiberius ilyent nem parancsolhatott, de ha ezt parancsolta volna is, kötelességem lett volna megtenni, mert Tiberius csak olyant parancsolhatott, ami a nép érdekét szolgálta.

A Tiberius elleni összeesküvés csak növelte a gazdagok gyűlöletét a reformok iránt, melyek könnyítettek a nép helyzetén, és korlátot szabtak a gazdagok önkényének. A szenátus azonban félt a nép haragjától, és nem merte elzavarni a földosztó bizottságot. Sőt Tiberius egyik párthívét küldte a bizottságba.

A nép megőrizte hős tribunusának emlékét, s nem bocsátott meg ellenfeleinek. Nasica pedig - Tiberius meggyilkolásának elindítója -, annak ellenére, hogy ő töltötte be a pontifex maximus hivatalát, kénytelen volt elhagyni Rómát, mert szemébe mondták, hogy ő a gyilkos. Nasica meghalt a száműzetésben. Még Scipio Aemilianustól is elfordultak, noha nagyon népszerű és köztiszteletben álló férfiú volt, de amikor meghallotta, hogy Tiberius Gracchust megölték, egy homéroszi verssort idézett:

*Bárcsak más is ekképp pusztulna, ki így cselekednék!*²⁰

Ilyen volt Tiberius Gracchus, a római nép dicső fiának rövid, de nagyszerű élete.

²⁰ Devecseri Gábor fordítása

CAIUS GRACCHUS

Tiberius Gracchus mindössze harmincéves volt, amikor a felbőszült arisztokraták megölték. Kilenc évvel fiatalabb öccse is nagyszerű nevelést kapott, és eszével, műveltségével kitűnt társai közül. Caius is jó szónok volt, de ezen a téren némileg különbözött a bátyjától. Tiberius beszéd közben nyugodtan, egy helyben maradt a szónoki emelvényen, Caius viszont fel-alá járkált, gesztikulált, időnként még a togáját is ledobta a válláról. Tiberius beszédei megmozgatták a szíveket, együttérzést ébresztettek, Caius lángoló, szenvedélyes szavai viszont tűzbe hozták a népet. Caius robbanékony természetű volt, és beszéd közben néha annyira elragadtatta magát, hogy hangját felemelve sokszor gorombaságokat mondott, és rendkívül durva kifejezéseket használt. Caius tudott erről a hibájáról, és úgy védekezett ellene, hogy Licinius nevű rabszolgáját maga mögé állította, hogy az figyelje ura beszédét. Megparancsolta, ha észreveszi, hogy őt indulata magával ragadja, fújjon bele az erre a célra elkészített szerkezetbe, mely különleges hangot hallat. Caius ilyenkor erőt vett magán, és nyugodtabban beszélt tovább. A két testvér különböző természete azonban egyvalamiben megegyezett: mind a ketten forrón szerették népüket, és önfeláldozóan harcoltak jogaikért.

Tiberius halála után Caius egy ideig távol tartotta magát a közélettől. Nem jelent meg a népgyűlésen, csendes, visszavonult életet élt, mint aki a jövőben is távol akarja magát tartani a közügyektől; már-már úgy látszott, nem foglalkozik többé politikával. Azt beszélik, hogy ezekben az években sokat tanult, fejlesztette szónoki képességét, s készült jövőre hivatására.

Az első védőbeszéd, amelyet a bíróság előtt Vettius nevű barátja ügyében mondott, magával ragadta a hallgatóságot, és megalapozta jó hírét, úgyhogy egyszeriben Róma legkiválóbb szónokának tartották.

Róma gazdag polgárai, amikor hallottak Caius Gracchus kiváló szónoki képességéről, azonnal megértették, hogy veszély fenyegeti őket, ha Caius a bátyja nyomdokain halad, és hozzá hasonlóan ő is a néptömegek jogaiért száll síkra. Elhatározták tehát, latba vetik minden erejüket, nehogy Caius Gracchust néptribunusszá válasszák. Éppen ezért fogadták lelkes örömmel Caius quaestori kinevezését Szardíniába. Ő maga is szívesen indult útnak: kedvelte a harcot, a katonai dicsőség legalább úgy vonzotta a tehetséges fiatalembert, mint a szónoki hírnév.

A kortársak nagyon csodálkoztak azon, hogy Caiusból, aki fiatalkorában nem foglalkozott politikával, szinte egyik napról a másikra lett kiváló politikus, a római nép odaadó vezetője. Ezzel kapcsolatban sok érdekes dolgot beszéltek róla. Többek között Cicero, a jeles szónok elmondta, hogy Caius el akart hárítani magáról minden közhivatalt, és csendes félrevonultságban szeretett volna élni, de álmában megjelent megölt bátyja, és így szólt hozzá:

- Miért késlekedsz, Caius? Hiszen mi nem hátrálhatunk meg. Neked is ugyanaz a sors rendeltetett, mint nekem! Harcolni a népért, érte élni, és érte halni meg!

Cicero szerint ez a látomás sodorta Caiust a politikai harc mezejére.

Így aztán Caius Gracchus könnyű szívvel és kecsegtető reményekkel indult el Szardíniába, és ezek a remények az első időkben teljesültek is. Rövidesen kitűnt a többi nemesi ifjú közül harc közben tanúsított bátorságával, fegyelmezettségével, egyszerű életmódjával, a leigázott népek iránti igazságosságával. Tisztelettel bánt feljebbvalóival, és mindig megfontoltan cselekedett. Ami pedig munkaszeretetét és szerénységét illette, kortársai szerint Caiusnak nem

akadt párja ebben. A fiatal quaestor kiváló tulajdonságai rövidesen meg is hozták gyümölcsüket a római nép javára.

A tél Szardíniában kemény, és ártalmas az egészségre. Amikor beköszöntött a hideg, a consul a helyi lakosságtól követelte, hogy lássák el a római katonákat meleg holmival. A szardíniai városok azonban követeket küldtek Rómába azzal a kéréssel, hogy mentesítést kapjanak a kötelezettség alól. A szenátus eleget tett a követek kérésének. A consul, a Szardíniában tartózkodó római seregek vezére nehéz helyzetbe került: katonái sokat szenvedtek az időjárás viszontagságaitól. Caius erre sorra járta a szardíniai városokat, és meggyőző beszédeivel rábírta a lakosokat, hogy önként ajánljanak fel meleg ruhaneműt a hidegtől szenvedő római katonáknak. Caius népszerűsége nőttön-nőtt, és ez nyugtalanította a szenátust. Ezért, amikor Líbiából követek érkeztek Rómába királyuk ajánlatával, mely szerint a király, Caius Gracchus iránti tiszteletből, ellátja a Szardíniában tartózkodó római consul csapatait ruhával és élelemmel, a szenátorok nyugtalansága felháborodássá változott. A líbiai követeket elzavarták, és úgy határoztak, hogy Szardíniába újabb legiókat küldenek a régiek leváltására, de a consul és Caius Gracchus, a quaestor még maradjanak ott egy ideig.

Amikor Caius ezt megtudta, haragra gerjedt, és hívatlanul Rómába ment. Ez az önkényes lépés nagy elégedetlenséget váltott ki vele szemben a fővárosban, de még a nép is ellene fordult, mondván, hogy a quaestornak nincs joga vezérének előbb elhagyni állomáshelyét. Vádat emeltek ellene. Caius a censoroktól kérte, hogy védekezhessék. Védőbeszéde világos és meggyőző volt, meg is változtatta a hallgatóság véleményét.

- El akartok ítélni a törvény megsértése miatt? - kérdezte Caius. - De miért nem ítéltetek már el előbb? Hiszen a törvény előírása szerinti tíz helyett én már tizenkét évig szolgáltam a hadseregben. Már három teljes éve vagyok quaestor, és a törvény lehetővé teszi számomra, hogy az első év letelte után otthagyjam hivatalomat. Vagy talán azt hiszitek, hogy volt valami hasznom ebből a hosszú szolgálatból? Dehogy! Ennek a háborúnak valamennyi résztvevője közül én vagyok az egyedüli, aki teli erszénnyel indult útnak, és üressel tért onnan vissza, míg a többiek, miután borosedényeiket kiürítették, ezüsttel és arannyal megtöltve hozták haza őket.

Így azután nem sikerült elítélni Caiust, pedig az arisztokraták többször is bíróság elé állították hamis vádak alapján. De ékesszólása és feddhetetlen élete révén mindig sikerült tisztáznia magát. Ellenfelei hiába igyekeztek megakadályozni, hogy felelős állami tisztségbe kerüljön, i. e. 123-ban Caius a néptribunusságra pályázott. A gazdagok egy emberként elleneztek megválasztását, de az ország minden részéből nagy tömegek érkeztek Rómába, hogy az ifjabb Gracchus testvérré szavazzanak. A Campus Martiuson, a Mars-mezőn nem jutott elég hely a szavazóknak, a teret övező házak tetejéről is odahallatszott a választók hangja. Bár az arisztokraták nyomást gyakoroltak a népre, és akadt közülük olyan, aki nem szavazott Caius Gracchusra, mégis őt választották meg néptribunusszá. Annyiban azonban érvényesítették akaratukat, hogy nem az első, hanem a negyedik helyre választották meg.

Röviddel azután, hogy Caius átvette a néptribunusi hivatalát, az első helyre került. Ezt okosságának és ékesszólásának köszönhetette. Amikor különböző alkalmakkor beszédet mondott, mindig emlékeztette a népet bátyja tragikus halálára, és felidézte, milyen kegyetlenül bántak vele gyilkosai - az optimáták.

- Őseink halálra ítélték egykor Caius Veturiust, csak azért, mert ő volt az egyetlen, aki nem tért ki a téren áthaladó tribunus elől. Tiberiust, a bátyámat pedig vadállati módon meggyilkolták a nép szeme láttára. Ellenségei végighurcolták holttestét az egész városban, megtiltották, hogy eltemessék, és a folyóba vetették. És Tiberiusnak hány jó barátját végezték ki bírósági

tárgyalás nélkül! Vajon őseink is így cselekedtek-e? Régen, ha valaki bűnt követett el, küldöncöt küldtek háza elé, aki kürtszóval hívta el a tárgyalásra. És a bíróság addig nem látott munkához, nem hozott ítéletet, amíg a vádlott meg nem jelent!

Caius lángoló beszédei nyomán a népben feléledt bátyja hősi emléke, és ismét rádöbbsent arra, hogyan zsarnokosodik felette a nemesség. Ezért a népgyűlés lelkesen fogadta Caius törvényjavaslatait. Tiberius munkájának folytatóját látták benne.

Elsősorban a magas gabonaárakról hozott törvényt: új gabonatörvénye kedvezményes áron juttatott gabonát a szegényeknek. A földosztó bizottságok ismét működni kezdtek, a földnélküliek földhöz jutottak. Hogy eredményesebben hajthassa végre reformjait, igyekezett maga mellé állítani a lovagokat. Az ő érdekükben hozta meg bírósági reformját. Addig ugyanis csak a szenátus tagjai ítélezhettek peres ügyekben. A lovagok szinte nem is számíthattak arra, hogy a szenátus tagjai közé jussanak, hiszen a szenátorokat nem választották, hanem kinevezték. Rendszerint, ha a szenátorok közül meghalt valaki, a fia lépett a helyébe; tehát néhány nemesi családból kerültek ki nemzedékről nemzedékre az állam vezető emberei. A kereskedelemben meggazdagodott lovagoknak viszont olyan bíróságra volt szükségük, amely az ő érdekeiket is védi. A lovagok kívánságának tett eleget Caius, amikor kibővítette a bíróságot, és törvényével háromszáz lovagot véve fel a háromszáz szenátor mellé, mind a hatszáznak megadta a bíraskodás jogát. De nemcsak a rómaiakra volt gondja Caiusnak, hanem a Róma uralma alatt levő tartományok lakóira is, amikor korlátozta adóterheiket. Különféle törvényjavaslatokat terjesztett elő telepesek kiküldésére, utak és magtárak építésére.

Különösen nagy buzgalmat fejtett ki az útépítésben. Az általa épített utak nyílegyenes vonalban szeltek át a vidéket, az útburkolatot faragott kövekből készítették, alatta keményre döngölt agyag alépitménnyel. A mélyedéseket feltöltötték, a vízmosások és szakadékok felett hidakat építettek. Az úttest magassága mindkét oldalán egyenlő volt. Minden utat mérföldek szerint méretett fel (egy római mérföld kevés híján nyolc stadionnak felel meg), s minden mérföldnyi távolságban egy-egy mérföldkövet állíttatott. Kisebb távolságban más köveket is helyeztetett el az út mindkét oldalán, hogy a lovasok ezekről könnyen és segítség nélkül ülhessenek fel a nyeregbe.

Az emberek szinte elámultak tetterején és szervezőképességén. Mindig ott volt az emberek között, ugyanolyan közvetlenül és barátságosan beszélgetett a kőművessel, a katonával és a földművessel, mint az idegenből jött követel, tudóssal vagy szenátorral.

Caiust olyan népszerűség övezte, hogy másodszor is megválasztották néptribunusszá, bár nem is jelöltette magát. Ebben az időben Caius Gracchus volt Róma legbefolyásosabb embere.

Ellenségei azonban mindent elkövettek, hogy gyengítsék befolyását, és megnyirbálják tekintélyét. Álnok tervet szőttek ellene, a terv végrehajtójául pedig Livius Drusust, Caius egyik néptribunustársát szemelték ki. Drusus gazdag nemesi családból származott, tapasztalt politikus és ragyogó szónok volt. Az ő néptribunusi kötelessége lett volna megvédeni a nép jogait a szenátus igazságtalanságaival szemben, de Drusus engedelmes fegyverré vált az arisztokrácia kezében. Megvalósíthatatlan törvényjavaslatokat terjesztett elő, látszatra sokkal tetszetősebbeket, mint Caius Gracchus.

Caius például két gyarmatváros alapítását javasolta, hogy az igénylők földhöz jussanak, ugyanakkor Drusus, a nép iránti szeretetét hangoztatva, tizenkét gyarmatváros alapításával állt elő, noha ehhez nem állt rendelkezésre megfelelő és elegendő terület. Akkor, amikor Caius nagy nehezen kiharcolta a földhöz juttatottak javára a földjáradék csökkentését, Drusus a szenátussal történt megállapodás szerint a földjáradék teljes eltörlését javasolta. A nemesség hajlandó volt minden engedményre, hogy csökkenthesse Caius befolyását. Drusus minden

beszédében hangsúlyozta, hogy törvényjavaslatait a szenátus teljes támogatásával nyújtja be. Ezzel félrevezette a polgárokat. Arról akarta meggyőzni őket, hogy a szenátust, amely mindig a vagyonosok érdekeit tartotta szem előtt, csak a nép iránti szeretet és gondoskodási vágy vezérli tetteiben. Határtalan álnokságában Drusus még olyan kijelentésektől sem riadt vissza, melyek szerint Caius önző érdekből tartja kezében a különböző ügyek irányítását.

Drusus nemcsak Caius Gracchust, hanem annak barátját, Fulviust is támadta. Fulvius ugyanis Caiusszal együtt irányította a földosztást, de nagyon izgága természetű ember volt, és a szenátus nyíltan gyűlölte, mások pedig azzal gyanúsították, hogy az itáliaiakat titokban párt-ütésre izgatja. Caius vesztét főleg az okozta, hogy a Fulvius elleni gyűlöletnek esett áldozatul. Amikor az ifjabb Scipio Africanus hirtelen meghalt, és a holttesten ütések és erőszakoskodások nyomait találták, a gyanú Fulviusra terelődött, aki Scipiónak ellensége volt, és halála napján is szidalmazta a szószeikről; de némiképpen Caiusra is rávetődött a gyanú. Ennek a szörnyű büntetnek az ügyében, amelyet a legelső és legnagyobb római ellen követtek el, nem indítottak bírósági eljárást, sőt még vizsgálatot sem tartottak. Ezt a nép megakadályozta, mert attól félt, hogy a perbe esetleg Caius is belebonyolódik, ha a bírósági vizsgálat során gyilkosság vádját emelik ellene.

Rómában elhatározták, hogy ismét felépítik a lerombolt Karthágót. A néptribunusok sors-húzással döntötték el, melyikük menjen Afrikába. A sorshúzás Caiusra esett, aki rövidesen át is hajózott a tengeren. Nem sokkal odaérkezése után rossz híreket hoztak Rómába Afrikából.

- Polgártársak! - mondta a hírnök. - Új gyarmatvárosotokat nagy veszély fenyegeti. A veszedelmet Caius tévedése hozza ránk. Megátkozott helyen szántatta fel az újonnan alapított gyarmatváros földjét, hisz Junonia helyén állt egykor Karthágó is, mely annyi bajt és veszedelmet hozott Rómára. Az istenek megharagudtak rátok. Amikor ki akartuk tűzni a római zászlót a jövő város helyén, nagy vihar kerekedett, és a szél cafatokra szaggatta a zászlót, majd lesodorta az oltárról az áldozati állatok húsát, és szétszórta a szennyes földön.

A rémült hallgatóság csak szörnyülködött, miközben a hírnök így folytatta:

- Sokáig fáradoztunk azon, hogy lerakjuk a város körül a jelzőcölöpöket. Másnap azonban, amikor ránk köszöntött a reggel, egyetlenegy határjelző sem volt a helyén! Hová lettek a cölöpök? Éjszaka egy farkascorda rontott a cölöpökre, kitepték és messzire vitték azokat. Szemük csak úgy villogott a sötétben. Azután az ordasok eltűntek. Bizonyára az istenek küldték a farkasokat, hogy csodát tegyenek.

A rómaiak babonás rémülete ellenére Caius a tőle megszokott eréllyel és nekibuzdulással folytatta városalapító munkáját. Hetven nap alatt mindent elintézett és elrendezett, majd visszatért Rómába, mert olyan értesüléseket szerzett, hogy Drusus folytatja ármánykodásait.

Caiusnak és híveinek helyzetét az is nehezítette, hogy legádázabb ellensége és reformjainak legvadabb ellenzője, Lucius Opimius pályázott a consulságra. Ezek az események is arra késztették Caiust, hogy elhagyja Afrikát, és visszatérjen Rómába: meg kellett védenie Fulviust, és megakadályoznia Opimius consullá választását.

Rómába történt hazatérése után Caius elköltözött a város arisztokratanegyedéből, a Palatinus dombról a Forumtól délre, az egyszerű, szegény emberek lakta városnegyedbe, mert közelebb akart lenni a néphez, melynek többsége most is szerette és tisztelte.

Caius új törvényjavaslatot szándékozott benyújtani: római polgárjogot akart adni minden itáliainak. Itália lakói ugyanis ez ideig „szövetségeseknek”, „a római nép barátainak” számítottak csupán, de polgárjuk nem volt. (Néhány ókori szerző azt bizonyítja, hogy Caius

Gracchus nem minden itáliainak akart polgárjogot biztosítani, csupán Latium lakóinak, a latinoknak. Róma, a főváros ugyanis Latium területén épült.)

Amikor Itália különböző részein tudomást szereztek Caius törvényjavaslatáról, a lakosság Rómába tódult, hogy támogassa jótevőjét. A polgárjog ugyanis azt jelentette, hogy ők is kaphatnak az államtól földet, akárcsak a római szegények.

A törvényjavaslatot Caius ellenségei ismét felhasználták ellene. Fannius consul egyik beszédében ugyanis ráijesztett a rómaiakra, mondván, hogy az új római polgárok, azaz az itáliaiak csorbítani fogják az ő kiváltságait és régi jogait.

- Talán azt hiszitek - kérdezte egy népgyűlésen Fannius -, hogy ha az itáliaiak elnyerik a római polgárjogot, akkor is itt fogtok helyet foglalni a népgyűlésen, mint ahogy most itt vagytok előttem? Vagy talán azt reméletek, hogy a cirkuszi játékokon és az amfiteátrumban elfoglalhatjátok régi helyeteket? Hát nem értitek, hogy a jövevények előzönlík majd városunkat, és nektek ezentúl sehol se marad hely?

A rómaiak valóban féltették régi kiváltságait és jogait, Fannius pedig kihasználva felzúdulásukat, javaslatot terjesztett elő: ne engedjék be Rómába az itáliaiakat, azokat pedig, akik már beköltöztek a fővárosba, utasítsák ki onnan. Ez az intézkedés megnehezítette volna Caius helyzetét, hiszen éppen az itáliaiaktól várhatta a legnagyobb támogatást. Éppen ezért kiáltványt tett közzé, melyben ellenezte a consul intézkedéseit, és segítséget ígért azoknak az itáliaiaknak, akiket kiutasítottak a városból.

Egyszer séta közben Caius kiáltást hallott. A hang irányába nézett, és látta, hogy a consul lictorai megragadják egyik párthívét, egy itáliait. Caius személyesen ismerte az elfogottat, de a lictorok arckifejezéséből megértette, hogy parancsszavának nem engedelmeskednének, ha meg erőszakkal kényszerítené őket, ez csak idő előtti összeütközéshez vezetne. Ezt pedig Caius szerette volna egyelőre elkerülni. Így azután nem tudta ígéretét betartani, hogy megvédi az itáliaiakat. Caius érezte, hogy a nép nem lesz hajlandó kiváltságait és jogait bárkivel is megosztani, javaslatai csak eltávolíthatják tőle az egyszerű rómaiak nagy részét.

Véletlenül ugyanekkor rossz viszonyban volt tribunustársaival is a következő okból: a nép gladiátorjátékok nézésére készülődött a Forumon, és ezt megelőzőleg a hivatalnokok közül többen üléseket készítettek, amelyeket pénzért bérbe adtak. Caius elrendelte, hogy hordják el az ülőhelyeket, hogy a szegények ingyen nézhessék végig a játékokat; de mert rendelkezésével senki nem törődött, Caius megvárta a játékokat megelőző éjszakát, magához vette azokat a mesterembereket, akikkel közmunkákat végeztetett, és mikorra kivilágosodott, a helyet szabaddá tette a szegények számára. A nép ezt férfias cselekedetnek tartotta, de Caius maga ellen ingerelte hivatalnoktársait, s amit tett, arcátlan erőszakoskodásnak tekintették. Úgy látszik, emiatt esett el harmadízben a néptribunusságtól. Azt beszélik, hogy most is ő kapta a legtöbb szavazatot, de a tribunusok csaláshoz folyamodtak, és meghamisították az eredményt. Ő azonban nem esett kétségbe.

Caius legfőbb ellenségét, Opimiust választották consullá. A gazdagok most támadásba mentek át: követelésükre számos törvényt, melyeket Caius harcolt ki a nép érdekében, megváltoztattak, visszavontak.

A Caius alapította gyarmatvárosba, Junoniába bizottságot küldött ki a szenátus, amely felülvizsgálta Caius ottani tevékenységét, és aljas módon minden ürügyet felhasznált arra, hogy Caiust megvádolhassa. Vajon miért üldözték az optimáták a volt néptribunust? Azért, mert a nép elégedetlenkedett, hogy nem ő lett a néptribunus. Caius hívei arra buzdították vezéruket, hogy még erélyesebb eszközökkel folytassa a harcot a gazdagok ellen. Azt beszélik, hogy Caius anyja, Cornelia is harcra buzdította fiát: aratómunkásnak beöltöztetett harcosokat

küldött Rómába, hogy a döntő pillanatban keljenek fia védelmére. Caius párthívei és az arisztokraták között erősen kiéleződött az ellentét: bármely pillanatban kirobbanhatott köztük az összecsapás. S ez nem váratott magára sokáig.

Egy alkalommal, amikor a consul éppen áldozatot mutatott be, egyik lictora, Quintus Antyllus rákiáltott Caius néhány arra haladó barátjára:

- Hé, ti! Mihaszna polgárok! Engedjete utat a rendes embereknek!

Ez a gorombaság úgy felháborította Caius embereit, hogy Antyllust ott nyomban megölték. Amikor Caius meghallotta, mi történt, kétségbeesetten felkiáltott:

- Mit tettetek, ti ostobák?! Hát nem értitek, hogy ellenségeink lesik-várják az alkalmat, hogy belénk köthessenek? Most jó ürügy nekik Antyllus halála, hogy ránk támadhassanak.

Valóban így történt, ahogy Caius előre megmondta. Alighogy bejárta a várost Antyllus halálának a híre, az utcában fegyveresek kezdtek gyülekezni. Egy hirtelen, hatalmas zápor azonban hazakergette őket.

Másnap a consul az egyik épületben tanácskozásra hívta össze a szenátorokat. Eközben zokogó, jajveszékélő emberek jelentek meg az épület előtt, hordágyon magukkal hozva Antyllus holttestét. A hordágyat letették a szenátus ülésterme előtt. A szenátorok meghallották a sírást és kiáltozást, kimentek az utcára, Opimius pedig, mintha mit sem tudna a történetekről, megkérdezte a jajongóktól:

- Mi történt, polgártársak? Miért öltöttetek gyászruhát? Mit jelent ez a zokogás?

- Hallatlan gabszág történt! Quintus Antyllust, ezt a derék férfit tegnap megölte egy gazember Fulvius és Caius hívei közül - válaszolták a hordágyat vivők.

Színlelt kétségbeesésük, hangos zokogásuk, Opimius tettett csodálkozása és felháborodása szembe kellett volna hogy állítsa a rómaiakat Caiusszal és híveivel, bosszúra kellett volna, hogy szólítsa az embereket. Mégsem ez történt. Nagyon sokan kiálltak Caius Gracchus mellett.

A szenátorok kimentek a Forumra. Közben a hordágyat, mint egy ravatalt, felállították a Forumon, a tömeg sorai között, és a szenátorok szörnyülködve átkozódtak a förtelmes gaztett elkövetése miatt.

A nép azonban másképp gondolkozott.

- Hát akkor hol volt az igazságszolgáltatás, amikor Tiberius Gracchust meggyilkolták? És akkor hol voltak a szenátorok, amikor az ő holttestét végighurcolták a városon? - kérdezték felháborodottan.

- Pedig Tiberius néptribunus volt, és holttestét a folyóba dobták! - mondták mások.

Az emberek jól tudták, hogy Antyllus lictor maga okozta halálát, és most mégis ezt használják fel ürügyként, hogy vesztét okozzák a nép utolsó védelmezőjének. Látták, hogy megindult a nyílt harc Caius ellen. A szenátorok eközben rendkívüli intézkedéseket hoztak. Opimius dictatori teljhatalommal ruházták fel. Az új dictator megparancsolta a szenátoroknak és a lovagoknak, hogy teljes fegyverzetben, fegyveres szolgálk kíséretében jelenjenek meg a Forumon. Fulvius is megtette az ellenintézkedéseket, és egész tömegeket gyűjtött maga köré.

Caiust elrémítették az események, és nagyon szomorú volt. Megállt apja szobra előtt, sokáig nézte szótlanul, szemében könnyek ültek, majd sóhajtva továbbment. Az embereket, akik látták a jelenetet, mélyen megrendítette vezérük bánata, szidták önmagukat, amiért cserbenhagyták Caiust. Óriás tömeg kísérte hazáig, és egész éjszaka örök álltak a háza előtt.

Csöndben, nem úgy, mint Fulvius párthívei, akik lármásan, hangos kiáltozás közben iszogattak, és dicsekedve emlegették, mire készülnek; Fulvius volt az első, aki részegre itta le magát, és korához nem illő módon beszélt. Caius párthívei azonban, mintha érezték volna a haza közös vesztét, csendben maradtak, a történendőkre gondoltak, és egymást felváltva őrt álltak, vagy pihenni tértek.

Fulviust kora reggel csak nehezen tudták részeg álmából felkelteni, majd mindnyájan felfegyverkeztek azokból a zsákmányolt fegyverekből, amelyeket Fulvius a gallokon aratott győzelme után szerzett mint consul. Hangos fenyegetések közben elhagyták a házat, és felmentek az Aventinus dombra. Caius nem akart fegyvert vinni magával, hanem mintha a Forumra menne, togát öltött, s csak egy puszta tört tette az övébe. Amikor már a ház küszöbét készült átlépni, felesége térdre esett előtte, egyik karjával átölelte, másikban kisfiukat tartotta, és így szólt hozzá:

- Nem a szószerkekre küldelek, Caius, mint a nép vezérét és törvényhozóját. Nem dicső hadjáratba indulsz, ahol a halál dicsőség, és a hős özvegyének nemcsak könnyeket okoz, hanem arra is jogot ad neki, hogy méltósággal viselje gyászát. Te most Tiberius gyilkosai elé veted magad, és nemes dolgot cselekszel, amikor fegyvertelenül mégis eléjük, hogy inkább elszenvedd, mint te kövesd el a gonoszt, bár halálod nem lesz a haza közös üdvére. A gonoszok ügye máris győzedelmeskedett, erőszak és a kard éle szolgálatat igazságot vitás ügyekben. Ha bátyád harc közben esett volna el, holttestét a fegyverszünet után átadták volna. Én pedig, akárcsak Tiberius hitvese, a folyónak vagy a tengernek könyöröghetek, hogy adja ki nekem a holttestedet. Hát hihetünk-e az embereknek Tiberius halála után? Van-e olyan törvény, amely megfékezi a gyilkosokat?

Caiust azonban nem tartották vissza felesége könnyei és könyörgő szavai. Szótlanul kibontakozott az asszony öleléséből, kilépett a házból, és barátai kíséretében elindult az Aventinusra.

Amikor valamennyien együtt voltak, Fulvius Caius tanácsára elküldte a Forumra kisebbik fiát, kezében a hírnöki pálcával, hogy megbeszéléseket folytasson. A fiú tisztelettel odafordult Opimiushoz és a szenátorokhoz, és közölte, milyen feltételek mellett juthatnának békés meg egyezésre. A szenátorok többsége nem ellenezte a béketárgyalást. Természetesen a remekül felfegyverzett szenátorok és lovagok, a zsoldosok és rabszolgák százai könnyen elbántak volna Caiusszal és híveivel, de senki sem felejtette el, milyen gyűlölet vette körül annak idején Tiberius gyilkosait.

Opimius azonban durva szavakkal illette a hírnököt:

- Nem vagyok hajlandó egy kölyök útján tárgyalni a bűnösökkel! Jöjjön ide személyesen Caius és Fulvius, álljanak bíróság elé, mint a vétkesek szoktak, és tisztelettel kérjenek kegyelmet a szenátustól. A hírnök pedig csak akkor jöjjön vissza, ha Caius és Fulvius elfogadja feltételeimet.

Caius, meghallva Opimius üzenetét, maga akart a Forumra menni, hogy meggyőzze a consult és a szenátorokat, milyen súlyos bűn volna az újabb vérontás. Fulvius azonban ismét a fiát küldte a consulhoz. Opimius most megparancsolta, hogy fogják el a fiút, ő maga pedig fegyvereseivel elindult az Aventinusra. Opimius zsoldosai, a krétai íjászok már messziről nyilazni kezdtek. Caius körül pánik támadt, harcostársai és barátai sorra összeestek, Fulvius és nagyobbik fia elmenekült egy régi fürdő romjai mögé, de rájuk találtak, és megölték őket. Caius azonban nem akart harcolni, nem akart fegyvert fogni honfitársaira. Bemenekült Diana templomába azzal a szándékkal, hogy végez magával. Két leghűségesebb barátja - Pomponius és Licinius - azonban megakadályozta e tettének elkövetésében; elvették kardját, és biztatták,

hogy a futásban keressen menedéket. Caius ekkor térdre borult, karját kitérte az istennő szobra felé, és keserűen felkiáltott:

- Az istenek bosszúja sújtson le a római népre hálátlanságáért! Az olyan nép, amely nehéz óráiban elhagyja vezérét, örök rabságra méltó, hiszen a háborúban is csak a gyáva jut az ellenség kezére, míg a bátor hősként hal meg!

Barátai végül mégis rávették a menekülésre. Az Aventinust övező városfalak kapui felé igyekeztek. Szerencsétlenségére azonban Caius megbotlott, lábát kifecskendezte, az ellenség pedig már ott volt a nyomában. Ekkor Caius barátja, Pomponius, hogy feltartóztassa az üldözőket, felvette velük a harcot. Az egyenlőtlen harcban azonban nemsokára hősi halált halt.

Eközben Caius fájós lábával lebotorkált a Tiberishez, abban a reményben, hogy átkel a folyón, és a lakatlan parton megbújik. Mindenki biztatta, de senki sem segített neki. Hiába könyörgött, hogy adjanak lovat alája, a gazdagoktól való félelem erősebb volt az emberekben a vezérük és jötevőjük iránti szeretetnél és szánalomnál. A hídon ismét feltartóztatták az ellenséget. Licinius, Caius másik barátja követte Pomponius példáját: néhány percig állta az ellenség csapásait, azután ő is holtan rogyott össze.

Amikor Caius hűséges szolgájával, Philokratésszal elérte a szent ligetet, már odahallatszottak üldözőinek harsány, vad kiáltásai.

- Nincsenek többé barátaim, elpusztultak, én sem akarok élve az ellenség kezére kerülni - mondta Caius, és szolgája törére mutatott. Philokratész megértette ura óhaját, törét ura szívébe döfte. Utána önmagával is végzett.

Röviddel ezután megjelent Opimius előtt egyik barátja, Serpuleius, és magával hozta Caius Gracchus levágott fejét. A jutalomért jött - mondta. A consul ugyanis annyi aranyat ígért Caius fejéért, mint amennyit az nyom. Az aljas Serpuleius most is csalt: kivette az agyvelőt Caius koponyájából, és megtöltötte ólommal, hogy minél több aranyat kapjon.

Napokon át hordta a Tiberis vize a holttesteket a tenger felé. Caius és Fulvius holttestét a többiekével együtt a folyóba dobták. A halottak száma háromezer volt, és ezek vagyonát elkobozták az államkincstár javára. Az asszonyoknak megtiltották a gyászt, sőt Caius feleségének, Liciniának még a hozományát is lefoglalták. Legkegyetlenebbül Fulvius kisebbik fiával bántak, aki kezet sem emelt az előkelőkre, és nem vett részt a harcokban, mégis megölték.

Opimius pedig gaztette emlékére templomot emeltetett Concordiának. A népet ez különösen elkésértette, mert mindenki úgy érezte, hogy büszkélkedve és dicsekedve diadalt ül annyi polgár erőszakos halálán. De alig épült fel az új templom, amikor valaki a homlokzat felirata alá ezeket a szavakat véste:

*Discordia műve ezt a templomot emelte Concordiának*²¹

A nép rettegett a gazdagok erejétől, ezért nehéz órájában elhagyta vezérét, Caius Gracchust. A két fivér emléke azonban tovább élt.

Opimiust később egy szégyenletes vesztegetési perben elítélték, és miután becsületét elvesztette, gyűlöletben öregedett meg. Meggyűlölte az a nép, amely a Gracchusok bukása után gyáva volt ugyan, és megalázkodott, de nem sok idővel később kimutatta, hogy mennyire fájlalja a két nemes lelkű fivér elvesztését, és vágyódik utánuk, mert szobraikat a város legszebb helyén állította fel.

²¹ Széthúzás műve ezt a templomot emelte az Egyetértésnek

Mélyen lehajtott fejjel haladtak el az emberek a Gracchusok szobra előtt; azt a helyet pedig, ahol megölték őket, szent helynek tekintették. És az új kenyér ünnepén a római polgárok elhozták az első gabonakalászokat és az első gyümölcsöket e szent helyekre, így ápták Tiberius és Caius Gracchus emlékét, akik az ő érdekeikért áldozták életüket.

Mondják, hogy Cornelia, a Gracchusok anyja emelkedett, nemes lélekkel viselte a súlyos csapásokat. Misenum környékén élt anélkül, hogy bármit is változtatott volna megszokott életmódján. Sok barátja volt, és ő örömmel fogadta vendégeit, akik különösen szívesen hallgatták, amikor apja, Scipio Africanus, a zamai győző életéről és szokásairól beszélt, de a legcsodálatosabb mégis az volt, amikor fiaira emlékezett vissza gyász és könnyek nélkül; ha látogatói hallani akartak róluk, úgy emlegette őket, mintha a régi Róma hősei lettek volna. Emiatt sokan azt gondolták, hogy az öregség és az elszenvedett csapások megzavarták elméjét, és érzéketlenné tették balsorsával szemben; pedig akik így beszéltek, azok voltak érzéketlenek az iránt, hogy a nemes természet és a jó neveltetés milyen nagy segítséget nyújt a fájdalommal szemben. Sokan nem tudták megérteni azt sem, hogy míg a végzet a jó sorsban gyakran győzedelmeskedik az erényen, soha nem tudja megakadályozni azt, hogy aki az erény birtokában van, nyugodt öntudattal viselje el a csapásokat.

CAIUS MARIUS

Ravennában látható Marius márványszobra, mely jól mutatja durva és keserű jellemét, mert a hagyomány szerint ilyen volt. A harc jelentette számára az életet. Sok dicsőséget szerzett hazájának, de fékezhetetlen hatalomvágya és kielégíthetetlen mohósága miatt honfitársai nem szerették, és elfordultak tőle.

Caius Marius i. e. 155-ben született az Arpinum melletti Cereatae nevű kis faluban. Ezt a helységet később híres szülöttjéről Casamarénak - Marius házának - nevezték el. Marius szülei ismeretlen, szegény emberek voltak, kevés kis földjükből nem tudtak megélni, apja ezért kénytelen volt jómódú szomszédainál munkát keresni.

Marius már kora gyermekkorában apjával együtt napszámba járt, és ifjúkorától kezdve hozzászokott a nehéz paraszti munkához. Még kicsi volt, amikor megszokta, hogy pusztán földön háljon, jól ismerte az éhezést, a szomjazást, a nap égető melegét. Érett felnőtt korában, mint consul és a római hadsereg főparancsnoka, is megtartotta az egyszerű római földművesek szokásait.

Amikor Marius elérte a megfelelő kort, bevonult katonának: a római törvények szerint mindenkinek, akinek bármilyen csekély földje volt is, katonáskodnia kellett. A lázongó hispán törzsek ellen vívott harcban a fiatal Marius kijárta a katonaélet kemény iskoláját, és társai közül mindig kitűnt bátorságával. Egyszer kézitusában legyőzött egy hispán vitézt. A hispániai római sereg fővezére, Scipio Africanus felfigyelt a derék harcosra, és kitüntetésekkel halmozta el.

Mondják, hogy a táborban egy alkalommal étkezés után hadvezérekre terelődött a szó, és a jelenlevők közül valaki megkérdezte Scipiótól:

- Ki következik utánad, aki a római nép hadvezéréként méltó lesz hozzád?

Scipio megveregette az éppen mellette ülő Marius vállát, és így szólt:

- Talán éppen ő!

Ezek a szavak dicséretére váltak mindkettőjüknek, Mariusnak, mert tehetsége megmutatkozott már ifjúkorában, Scipiónak pedig, mert a dolgok kezdetén meglátta a jövőt.

Scipio a római előkelőknek ahhoz a csoportjához tartozott, aki utat akart nyitni a nép legderekabb fiainak az államvezetés felé. Ily módon kívánták megerősíteni a római arisztokrácia helyzetét, maguk közé állítva azokat, akik egyébként veszélyeztethették volna az arisztokraták uralmát.

Ezért Scipio lehetővé tette, hogy a paraszti észjárású, leleményes, bátor Mariusból tiszt lehessen. Az egyszerű földműves fia élt a lehetőséggel, és rövid idő múlva a főparancsnokság egyik legkiválóbb törzstisztje lett. Scipio látva a fiatalember szorgos, kitartó, megfeszített munkáját, ragyogó pályát jósolt neki. A Scipióval folytatott beszélgetések még inkább felcsigázták Marius becsvágyát, és most arra törekedett, hogy megbecsülésben, rangban, vagyonban egyenlő legyen a nemesekkel, hogy bekerüljön az arisztokraták közé mint egyenlő, vagy esetleg mint első az egyenlők között. Abban reménykedett, hogy Scipio segítségével és támogatásával ugyanúgy érvényesül majd a politikai pályán is, akár a katonain.

Marius reményei azonban nem látszottak teljesülni: pártfogója korán elhunyt, ő nem élvezhette tovább a magas támogatást. Ennek ellenére is elindult politikai pályáján. Szembekerült azonban a római előkelőség gögjével és dölyfösségével. Paraszti származása miatt sok sértést és megaláztatást kellett eltűrnie.

Egyszerű paraszti szokásai és viselkedése, ami a katonai táborban megfelelt az ottani követelményeknek, nevetségesnek tűnt a fővárosban. Marius minden közeledési kísérlete a római arisztokráciához gúnyos megvetésbe ütközött. Ezek a sértések később eltorzították Marius jellemét: a római paraszt munkaszeretete, kitartása, lendülete, bátorsága, józan esze ravaszsággal, kapzsisággal, kegyetlenséggel, konok irigységgel és gyanakvással párosult.

Sok-sok megaláztatás árán Mariusnak mégis sikerült megszereznie egy nemesi család támogatását, Caecilius Metellus segítségével jelöltette magát a néptribunusi választáson.

Rómában ebben az időben heves harcok folytak az uralmon levő arisztokraták és a hatalomra törő demokraták között. Marius mint néptribunus törvényjavaslatot terjesztett a szenátus elé, amely korlátozta az arisztokraták befolyását a választásokon. Az arisztokratákból álló szenátus ellenkezésével szemben kiharcolta a törvény bevezetését. Ezzel megbecsülést vívott ki magának mint rettenthetetlen bátorságú férfiú, akit útjából senki véleménye el nem téríthet, és félelmes ellenfélnek bizonyult, valahányszor a köznép érdekeiről volt szó.

Másik cselekedete azonban közvetlenül ezután megváltoztatta a róla kialakult véleményt. Törvényjavaslatot tárgyaltak egyszer, mely ingyenes gabonaszétosztásról intézkedett; ekkor Marius erőlesen és sikeresen szembeszállt a polgárokkal. Így egyforma megbecsülést szerzett magának a két szemben álló pártnál mint olyan ember, aki egyik félnek sem kedvez a közjó kárára.

A néptribunusi tisztség idejének letelte után Marius az aedilisi hivatalra pályázott, mely az előbbinél nagyobb rangot jelentett. Rómában kétfajta aedilis volt. Az *aedilis curulis*ok nevüket a görbe lábú székről kapták, melyen hivatali tisztük ellátása közben ültek. A kisebb aedilisek tisztsége kevésbé fontos; ezeket „a nép aedilise” néven ismerik.

Előbb a nagyobb aediliseket választották meg; azután a kisebbeket. Mikor Marius látta, hogy az első választáson megbukik, gyors elhatározással a kisebbik tisztségre pályázott. De mert elbizakodottnak, önhittnek tartották, nem kapta meg a kellő számú szavazatot. Így olyasmi történt vele, ami azelőtt senki mással: ugyanazon a napon két választáson is megbukott, de ez sem ingatta meg önmaga iránt táplált jó véleményében. Nem sokkal később praetorságra pályázott, de kis híján itt is megbukott. Utolsó helyre került a megválasztottak névsorán, és vádat emeltek ellene vesztegetés címén.

Marius politikai pályafutása ezzel látszólag be is fejeződött, és kénytelen volt pénzügyekkel foglalkozni, amivel tekintélyes vagyont szerzett magának. A becsvágyónak, úgy látszik, mégis kedvezett a szerencse, sikerült fényes házasságot kötnie: feleségül vette a Caesarok nemesi családjából származó Júliát. Az arisztokrata lánnyal kötött házasság emelte Marius társadalmi rangját. Júlia családja lehetővé tette, hogy ismét politikai pályára lépjen. I. e. 115-ben Mariust praetorrá választották, és Hispániába nevezték ki propraetornak. Itt ismét kiváló katonai képességeiről tett tanúságot a hispániai felkelőkkel szemben, akik partizánháborút folytattak a rómaiak ellen.

Marius nagy önmérsékletre és kitartásra volt képes. Kitartására jó példa, hogyan viselkedett egy orvosi műtét közben. Visszeres daganatok miatt mindkét lába elformátlanodott; Mariust bántotta testi fogyatékosága, és elhatározta, hogy orvosi kezelésnek veti alá magát. Nem engedte, hogy lekötözzék, úgy tartotta oda egyik lábát az orvosnak, majd moccanás vagy jajszó nélkül, nyugodtan tűrte a legélesebb fájdalmat is, amit a sebész kése okozott.

Röviddel ezután kitört a háború Afrikában. Jugurtha, Numídia királya, Észak-Afrika szabadságszerető, igen bátor nomád népeinek élén egyik csapást a másik után mérte a rómaiakra. A vereségek láttán a szenátus a rómaiak legjobb hadvezérét, Caecilius Metellust, Marius egyik pártfogóját küldte Afrikába.

Amikor Metellus az eljövendő hadjáratához összeválogatta tisztjeit, eszébe jutott Marius, és mindjárt a vezérkarban kínált neki helyet.

Marius a háború minden nélkülözését szívesen elviselte, nem riadt vissza a legnagyobb feladatoktól sem, és büszkesége soha nem akadályozta, hogy akár a legszerényebb haditettre is vállalkozzék. Egyenrangú tiszttársai előtt megbecsülést szerzett magának, mert mindig meg látta a bekövetkező eseményeket; katonái ragaszkodását pedig leginkább azzal nyerte meg, hogy a nélkülözéseket ugyanúgy kész volt elviselni, mint a közemberek. A római katona akkor a legboldogabb, ha a hadvezér ugyanazt a kenyeret eszi, amelyet ő, közönséges tábori ágyon alszik, s amikor sáncot készítenek, vele együtt ássa az árkot, és veri be a cölöpöt. Az effajta tiszthez jobban ragaszkodtak, mint az olyan elnéző emberhez, aki nem bánja, ha könnyebben veszik a dolgokat. Marius ezzel a magatartásával nyerte meg katonái szívét.

A Jugurtha elleni hadjáratban Marius ismét bebizonyította ragyogó katonai tehetségét, és nagy tetteket vitt véghez. A Mutula folyónál aratott győzelmét a római sereg Marius kitartásának és leleményességének köszönhette. Az ütközet után ő lett Metellus helyettese.

A fővezér és helyettese között azonban gyorsan megromlott a jó viszony. Marius igyekezett kihasználni a Jugurtha elleni háború nehézségeit, hogy eltávolítsa Metellust, és maga állhasson a hadsereg élére. A nagyravágyó katonatiszt a legkülönbébb cselszövényekkel igyekezett Metellus tekintélyét befeketíteni: behízelegte magát a katonáknál, jelenlétükben bírálta Metellus tetteit és intézkedéseit, hamis híreket terjesztett feljebbvalójáról. Marius felhasznált minden lehetőséget, hogy kellemetlenséget okozzon Metellusnak.

Ebben az időben Metellus közeli jó barátja, Turpilius volt a műszaki csapatok parancsnoka. Turpiliust lágy szíve, szelíd természete miatt nemcsak a rómaiak, hanem a numidák is szerették és tisztelték. Mint Vaga város római helyőrségének a parancsnoka, megkímélte a katonák kegyetlenkedéseitől a város lakosságát, és sok mindenben kedvezett nekik. Ám amikor Jugurtha váratlanul megjelent a város alatt, a lakosság Turpilius jósága ellenére fel lázadt a római helyőrség ellen, és kaput nyitott királyának. A numidák kivégeztek minden ott tartózkodó rómaikat, Turpilius kivételével, akit a lakosság kérésére szabadon bocsátottak. Amikor Turpilius visszatért a római táborba, Marius vádat emelt ellene hazaárulásért, és a haditörvényszék halálra ítélte. Metellus kénytelen volt aláírni barátja halálos ítéletét.

Turpiliust kivégezték. Nem sokkal a kivégzés után kiderült, hogy hamis vádak alapján ítélték el. Mindenki osztozott Metellus bánatában, Marius kivételével. Széltében-hosszában arról beszélt, hogy ő zúdította Metellus fejére a gonosz szellemeket, melyek barátja halálát okozták.

Marius Metellus elleni cselszövései eredménnyel jártak. A katonák hazaküldött leveleikben állandóan panaszkodtak a nehéz tábori életre, a Metellus megkövetelte vasfegyelemre, és még azt is hozzátették, hogy a háború vég nélküli lesz, ha Marius nem veheti át a főparancsnokságot. Ezek a levelek előkészítették a közvéleményt Rómában, és a választók rokonszenvét Marius felé fordították, amikor közeledett az új consuluválasztás ideje.

Marius kérte a főparancsnokot, adjon neki szabadságot, hogy Rómába utazhasson. Kérését azzal indokolta, hogy jelöltetni akarja magát a választásokon, ami a római törvények szerint feljogosította a jelöltet, hogy szolgálati helyéről eltávozhasson. Metellus mindenféle kifogással halogatta Marius utazását. Csak tizenkét nappal a választások előtt egyezett bele az indulásba, remélve, hogy Marius későn érkezik Rómába. Marius a hosszú utat a tábortól

Uticaig és a tengerpartig két nap és egy éjszaka alatt tette meg. Mielőtt hajóra ült, áldozatot mutatott be az isteneknek, és egy jós azt jövendölte neki, hogy minden reménységét és várakozását felülmúló nagy szerencse vár rá. A jóslat csak megerősítette önbizalmában, majd hajóra ült. Kedvező hátszéllel három nap alatt kelt át a tengeren, és Rómában a nép nagy lelkesedéssel fogadta. A népgyűlésen az egyik tribunus mutatta be. Marius beszédében élesen támadta Metellust, és kérte, hogy őt válasszák meg consulnak. Azt is megígérte, hogy vagy megöli Jugurthát, vagy élve foglyul ejti.

A választáson fényes győzelmet aratott, utána pedig főleg arra törekedett, hogy Metellust leváltassa a főparancsnokságról, és ő kerülhessen a helyébe. Kihasználva a nép és a nemesség ellentétét, a néppárt segítségével Marius kiharcolta, hogy ő legyen az afrikai seregek főparancsnoka.

Beszédeiben állandóan támadta Metellust:

- Én nem az előkelő származásom, hanem a harcmezőn szerzett érdemeim révén jutottam a consuli tisztségbe. Ha kell, van mit felmutatnom a nép előtt - itt vannak harc közben szerzett sebeim. Én nem halott ősök emlékével dicsekszem, helyettem a tetteim beszéljenek.

Ezeket a beszédeket nem hiúságból tartotta. Nem akarta ugyan minden ok nélkül meggyőltetni magát a patríciusokkal, de a népnek gyönyörűsége telt benne, ha valaki a szenátust ócsárolta, és a nagyság jelének tartotta, ha valaki merész hangon beszélt; ezért még inkább biztatták és bátorították, hogy a legkisebb kíméletet se mutassa az előkelők iránt, ha a nép kedvében óhajt járni.

Marius megígérte, hogy csekély erővel leveri Jugurthát. De amikor ő lett a főparancsnok, gyorsan megfélemedezett fennhéjázó ígéretéről, és igyekezett növelni az afrikai seregek létszámát. Önkéntesekkel kiegészített hatalmas sereggel tért vissza Afrikába, ahol egyik csapást a másik után mérte a numidákra, míg végül szétszórta seregüket. Jugurtha király ekkor szabadcsapatokat alakított, és rajtaütésszerűen támadott, ami a rómaiaknak komoly veszteségeket okozott.

Jugurtha a nehezen megközelíthető, távoli Mauretaniából intézte ezeket a támadásokat. Mauretania királya Jugurtha apósa volt. Ilyenformán a Jugurtha elleni háború elhúzódott volna a végletekig. A rómaiak véget akartak vetni ennek a nehéz helyzetnek, ezért követet szándékoztak küldeni Mauretania királyához azzal, hogy igyekezzen rávenni Jugurtha kiadására, és arra, hogy ne támogassa többé a numídiai szabadcsapatokat. A követküldés veszélyes vállalkozásnak látszott, mert félő volt, hogy a kétszínű Bocchus képes lesz kiadni a követeket a numidáknak: a rómaiak emberére akkor kínhalál várt volna.

A kockázatos feladatra az arisztokrata Lucius Cornelius Sulla vállalkozott. Sulla akkor quaestor volt Marius hadseregében. A fiatal quaestor útja sikerrel járt, megállapodott Bocchusszal, és magával vitte a római táborba a bilincsekbe vert Jugurthát. Ezzel aztán i. e. 105 tavaszán véget ért az afrikai háború.

Ám az arisztokrata kormány alaposan megnyirbálta Marius dicsőségét. A szenátus is osztozott azoknak a véleményében, akik fennen hirdették, hogy a rómaiak nem Mariusnak köszönhetik győzelmüket, hanem a kiváló Sullának, aki foglyul ejtette Jugurthát. A gyanakvó Marius a hírek hallatára meggyűlölte derék emberét, de érzéseit elrejtette, és továbbra is látszólag jóindulatúan bánt Sullával. Rövid idő múlva pedig ismét alkalom kínálkozott, hogy mindketten bebizonyítsák tudásukat és katonai képességüket a köztársaság védelmében. A köztársaságot újabb veszedelem fenyegette. Ennek hallatára a consuli választásokon Mariust távollétében is megválasztották consullá.

Rómában alig ült el a Jugurtha elfogatása feletti öröm, amikor hírül hozták, hogy az ország északi határain betörték a teutonok és a kimberek. Ezek a germán törzsek hatalmas hordákban áramlottak a Keleti-tenger partjairól dél felé, új földeket keresve maguknak. Bátorságukkal és vakmerőségükkel senki sem tudott szembeszállni; olyan villámsebesen, olyan erővel rohantak a csatába, hogy harcmódoruk pusztító tűzvészhez volt hasonlítható. Senki nem tudta útjukat állni, vagy ha mégis megkísérelte, hadizsákmányként ragadták magukkal. Az Alpokon túli Galliát, Gallia Transalpinát védelmező nagy római seregek és vezérek több ízben dicstelen vereséget szenvedtek, mikor szembeszálltak velük. Ez bátorította fel a barbár seregeket arra, hogy Róma ellen vonuljanak. Ezek a törzsek ugyanis elhatározták, hogy addig nem nyugszanak, míg be nem veszik Rómát, és fel nem dúlják egész Itáliát.

A kimbereknek börtetővel borított szekerek szolgáltak szálláshelyül. Harc közben a szekereket használták fedezékül, a börtető alatt helyezték biztonságba családtagjaikat és javaikat. A déli népek csodálkozva nézték a kék szemű, sötétszöke, szép szál daliákat, erős, sudár asszonyaikat és gyermekeiket. A kimberek rézsisakban és páncélban harcoltak, hosszú karddal, hajítódárdával, maguk elé tartva hosszúkás, nagy pajzsukat.

Hadrendjüket szoros falanx alkotta, mely az arcvonál szélességében és hosszában egyenlő számú sorokból állt. Az első sorokban elhelyezkedő harcosokat gyakran fémövköző erősített láncokkal vagy zsinórokkal kapcsolták össze. Így az egy láncból kovácsolt sorból sem elszökni, sem meghátrálni nem lehetett. Lovasságuk is volt a kimbereknek, de számban és harckészségben nem érte utol a római lovasságot. Így a lovasság erejére nem számíthattak úgy, mint a gyalogosokéra.

A kimberek elszánt, vad és kegyetlen nép volt. Gyakran előre megállapodtak az ellenféllel az ütközet időpontjában és helyében. Előfordult, hogy csata előtt párviadalra hívták ki az ellenség legerősebb harcosait. Ütközet előtt mindig óriási lármát csaptak, a férfiak rikoltoztak, az asszonyok meg a gyerekek a szekerek fölé feszített bőrlapokon doboltak. A kimberek mindig hősieken harcoltak, mert a harcmezőn elszenvedett halált méltónak találták az emberhez. Ha győztek, kegyetlen bosszút álltak a legyőzötteken. Előfordult, hogy már ütközet előtt az egész hadizsákmányt felajánlották az isteneknek. Ilyenkor megsemmisítették az ellenség minden javát, még lovaikat is leölték; a foglyokat a helyszínen kivégezték, s ha valakit mégis életben hagytak, csak azért tették, hogy feláldozhassák az isteneknek. Vezéreiket a legkiválóbb és legvitézebb harcosaik közül választották.

Ilyen veszedelmes hordák vonultak dél felé, és mindent elpusztítottak, ami útjukba került. Az első összecsapások a rómaiak vereségével végződtek: több római sereg is igyekezett megállítani az idegenek áradatát, de sikertelenül. A legsúlyosabb vereség talán Róma galliai helytartójának, Quintus Servilius Caepiónak a seregét érte. Százhuszezer harcosából csak egy maroknyi menekülő csoport maradt életben. Mindenki azt hitte, közelednek a köztársaság végnapjai.

A római nép minden reményét kora legkiválóbb vezérébe, Mariusba vetette.

A római törvények nem engedték meg, hogy ugyanaz a személy egymás után többször magas állami tisztséget töltsön be. Caius Mariust, noha még mindig Afrikában tartózkodott, ismét megválasztották consullá, és rábízta a kimberek elleni hadjárat vezetését. Az arisztokratákból álló szenátus nem merte megakadályozni Marius consullá választását. Ez a választás a néppárt diadalát jelentette: a demokraták jelöltje, az egyszerű parasztcsaládból származó Marius szinte korlátlan hatalmat kapott a köztársaságban.

A barbárok elleni harcban Marius jellemének nagysága és sekélyessége egyaránt megmutatkozott. Senki sem értett úgy a honvédelem megszervezéséhez, mint ő, ugyanakkor irigykedett

Sulla kiváló képességeire, és mindenképpen megakadályozta, hogy a tehetséges, fiatal quaestor előbbre jusson a katonai pályán, s módja nyíljon arra, hogy valaha is osztozhasson vele a dicsőségben és a hatalomban.

Ebben a nehéz időszakban a köztársaságnak nem volt elég harcosa, és újabb katonák sorozása nagy nehézségekbe ütközött. A törvény értelmében a római hadseregben csak olyanok szolgálhattak, akik legalább valami csekély vagyonnal rendelkeztek. A nincstelen, szegény emberekben, a proletárokból a római kormány nem bízott meg. Ezért a legrégebbi időtől fogva a római legiókat főleg olyan fiatalokkal töltötték fel, akik saját maguk állították ki fegyverzetüket. A római parasztság azonban az i. e. II. században lassan elszegényedett, beköltözött a városba, és a proletárok sorait szaporította. Ily módon a római hadsereg sorai alaposan megritkultak, a köztársaság katonai hatalma pedig megingott.

Marius annak idején növelni akarta az Afrikában állomásozó római haderők számát, ezért i. e. 104-ben katonai reformot fogadtatott el a szenátussal. Ettől kezdve az állam terhére fegyverezte fel a harcosokat, felemelte zsoldjukat, és megengedte a nincsteleneknek is, hogy katonai szolgálatot teljesítsenek. Ez az intézkedés rengeteg munka nélküli proletárt vonzott a hadseregbe, mert a katonai szolgálat kenyérkereseti forrást és az öregség idejére megélhetést biztosított.

Útban az arcvonulathoz, hadseregét állandóan és rendszeresen gyakorlatoztatta. A katonákat rohamlépésben futtatta, majd nagy távolságra pihenő nélkül meneteltette őket. Parancsára minden legionárius maga vitte málháját és készítette el ételét. Ekkor keletkezett a később gyakran használt szólásmondás: „Marius ösvére”; olyan katonára mondták ezt, aki halálra dolgozza magát, és készségesen teljesít minden parancsot.

Marius i. e. 104-ben megérkezett az Alpokon túli római területre, kipróbált tisztjei kísérték. A tiszték között Cornelius Sulla volt a legkiválóbb. A fővezér eleinte nem találta meg az ellenséget, melynek leverésére küldték: a kimberek ugyanis Caepio seregének megsemmisítése után átmentek Hispániába. Útjuk során kirabolták a Rhodanus, a mai Rhône folyótól nyugatra eső területeket, és a Hispániában lakó, szabadságszerető, bátor törzseket támadták meg.

Mariusnak így éppen elég ideje maradt a felkészülésre, a védelem megszervezésére. Átkelt az Alpokon, és a Rhodanus partján megerősített tábornak készített. Megszigorította a fegyelmet, fokozta serege harckészségét. A tábornak bőven ellátta hadifelszereléssel és élelemmel. Az utánpótlást a tengeren, mely azelőtt lassú és költséges vállalkozás volt, lényegesen meggyorsította. A Rhodanus torkolatát ugyanis a tenger árja homokkal és iszappal annyira eltorlaszolta, hogy a hajók csak lassan és nehezen tudtak a folyó medrébe behatolni. Mivel a csapatoknak ügysem volt más dolguk, Marius oda vezényelte őket, és nagy csatornát ásatott velük, mely a folyó vizét más irányba terelte, a tengerpart olyan pontjára, ahol a víz eléggé mély, hogy nagyobb hajók is horgonyt vethessenek, és simán, akadálytalanul kijuthassanak a nyílt tengerre. Ez a csatorna a mai napig is Marius nevét viseli.

Végül azután i. e. 103-ban a kimberek visszaözönlöttek Galliába, miután nem boldogultak a kétségbeesetten védekező hispánokkal. A kimber hadsereg közben nagyon megerősödött: nagyszámú teuton hordák csatlakoztak hozzájuk.

Az ellenség vezérei elhatározták, hogy megnövekedett és megerősödött csapataikkal elindulnak Itália ellen. Hogy könnyebb legyen a csapatok élelmiszer-ellátása, két részre osztották a kimber és teuton hordákat, hogy külön utakon vonuljanak déli irányba. A kimberek az Alpok nyugati hágóin indultak Itáliába, a teutonok pedig a keleti hágók felé tartottak, majd Ligurián át, a tengerpart mentén vonultak fel Marius ellen. A kimberek támadását különféle

akadályok késleltették, de a teutonok haladéktalanul útnak indultak; átvonultak a közbeeső vidéken, és csapataik hamarosan feltűntek a római tábor közelében. Számuk szinte végtelennek látszott. Külsőjük félelmetes volt, beszédjük és kiáltásuk nem hasonlított semmiféle eddig ismert emberi szóhoz. Az ellenség csapatai megszállták a síkság nagyobb részét, és Mariust ütközetre akarták kényszeríteni. Ő azonban mit sem törődött a kihívással. Katonáit a tábori erődítményeken belül tartotta, és szigorúan megparancsolta, hogy helyét senki ne merészelje elhagyni. Hazaárulónak nevezett mindenkit, aki meggondolatlanul és vakon rárohanna az ellenségre.

A közkatonákat az erődítményekben őrhelyükre állította, és megparancsolta nekik, hogy az ellenséget kísérik állandóan figyelemmel. Így akarta elérni, hogy a katonák fokozatosan megszokják az idegeneket, és ne féljenek, ne rémülködzenek szokatlan, vadállati kiáltásaiktól. Biztatta őket, tanulmányozzák az ellenséges katonák felszerelését és minden mozdulatát; így azután, ami eleinte félelmetes volt, idővel megszokottá és érthetővé vált. Úgy vélekedett, hogy minden új és szokatlan dolog eleinte félelmet kelt, de ha megszoktuk, a valóban félelmes dolgok is elvesztik ijesztő jellegüket.

A katonák soraiból méltatlankodó szavak jutottak el Marius füléhez. „Gyávának tart minket Marius? - így panaszkodtak. - Úgy látszik, igen, különben nem zárna bennünket táborba, és nem akadályozná meg, hogy harcba vonuljunk, mintha bizony asszonyok volnánk.”

Marius örömmel hallotta, mit beszélnek katonái. Megnyugtatta őket: nem igaz, hogy nem bízik meg bennük, de meg akarja várni a legalkalmasabb időt s a legmegfelelőbb helyet a biztos győzelemre, amint azt bizonyos jóslatok megígérték. Marius győzelmei előtt - így beszélik - a menetelő hadsereg fölött két saskeselyű jelent meg. A két madarat mindenki felismerhette a nyakukra erősített bronzgyűrűről, melyet a katonák csatoltak rájuk, mikor megfogták és ismét szabadon bocsátották őket. Ettől kezdve a katonák, valahányszor felismerték, örömmel üdvözölték a két madarat, s bíztak benne, hogy győzni fognak.

A római csapatok egy jól megépített erődben a Rhodanus és az Isara, a mai Isère folyó partjánál találkoztak a teutonokkal. Állásaikat megerősítették, hogy megakadályozzák az ellenség beözönlését. A teutonok igyekeztek ütközetre bírni a rómaiakat, Marius azonban mit sem törődött a kihívással.

Az ellenség három napon át ostromolta a római erődöket, mindhiába. A súlyos vereségek láttán a teutonok elhatározták, hogy beszüntetik az ostromot, otthagyják a római tábor, és továbbvonulnak, egyenesen Itáliába. Remélték ugyanis, hogy ellenállás nélkül átkelhetnek az Alpokon. Málháikkal együtt kezdtek elvonulni a római tábor mellett. Most tűnt csak ki, milyen mérhetetlenül sokan vannak; mutatta ezt véget nem érő menetük, de az idő is - teljes hat nap -, míg vonultak a római tábor mellett. Az ellenséges oszlopok a tábor közvetlen közelében haladtak; közben nevetve kiáltoztak, és kérdezték a rómaiakat, mit üzennek asszonyaiknak, mert ők hamarosan találkoznak velük. A túlságosan magabiztos teutonok nagyon is lebecsülték ellenfelüket, és fennhéjázásukra nemsokára rá is fizettek. A hátuk mögött hagytak egy erős római sereget, és saját maguk vágták el a visszavonulás lehetőségét.

Alig vonult el az ellenséges horda a rómaiak mellett, Marius felszedette táborát, és elindult a nyomukban. Néhány nap múlva Aquae Sextiae mellett a rómaiak egy magas dombon tábort ütöttek, hogy itt vegyék fel a harcot a teutonokkal. A tábor vízellátása azonban hiányos volt. Azt mondják, Marius tudatosan választott így, hogy katonáit harcra ösztönözze. Valóban, mikor sokan szomjúságról panaszkodtak, Marius az ellenséges tábor közelében hömpölygő folyóra mutatva így szólt:

- Van ott ivóvíz elég, de vérrel kell fizetnetek érte.

- Akkor miért nem vezetsz most mindjárt ellenük, míg ereinkben a vér ki nem szárad? - kérdezték a katonák.

Erre Marius nyugodtan ennyit mondott csupán:

- Előbb meg kell erősítenünk a tábor.

A katonák, kelletlenül bár, de engedelmeskedtek. Az éjszaka állandó félelemben és nyugtalan-ságban telt el. A római tábornak ugyanis nem volt sem palánkja, sem fala. Az ellenséges táborból a völgyön keresztül egész éjszaka a hegyekig visszhangzó siránkozás hallatszott; vadállatok üvöltéséhez, átkozódáshoz, fenyegetéshez és panaszhoz hasonló hang volt ez. A rómaiakat igen nagy rémület kerítette hatalmába. Maga Marius is attól tartott, hogy valami hevenyészett éjszakai támadás éri őket. Az ellenség azonban nem kísérelt meg támadást sem azon az éjszakán, sem másnap, ehelyett átcsoportosította erőit, és csatára készülődött.

Marius igyekezett jól kihasználni a terep előnyeit. Az ellenséges csapatok háta mögött törté-netesen erdős, szűk völgyek húzódtak, s a fák jó fedezéket nyújtottak. Marius ide küldte ki Claudius Marcellust háromezer katonával, s parancsot adott neki, hogy lesben állva várakoz-zanak, míg az ütközet el nem kezdődik: akkor azután támadják hátba az ellenséget. A sereg többi része bőségesen megvacsorázott, és nyugodtan alhatott egész éjszaka. Hajnalban Marius csatarendbe állította seregét a tábor előtti térségen, majd felderítésre lovascsapatot küldött a síkságra. Mikor a teutonok meglátták őket, nem várták meg, míg a római csapat leereszkedik a síkságra, ahol kedvezőbb terepen harcolhattak volna, hanem fegyvert fogtak, és nagy erővel rohamra indultak a domboldalon felfelé.

Marius maga is megjelent mindenütt az első sorokban, és gyakorlatban mutatta be katonáinak, hogyan hajtsák végre a parancsait; Marius ugyanúgy értett a harci mesterséghez, mint bármely katonája, személyes bátorság tekintetében pedig valamennyit felülmúlta.

A rómaiak ütközetbe bocsátkoztak, és előbb megállították a domboldalon felfelé nyomuló ellenséget, majd lassanként visszaszorították a sík terepre. Itt már éppen kezdtek csatasorba állni, mikor hátul hangos kiáltás hallatszott. Az történt, hogy Marcellus jól kihasználta a kínálkozó alkalmat, embereit kettős sorokban levezette a síkságra. Katonái hangos harci kiáltással rávetették magukat az ellenségre, és rendre lekasabolták, akit csak értek. A kétoldali támadás gyorsan letört minden ellenállást, az ellenséges haderő felbomlott és megfutamodott. A rómaiak a megvert ellenség üldözése közben százezernél több katonát öltek meg, vagy ejtettek foglyul. Az ellenség vezére, Teutobad is a foglyok között volt. A rómaiak kezébe kerültek az ellenséges hadsereg sátrai, harci szekerei és minden katonai felszerelése.

A csata után Marius a zsákmányolt fegyverekből és a hadizsákmányból félretétette a legérté-kesebb és legjobb darabokat, amiket felhasználhatott a diadalmenetben. A többi hatalmas máglyába rakatta, hogy fényes áldozatot mutasson be az isteneknek. A katonák fegyvereiket felöltve, fejükön virágkoszorúval állták körül a máglyát. Marius bíborszegélyű togába öltözött, amint ez ilyen alkalmakkor szokás. Mindkét kezében égő fáklyát emelt az ég felé, s már éppen készült meggyújtani a máglyát, mikor néhány híve lóháton vágatva igyekezett feléje. A lovasok üdvözölték Mariust, és közölték vele, hogy ötödízben is consullá választották. Most, hogy ez a jó hír megérkezett, a katonák hangos kiáltozással, tapssal és fegyver-csörgetéssel üdvözölték hadvezérüket. A tiszték babérkoszorút tettek Marius fejére, ő pedig meggyújtotta a máglyát, és befejezte az áldozati szertartást.

Ugyanebben az időben, i. e. 102 nyarán a kimberek átkeltek az Alpokon, és betörték Itália földjére. A hegyi utak kijáratánál táborozott a másik római consul, Quintus Lucius Catulus serege. A tábor mögött az Atisos folyón erős híd vezetett, szükség esetén ezen keresztül akarták biztosítani a visszavonulást.

A barbár csapatok annyira bíztak magukban, és úgy lenézték a szemben álló ellenséget, hogy oktanulnivalóan fitogtatták erejüket és vakmerőségüket. Meztelenül jártak a hóvihárban is, felmásztak a jeges, hóborította hegyoldalakra, majd pajzsukon ülve leszánkáztak a síkos lejtőkön és mély szakadékokon.

Amikor a kimberok sűrű tömegben átözönlöttek a hegyszorosokon, a római sereg pánikba esett: a lovasság a folyó túlsó partjára menekült, a gyalogosok pedig a közeli magaslatokra húzódtak, remélve, hogy ezek megfelelő védelmet biztosítanak. Catulus nagy nehezen összeszedte seregének egy részét, és berendezkedett a védelemre.

Eközben a kimberok igyekeztek megrongálni az átkelőhelyet, ahol a rómaiak a túlsó partra juthattak volna. Hatalmas fatörzseket úsztattak le a folyón a hídtartó cölöpökhöz; az egész híd megremegett, mikor az óriási szálfák a pillérekhez ütdtek.

Catulusnak azonban sikerült csapatai nagy részét átjuttatni a túlsó partra, még mielőtt a híd összeomlott volna.

A visszavonulást fedező legiókat azonban elvágták a főerőtől, s parancsnokuk már felkészült, hogy megadja magát a győzőnek. Az egyik tiszt szerencsére megakadályozta az árulást és a legió pusztulását. Megölte a parancsnokot, a legió élére állt, átvágta magát az ellenség sorain, és csatlakozott a rómaiak főerejéhez.

Catulus nem bízott abban, hogy képes lesz megállítani a kimberok előretörését. Visszavonult, kiszolgáltatva az ellenségnek az Alpok és a Padus folyó, a mai Pó közötti síkságot. Mariust azonnal útba indították Catulus megsegítésére. A Rhodanus mellől Itáliába irányította seregét.

A kimberok nem merték kiereszokolni a Paduson az átkelést, az egész telet ezen a gazdag vidéken töltötték nagy jólétben. Amikor eljött a tavasz, Marius és Catulus egyesített erői átkeltek a Padus folyón, és megindultak az ellenség felé.

Mondják, hogy Marius, újabb csatára készülődve, ekkor változtatott először a hajítódárda szerkezetén. Korábban az ércheget két vasszöggel erősítették a dárda nyeléhez. Marius az egyik vasszöveget meghagyta, a másik helyére pedig faszöveget iktatott be azzal a céllal, hogy mikor a dárda hegye az ellenséges katona pajzsába hatol, ne egyenesen álljon ki belőle, hanem miután a faszög eltört, oldalra és lefelé hajoljon, mégis úgy, hogy a vasszög továbbra is szilárdan tartsa a dárdának a pajzsba fúródott ércheget.

A kimberok Mediolanumtól, a mai Milánótól nyugatra, Vercellae közelében gyűltek össze, meg akartak ütközni a rómaiakkal, és régi szokásuk szerint felajánlották, hogy állapotodjanak meg a csata időpontjában és helyében. Marius elfogadta a javaslatot, és az ütközet időpontját a következő napra, i. e. 101. június 30-ára tűzte ki, színhelyül pedig a Vercellae közelében fekvő síkságot jelölte meg, ahol jobban érvényesülhet a római lovasság fölénye.

A megbeszélte napon a rómaiak megindították a támadást, s bár az ellenség tudta előre az időpontot, mégis zűrzavar támadt soraiban. A sűrű hajnali ködben a kimber lovasság hamarabb találta magát szembe a számbeli fölényben levő római lovassággal; ez visszavetette őket a gyalogság felé, amely még csak akkor kezdett hadrendbe felsorakozni. A kimberok mintegy tizenötezer főnyi gyalogsága a felvonulás alkalmával fényes látványt nyújtott. Sisakjukon vadállatok és különféle szörnyetegek fejéhez és agyarához hasonló díszek pompáztak, és mivel még tollat is tűztek rá, természetük magasabbnak látszott, mint a valóságban. Ércpáncéljuk és féhéren csillogó pajzsuk volt. Kezükből két hajítódárdát tartottak és közelharcba való nagy, nehéz kardot.

A rómaiak kis veszteség árán igen nagy győzelmet arattak. Két tényező segítette őket a harcban: az egyik a nagy hőség, a másik pedig, hogy a nap a kimberok szemébe sütött. A kim-

berek igen jól bírták a hideget: télies időjáráshoz szoktak, sűrű erdő borította vidéken éltek. A nyári hőséget azonban nem tudták elviselni. Arcukról ömlött a verejték, lélegzeni is alig tudtak, és pajzsukat tartották a fejük fölé, hogy a nyári nap tűző sugarai ellen védekezzenek. A kimberek nagy része elpusztult az ütközetben, az életben maradtak pedig rabszolgapiacra kerültek. A római állam elhárította a fenyegető veszedelmet, és ebben igen nagy érdeme volt Mariusnak.

A győzelem után Mariust olyan tisztelet övezte, mint senki mást sem előtte, sem utána. Kikiáltották „a haza megmentőjének”, és „Róma harmadik megalapítójának” nevezték, mert a várost legalább akkora veszedelemtől mentette meg, mint amilyenben egykor a gall támadás idején volt. A nép is és a hadsereg is isteníttette Mariust.

Róma arisztokrata urai tehetetlenek voltak Mariusszal szemben, aki minden lehetőséget felhasznált arra, hogy megalázza a római nemeseket. De dicsősége teljében is megmaradt a régi itáliai földművesnek, aki babonás és félénk természetű, és akinek lelke mélyén öntudatlan tisztelet él az arisztokraták iránt.

A diadalmenet után a győztes hadvezér öltözékében ment be a szenátusba. Ezzel durván megsértette a római szokásokat. Viselkedésével Marius azt akarta bizonyítani, hogy a törvény őrá nem vonatkozik. De amikor látta a szenátorok elégedetlenségét, gyorsan meghunyászkodott, és a harcmezők rettenthetetlen hadvezére azonnal hétköznapi öltözetet vett magára.

Miután hadseregét elbocsátotta, Marius ismét pályázott a consulságra. A háború folyamán ötször viselt már consulságot, és hatodszor is consul akart lenni. Mindenképpen népszerűsége törekedett, kereste a nép kegyét, hízelt neki, lágy szívűnek és engedékenynek mutatta magát, pedig alaptermészeténél fogva képtelen volt a jószívűsége. A rendíthetatlenség és a nyugalom, amely annyira jellemezte Mariust a harcmezőn, a népgyűlésen cserbenhagyta. Egy véletlen dicséretre vagy bírálatra már elvesztette a fejét.

Marius a néppártra támaszkodva akarta megszerezni a legmagasabb állami tisztségeket. A római demokraták élén abban az időben Lucius Apuleius Saturninus és Caius Servilius Glaucia állt. Az i. e. 100-ban lezajlott választásokon a római néppárt nagy sikert aratott: Marius lett a consul, Glauciát praetorrá, míg Saturninust néptribunusszá választották. A hatalomra került demokraták az arisztokratákból álló szenátus hatalmát igyekeztek meggyengíteni, a rómaiakéval egyenlő jogokat akartak adni az itáliai alattvalóknak. Saturninus pedig javasolta, hogy adjanak földet a kevés földdel rendelkező parasztnak és a nincstelen proletároknak. Ez a törvényjavaslat a Gracchusok agrártörvényét fejlesztette tovább. A demokraták javasolták, hogy a törvény megvalósítása céljából küldjenek római telepeseket Afrikába, Galliába, Szicíliába, Makedóniába. A volt karthágói területen a föld nélküli rómaiak és itáliaiak kapjanak családonként huszonöt hektár földet. Pénzt utaltak ki számukra, hogy felszerelést és állatokat vásárolhassanak. A nagyszabású terv megvalósításával a demokraták Mariust szándékoztak megbízni. Azért kívánták a törvényjavaslat elfogadását, mert ezzel Marius lett volna Róma teljhatalmú ura, mivel a hadsereg és minden anyagi eszköz az ő kezébe került volna. Ebben az esetben az arisztokraták szerepe jelentéktelenné válik. Az arisztokrácia hiába igyekezett szembeszállni Mariusszal és a néppárttal, minden kísérlete eredménytelen maradt. Quintius Caecilius Metellust, az arisztokraták vezérét, Marius volt parancsnokát, aki igyekezett megakadályozni a néppárt törekvéseit, szégyenletes módon száműzték Rómából. Kényszeríteni akarták, hogy fogadja el Saturninus törvényjavaslatát. Metellus ezt megtagadta. A Forumról távozóban így szólt a körülötte állókhoz:

- Valóban hitvány ember, aki rosszat cselekszik; de nem erény az, ha valaki olyankor cselekszik jót, amikor veszélytelenül teheti. A jó embert az különbözteti meg a hitványtól, hogy akkor is kitart az igazság oldalán, ha az veszéllyel jár.

Metellus el akarta kerülni, hogy személye miatt zendülés törjön ki, és a következő szavakkal hagyta el Rómát:

- Vagy jobbra fordulnak a dolgok, és akkor, ha a nép megváltoztatja mai véleményét, hazahív, vagy nem változnak a viszonyok, akkor pedig jobb, ha távozom.

Már-már úgy látszott, hogy a római demokraták döntő győzelmet arattak, amikor Marius váratlanul elárulta őket.

Marius becsvágya egy olyan paraszt becsvágya volt, aki címben, rangban és jelentőségben egyenlő akart lenni az arisztokratákkal. Saturninus és Glaucia viszont véget akart vetni a nemesség uralmának Rómában, és demokratikus rendet akart teremteni. Végül fegyverek erejével szándékozták megdönteni az arisztokrata kormányt.

Marius azonban nem akarta a demokrata párt végleges győzelmét, szolgálatait csupán arra használta fel, hogy erősítse saját befolyását a népre. Mint minden felkapaszkodott törtető, lelke mélyén megvetette a hozzá hasonló származásúakat. Egész életében arra törekedett, hogy elnyerje az arisztokraták szeretetét és tiszteletét. Ezért amikor a római demokrata párt legnagyobb diadalát ülte, a híres hadvezér átment az ellenség táborába. Árulásában a végsőkig jutott. Beszéli, hogy házában egyszerre folytatott titkos megbeszéléseket az arisztokratákkal és a demokratákkal. A „nagy hírű hadvezér”, „a haza megmentője” hasmenésre panaszkodva percenként kirohant az egyik szobából a másikba, egyikben az arisztokratákkal, a másikban a demokratákkal tárgyalt, egymás ellen uszította őket, és mindegyiknek megígérte támogatását.

A fondorlatosságot rövidesen leleplezték. Ekkor aztán Marius és a néppárt útjai teljesen szétváltak. Semmivé foszlottak mind a híres hadvezér, mind a római demokraták nagyszerű elképzelései. Marius nem nélkülözhetette a demokraták támogatását, és nem maradhatott sokáig az ország első embere, a néppárt pedig Marius tekintélye és befolyása nélkül nem tudta megdönteni a nemesség uralmát.

Amikor lejárt az i. e. 101-ben megválasztott vezető tisztségviselők megbízatása, Glaucia és Saturninus előtt ugyanaz a kérdés merült fel, mint valamikor Tiberius Gracchus előtt: vagy lemondanak a reformokról, vagy minden úton-módon újból kiharcolják megválasztásukat. Ők a felkelés útját választották.

Időszámításunk előtt 100. december 10-én utcai harcok kezdődtek Rómában a néppárt hívei és a Marius vezette kormánycsapatok között. Az ütközet kimenetele nyilvánvaló volt: a szétvert néppártiak visszavonultak a Capitoliumra. Marius parancsára a katonák elvezették a Capitoliumról a vizet, s a körülrzárt demokraták hamarosan megadták magukat. A felkelőket bezárták a szenátus épületébe. Marius megkísérelte, hogy megmentse néhány volt harcostársát, de mindhiába. Már nem volt többé ura a helyzetnek. A fiatal arisztokraták, akik részt vettek a felkelés leverésében, a consul parancsa ellenére felmásztak a szenátus épületének a tetejére, leszedték a cserepeket, és azokkal dobálták meg az épületbe zárt foglyokat. A megölték között volt Saturninus is. Glaucia megpróbált elmenekülni, de elfogták és megölték.

A római arisztokraták diadalt arattak, ezért elhatározták, hogy visszahozzák a száműzetésből Metellust.

Marius, akit nemrég még „a haza megmentőjének” tiszteltek, és hatszor választottak meg consullá, most Metellus hazatérése előtt kénytelen volt titokban, mint valami tolvaj, elhagyni Rómát. Kelet felé indult azzal az ürüggyel, hogy áldozatot kíván bemutatni a keleti isteneknek. Abban reménykedett, hogy távollétében megfélelkeznek árulásáról.

Amikor visszatért Rómába, a Forum közelében építtetett házat magának, azzal a számítással, hogy ha közelebb lakik az emberekhez, hívei talán visszatérnek hozzá. De Marius már nem tudta megkedveltetni magát, nem tudott beleilleszkedni a napi politikai életbe; egyre azt remélte, hogy Keleten kitör a háború. De ez a reménysége is, mint sok egyéb, megghiúsult. Most senkinek sem volt szüksége az ő katonai tudására, mindenütt béke uralkodott. Mindenki megfélelkezett a dicső hadvezérről. Még akik emlékeztek rá, azok is jelentéktelen, nevetséges, veszélytelen embernek tartották.

Mariust leginkább Sulla egyre magasabbra ívelő pályafutása bántotta. Amikor látta, hogy törekvései sorra megghiúsulnak, elvonult Baiaeba, a Misenumi-hegyfok közelében fekvő fürdőhelyre, ahol pompás villája volt. Itt, mint mondják, olyan fényűző életet élt, hogy még a leggazdagabb rómaiak is megbotránkoztak rajta.

Kilenc év telt el Saturninus és Glaucia felkelése óta. I. e. 91-ben az itáliaiak fellázadtak az arisztokrata kormány elnyomása ellen. A történelem később szövetséges háborúnak nevezte el az itáliai néptörzsek felkelését. És a harcok idején a szenátus ismét Mariust akarta elővenni. A szerencse azonban most elfordult az idős hadvezértől. Marius dicsőségét elhomályosította Lucius Cornelius Sulla sikere. Megaláztatása már odáig fajult, hogy a kimberok és teutonok legyőzőjét habozó és késlekedő intézkedései miatt visszarendelték a hadseregből. Sokan azt hitték, hogy Marius pályafutása teljesen véget ért. Nemcsak a politikai küzdőtéren, hanem a harcmezőn is tehetetlennek látszott, holott az utóbbin felülmúlhatatlannak tartották; vetélytársa, a fiatal Sulla utolérte és megelőzte őt.

De a véletlen megint a római politikai élet magaslatára emelte. I. e. 89-ben Mithridatész pontoszi²² király hadat üzent Rómának. Csapatai szétverték a sebtében alakított római legiókat, gyorsan elfoglalták egész Bithüniát, valamint Róma Asia nevű tartományát. A pontoszi hajóhad blokádnak alá vette az Égei-tenger szigeteit és öbleit, Rhodosz kivételével, a hatalmas szárazföldi hadsereg pedig Thrakián és Makedónián át betört Görögországba.

A lakosság, amely a római hivatalnokok és adóbérlők önkénye alatt sínylődött, felszabadítóként fogadta Mithridatész seregét, az athéniak pedig már a sereg megérkezése előtt fellázadtak a rómaiak ellen. Mithridatész, hogy megnyerje a lakosság rokonszenvét, felhívásokban és kiáltványokban szociális reformokat ígért azoknak, akik csatlakoznak hozzá. Megígérte, hogy elengedi az adósságot, földet oszt, felszabadítja a rabszolgákat. Parancsára mindenütt lemészárolták a római hivatalnokokat, kereskedőket és uzsorásokat. Mintegy nyolcvanezer embert gyilkoltatott le, vagyonukat szétosztotta, rabszolgáikat felszabadította. A pontoszi király szoros kapcsolatot tartott fenn az itáliai felkelőkkel, és megígérte, hogy segítségükre siet. A rómaiak tehát kemény harcok előtt álltak.

Felmerült a kérdés: ki legyen a római csapatok fővezére? Az arisztokrata kormány jelöltje vagy a demokraták híve? Az a párt, amelyik a háború sikeres befejezése után a gazdag zsákmány birtokába jut, hosszú időre biztosítja a maga hatalmát Rómában.

²² A pontoszi királyság Kisázsia északi részén terült el. A Fekete-tenger északi partvidékei is hozzá tartoztak

Rómában ismét fellángolt a harc az arisztokraták és a demokraták között: ki legyen a Mithridatész elleni hadjárat fővezére? A nemesség Lucius Cornelius Sullát jelölte a magas tisztségre, a demokraták pedig kénytelenek voltak Mariushoz fordulni, hiszen ő volt az egyetlen, aki vetélytársa lehetett Sullának. A néppárt egyszeriben megbocsátotta Marius hűtlenségét. Egyszerre mindenkinek eszébe jutottak az idős hadvezér régi érdemei.

A demokraták kiharcolták a népgyűlésen egy új törvény beiktatását, mely szerint a Mithridatész elleni hadjárat fővezérévé Mariust kell kinevezni. A törvény értelmében Lucius Cornelius Sulla consul köteles átadni a hadsereg vezetését Mariusnak, a kimberek és teutonok megöregedett legyőzőjének. A néppárt erőszakkal kiharcolta az arisztokrata kormánytól a törvényjavaslat elfogadását.

Sullával azonban nem lehetett ilyen könnyen elbánni, hiszen leginkább neki volt jogcíme ahhoz, hogy fővezér legyen Keleten. Néhány évvel ezelőtt hatalmas győzelmeket aratott a római csapatok élén Ázsiában. A felkelő itáliaiak elleni harcban is közreműködött, ő volt a consul abban az esztendőben is, amikor kitört a háború Mithridatész és a rómaiak között. A római törvények szerint Sullának elidegeníthetetlen joga volt arra, hogy ebben a háborúban is ő legyen a fővezér. Végül pedig ő is arisztokrata volt, és nem óhajtotta a néppárt felülkerekedését. Sulla tehát elhatározta, hogy cselekedni fog. Fellázította és Róma ellen vezette a parancsnoksága alatt álló, legalább harmincötezer főnyi sereget. A fellázadt katonák első dolga az volt, hogy a Marius által küldött tribunosokat megöljék.

Marius ekkor Sulla több párthívét legyilkoltatta. A rabszolgáknak felajánlotta, ha csatlakoznak hozzá, felszabadítja őket, de állítólag csak három rabszolga engedelmeskedett a felhívásnak. Mikor Sulla bevonult a városba, Marius csak gyenge ellenállást tanúsított. Hamarosan elűzték Rómából.

Mihelyt elhagyta a várost, párthívei minden irányban szétszéledtek, és mivel már besötétedett, Marius Soloniumban, egyik vidéki birtokán húzta meg magát. Fiát elküldte, hozzon élelmet apósa, Mucius közeli birtokáról, maga pedig lement a tengerpartra, Ostiába, ahol barátja, Numerius hajója már várt rá. Majd mielőtt fia megérkezett, mostohafiával, Graniusszal elhajózott.

A fiatal Marius közben megérkezett Mucius birtokára. Az éjszakát élelmiszerek összeszedésével töltötte, de ellenségei nyilvánvalóan már a nyomában jártak. Lovon érkeztek a birtokra, és úgy látszik, sejtették, hogy jó helyen járnak. Szerencsére a birtok felügyelője idejében meglátta őket. Erre elbújtatta a fiatalembert egy szekéren, babbal megrakott zsákok közé, majd az ökröket befogta, és elindult a város felé. Így a fiatal Marius szerencsésen eljutott felesége házába, összeszedte a legszükségesebb útiholmikát, és a következő éjjel ő is lement a tengerpartra. Itt hajóra szállt, és szerencsésen átkelt Afrikába.

Az idős Marius hajója hátszéllel haladt az itáliai part mentén. Mivel azonban félt egy Geminius nevű ellenségétől, aki vezető ember volt Tarracinában, kérte a hajósokat, kerüljék el azt a várost. Szívesen teljesítették volna kérését, de a szél megfordult, és viharos erővel kezdett fújni a tenger felől. Hatalmas hullámok keletkeztek, és féltő volt, hogy a hajó elsüllyed. Marius erősen szenvedett a tengeribetegségtől, ezért a part felé irányították a hajót, és Circeiben nagy nehezen kikötöttek. Partra szálltak már csak azért is, mert élelmiszerük fogytán volt. Céltalanul bolyongtak a parton. Félték, hogy találkoznak valakivel, de attól is félték, hogy nem találkoznak senkivel, s élelemhez sem juthatnak. Már esteledni kezdett, mikor néhány pásztor vetődött útjukba; felismerték Mariust, és kérték, távozzék erről a környékről minél gyorsabban, mert rövid ideje több lovaszt láttak, amint átkutatták a vidéket, és őt keresték.

Mariusnak ekkor nagy szorultságában különösen az okozott bajt, hogy társai az éhségtől teljesen elerőtlenedtek. Letért hát az útról, és a közeli sűrű erdőben megbújva nagy nehezen eltöltötte valahogy az éjszakát. Másnap reggel éhségtől űzve és fel akarván használni megmaradt erejét, mielőtt teljesen kimerült volna, visszament a tengerpartra, és megpróbált lelket önteni társaiba, bátorítva őket, ne adjanak fel minden reményt.

Mintegy húszstadiumnyira lehettek Minturnae városától, amikor egy feléjük tartó lovascsoporthoz pillantottak meg. Véletlenül két teherszállító hajó is haladt arra a part közelében. Minden megmaradt erejüket összeszedve rohantak a parthoz, és a vízbe vetették magukat, hogy kiússzanak a hajókhoz. Granius és társai elérték az egyik hajót, és ez átszállította őket a szemben levő Aenaria szigetére. Marius azonban túl nehéz testű ember volt ilyen vállalkozáshoz, és csak két szolgálja támogatásával tudott a víz színén maradni, míg elérték a másik hajót.

Közben a lovascsapat a parthoz érkezett, és azt kiabálták a hajósoknak, hogy kössenek ki, vagy dobják ki a hajóról Mariust, és menjenek, ahová akarnak. Marius könnyek között kérte a hajók gazdáit, mentsék meg az életét. Néhány pillanatnyi habozás után meg is mondták a lovas katonáknak, nem adják ki nekik Mariust, mire azok szitkozódva továbbmentek. A hajósok nyomban ezután megint mást gondoltak. A hajót a part felé irányították, és kikötöttek a Liris folyó torkolatában, erősen elmocsarasodott területen. Azt ajánlották Mariusnak, szálljon ki, szerezzen magának valahol élelmet, és pihenje ki fáradalmait, mialatt ők kedvező szélre várnak. Ez hamarosan bekövetkezik, mondták, mihelyt a szél a tenger felől eláll, és a part felől kezd erősebben fújni. Marius beleegyezett. A hajósok kivitték a partra, ott gyanútlanul lefeküdt a réten. A hajósok nyomban felszedték a horgonyt, és továbbmentek. Úgy gondolkodtak, bizony nem lett volna tisztességes dolog Mariust kiadni, viszont saját biztonságukat veszélyeztetik, ha továbbra is a hajón tartják.

Marius most már egészen magára maradt. Sokáig csendben feküdt a parton, majd felkelt, és az elhagyott vidéken bolyongott. Zsombékokon, sárral és vízzel telt árkokon botorkált keresztül, míg végre elérkezett egy öregember kalibájához. Marius az öregember lába elé borult, és így kérte, mentse meg:

- Ha megmenekülök ettől a rettenetes veszélytől, mely életemet fenyegeti, meglátod, nagyobb jutalomban leszel részesed, mint magad is reméled.

Az öregember talán már régebből ismerte Mariust, vagy pedig arca elárulta, hogy valami nagy emberrel van dolga, mert így szólt:

- Maradj itt, uram, pihend ki fáradalmaidat. Ez a hely biztonságos, védelmet nyújt neked. De ha üldöznek, és ellenségeid elől menekülsz, tudok én olyan helyet is, ahol senki sem fog rádtalálni.

- Éppen ezt szeretném - mondta Marius, mire az öregember bevezette a mocsár közé, és a folyó partján egy üreget mutatott neki, oda bebújhat. Majd nádcsomókat és gallyakat rakott az üreg fölé, hogy eltakarja a bejáratot, és megvédje Mariust.

Nem sokkal később zaj és zavaros hangok hallatszottak a kaliba felől. Geminius ugyanis több emberét elküldte Tarracinából Marius felkutatására. Közülük néhányan rábukkantak a kalibára, megijesztették az öregembert, hogy Róma egyik ellenségét fogadta be és rejtegeti. Marius ekkor előjött rejtékhelyéről, levetkőzött, és a mocsár iszapos vizébe vetette magát. Üldözői elől azonban így sem menekülhetett, mert kihúzták az iszaptól, és úgy, ahogy volt, ruhátlanul Minturnaebe vitték, és ott átadták a helyi hatóságoknak. Ekkor már minden városban kihirdették, hogy ha bárki elfogja Mariust, minden további nélkül végezzen vele. A

hatóságok mégis úgy döntöttek, kivizsgálják előbb az ügyet, és Mariust egy Fannia nevű asszony házában őrizetbe helyezték.

Fanniáról feltételezték, hogy régebbi sérelme miatt ellensége Mariusnak. Az asszony egykor elvált férjétől, s követelte tőle, fizesse vissza hozományát, ami jelentékeny összegre rúgott. A férj erre házasságtöréssel vádolta meg az asszonyt, és ügyük Marius elé került hatodik consulsága idején. Az ügy tárgyalása közben kiderült, hogy Fannia erkölcstelen életmódot folytatott, de férje ezt akkor is tudta már róla, mikor feleségül vette. Marius az ügyet nagyon szigorúan bírálta el: a férjet a hozomány visszatérítésére, az asszonyt pedig megszégyenítésképpen négy rézsestertius bírság megfizetésére kötelezte. Fannia semmi jelét nem adta sértődöttségének. Ellenkezőleg, mihelyt meglátta Mariust, nemhogy neheztelt volna rá, inkább jól ellátta, és biztatta, hogy majd jobbra fordul sorsa.

Marius megköszönte Fanniának a szíves bánásmódot, és azt mondta, valóban bizalommal néz a jövő elé, mert egy előjelet látott.

Az előjel ez volt: mikor kíséretével megállt Fannia háza előtt, kinyílt a kapu, és egy szamár jött ki rajta, majd elszaladt inni egy közeli forráshoz. A szamár megállt Marius előtt, és szemtelen, vidám tekintettel mérte végig, aztán nagyot ordított, és vadul ugrándozva elrohant. Marius e jelből azt olvasta ki, hogy az ég tengeren és nem szárazföldön át óhajtja menekülését, mert a szamár hozzá sem nyúlt az előtte heverő szénához, hanem a vízhez sietett. Marius ezt elmondta Fanniának, aztán lefeküdt pihenni, és kérte az asszonyt, csukja be szobája ajtaját.

Közben Minturnae vezetői úgy határoztak, hogy Mariust haladéktalanul kivégeztetik. Mivel azonban a hóhér szerepére a város polgárai közül senki sem vállalkozott, egy gall vagy kimber származású lovas katona ment be karddal a kezében Marius szobájába. A szobának az a része, ahol Marius feküdt, meglehetősen sötét volt, és amint a katona elbeszélte, a sötétből, mint valami fényes láng, sugárzott rá Marius tekintete, majd ilyen szavakat hallott:

- Ember, hogyan merészeled te Caius Mariust megölni?

Erre a barbár katona eldobta kardját, és kirohant a szobából. Közben hangosan kiáltozta:

- Nem tudom megölni Mariust! Nem tudom megölni!

Mindenki nagyon megdöbbsent, az emberek szívében részvét és sajnálkozás ébredt. Egyszerre törvénytelenségnek és hálátlanságnak tartották, hogy így bánjanak azzal az emberrel, aki megmentette Itáliát. Éppen elég gonoszság volt már az is - mondták -, hogy nem segítettek rajta, majd így folytatták:

- Hadd menjen útjára, és töltsé számkivetésének napjait, ahol akarja, érje utol másutt a sors keze.

Szavaikat tettek követték. Valamennyien elmentek a házba, ahol Marius tartózkodott, hogy együttesen kísérik le a tengerpartra.

Mindenki készséggel segített. Egy Belaeus nevű ember hajót ajánlott fel Mariusnak. Később ugyancsak ő megfestette a jelenetet, miként kelt útra Marius, és a képet felajánlotta a szentélynek, melyet ott emeltek, ahol Marius hajóra szállt.

Kedvező szél és jó szerencse segítségével Marius eljutott Menix szigetére. Itt értesült róla, hogy fiának sikerült elmenekülnie, és útban van társaival Numídia királyához, hogy segítséget kérjen tőle. Marius megörült a jó hírnek, és folytatta útját Karthágó felé. Partraszállás után azonban egy lictor jelent meg nála, és a következőket mondta:

- Marius Sextilius propraetor megtiltotta, hogy partra szállj Afrikában. Ha parancsának nem engedelmeskedel, Róma ellenségeként fog bánni veled.

Marius sokáig némán nézett a lictorra, majd felsóhajtott, és így szólt:

- Mondd meg uradnak, hogy láttad a számkivetett Mariust ülni Karthágó romjain! - E szavakkal Marius találóan vont párhuzamot Karthágó sorsa és a maga változó szerencséje között.

Marius és kísérete többször állt a pusztulás szélén, de a sors megkegyelmezett az idős hadvezérnek. Miközben ő idegen földön bolyongott, Sulla pedig Mithridatész ellen harcolt Ázsiában, a római demokraták ismét fellázadtak a kormány ellen. Amikor Marius ezt meghallotta, Itáliába sietett, a Róma ellen felkelt kóbor rabszolgákból és itáliaiakból sereget szervezett, és csatlakozott a demokraták hadseregéhez, amely a hatalom átvételére készült.

Időszámításunk előtt 87-ben a néppárt csapatai Marius vezetésével birtokba vették a fővárost. A Rómába visszatért idős hadvezér azonban egyre csak a bosszúra gondolt, minden kudarcáért, bántódásáért, megaláztatásáért le akart számolni régi ellenfeleivel. Határozatot hoztak, melynek értelmében az arisztokrata párt legjelentősebb tagjainak el kell pusztulniuk, és vagyonukat el kell kobozni.

Öt nap és öt éjszaka folyt Rómában a véres mészárlás. De még ezután sem volt olyan nap, hogy Rómában ne végeztek volna ki valakit Marius parancsára; személyesen választotta ki áldozatait, és jelölte ki a hóhérokat. Sokszor egy pillantása, vagy ha történetesen nem fogadta el egy szembejövő köszöntését, egyenlő volt a halálos ítélettel.

Marius nem engedte eltemettetni a hullákat, megparancsolta, hogy a kivégzett szenátorok fejét tüzzék ki a Forumon a szónoki emelvényre.

Azért mégsem volt boldog, mert megértette, hogy ha első consulsága idején ő volt polgártársai reménysége és büszkesége, most mindenki szörnyetegnek, véres kezűnek tartja. Még a demokraták is elhúzódnak tőle, és szégyenkeznek értelmetlen kegyetlenkedései miatt. Quintus Sertorius, a néppárt legtekintélyesebb képviselője nyíltan kifakadt Marius ellen, és elítélte vérengzéseit.

Az öreg hadvezért nyugtalanította Sulla győzelmeinek a híre, melyeket Keleten a Mithridatész elleni hadjáratban aratott. Sulla visszaszerezte az elvesztett tartományokat, és nagy haderővel útban volt a tengeren Itáliába. Ez némi reményt keltett az emberekben, hogy a háború egy ideig szünetelni fog. Mariust ekkor választották meg hetedízben consullá. A féltékenység és gyűlölet azért tovább élt benne a fiatal, tehetséges hadvezér iránt, és ezek az érzések fűtötték Mariust most, amikor ő is felkészült egy keleti hadjáratra. Az előkészületek közepette azonban megbetegedett. Előjöttek a régi sebek, a súlyos nélkülözések, a rengeteg italozás következményei, amellyel öregkorában akarta feledtetni bánatát és kudarcait.

Hét napig volt beteg. Az egész idő alatt lázálmok gyötörték: csatákban járt, és legyőzte Mithridatészt - utolsó látomásaiban is Sullát akarta felülmúlni.

Bár hetven évet élt, és a történelemben először hét ízben is consullá választották, bár dúsgazdag volt, háza, vagyona olyan, hogy nem egy, de több királynak is elegendő lett volna, Marius mégis panaszkodott balsorsára, hogy meg kell halnia, mielőtt elérte élete vágyát.

„A haza megmentője” i. e. 86. április 13-án halt meg. Halálának hírére Rómában és Itáliában megkönnyebbülten sóhajtottak fel az emberek.

SULLA

Az időszámításunk előtti III. században a római társadalom élete óriási változáson ment keresztül. Róma egy hatalmas birodalom központja lett, jelentősége világszerte megnőtt. Ez a gyors változás a társadalom életét is átalakította. A szigorú erkölcsű, igénytelen és kissé fősvény rómaiak, akik megszokták, hogy minden garast a fogukhoz verjenek, és ne törődjenek mással, csak a maguk zárt kis birtokával, most egyszerre mérhetetlen vagyonhoz jutottak. Vezető államférfiaik, akiknek politikai látóköre nemigen jutott túl Itália határain, most szinte a fél világ sorsát irányították.

A régi együttélési szabályok és viselkedési normák, melyeket az apák, nagyapák és a dédapák is szigorúan betartottak, most szemlátomást elavultak, de újakat nem állítottak fel helyettük. Az öregek, akár csak az idősebb Cato, hideglelősen ragaszkodtak a régi, elavult erkölcsökhöz, s szavakban az ősi erényt magasztalták, a gyakorlatban viszont épp az ellenkezőjét tették, mint amit fennen hirdettek: csupa álnokság, csupa képmutatás volt az életük.

Az ifjúság pedig mit tehetett? Eszményképei nem voltak, ment, amerre a többiek: kereste a meggazdagodás útját, hajszolta az élvezeteket, a gyönyöröket, arra tartott, amerre a becsvágy és a véletlen vitte.

Ilyen fiatalok közül való volt Lucius Cornelius Sulla is, az egyik legelőkelőbb római család sarja. Ősei annak idején magas állami tisztséget töltöttek be, gazdag emberek voltak, és szerették a fényűző életet. Egyik őst például még a szenátusból is kizárták pazarló életmódja miatt. Ez a pazarlás családi vonásuk volt a Sulláknak, és végül oda vezetett, hogy az egykor oly gazdag és befolyásos család elszegényedett, és tekintélyét is elvesztette. Lucius Sulla szülei már az előkelő és gazdag rokonok adományából tengették életüket, és csak az ő segítségükkel tudták fiukat neveltetni. Sulla nevelése végül is semmiben sem maradt mögötte kora legképzettebb embereinek.

Sulla nem örökölt az apjától semmiféle vagyont, sőt kénytelen volt bérelt lakásban lakni, ami előkelő származású embernél Rómában szégyenszámba ment. Ezt később is felhánytorgatták neki, amikor úgy gondolták, hogy érdemén felül meggazdagodott.

- Hogyan lehetsz te becsületes, ha apádtól semmit sem örököltél, és most mégis oly gazdag vagy? - kérdezték tőle az egyik hadjárat után, amikor Sulla nagy vagyonával dicsekedett.

Lucius Cornelius tudatában volt rendkívüli képességének és határtalan energiájának, és többre tartotta magát a legtöbb vele egykorú római ifjúnál. Úgy érezte, hogy nagy dolgokra hivatott, és éppen ő az, aki visszaszerzi családjá hírnevét és régi dicsőségét. Ez a cél fűtötte leginkább becsvágyát, hatalomra és dicsőségre törését.

Ugyanakkor azt is jól tudta, hogy a szegénység csak kerékkötője lehet jövődő pályafutásának. Szenvedélyes természete, az életörömök hajszolása nem engedte, hogy apránként gyűjtsön vagyont magának: az ilyen lassú, szorgos munka sehogyan sem volt Sulla ínyére. Ezért nem maradt más hátra, mint hogy a véletlenre bízta magát, amely majd felemeli a római előkelőségek közé. Tudta, hogy az emberek életében nem mindig adódik ilyen véletlen, de szentül hitt a csodákban. Így azután amikor legmerészebb álmai és vágyai is valóra váltak, nem a saját tehetségének és tudásának tulajdonította az elért eredményeket, hanem a szerencse játékának.

Egyelőre azonban kihasználta minden lehetőséget, melyet az örök város bőségesen nyújtott neki. Belevetette magát a szórakozásokba, és féktelen életmódján még azok is elcsodálkoztak, akik bizony már sok mindent megértek életükben. Nagyon valószínű azonban, hogy Sulla

magatartását nemcsak féktelen természete és az élvezethajhászás okozta. Ösztönös tiltakozás is volt ez a „vaskalapos” rómaiak képmutatása ellen, akik bűnös életet éltek ugyan, de szavakban visszasírták a „rég, tiszta erkölcsöket és nemes szokásokat”.

Sulla rengeteg adóssága és példátlan viselkedése láttán rokonai kétségbeestek. Mindenáron meg akartak szabadulni tőle, ezért jó összeköttetéseiket felhasználva, nagy nehezen elérték, hogy Sullát quaestorrá választották, és Marius consulsága idején, vele együtt áthajózott Afrikába, hogy részt vegyen a Jugurtha elleni hadjáratban. Így került Sulla távol Róma könnyelműségekre csábító életétől. Ekkor már elmúlt harmincegy éves, és csak most indult el politikai és katonai pályáján, amikor kortársai közül nagyon sokan már vitték valamire.

Parancsnoka, Marius nem részesült a római arisztokrata körökben szinte kötelező görög nevelésben. Dicsősége és hatalma teljében is megtartotta régi paraszti szokásait és tulajdonságait. Sokkal jobban érezte magát a katonai táborban, mint akármelyik római szépség nagyvilági estélyén. Marius arca parasztos maradt, nem ismerte a görög nyelvet, melyet minden előkelő római folyékonyan beszélt, szerette az italt - ezekért a tulajdonságaiért a római „aranyifjak” kicsúfolták, kinevették.

Marius vezérkarának tisztjei, hadvezérükhöz hasonlóan, közemberként indultak katonai pályájukon. Személyes szolgálataik és bátorságuk révén jutottak magas beosztásukba. Ezek az edzett, faragatlan hadfiak barátságtalanul és bizalmatlanul fogadták az előkelő, művelt arisztokratát, akinek hangos botrányokon és korhelykedéseken kívül igazán nem volt mivel dicsekednie.

Sulla nemcsak arra törekedett, hogy megbecsülést szerezzen magának szigorú tisztársai között, hanem felül akarta múlni őket bátorságban és a haditudományok terén is. Ezenkívül életében most nyílt először alkalma arra, hogy mérhetetlen tettvágyát és tehetségét korhelykedés helyett valami többre és jobbra is felhasználhassa. Ugyanolyan szenvedéllyel vetette most bele magát a hadi dolgokba, mint nemrég a féktelen szórakozásba.

Numidia királya, a merész és ravasz Jugurtha ellen vívott háború az afrikai sivatagban óriási lehetőséget nyújtott az újdonsült, tehetséges tisztnek arra, hogy bebizonyítsa képességeit, és kiváljon a többiek közül. Sulla szívesen vállalta a legnehezebb feladatokat is, és amihez egyszer hozzákezdett, azt véghez is vitte. Ügyesen bánt a katonákkal, semmilyen munkából sem vont ki magát, ugyanúgy részt vett a földmunkában, mint emberei. És harc közben, katonai megbeszéléseken felülmúlta tisztársait bátorságával, leleményességével, okosságával. Rövid idő alatt nemcsak a legénységnek, hanem a főparancsnoknak is Sulla lett a kedvence.

A numida lovasokat mindaddig verhetetlennek tartották a sivatagi háborúban, ezért az ellenük való harchoz jól felfegyverzett és jól szervezett lovasseregre volt szükség. Sullát bízták meg, hogy Itáliában új lovasegységeket szervezzon. A feladatot rövid idő alatt kiválóan megoldotta, tanúságot tett nagyszerű szervezőképességéről.

Az egyik ütközetben, amikor a numidák váratlanul lecsaptak a római legiókra, Sulla lovasainak bátor fellépése és vezérük hősiessége mentette meg őket a vereségtől.

Végül is a döntő győzelmet az afrikai hadjáratban nagyrészt Sulla megfontolatlan merészségének köszönhatték.

Annak ellenére, hogy a numidák minden ütközetet elvesztettek, a rómaiak a háborút mindaddig nem tudták befejezni, amíg Jugurtha király szabadon volt, mivel törzsének tagjai nagyon szerették, és hallgattak szavára. Hirtelen támadásait, merész rajtaütéseit Jugurtha a távoli és nehezen megközelíthető Mauretaniából indította, melynek királya, Bocchus, Jugurtha apósa volt. Sulla barátságot kötött Bocchusszal: egy alkalommal szívesen fogadta a király

követeit, amikor azok a numida útonállók elől menedéket kerestek nála, sőt megajándékozta és biztonságban hazakísértette őket. Bocchus gyűlölte a vejét, Jugurthát, és féltette tőle hatalmát. Mégis, a rómaiaktól szenvedett vereség után kénytelen volt házába fogadni.

A rómaiak elhatározták, hogy egyik tisztjüket elküldik Bocchushoz, és követelik Jugurtha kiadatását. Nagy veszedelemnek tette ki magát az, aki vállalkozott erre a megbízatásra, mert a király kiszolgáltathatta volna a római követet Jugurthának, és nem kétséges, mi várt volna a merész vállalkozóra.

Amikor Marius törzstisztjei között önként jelentkezőt kerestek, aki vállalkozna a veszedelmes feladatra, még a legbátrabbak is tétozáztak. Más dolog meghalni harc közben, bajtársaik szeme láttára, és más dolog szörnyű kínhalált halni egyedül, idegenben, az ellenség táborában. A tisztek között Sulla volt az egyetlen, aki egy pillanatig sem habozott, magára vállalta a veszedelmes megbízatást. Az ő számára eljött az alkalom, hogy bebizonyítsa, mennyivel különb tisztársainál. De az is hihető, hogy Sulla ki akarta próbálni a jó szerencsét, a véletlent, meg akart győződni arról, milyen szándékkal viseltetik iránta az egyetlen istenség, melyben hitt és megbízott.

A veszedelmes küldetésben Sulla felvillantotta rettenthetetlensége és ügyessége minden ragyogását. Nem remegett, amikor a futár a numida harcosok táborán át Bocchus király elé vezette. Megvetéssel elhárította kísérőinek gyáva tanácsait: az utolsó pillanatban ugyanis kísérői megrettentek, és el akartak menekülni. Sulla ugyanilyen kemény és rendíthetetlen volt a Bocchusszal folytatott megbeszéléseken. Végül is elérte, hogy kiadták neki Jugurthát, a numidák királyát, akit megbilincselve vitt magával a római táborba. Ezzel véget ért az afrikai hadjárat. Sulla diadala azonban gyanakvást és irigységet keltett Mariusban, aki hosszú éveken át készült erre a győzelemre. És most egy újonnan jött tiszt elvette előle a nehezen várt dicsőséget.

Marius csak nagy nehezen rejtette megrendülését nagylelkűség és jóindulatú kedvesség álarca mögé. Sulla megértette, mi megy végbe parancsnoka lelkében, de örömet talált abban, ha felingerli a gyanakvó természetű, bárdolatlan Mariust. Eljött az alkalom, hogy régi tartozását kiegyenlítsse: Sulla ugyanis nem tudta Mariusnak és régi törzstisztjeinek megbocsátani, milyen ridegen fogadták őt a táborban. Ezenkívül a szerénység nem tartozott Sulla erényei közé, nem tartotta szükségesnek, hogy hallgasson saját érdemeiről. Merő dicsekvésből rávésette gyűrűje kövére azt a jelenetet, amikor Bocchus átadja neki Jugurthát, és állandóan hordta a gyűrűt.

Marius arisztokrata ellenfelei igyekeztek a consult a nép szemében lejáratni, és tekintélyét csorbítani. Ahol csak alkalom adódott rá, felhívták az emberek figyelmét a kétes helyzetre: az afrikai háború látszólagos győztése a póri származású Marius, a háborúnak azonban ténylegesen a római arisztokrata családból származó Sulla vetett véget. A diadalmenetet Marius tartotta, a dicsőséget Sullának tulajdonították. És ez bántotta Mariust.

A római szenátus Jugurtha kiadásáért kitüntette Bocchust, Mauretania királyát, aki, hogy kedveskedjék Sullának, szentélyt állíttatott a Capitoliumon a Győzelem istennőjének. Egy szoborcsoporthoz helyezett el, amely azt a jelenetet ábrázolja, amikor Sulla fogságba ejti Jugurthát. Marius emiatt haragra gerjedt, és megkísérelte a szobor eltávolíttatását, de Sulla hívei nem engedték. Kettejük ellentéte már-már véres zavargásokhoz vezetett, amikor újra fel lángolt a hosszabb idő óta lappangó szövetséges háború. Ebben a roppant nagy és változatos hadiszerencsével folyó küzdelemben, amely annyi veszélyt és bajt hozott a rómaiakra, Marius semmi komolyabb eredményt nem tudott felmutatni, és ezzel bizonyítékot szolgáltatott arra, hogy a katonai sikerhez friss erőre és kitartásra van szükség. Sulla ellenben sok kiváló haditettet hajtott végre, s polgártársai és barátai a legnagyobb, ellenségei pedig a legszerencsésebb

hadvezérnek tartották. Sulla, hogy tetteit nagyobbítsa, és önmagát jobban magasztalja, álszerénységből győzelmeit a szerencsének tulajdonította. (Akár hiúságból, akár mert hitt benne, hogy valamely istenség segít neki.) Emlékirataiban azt állítja, hogy nem a jól kitervelt vállalkozásai sikerültek a legjobban, hanem azok, amelyekhez merészen, minden előzetes megfontolás nélkül fogott hozzá. Sőt midőn kijelenti, hogy ő inkább termett a szerencsére, mint a háborúra, úgy látszik, többet tulajdonít a szerencsének, mint az erénynek, s azt hiszi, hogy egészen ennek az istenségnek a teremtménye. Emlékirataiban azt tanácsolja Lucullusnak, akinek ezt a művét ajánlotta, hogy semmit ne tartson olyan biztosnak, mint amit éjszaka álmaiban az istenség közöl vele. Elmondja, hogy amikor a hadsereggel kiküldték a szövetséges háborúba, álmában Laverna közelében nagy hasadék keletkezett a földben, amelyből hatalmas tűz tört elő, és fényes láng csapott fel az égre. A jók kijelentették, hogy egy derék, feltűnően szép külsejű és bátor férfi kerül hatalomra, és megszabadítja a várost a mostani zavaroktól. Sulla hozzáteszi, hogy ez a férfiú senki más nem lehetett, mint ő, mert megjelenését feltűnővé tette aranyszőke haja, s bátorságáról annyi szép és nagy tett után nem restelt saját maga tenni bizonyosságot. Ennyit tudunk elmondani a felsőbb hatalmakkal való viszonyáról.

Röviddel az afrikai hadjárat befejezése után a római birodalom északi határain barbár törzsek jelentek meg. A kimber és teuton hordák szétverték az ellenük küldött római csapatokat, és már magát Itália földjét fenyegették. A veszély láttán a római seregek főparancsnokságával ismét Mariust bízták meg. Törzskarában, akárcsak az afrikai hadjáratban, most is ott volt Sulla, aki ismét több győzelmes ütközetre vezette a római csapatokat. Sulla tekintélye egyre nőtt, és vele együtt nőtt Marius elégedetlensége is: a főparancsnok nem bízott többé fontos feladatokat Sullára, és már nyíltan akadályt gördített a katonai pályán való előrejutásának útjába. Ez nézeteltérésekhez, később teljes szakításhoz vezetett. Ezért Sulla átment a másik consul, az arisztokrata Catulus törzskarába, és megnyílt előtte a dicsőséghez és hatalomhoz vivő út. Catulus rábízta a fiatal quaestorra hadseregének gazdasági ügyeit: Sulla nehéz körülmények között is mindig gondoskodott a hadsereg élelmiszer-ellátásáról és a hadianyag-utánpótlásról. Olyan nagy készletekre tett szert, hogy Catulus katonáinak bőséges ellátásán felül Marius hadseregének is át tudott adni belőlük, s ez, mint ő maga beszéli el, nagyon bosszantotta Mariust. Ügyessége azonban jelentős mértékben elősegítette a római hadsereg győzelmét a kimber és teutonok felett.

A germán törzsek leverése után Róma arisztokrata kormánya segítségére akart lenni Sullának, hogy rendezze adósságait, és ezért kinevezte propraetornak Kappadókiába, az egyik keleti tartományba, melyet Mithridatész pontoszi király támadásától féltettek. Sulla itt bizonyosságot tett rendkívüli diplomáciai képességéről és találékonyságáról, amellyel sikerült elkerülnie a fenyegető háborút.

Sulla gazdag emberként tért vissza Keletről. Teljesen kifosztotta a rá bízott tartományt, semmilyen kegyetlenségtől sem riadt vissza, hogy vagyonát megsokszorozza. A római helytartók fosztogatása megszokott jelenség volt, és Rómában rendszerint nem is vettek róla tudomást. Sulla azonban ezen a téren is túlzó volt, mohósága és szemérmertlensége mérhetetlenül megnőtt, magatartása még a szenátust is megbotránoztatta.

A néppárti Censorinus vádat is emelt Sulla ellen megvesztegethetőség és a tartomány kifosztása miatt. A bírósági tárgyaláson azonban Censorinus visszavonta valamennyi vádját, és az ügyet elejtették. Mindenki tudta azonban, hogy Sulla nem az a fajta ember, aki megbocsátja, ha valaki vét ellene; úgy látszik, ezért hátrált meg Censorinus, és úgy döntött, hogy feleslegesen nem szerez magának ellenséget.

Sulla Keletről történt hazatérése idején izgalmas események történtek Rómában. Röviddel előbb a néppárt meg akarta szerezni a hatalmat a fővárosban. Marius habozása, majd nyílt árulása azonban meghiúsította a kísérletet. Nem sokkal utána ismét fellángolt az itáliaiak lázadása, melyet a történelem szövetséges háború néven ismer. Ez az időszak nehéz megpróbáltatás elé állította a római államot: olyanokkal kellett háborút viselnie, akik a római hadseregben kaptak katonai kiképzést, és bátorságban, hozzáértésben semmivel sem maradtak el a rómaiak mögött.

Ebben a harcban Marius végképp háttérbe szorult Sulla mögött, különösen, amikor az szétverte a legveszedelmesebb itáliai lázadó törzset, a samnisokat. Tűzzel-vassal pusztított végig a samnisok földjén, ostrommal bevette fővárosukat. A város bevétele után lelanyhult a hosszú ideje tartó szövetséges háború.

A szövetséges háborúban aratott győzelmek az ország legelső katonai és politikai vezetői közé emelték Sullát; ötvenéves korában megválasztották consullá Quintus Pompeiusszal együtt. Ez a ragyogó pályafutás meglepéssel tölthetett volna el minden becsvágyó embert, de Sulla nem ismert határt a nagyravágyásban. Fényes házasságot kötött, feleségül vette Metellus pontifex maximus lányát, Metellát. Környezetének tagjai nagy megtiszteltetésnek tartották az előkelő lánnyal kötött házasságot, hisz Sulla, családja előkelő származása ellenére, mégiscsak elszegényedett.

Nem ez volt az első felesége; először egészen fiatalon házasodott meg, Iliát vette feleségül, akitől egy lánya született; második felesége Aelia volt, a harmadik pedig Cloelia, akitől meddősége miatt barátságosan elvált, és dicsérettel emlékezett meg róla, sőt válási ajándékot is adott neki, de úgy látszik, néhány nappal azután, hogy Metellát nőül vette, nem valami dicséretes módon vádat emelt Cloelia ellen. Metellával mindvégig igen jó házasságban élt, annyira, hogy mikor a rómaiak Marius száműzött párthíveit vissza akarták hívatni, de Sulla ezt megtagadta, Metella segítségéhez folyamodtak. Állítólag Athén bevétele után is azért bánt olyan keményen a város lakóival, mert Metellát gyalázó gúnyverseket írtak. De erről majd később lesz szó.

Sulla consulsága idején kitört a régóta fenyegető háború Mithridatész pontoszi királlyal. A pontoszi királysághoz tartozott a Fekete-tenger északi és déli partvidéke, Kisázsia hatalmas térségei. A pontoszi király a Duna²³ torkolatától a Kaspi-tengerig terjedő hatalmas területről szedhette össze katonáit. Serege élén tapasztalt görög hadvezérek álltak. Mithridatész szedett-vedett serege azonban nem állt egységes vezetés alatt, és okvetlenül vereséget kellett szenvednie a nagyszerűen szervezett, kiválóan képzett római seregektől. Mithridatész hatalmas birodalma ingatag volt, az első komoly megpróbáltatásnál szét kellett hullnia. Jól tudta ezt a király, és mindenáron igyekezett elkerülni az összecsapást a római seregekkel.

Mithridatésznek hosszú időn át sikerült ügyes politikával elodáznia a háborút, de amikor a szövetséges háború lényegében befejeződött, a római vezérek végül nyílt harcra szólították fel a pontoszi királyt.

A rómaiak lehengerlő fölénye ellenére a pontoszi királynak volt némi esélye a győzelemre. A római államban ugyanis állandó viszály dúlt az arisztokrata kormányzat és a hatalomra törő néppárt között. Mithridatész a legrosszabb esetben még mindig megkísérelhette volna a meg egyezést az egyik civódó féllel. Ezenkívül a szövetséges háború tűzfészkei közül nem mindegyiket oltották el egészen, és Mithridatész abban reménykedett, hogy azokat ismét lángra lobbanthatja.

²³ Az ókoriak Isterje vagy görögösen Isztrosza

Még a hadseregébe is felvett római ruhába öltözött itáliai menekülteket, akik a felkelés leverése után a pontoszi király udvarában kerestek menedéket. A római köztársasághoz tartozó tartományokban a lakosság, de különösképp a rabszolgák elégedetlenek voltak a római uralommal. Mithridatész felhívással fordult az elégedetlenkedőkhöz, hogy keljenek fel Róma ellen. Válaszképp Kisázsiában és Görögországban tömeges mészárlások kezdődtek, megölték a római hivatalnokokat, kereskedőket és uzsorásokat. Egyedül a kis Délosz szigetén mintegy húszezer rómaikat mészároltak le. Egész Kisázsia és Görögország rövid idő alatt Mithridatész kezébe került.

Mithridatész sikerei bebizonyították a rómaiaknak, milyen komoly a helyzet. Rómában megértették, hogy a háború csak akkor dől el kedvezően a rómaiak javára, ha a kormány sürgősen intézkedik. A kemény hadvezetés útjába azonban számos akadály gördült. Az első és legfontosabb akadály az arisztokrácia és a néppártiak közötti viszály volt. Mindkét oldalon jól tudták, hogy a Mithridatész feletti győzelem nemcsak hadi dicsőséggel jár, hanem hatalmas anyagi haszonnal is: hadizsákmánnyal, a lakosság javainak kisajátításával, Kisázsia és Görögország városainak megsarcolásával. A Mithridatész ellen küldendő hadsereg parancsnokának kezébe hatalmas anyagi javak kerülnek tisztviselők és katonák megvesztegetésére, az államhatalom átvételére. Ezért igen fontos kérdés volt, ki lesz a fővezér: az arisztokrata párt jelöltje-e vagy a néppárt embere. Rómában abban az időben mindössze két olyan hadvezér jöhetett számításba, akit érdemei és tettei feljogosítottak a Mithridatész elleni hadjárat vezetésére: Sulla és Marius. Az előbbi kinevezése teljesen megszilárdította volna az arisztokrata kormány helyzetét. Ezért a néppárt nem tehetett mást: kénytelen volt megbocsátani Marius árulását, és az ő jelölését támogatni. Marius elfogadta egykori híveinek a támogatását, az ő segítségükkel remélte feltámasztani régi hatalmát.

Marius hatalomra törése újabb belviszályt vont maga után. Mialatt Sulla félbenmaradt vállalkozásainak befejezésére táborba vonult, Marius odahaza maradt, és szította azt a pusztító belviszályt, amely több kárt okozott Rómának, mint az összes korábbi háborúk együttvéve, ahogy ezt az isteni hatalom előre jelezte is. Így a hadijelvények nyelei maguktól lángra lobbantak, és a tüzet alig lehetett eloltani; három holló az utca közepén megette fiókáit, s ami még megmaradt belőlük, visszavitte fészkébe; egerek az egyik templomban aranydíszeket rágtak meg, s mikor a templomszolgák az egyik nőtény egeret megfogták, az egérfogóban ötöt kölykezett, s ebből hármát felfalt. De ami a legfontosabb: felhőtlen, teljesen derült égből harsány kürtszó szólalt meg, éles, gyászos hangon, s mindenkit megdöbbenett, megrémített hatalmas hangjával.

Etruszk jósok ezt a csodát egy új korszak érkezésének értelmezték, amely a világ átalakulását jelzi. Szerintük összesen nyolc világkorszak van, mindegyikben egymástól különböző életmód és erkölcsi rend. Az istenség előre megállapította mindegyik világkorszak időtartamát, és ezek határát a nagy év periódusa szabja meg. Amikor egy-egy korszak befejeződik, a következő érkezését az égen és a földön látható csodák jelzik, hogy nyilvánvaló legyen azoknak, akik ezekkel a dolgokkal foglalkoznak, és ezeket tanulmányozzák. Ilyenkor más erkölcsű emberek születnek, akikkel az istenek jobban vagy kevésbé törődnek, mint az előzőkkel. A világkorszakok cserélődésekor, mint mondják, más nagy változások is bekövetkeznek, így a jóstudomány egyszerre nagyobb megbecsülésben részesül, és a jövődölések beteljesülnek, mert az istenek tiszta és világos jeleket küldenek, míg más világkorszakban kevésbé becsülik meg ezt a tudományt, és csak bizonytalan és homályos tényekből tudnak következtetni a jövőre. Ezeket mondták a legbölcsebb etruszk jósok, akikről mindenki azt hitte, hogy többet tudnak másoknál. Amikor a szenátus Bellona templomában ülésezett, és ezekkel a jósokkal tanácskozott, mindnyájuk szeme láttára egy veréb repült be, csőrében egy tücsökkel, majd a tücsök egyik felét csőréből kiejtette, és a másik felével elrepült. A jósok ezt úgy magyarázták,

hogy viszály és egyenetlenség tör ki a földbirtokosok és a városi szegények között, mert az egyik lármás, mint a tücsök, a másik pedig a réteket és a földeket kedveli.²⁴

Magától értetődő volt, hogy a kormány Sullát küldi Mithridatész ellen. A néppárt emiatt hatalmas tömegeket vonultatott fel a kormány elleni harcra, hogy adják át a főparancsnokságot Mariusnak. A zűrzavarban a nép rátámadt a szenátorokra, és néhányat megölt közülük. A villongások során megölték Pompeius consul fiát is. Sullát, a második consult a néppárt hívei bekergették Marius házába. A demokraták, miközben kardjukkal fenyegetőztek, azt követelték Sullától, hogy engedje át a fővezérséget politikai ellenfelének. Sulla eleget tett a néppárt követelésének. Pompeius consult, aki kitarzott a maga akarata mellett, elmozdították a hatalomból, Sulla consulságát meghagyták ugyan, de a nyilvánosság előtt, a Forumon kellett elismernie Marius főparancsnokságát.

A nagy öröm azonban még túl korai volt: Sulla számos engedményével kijátszotta ellenfelei figyelmét, titokban elhagyta Rómát, és csapataihoz szökött, Nolába, ahol végtelenül szerették. Ezzel a hadsereggel harcolta végig a szövetséges háborút. Régi harcosai közé érve elmondta, mi történt, mit művel vele Marius; azt is felfedte előttük, milyen csodálatos zsákmány vár rájuk a gazdag Keleten. Ráijesztett a katonákra, hogy Marius más seregeket visz magával a Mithridatész elleni hadjáratba, és nekik nem marad más, mint befejezni a nagyon nehéz és kevés hasznot hajtó szövetséges háborút. Sulla elérte célját: a katonák lemeszárolták Marius katonai tribunusait, akiket a fővezér a csapatok átvételére küldött. Sulla harcosai mindenáron Róma ellen akartak menni.

Marius emberei viszont Rómában megölték Sulla barátait, és házaikat kirabolták. Így kezdődött a menekülés és elköltözés a városból a táborba és a táborból a városba. A szenátus nem volt ura a helyzetnek, majd amikor arról értesült, hogy Sulla a város ellen vonul, két praetort küldött hozzá, hogy azok tiltsák meg további útját. De mikor a két praetor túl fölényesen beszélt Sullával, a katonák rájuk rohantak, hogy megölik őket. De csak lictoraik vesszőnyalábjait törték szét, és bíborszegélyű togáikat tépték le róluk, majd súlyos sértések közben útjukra küldték őket. Rómában nagy ijedelem támadt, amikor meglátták a hatalmuk jelvényeitől megfosztott praetorokat, akik kijelentették, hogy a viszályt nem lehet sem lecsendesíteni, sem féken tartani.

Róma története során még sohasem fordult elő, hogy egy hadvezérnek eszébe jutott volna saját fővárosa ellen támadni. A hadsereg, élén a consullal, csak akkor léphette át az Örök Város határát, ha jogot kapott diadalmenet tartására. Sulla szemében azonban a római nép, mely a világ urának tartotta magát, nem volt egyéb, mint söpredék, gyülevész csőcselék; Mariust, a kimberok és teutonok legyőzőjét pedig csődbe jutott politikai szélhámosnak tartotta. A törvényt Sulla üres szócséplésnek tekintette, az Örök Város pedig az ő szemében csak egy lakott település volt, helyőrség nélkül, félig lerombolt erődítményekkel, melyeket könnyebb volt bevenni, mint egy bikát megszelídíteni.

Sulla hat legio élén megtámadta Rómát, betört a városba, utcai harcokban szétverte Marius sebtében összeszedett seregét, és elfoglalta a fővárost. Harc közben parancsot adott, hogy gyűjtsák fel a házakat; ő is égő fáklyát ragadott, és maga ment legelől, az íjászoknak pedig megparancsolta, hogy lőjenek tüzes nyilakat a háztetőkre. Ezt nem józan számításból, hanem szenvedélyes haragjára és indulatára hallgatva tette, mint aki csak ellenségeit látja, nem

²⁴ Kétségtelen, hogy a kiváló politikai vezetőket és jeles hadvezéreket a józan megfontolás, a hadtudományban való jártasság vezette tetteikben, de e leírásokból az is látható, milyen nagy szerepe volt e korszakban a babonás hitnek és az ebből fakadó látomásoknak és jóslatoknak

törődik sem barátaival, sem rokonaival és ismerőseivel, és nem érez semmi könnyörületet irántuk. Csak nyomult előre a tűzzel együtt, amely nem tesz különbséget bűnösök és ártatlanok között.

Róma évszázados történetében ekkor fordult elő első ízben, hogy terein római legionáriusok tábortüzei lobbantak lángra. Marius és a néppárt többi vezetője elmenekült. A szenátus tizenkét embert hazaárulónak nyilvánított, és mind a tizenkettőt kivégeztette.

Miután Sulla szétverte a demokratákat, és megerősítette a szenátus hatalmát, csapataival elindult Keletre, a pontoszi király ellen. Vakmerő, elszánt vállalkozás volt ez: a consulnak nem volt hadiflottája, pénze, mögötte pedig a római nép, amely nem szerette, ezenfelül a befejezetlen szövetséges háború. Mégis a római hadsereg, ha nem is számbelileg, de katonai tudás, képzettség tekintetében messze felülmúlta Mithridatész seregét. Sulla pártján álltak Görögország tehetős emberei; ezeket rémületbe ejtette a rabszolgák és a szegény emberek felkelése, akik mind felsorakoztak a pontoszi király hívó szavára.

Sulla intézkedéseit a gyorsaság és a határozottság jellemezte. Mivel hadiflottára volt szüksége, elküldte embereit a Földközi-tenger keleti partjára, hogy fogadják a rómaiak szolgálatába a sziget körül tanyázó kalózokat.

Időszámításunk előtt 87-ben kezdték meg hatalmas erőfeszítéssel a rómaiak a görögországi felkelés két legfontosabb központjának, Athénnek és Peiraieusznak ostromát. Sulla egész hadseregével Athén ellen vonult, és Peiraieuszt seregével körülzárva ostrom alá vette. Pedig ha csak rövid ideig türtőztette volna magát, minden kockázat nélkül bevehette volna a felsővárost, mert az élelmiszerek hiánya miatt beállt éhínség már nagyon szorongatta őket. De mivel sietett vissza Rómába, ahol lázadástól tartott, sok veszéllyel, állandó csatákkal és költséget nem kímélve folytatta a háborút; ehhez, más hadianyagokról nem is szólva, tízezer pár igavonó öszvérre volt szüksége, amelyek napról napra munkában voltak. Hamarosan hiány mutatkozott a faanyagban, mert sok ostromgép saját súlya alatt összetört, vagy az ellenség által állandóan használt tüzes nyilak gyújtották fel. Így aztán rávetette magát a szent ligetekre, letarolta az Akadémiát, amely a város környékének fáiban leggazdagabb ligete volt. S mivel a háborúhoz sok pénzre volt szüksége, megsértette Görögország szent helyeit is, és elvitette részben Epidauroszból, részben Olümpiából a legszebb és legdrágább fogadalmi ajándékokat.

Amikor i. e. 86-ban ostrommal bevették Athént, rettenetes mészárlás kezdődött. Sulla katonái szabadon rabolhattak, zsákmányolhattak a városban.

Sulla megparancsolta, hogy adják ki neki a delphoi Apollón-templom kincseit; Kaphiszt, egyik barátját küldte el átvételükre. Kaphisz azonban félt az istenek haragjától, és nem mert a kincsekhez nyúlni. A templomból ugyanis lantjáték hangja hallatszott; talán azért játszottak a szentélyben a hangszeren, mert azt hitték, hogy ezzel felkelthetik Sulla babonás félelmét.

Kaphisz ezt meg is írta neki, de Sulla gúnyosan azt válaszolta, hogy ellenkezőleg, az istenek örömmel adják át a templom kincseit, mivel a lant hangja rendszerint az öröm kifejezésére szolgál, nem pedig a haragéra. Ezek után Kaphisznak nem volt mit tennie, átvette a római vezér részére a szentély kincseit.

Sulla félelmetes és kérlelhetetlen szenvedéllyel óhajtotta, hogy elfoglalja Athént; akár becsvágyból, akár mert feldühödött a rá és Metellára szórt gúnyolódások és gyalázkodások miatt, amelyekkel Arisztión, a város zsarnoka napról napra ingerelte Athén falain. A lakosság az Akropoliszon nőtt vadkrizantémból főzött étellel táplálkozott, sarukat meg börtömlőket főztek és ettek meg, Arisztión meg közben dorbézolt, részegre itta magát, fegyvertáncot járt, gúnyt üzött az ellenségből, eltúrte, hogy Athéné szent mécsese olaj szűkében kialudjék, és a főpapnőnek, aki fél mérő búzát kért tőle, borsót küldött helyette. Mikor a városi tanács és a

papok könyörögtek Arisztiónnak, hogy szánja meg a várost, és kössön békét Sullával, közük nyilazott, és szétkergette őket. Végre jó sokára elküldte követségbe két-három ivócimboráját, de ezek semmi érdemleges dolgot nem mondtak, csak fellengzős hangon beszéltek a régi görög hősekről, mire Sulla így szólt:

- Takarodjatok innen, ti boldogtalanok, és vigyétek magatokkal szónoklataitokat! A rómaiak nem azért küldtek ide, hogy Athén történetét tanulmányozzam, hanem hogy leigázzam a lázadókat.

A Boiótiánál vívott harcokban a rómaiak szétverték Mithridatész két seregét, és egész Görögországot megtisztították a pontosziaktól.

Sulla győzelme azonban nem sokat ért, mert mialatt ő Mithridatész ellen harcolt, Rómában ismét a néppárt ragadta magához a hatalmat. Marius bosszúra éhesen visszatért a fővárosba. A néppárt megegyezett az itáliai felkelőkkel, és megkezdte a leszámolást az arisztokrata kormány híveivel. Legyilkoltatták, száműzték őket, javaikat elvették.

Az idős Marius napjai azonban már meg voltak számlálva: öregsége, sebei és a sok hanyatttás aláásták egészségét. Súlyos láz vett erőt rajta. Hétnapos betegsége alatt lázalmok gyötörték: Mithridatész ellen harcolt és győzött. Még halála órájában is szerencsésebb vetélytársát látta maga előtt.

Halála után mérsékeltebb elemek jutottak hatalomra, akik nem merték kegyetlenkedéseikkel elrémíteni a lakosság tehetősebb rétegeit. Abbahagyták a gyilkolást. Felszólították a rabszolgákat és az itáliaiakat, akik végrehajtották az elhunyt Marius parancsait, hogy gyűljenek össze, mert kifizetik zsoldjukat: de ez csak ürügy volt, mert körülfogták őket katonasággal, és sorra legyilkolták valamennyit. A néppárt vezetői ezzel akarták bebizonyítani, hogy nincs közük azokhoz a rémtettekhez, melyeket Marius parancsára követtek el, és minden gátságot rákentek az elhunyt Mariusra.

Ezalatt Kisázsia városaiban sorozatos felkelések robbantak ki Mithridatész ellen. A lakosság megtudta, hogy a pontoszi csapatokat kiverték Görögországból, és a demokrata Flaccus vezérlete alatt érkező új római csapatok bátorságot öntöttek a kisázsiai lakosság tehetősebb rétegeibe is, melyek amúgy is elégedetlenek voltak Mithridatész politikájával. Az i. e. 87. év végére Mithridatész helyzete rendkívül nehéz lett. Az Orkhomenosznál lezajlott ütközetben elvesztette Görögországot. Kisázsia egy részét a Flaccus vezette római csapatok foglalták el, a többit pedig a felkelők. Mindennek tetejébe a tengeren megjelent Sulla új flottája. Mithridatész számára azonban még volt egy menekvés: kihasználta a római arisztokraták és demokraták viszálykodását, így előnyös békefeltételeket teremthetett. Vagy Sullával, vagy Flaccusszal köthetett békét, attól függően, hogy melyik lesz számára a megfelelőbb.

Rómából a néppárt hatalomra jutása miatt igen sokan Sulla táborába menekültek, mint biztos kikötőbe, és körülötte rövid idő alatt egész szenátus gyűlt össze. Megérkezett Metella is, aki gyermekeivel együtt nagy nehezen lopakodott ki a városból, és elmondta, hogy ellenségei felgyújtották Sulla házát és villáit, és az otthoniak arra kérik, menjen, és segítsen rajtuk. Sulla nem tudta, mit tegyen, mert nem akarta sorsára hagyni bajba jutott hazáját, de innen nem mehetett el úgy, hogy be ne fejezze művét, a Mithridatész elleni háborút.

Míg így töprengett, felkereste egy déloszi kereskedő, aki titokban sok reményre feljogosító üzenetet vitt neki a király hadvezérétől, Arkhelaosztól. A dolog annyira megnyerte Sulla tetszését, hogy ő maga siettetette a megbeszélést Arkhelaossal: így aztán a tengerparton találkoztak, ahol Apollón temploma áll. A megbeszélést Arkhelaosz kezdte el, és arra kérte Sullát, adja fel Ázsiát és Pontoszt, s hajózzon el a Róma elleni háborúba. A király kész annyi pénzzel, hajóval és csapattal ellátni, amennyit csak akar. Sulla félbeszakította szavait, s azt

ajánlotta neki, ne törődjék Mithridatésszal, legyen helyette ő a király, kössön szövetséget a rómaiakkal, és adja át hajóit.

Arkhelaosz az árulásnak még csak a gondolatát is elutasította, mire Sulla így szólt hozzá:

- Szóval te, Arkhelaosz, egy kappadókiai, egy barbár király szolgája, vagy ha neked így jobban tetszik, barátja, nem vállalkozol gonosz tette nagy javakért, és nekem, egy római hadvezérnek, egy Sullának merészelsz ajánlatot tenni árulásra? Mintha bizony nem te volnál az az Arkhelaosz, aki Khairóneiánál megfutottál azzal a néhány embereddel, aki még megmaradt százhuszezer főnyi hadseregéből, két napig bujkáltál az Orkhomenosz melletti mocsarakban, és úgy hagytad ott a boiótiai utakat, hogy nem lehetett járni rajtuk a holttestektől.

Erre Arkhelaosz hangot változtatott. Térdre vetette magát Sulla előtt, és könyörgésbe fogott:

- Uram, ne kívánd teljes pusztulásunkat. Vess véget a háborúnak! Könyörgök neked, köss békét Mithridatésszal!

Sulla elfogadta ajánlatát, és a következő feltételekben egyeztek meg: Mithridatész kiűrti Ázsiát és Paphlagóniát, visszaadja Bithüniát Nikomédésznek, Kappadókiát Ariobarzanésznek, a rómaiaknak fizet kétezer talentumot, és átad nekik hetven teljesen felszerelt, ércveretű hajót.

Mithridatész hajlandó volt lemondani a már úgyszólván elvesztett görögországi területekről, de ragaszkodott az ázsiai római birtokokhoz és a hajóhadhoz. Sulla nyomban visszautasította ezt az arcátlan békeajánlatot, és csapatait haladéktalanul Kisázsiába irányította, még mielőtt Mithridatész békét köthetett volna a római demokratákkal. Időközben ugyanis a Rómában ismét uralomra került néppártiak is elküldték csapataikat Ázsiába. Sulla megjelenése Ázsiában rákényszerítette Mithridatészt, hogy megállapodjon a békefeltételekben. Mithridatész arra kérte Sullát, tartson vele megbeszélést.

Dardanoszban, Troasz egyik városában találkoztak. Mithridatésszal volt kétszáz egyvezős soros gálya, huszezer nehézfegyverzetű gyalogos, hatezer lovas és igen sok kaszás harci szekér. Sulla négy cohorsot és kétszáz lovast hozott magával. Mithridatész ment Sulla elé, és jobb kezét nyújtotta feléje, mire Sulla megkérdezte tőle, kész-e véget vetni a háborúnak az Arkhelaossal kötött megegyezés alapján. A király nem válaszolt, mire Sulla szólalt meg ismét:

- Tudtommal annak kell előbb beszélnie, aki kér valamit, a győzteseknek elég hallgatniuk.

Mithridatész erre védekezni kezdett, és megkísérelte, hogy a háborúért a felelősséget részben az istenekre hárítsa, részben magukat a rómaiakat hibáztassa, de Sulla félbeszakította szavait, és azt mondta, már régóta hallotta másoktól, és most maga is meggyőződött róla, hogy Mithridatész igen tehetséges szónok, nem szűkölködik tetszetős érvekben, hogy védelmére keljen olyan gonosz és törvénysértő tetteknek, mint az övéi. Azután keserű szemrehányást tett neki eljárása miatt, majd ismét megkérdezte, teljesíti-e az Arkhelaosz útján vállaltakat. Mikor kijelentette, hogy igen, Sulla csak akkor köszöntötte és csókolta meg.

Ezek után Mithridatész átadott hetven hajót és ötszáz íjast, s elhajózott Pontoszba.

A Mithridatésszal történt békekötés után Sulla a Kisázsiában tartózkodó római csapatok ellen indult. A demokraták hadserege nemcsak számbelileg volt gyengébb Sulla csapatainál, hanem a fegyelem terén is messze mögöttük maradt. Nem sokkal Sulla megjelenése előtt Kisázsiában a demokraták seregének tisztjei összeesküvést szöttek parancsnokuk, Flaccus ellen, akit megölték. Flaccus helyébe Caius Flavius Fimbriát választották vezérnek, aki Marius oldalán részt vett a római arisztokraták legyilkolásában.

Amikor Sulla közelebb ért az ellenfél táborához, a demokraták hadseregének katonái tömegesen elhagyták parancsnokukat. Fimbria látta, hogy számára nincs menekvés, és végzett önmagával. Ekkor Sulla elhatározta, hogy Róma ellen indul, ahol ismét a néppártiak uralkodtak. Kisázsia városainak lakóira pedig, akik Mithridatész felhívására részt vettek a római tisztviselők, kereskedők és uzsorások kivégzésében, hatalmas pénzbírságot vetett ki.

Mielőtt átkelt Itáliába, ki akarta próbálni harcosai hűségét, ezért elterjesztette, hogy a mérhetetlen kiadások miatt az államkincstár kiürült. A harcosok, meghallva a hírt, nyomban gyűjtést rendeztek, és saját pénzükből hatalmas összeget szedtek össze az itáliai hadjáratra. Sulla nem fogadta el a pénzt, csak megköszönte a katonák nagylelkűségét. Most már biztosan tudta, hogy harcosai bíznak benne, és a legnagyobb veszélyben is követni fogják.

Időszámításunk előtt 83-ban Sulla seregével együtt partra szállt az itáliai Brundisiumban, a mai Brindisiben. A táborba csak úgy özönlöttek az arisztokraták hívei. A Sulla köré tömörült arisztokraták most erősebbek és összetartóbbak voltak ellenfeleiknél, a demokratáknál. A harc kimenetele világos volt, mivel Sullának hatalmas pénzüsszegek álltak rendelkezésére, melyeket Keleten harácsolts össze. Röviddel a partraszállás után sikerült megvesztegetnie és maga mellé állítania az egyik demokrata consult. A másik consul seregét Capua városa mellett vették ostrom alá.

A demokraták minden lehetőséget és anyagi eszközt felhasználtak a harc folytatása érdekében: a római templomok arany- és ezüstdíszreiből pénzt verettek. A demokraták hadseregét sok itáliai önkéntessel töltötték fel. Ezek az itáliaiak nemrég még részesei voltak a Róma elleni felkelésnek, a szövetséges háborúnak. Rövid idő alatt mintegy negyven legióból álló hatalmas hadsereget fegyvereztek fel.

A fővárosban ismét megkezdődött az emberhajsza. Üldöztek mindenkit, akit arisztokratabarátsággal gyanúsítottak. A demokraták uralkodásának napjai azonban megszámlálhattak. I. e. 82-ben Sulla elfoglalta Rómát. Itália egyes részeiben a demokraták és a fellázadt itáliaiak maradványai még igyekeztek ellenállni, de az a harc már teljesen kilátástalan és reménytelen volt.

Megkezdődött a véres leszámolás a legyőzöttekkel. Sulla kemény leckét adott a népnek. Mintegy hatezer embert összegyűjtött a Circusban, a szenátust pedig Bellona templomába hívta össze. Akkor kezdett hozzá beszédéhez, midőn kirendelt katonái elkezdtek a hatezer ember felkoncolását. A szűk helyre összezsúfolt emberek lemészárlása, amint az természetes is, messzire elhallatszó jajveszékelés közben ment végbe, és amikor a szenátorok elrémültek, Sulla nyugodt, szenvtelen arckifejezéssel felszólította őket, hogy a beszédére hallgassanak, és ne törődjenek azzal, ami odakint történik. Néhány gonosztevő megfenyítése folyik - mondotta -, amire ő adott parancsot.

Róma lakói ezek után megértették, hogy Sulla győzelme nem szüntette meg a vérontást, és nem történt más, mint hogy egyik hóhér felváltotta a másikat. Sulla a vérengzésben ugyanúgy felülmúlta Mariust, mint korábban katonai dicsőségben.

Bevezették a *proskribálást*, a törvényen kívül helyezettek összeírását. Mindenkit proskribáltak, aki a demokraták iránti rokonszenv gyanújába keveredett. Azonnal halálra ítélték negyven szenátort és körülbelül ezerhatszáz más embert. Sulla ajándékot ígért annak, aki megöli őket, pénzt annak, aki feljelenti őket, büntetést annak, aki rejtani meri az elítélteket. Nem sokkal ezután újabbakat is proskribáltak; minden elítéltet megölhettek ott, ahol rájuk leltek: otthon, az utcán, a templomban. Néhányan rémületükben magához Sullához fordultak, hogy életükért könyörögjenek, de ott ölték meg őket a consul lábainál. Az események láttán olyan rémület vett erőt az embereken, hogy senki sem merte a szavát hallatni.

Amikor a fővárosban már nem akadt olyan ember, akit megvádolhattak volna, Sulla Itália egyes vidékeire vetette magát. A legtöbb városba telepéseket küldött a saját katonái közül, hogy egész Itáliában legyenek helyőrségei. A városiak földjét, házát és vagyonát szétosztotta katonái között. Az egész köztársaságon úrrá lett a rémület. Még csak gondolni sem lehetett arra, hogy bárki ellenálljon az arisztokraták fejének. Csupán Hispániában akadt egy merész és bátor ember, a demokrata Sempronius, aki a hispániai lakosság támogatásával hosszú éveken keresztül eredményesen harcolt Sulla és vezérei ellen.

A demokraták leverése után Sulla dictatornak kiáltotta ki magát. Ő lett Róma egyetlen, teljhatalmú ura. Legelső feladatának az arisztokrata párt uralmának helyreállítását és hatalmának megszilárdítását tartotta.

Sulla hívei a maguk hasznára fordították a proskribálásokat és a vagyonek kobzásokat; sokan alaposan meggazdagodtak belőle. Emberei közül különösen Marcus Crassus szerzett óriási vagyont, ő lett Róma leggazdagabb polgára. Sulla nem tiltotta meg híveinek a rablást és a vagyonszerzést, ezzel fizetett buzgóságukért. Bőkezűen szétosztotta az elkobzott földeket, birtokokat, a földet lakóival, a városokat jövedelmükkel együtt ajándékozta el tisztjeinek, szépasszonyoknak, különféle jövevényeknek.

Diadalmenetében ott voltak a királyi zsákmány drága és ritka kincsei. A legkiválóbb és legtekintélyesebb polgárok haladtak a menetben felkoszorúzva, Sullát megmentőjüknek és atyjuknak nevezve, mivel az ő jóvoltából akkor tértek vissza a száműzetésből hazájukba, s hozták magukkal feleségüket és gyermekeiket. Amikor minden ünnepség véget ért, a népgyűlésen tartott szónoki beszédben számolt be tetteiről, és azokat nem kevésbé tulajdonította szerencséjének, mint vitézségének, és úgy rendelkezett, hogy ezentúl a Szerencsés, *Felix* melléknevet adják neki, és így szólítsák.

Sulla jól ismerte a római arisztokratákat, tudta, milyen kapzsiak, ezért igyekezett a kedvükben járni, nehogy akadályt gördítsenek intézkedései útjába, melyeket ugyancsak az arisztokraták érdekében hozott. Azt is tudta azonban, hogy a nemesség képtelen a köztársaság ügyeinek az intézésére, és a régi államrend helyreállításához a saját környezetéből vett „új embereket” választott - a demokrata tábor jó képességű, elvtelen, nagyravágyó árulóit. Az arisztokraták és az „új emberek” között, akiknek nem voltak előkelő ősök és híres családjuk, azonnal megindult az ellenségeskedés. Sulla azonban kézben tudta tartani és képes volt megfékezni embereit: amikor egyik legközelebbi harcostársa, Lucretius Ofella a dictator akarata ellenére pályázott a consuli tisztségre, a népgyűlés jelenlétében meggyilkoltatta a Forumon.

Sulla rövid idő alatt felismerte, hogy az új rend, melyet ő vezetett be, nem áll szilárd alapon: ismét a legrégibb római nemesek kerültek hatalomra. A dictator jól ismerte az embereket, és világosan látta a jövőt. Amikor előkelő barátai rávették, hogy kegyelmezzen meg Marius unokaöccsének, Julius Caesarnak, a későbbi dictatornak, Sulla kihúzta a proskribálandók listájáról a fiatalember nevét, de megjegyezte:

- Majd megbánjátok, amit tettetek. Ebben a fiatalemberben száz Marius lakik.

Gnaeus Pompeius, Sulla legközelebbi munkatársa, a dictator tanácsai ellenére kiharcolta Marcus Lepidus consullá választását. Amikor Pompeius visszatért otthonába, örvendezve az elért sikereken, Sulla magához hívatta, és így szólt hozzá:

- Bizony jól politizáltál, fiatalember, amikor elérted, hogy Lepidust válasszák meg consullá. Most aztán ne szunnyadozz, és ügyelj mindenre, nehogy ellenfeled a fejedre nőjön!

A dictator jóslata rövidesen valóra vált: Marcus Lepidus fellépett Pompeius ellen, aki Sulla uralmát támogatta.

Miután Rómában helyreállította az arisztokraták uralmát, Sulla meglepő lépésre szánta el magát: letette a dictatori teljhatalmat, és visszatért a magánéletbe. Mint a köztársaság korlátlan ura, belátása szerint rendelkezett az emberek életével és vagyonával. És lám, a mindenható dictator nyilvánosan lemondott a hatalomról, elbocsátotta fegyveres őrségét, és javaslatlalt fordult a népgyűléshez: ha valaki óhajtja, számoltassa be eddigi tevékenységéről. Az emberek zavartan hallgatásba mélyedtek. Sulla ekkor lelépett a szónoki emelvényről, nyugodt léptekkel átvágott a tömegen, mely között egyetlen olyan ember sem akadt, akinek nem okozott volna valamilyen bajt vagy bánatot.

Sokan elcsodálkoztak Sulla tettén. Julius Caesar később hibának tartotta Sulla lemondását a hatalomról. De maga Caesar, aki görcsösen ragaszkodott a kezéből kihulló hatalomhoz, összeesküvők tördöféseinek lett az áldozata.

Sulla nagyravágyása egészen különös dolog volt: őt jobban vonzotta a cél eléréséhez vezető út, a nehézségek legyőzése, mint maga a cél. Sokkal nagyobb örömet talált a hatalom megszerzéséért folytatott küzdelemben, mint magában a hatalomban. Amikor már mindent elért, amire vágyott, rájött arra, hogy a hatalom akadályozza az élet szépségeinek élvezetében. Ekkor elvonult egyik távoli birtokára. Vadászott, horgászott, emlékiratain dolgozott. Ebben az időben halt meg negyedik felesége, Metella. Nem sokkal utána, már mint idős ember, ötödször is megnősült. Feleségül vette Valeria Messalát, Hortensius, neves római szónok, a híres Cicero vetélytársának a húgát.

Sulla nemcsak előre tudta halálának időpontját, hanem bizonyos tekintetben írt is róla, mert emlékiratait huszonkettedik könyvének írása közben, két nappal halála előtt hagyta abba - azt állítja, a kaldeusok előre megmondták neki, hogy tiszteletre méltó élet végén, szerencsésének tetőpontján kell meghalnia. Elmondja azt is, hogy az a fia, aki nem sokkal Metella halála előtt halt meg, megjelent neki álmában, rongyos ruhába öltözve, és kérte apját, ne aggódjék semmiért, hanem menjen vele együtt anyjához, hogy gond nélkül, békességben éljen vele. Sulla ennek ellenére sem hagyta abba a közügyekkel való törődést. Így tíz nappal halála előtt Dikaiarkheiában²⁵ az egymással szemben álló pártokat kibékítette, és törvényt adott nekik, hogy városukat ezután a szerint igazgassák. Egy nappal halála előtt arról értesült, hogy az ottani városi praetor, Granius, azt a pénzt, amellyel a városi kincstárnak tartozott, nem hajlandó visszafizetni, hanem az ő halálát várja. A szobájába hívatta tehát, köréje állította szolgáit, és megparancsolta, hogy fojtsák meg, de a hangos kiáltozástól és a heves kézmozdulatoktól kelése felfakadt, és sok vért vesztett. Ettől ereje gyorsan hanyatlott, és heves fájdalmak között töltött éjszaka után, i. e. 78-ban meghalt; két fiatal gyermeke maradt Metellától. Halála után Valeriának leánya született, akit Postumának hívtak; az apjuk halála után született gyermekeknek a rómaiak ugyanis ezt a nevet szokták adni.

Amikor Rómában szóba hozták, hogyan temessék el Sullát, sokan kifogásolták a díszes temetést. Ezek az emberek a dictator életében nem mertek szembeszállni vele. Mégis elhatározták, hogy holttestét a fővárosba szállítják, és ott fogják eltemetni.

Itália még nem látott ennél pompásabb temetést. Amerre elhaladt a koporsót vivő menet, mindenütt tömegek verődtek mögéje, Sulla régi hívei és volt harcosai. Elöl vitték a dictator hadi jelvényeit. Mintha az egész hadsereg utolsó ízben állta volna körül halott vezérét, aki életében annyi dicső győzelemre vezette katonáit. A végeláthatatlan gyászmenet végül elérte a fővárost.

²⁵ Puteoli görög neve; a rómaiak üdülőhelye a mai Nápoly közelében

A szenátus úgy döntött, hogy Sulla holttestét elégetik. A temetés napján beborult az ég, és esőtől kellett tartani; így a holttestet csak délután három órakor tették fel a máglyára. A meggyújtott máglyába belekapott az erős szél, a lángok magasra csaptak, a tetemet a tűz gyorsan elhamvasztotta, majd alighogy a máglya lángja kialudt, heves záporosó hullott, és az eső tartott késő éjszakáig. Így a szerencse még temetésén is kitartott Sulla mellett.

Síremléke a Campus Martiuson áll. Feliratát maga Sulla készítette:

Itt nyugszik az az ember, aki minden halandónál több jót tett életében barátainak, és mindenkinél többet ártott ellenségeinek.

Sulla erős lelkű, roppant testű ember volt, szeme kék, haja szőke, arca meglepően sápadt, de a legcsekélyebb izgalomra is vérvörössé változott. Szép férfi volt. Életében csak a vidámságot, az örömeiket kereste. Egyformán szerették az arisztokraták fogadótermeiben és a katonák sátraiban. Kellemes társalgó volt és odaadó barát. Mind előkelő, mind pedig egyszerű származású barátai segítőkész embernek találták. Szenvedélyesen szerette az italt és a nőket; halála után a római asszonyok egész esztendőn át gyászfátyolt hordtak Sulla elvesztése miatt.

Szerette a tréfát, és különc természete volt. Beszélték róla, hogy dictatorsága idején ő vezette a proskribáltak vagyontárgyainak nyilvános árverezését. Egyszer egy poéta verset nyújtott át neki, mely tetteit dicsőítette. Sulla elolvasta a gyenge kis költeményt, gazdagon megajándékozta a szerzőt, azzal a feltétellel, hogy végleg felhagy a poétáskodással.

Sullában nyoma sem volt annak a gögnek, mellyel a római nemesség általában a művészekkel bánt. Szívesen barátkozott írókkal, művészekkel, színészekkel, szívesen töltötte idejét egy-egy kupa bor mellett a kor kiváló színésze, Roscius társaságában. Szépen énekelt, sőt maga is írt tréfás játékokat, melyeket barátai körében elő is adtak. Hitt a babonákban, de ennek nem volt semmi köze Marius hiszékenységéhez, aki pénzért kedvező jóslatokat szerzett, majd a hamis jóslatok alapján cselekedett. Sulla a jó szerencsében, a sorsban bízott, és hitt a véletlenben. Egy szerencsés hazardjátékos hiszékenysége volt ez, aki szentül meg volt győződve arról, hogy a sors jóvoltából ő az életben mindig és mindenütt csak nyerhet. Korának és osztályának volt a gyermeke. Ha más korban és más körülmények között születik, társadalmának díszé lehetett volna. Ehelyett rémkép, szörnyeteg lett, akire az utána következő nemzedékek rémülettel és utálattal gondoltak.

QUINTUS SERTORIUS

Érdekes véletlen, hogy a legravaszabb és legtehetségesebb hadvezérek közül Philipposz, Antigonosz, Hannibál és akinek az életrajzát a most következőkben bemutatjuk, Sertorius: fél-szeműek voltak. Az utóbbiról elmondhatjuk, hogy tartózkodóbb volt a nőkkel szemben, mint Philipposz, megbízhatóbb barát, mint Antigonosz, ellenségeihez irgalmasabb, mint Hannibál, és nem volt kevésbé értelmes, mint bármelyik ezek közül; a szerencse mostohább volt hozzá mindegyiküknél, s a sorssal nehezebben birkózott meg, mint nyílt ellenfeleivel, de harci tapasztalatban azért egyenlőnek tartotta magát Metellusszal, bátorságban Pompeiusszal, hatalomban Rómával, amellyel, mint száműzött és idegen, barbár csapatok élén szállt szembe.

Quintus Sertorius a szabin Nursia város egyik előkelő családjából származott. Egészen kis korában elvesztette édesapját. Anyja - határozott, okos asszony - azt akarta, hogy a fia védő-ügyvéd legyen. Sertorius, amikor befejezte a jog tanulmányozását, peres ügyekben nagy gyakorlatra tett szert, megnyert néhány pert, és fiatal kora ellenére tekintélyt szerzett magának a városban.

A fiatal ügyvédnek azonban jobban tetszett a katonaélet, elhatározta, hogy belép a hadseregbe, és a katonai pályán igyekszik érvényesülni. Részt vett a kimberék és a teutonok elleni háborúban, mindenütt feltűnt, ahol a legsúlyosabb harcok dúltak. Egy alkalommal, amikor párviadalra került a sor, lovát leszúrták, és ő maga is megsebesült, de azért átjutott a Rhodanus túlsó partjára. Olyan edzett, erős férfi volt, hogy fegyverzetével és pajzsával együtt úszott át a sebes sodrású folyón. Alighogy felgyógyult sebesüléséből, részt vett egy igen kockázatos felderítésben.

A vezér Marius volt, és Sertorius arra vállalkozott, hogy kikémleli az ellenség helyzetét. Gall ruhát öltött, és a gallok nyelvéből megtanult néhány gyakrabban használt szót, ami a velük való beszélgetéshez elég volt, majd elvegyült a barbárok között. Miután mindent megnézett és meghallgatott, amit csak fontosnak tartott, visszatért Mariushoz, s ezért kitüntetést kapott tőle. A hadjárat hátralevő részén annyira kimutatta kitűnő ítélőképességét és merészségét, hogy hadvezére megtisztelő, magas rangot adott neki.

A kimberekkel és teutonokkal vívott háború befejezése után Quintus Sertoriust már mint katonai tribunust küldték Hispániába, egy nagy sereg élén, ahol ragyogó katonai és politikai képességéről tett bizonytságot. A telet a keltiberek városában, Castulóban töltötte. Itt a katonák közt, a nagy jólétben minden fegyelem megszűnt. Állandóan részegeskedtek, úgyhogy a barbárok a szomszéd város lakóinak segítségével meglepték a rómaiakat szállásaikon, és legyilkolták őket. Sertorius néhányadmagával kimenekült a városból, összegyűjtötte azokat, akiknek szintén sikerült kiszökniük, és körülvette velük a várost. Azt a kaput, amelyen a barbároknak észrevétlenül sikerült bejutni a városba, nyitva találta, de nem követte el ugyanazt a hibát, mint ők, hanem öröket állított a kapuba, hatalmába kerítette a várost minden oldalról, és a fegyverképes férfiakat mind megölte. Majd megparancsolta katonáinak, hogy rakják le fegyverüket és felsőruháikat, s a barbárok ruháiba és fegyverzetébe átöltözve, kövessék abba a városba, ahonnan éjszakai támadóikat küldték ellenük. Az ismerős fegyverzet tévedésbe ejtette a lakosokat, akik elébük mentek, hogy sikeresnek vélt vállalkozásuk után köszöntsék barátaikat és polgártársaikat. Így a rómaiak a férfilakosság legnagyobb részét már a város kapujánál megölték, a többieket pedig, akik önként megadták magukat, eladták rabszolgáknak.

Hispániai hadisikerei ismertté tették Sertorius nevét az egész félszigeten.

Nem sokkal a hispániai hadjárat után Sertoriust kinevezték Gallia Cisalpinába quaestornak. Gyorsan és buzgón járt el ebben a megbízatásában, mindenki sejtette, hogy nagy tettekre hivatott férfiú lesz belőle. De nem hagyott fel vakmerőségével harctéri tevékenységében akkor sem, amikor magasabb katonai beosztást kapott. Csodálatra méltó bátorsággal vállalta a veszélyeket, s ennek következtében vesztette el fél szemét. Ezzel azonban valósággal dicsekedett. Mások, mondta, nem vihetik magukkal állandóan bátorságukért kapott kitüntetéseiket, néha le kell tenniük nyakláncukat, dárdáikat és koszorúikat, de nála mindig megmaradnak vitézségének bizonyítékai. De a nép is illő megtiszteltetésben részesítette; amikor belépett a színházba, tapssal köszöntötték, és a nevén szólították. Olyan megtiszteltetés volt ez, amelyben nála sokkal idősebb és hírnevesebb emberek sem egykönnyen részesültek.

Sertorius mint quaestor is megállta a helyét, teljesítette feladatát, melyet a demokraták vezetője, Marius bízott rá. Marius halála után is tovább harcolt Sulla ellen.

Amikor Rómában az arisztokraták kerültek uralomra, Sertoriusnak mint a demokrata párt hívének menekülnie kellett, mivel neve feketelistára került. Hispániában kudarc kudarcot ért: Sulla csapatai Sertorius kisszámú seregét többször is megverték. A félszigetet is el kellett hagynia, és ekkor Líbiába menekült.

Líbia kóbor törzsei szüntelen harcban álltak egymással. Sertorius harcosai, ha számuk kevés is volt, de nagy haditapasztalattal rendelkeztek, és részt vettek ezekben a harcokban más és más néptörzs oldalán; ilyenkor a szemben álló nép királyát magukra haragították. A római hadvezérnek rendkívül jó diplomatának kellett lennie ahhoz, hogy hol vesztegetéssel, hol pedig a fegyverek erejével megvesse a lábát Líbiában.

De még ha oly távol is volt Rómától, Quintus Sertorius még itt sem érezhette magát biztonságban. Őrsége több ízben is elfogott bérgyilkosokat, akiket Sulla fogadott fel, és hatalmas jutalmat ígért Sertorius fejéért.

Quintus csapatai Tingist, a mai Tangert ostromolták. A helyi kiskirály nem akart behódolni, mire a római hadvezér parancsot adott az erőd ostromára. A harc hevétől fellelkesült rómaiak már-már betörték a várba, amikor a kiskirály segítségére siető Sulla-pártiak hátba támadták Sertoriust, kinek harcosai kétségbeestek, de parancsnokuk nem vesztette el a fejét. Gyorsan átrendezte a harcosok sorait, változtatott a hadrenden, és villámtámadást intézett az új támadók ellen. Kegyetlen kézitusaiban szétverte az ellenséget, és most már semmi sem állt útjában, hogy elfoglalja Tingist.

Sertorius rövidesen tengeri flotta építéséhez látott. A Földközi-tenger urai ebben az időben a kalózok voltak, számuk a római polgárháború kirobbanása óta hihetetlen mértékben megnőtt. Sertorius kis flottája felvette a harcot a kalózok hajóival, s a szerencse Sertoriusnak kedvezett. A tengeri kalózok szabad utat kaptak azzal a feltétellel, hogy megjavítják a győztesek hajóit, fegyvert és élelmiszert adnak nekik.

A vég nélküli csatározásokat már terhesnek érezte Sertorius, ezért úgy határozott, hogy elhajózik a Boldogok szigetére, a mai Kanári-szigetekre, ahol majd békésen és nyugodtan töltheti életét. Gyorsan folyt az előkészület a távoli utazásra. Tapasztalt öreg hajóácsok javították a hajókat, gondosan ellenőrizték a kötélzetet, és gyűjtötték az élelmiszert. Hosszú időn át a nyílt tengeren kell majd evezniük, és ott nem lesz rá lehetőségük, hogy a hibákat kijavítsák. A líbiai nomád lovasok hoztak marhákat, nagy kosarakban fűgét, amiért Sertorius aranypénzzel fizetett.

Még néhány nap, és útra kelhetnek. A tingisi táborban a helyi vezetők sorra felkeresték a római hadvezért, hogy elbúcsúzzanak tőle. Közvetlenül az indulás előtt azonban jelentették Sertoriusnak, hogy Lusitaniából²⁶ követek érkeztek hozzá. „Vajon mit akarnak tőlem?” - töprengett Sertorius. Hispániában már sokat hallott a lusitanok hősiességéről, akik nem voltak hajlandók elismerni Róma fennhatóságát, és szüntelenül harcoltak függetlenségük védelmében.

A hadvezér sátrába kérette a követeket. A hős kis nép követei felkérték Sertoriust, menjen velük Lusitaniába, és vezesse szabadságharcukat Róma ellen. Sertorius elfogadta a meghívást. Néhány nap múlva hajóhada kifutott a líbiai kikötőből, hogy Hispánia partjai felé hajózzon. A hajóknak nem sikerült észrevétlenül partot érniük - Sulla hajói őrizték a tengert. Sertorius kis serege kénytelen volt harcba szállni velük.

Az ellenség hajói közeledtek. Élesen üvöltöttek a kürtök. A fedélzet alatti levegőtlen, szűk hajófenékben elhelyezett bronzkorongon felharsanó csapások ütemére emelték a nehéz evezőket a félig meztelen rabszolgák. Hangosan csattant az evezősök hátán a felügyelők korbácsütése...

Rettenetes ütés rázta meg Sertorius hajóját: a hajóorr rézverete beleütődött Sulla hajóhadának vezérhajójába. Az ellenség ötsorevezős hadigályája lassan az oldalára fordult, a résen át beömlött a víz, már semmit nem lehetett mentésére tenni. Rövid idő alatt a hajó felfordult és elsüllyedt. Sulla többi hajójáról siettek a fuldoklók kimentésére.

Sertorius kihasználta az ellenség körében támadt fejtelenséget, felvonatta a vitorlákat, és megközelítette Hispánia partjait. Minden különösebb nehézség nélkül partra szállt Lusitaniában. Sertorius 2600 harcost hozott magával, többségük afrikai volt, akik megtanulták a római hadviselés szabályait. Sertorius mint imperator megszervezte a lusitan hadsereget, és velük hódította meg Hispánia szomszédos népeit; ezek közül a legtöbben önként csatlakoztak hozzá, mert szelíd és tette kész vezér hírében állott. Nemegyszer azonban cselhez is folyamodott, hogy ravasz módon megnyerje őket magának. Ezek közül a szarvasünő esete a legérdekesebb.

Egy Spanus nevű falusi parasztember egy frissen borjadzott, vadászok elől menekülő szarvas-tehénnel találkozott. A tehenet elszalasztotta, de a borját, amelynek különös, tiszta fehér színe meglepte, üldözőbe vette és elfogta. Véletlenül ezen a vidéken ütötte fel hadiszállását Sertorius, és mivel minden vadat vagy mezőgazdasági terméket, melyet ajándékba vittek neki, örömmel elfogadott, és az ajándékokat bőkezűen viszonzta, Spanus is hozzá vitte el a kis szarvasborjút. Idővel Sertorius a szarvasborjút úgy megszelídítette, és olyan engedelmessé tette, hogy az hallgatott a nevére, és elkíserte útjaira, nem zavartatván magát a sok embertől és harci lármától. Sertorius lassanként isteni jelentőséget tulajdonított az állatnak, s kijelentette, hogy a szarvas Diana istennő ajándéka, aki titkos dolgokat nyilvánított ki neki. Jól tudta, hogy a barbárok nagyon babonás természetűek. Igyekezett tehát hasznót húzni ebből a tulajdonságukból. Ha például titkon küldött üzenetből értesült arról, hogy az ellenség valahol betört területére, vagy valamelyik várost elpártolásra akarja bírni, azt színlelte, hogy a szarvas álmában megjelent neki, és felszólította, hogy haderőit tartsa készenlétben; majd pedig, mikor valamelyik vezére győzött, a hírnök érkezését eltitkolta, felkoszorúzta a szarvast, s katonáit felszólította, hogy legyenek vidámak, s áldozzanak az isteneknek, mert jó hírt fognak hallani. Így tette őket kezessé, és így engedelmeskedtek neki még jobban.

²⁶ Lusitania a mai Portugália helyén terült el

Már az első napokban körülbelül húsz lusitaniai közösség ismerte el Sertoriust. Ekkor már nagyobb terület, komoly hadsereg és hatalom állt a rendelkezésére. Így aztán lehetősége nyílt, hogy hadjáratot indítson Sulla ellen.

Hispánia a második pun háborúban (i. e. 264-241) aratott győzelem után lett a rómaiak tartománya. A szabadságszerető, büszke hispán törzsek nem hajtottak fejet a győzők előtt, és állandó kemény harc folyt a félszigeten. Az országnak hol az egyik, hol a másik felében tört ki felkelés a római uralom ellen. A római csapatok végül is kimerültek az éjjel-nappal folyó szüntelen harcokban. A harcedzett legionáriusok sokszor szenvedtek vereséget a hispánoktól.

Hatalmas felkelés lángolt fel Hispániában i. e. 151-ben. A szabadságáért felkelt nép élére egy lusitaniai pásztor, Viriathus állt. A tehetséges hadvezérnek eleinte csak a legbátrabbakból alakult kis csapat állt rendelkezésére. Később azonban maga mellé állította az ország középső részén lakó hegyvidéki törzseket és egész Lusitaniát. Mint az erdőtűz, úgy terjedt végig az egész félszigeten a felkelés lángja. Lusitania városai mindent megadtak a népvezérnek: pénzt, hadihajókat, kiváló tengerészeket, faltörő és kőhajító gépezeteket.

A kiváló hadvezér kilenc éven át fenyegette Róma elsőrendű seregét. A félelmetes Karthágó legyőzői kénytelenek voltak menekülni egy pásztor elől. Viriathus legjelesebb győzelmét Quintus Fabius Servilianus serege fölött aratta. A római consul szégyenletes módon megadta magát, elismerve Viriathust Hispánia uralkodójának.

Nem sokkal Servilianus veresége után azonban a római szenátus új hadvezért küldött Hispániába, aki új, fenyegető fegyvert alkalmazott - a megvesztegetést. Aranyaival árulásra csábította Viriathus néhány hívét. Egy lepénzelt áruló behatolt Viriathus sátrába, és leszúrta a kiváló hadvezért.

A vezér halála zűrzavart és széthúzást okozott a katonai vezetők körében. És a fejetlenség a rómaiak malmára hajtotta a vizet. Legyőzték a felkelőket. Ez a győzelem azonban csak ideiglenes volt, nemsokára újabb felkelés kezdődött az országban. Az ellenállás központja ezúttal a jól megerősített ősi Numantia városa lett. A hatalmas erődítmények körül a bástyafalakon, melyeket részben emberi kéz, részben a természet emelt, felsorakoztak Észak-Hispánia szabadságszerető népei.

Teltek-múltak a hónapok, de Numantia védői állták a rómaiak sorozatos támadásait. A harcias hispánok megkerülték az ostromlókat, és hátba támadták őket. A római csapatok ellátása egyre nagyobb nehézségekbe ütközött.

A város hősies ellenállása hat hónapon át tartott. És végül az ostromlottak békekötésre kényszerítették a rómaiakat. De a szenátus nem hagyta jóvá a békeszerződést, és új hadseregparancsnokot küldtek Hispániába Scipio Aemilianus, Karthágó legyőzőjének személyében.

Az új hadseregparancsnok erődítménnyel vette körül a várost, és ezzel elzárta a külvilágtól, végül a város mellett folyó Durius patak vizét elvezette, és ezáltal Numantia védői víz nélkül maradtak. De meg nem adták magukat, folytatták a harcot. A rómaiak csak kegyetlen ostrom és véres utcai harcok árán foglalták el a várost i. e. 133-ban. De bent a városban romokon kívül semmit sem találtak.

Amikor Sertorius Lusitaniába érkezett, majdnem ötven év telt el már Numantia ostroma óta. De a város hősi védelmének emléke még elevenen élt a nép körében, és éltek még azok az emberek, kiknek apái oly bátran szembeszálltak hazájuk leigázóival.

Sertorius maga mellé állította Lusitania népeit és a félsziget központi részének, a mai Kasztíliaiak lakóit, amikor kihirdette, hogy a római iga ellen veszi fel a harcot. Az új vezér csökkentette az adókat, és megtiltotta harcosainak, hogy beszállásolják magukat a helyi

lakosság házaiba. Hogy példát mutasson katonáinak, ő maga az erdőben verette fel vezéri sátrát, egészen távol a városfalaktól. Szigorúan megtiltotta, hogy katonái bármilyen formában adót szedjenek a lakosságtól.

Sertorius sok pénzt költött a helyi törzsek parancsnokainak és vezetőinek a megvesztegetésére. Szívesen helyezett vezető állásba hispán harcosokat, de azért a legfontosabb posztokat megtartotta a saját embereinek. A hispánok mégis bíztak Sertoriusban, és egy új Viriathust láttak benne.

Sertorius kormányt alakított Hispániában, római mintára megszervezte a szenátust és a többi állami intézményt. Akár a római consulokat, őt is tizenkét lictor kísérte, vállukon vesszőnyaláb, közepébe fűrt bárdal. A fascés, a vesszőnyaláb Sertorius élet és halál feletti hatalmát jelképezte.

Két nagy tartományra osztotta az országot: Lusitaniára, Ebro (ma Evora város Portugáliában) és Keltiberiára, Osca központtal (ma Huesca Kasztíliában). Saját pénzt is veretett.

Sertorius népszerűsége azzal is nőtt Hispániában, amit a gyermekekért tett. Összegyűjtötte Oscában az egyes törzsekből a legelőkelőbb ifjakat, s tanítókat fogadott melléjük, akik a görög és római tudományokra oktatták őket. Az ifjak valójában túsok voltak, de ő azt mondta, azért nevelteti őket, hogy ha majd felnőnek, rájuk fogja bízni az ország kormányzását és igazgatását. Az apák mérhetetlenül büszkék voltak, midőn látták gyermekeiket, amint bíborszegélyű togáikban illedelmesen mennek iskolába. Sertorius megfizette taníttatásuk költségeit, gyakran vizsgáztatta őket, a legjobbak közt díjakat osztott ki, s megajándékozta őket azzal az arany nyakékkal, amelyet a rómaiak *bullának* neveznek. A hispánoknál az a szokás, hogy a vezér körüli harcosok együtt halnak meg a vezérrel, ha az elesik; ezt a barbárok „áldozatnak” hívják. De míg más vezéreknek kevés ilyen kísérőjük volt, Sertoriusnak sok ezer olyan híve és követője lett, akik készek voltak vele együtt „feláldozni” magukat. Mondják, hogy amikor hadserege az egyik városnál vereséget szenvedett, s az ellenség szorongatta őket, a hispániaiak magukkal nem törődve, úgy mentették meg Sertoriust, hogy vállról vállra adogatták, amíg el nem jutott a várfalakra, és csak akkor gondoltak menekülésre, midőn vezérüket már biztonságban tudták.

Hispániából ezrével tódultak önkéntesek Sertoriushoz. Így azután hadserege megerősödött. Rövidesen megtámadta az egyik tartományt, melyet Sulla emberei tartottak megszállva. A rajtaütésszerű támadás nagy kavarodást okozott a rómaiak körében, akik több ezer embert vesztek. Rémülten elmenekültek a csataterrről, a tartomány nagyobb része Sertorius uralma alá került.

De Sertorius nem hagyta nyugodni az ellenséget, rövidesen megjelent Iberia tartományban. Iberia római helytartója parancsot kapott Sullától, hogy bármi áron tartóztassa fel az ellenséget. Három legiót bocsátott a helytartó rendelkezésére. A Sertorius ellen harcoló csapatok élére egy tapasztalt hadvezért, Quintus Metellust állította.

Sulla emberei azonban nem tudták visszaszorítani Sertoriust, aki újabb győzelmet aratott. A harcok során elesett Iberia helytartója, és döntő vereséget szenvedett Metellus is.

Sertorius pillanatnyi nyugvást sem hagyott a visszavonuló rómaiaknak; nagyszerűen értett a szabadcsapatok harcainak vezetéséhez is. Kerülte a nyílt összecsapásokat, és elvágta az élelmiszer-szállításra alkalmas utakat. Ezzel megfosztotta az ellenséget az utánpótlástól; körülzárt kisebb alakulatokat, megsemmisítette őket, váratlanul felbukkant hol itt, hol ott, mindig olyan helyen, ahol a legkevésbé számítottak rá.

Sertorius nem kapta el magát a nagy sikerektől. Ugyanolyan egyszerűen és közvetlenül bánt a lakossággal, mint régen, a fegyelmezetlenséget azonban szigorúan számon kérte. Két évvel a lusitaniai partraszállás után majdnem egész Hispánia már az övé volt. Sertorius szövetségesei - a tengeri kalózok - feltartóztatták a római hajókat, kifosztották vagy megsemmisítették azokat, a zsákmányolt fegyvereket és élelmiszert pedig átadták Sertoriusnak.

Sertorius követeket küldött Galliába, hogy felkelésre szólítsa fel a lakosságot Róma ellen, és arra, hogy csatlakozzanak Hispánia népeihez. Nem sokkal ezután a Hispániával határos területeken megjelentek a gall harcosok osztagai. A Pireneusok hágói a felkelők kezébe kerültek.

Miközben Sertorius diadala tetőfokához közeledett, és legnagyobb győzelmeit aratta, meghalt Rómában Lucius Cornelius Sulla. A római néppárt mindent megtett, hogy visszaszorítsa Sulla párthíveit, az arisztokratákat, de a választáson vereséget szenvedett. Ekkor Marcus Perpenna, a demokraták egyik legtekintélyesebb vezetője, csapataival együtt átpártolt Sertoriushoz, és i. e. 77-ben átvonult Hispániába.

Sertorius a táborban várta Perpennát. A hispán harcosok nagy lelkesedéssel fogadták a hírt, hogy erősítést kaptak Itáliából. Sertorius sátrát virágfüzérékkel ékesítették, ott fogadták Perpennát. A parancsnokok a sátor bejáratánál álltak, felsorakoztak a lictorok, és amikor egy tiszt jelentette, hogy Perpenna megérkezett, megszólaltak a harsonák. A hispániai harcosok örömkialtásokkal köszöntötték Perpenna legionáriusait - ezeket a kiváló harcosokat, akik egykoron Marius seregében tüntették ki magukat hősiességükkel. Sertorius átölelte Perpennát, és a saját sátrába vezette.

Perpenna kevély, fennhéjázó, nagyravágyó és becsstelen ember volt - szöges ellentéte Sertoriusnak. A két hadvezér között rövid idő alatt ellentétek támadtak.

Róma ereje közben erősen megnövekedett. A szenátus nemcsak Metellusnak küldött utánpótlást a Sertorius elleni hadjáratra, hanem új csapatokat indított útnak Hispániába a fiatal Gnaeus Pompeius vezérletével.

A felderítők jelentették Sertoriusnak, hogy nagyszámú ellenséges csapat közeledik. A tapasztalt hadvezér úgy döntött, hogy nem veszi fel a harcot, egyelőre visszavonul. A szeszélyes Perpenna azonban szembeszállt vezére parancsával, és megütközött Pompeiusszal. Az ütközet Perpenna vereségével végződött.

Amikor a szétvert sereg életben maradt harcosai visszatértek a táborba, Sertorius kijött sátrából, hogy fogadja Perpennát. A katonák két lovat vezettek Perpenna elé: egy végképp megrokkant meg egy hatalmas, erős állatot, amelynek csodálatosan sűrű és szép szőrű farka volt. A rokkant ló mellé magas termetű, izmos férfit állíttatott Sertorius, az erős mellé pedig egy jelentéktelen külsejű, apró embert. Adott jelre az erős férfi mindkét kezével megfogta lóva farkát, teljes erejével húzta, mintha ki akarná tépni, míg a gyenge férfi az erős lónak szálszerűen tépte ki a farkát. Az előbbi hiába erőlködött, csak a nézők közt keltett nevetséget, s aztán abbahagyta az egészet, míg a gyenge férfi egykettőre, minden fáradság nélkül kihúzgálta szálszerűen a ló farkát. Ekkor felállt Sertorius, és így szólt:

- Látjátok, bajtársak, hogy a türelem és kitartás mennyivel hatásosabb a nyers erőnél? Sok dolog van, amin egyszerre nem lehet erőt venni, de kicsinyenként le lehet győzni; az állhatatosság legyőzhetetlen, mert a múló idő erőt vesz mindenben, és leigáz minden hatalmat. Az idő azok szövetségese, akik okos számítással ragadják meg a kínálkozó alkalmat, de legnagyobb ellensége azoknak, akik akaratukat alkalmatlan időben kívánják keresztülvinni.

A Perpennán aratott győzelem fokozta a Sulla-pártiak esélyeit. Sok város gyorsan kitárta kapuit a római hadvezérek előtt. Sertorius ennek ellenére most sem vette fel a harcot, inkább apró összecsapásokkal igyekezett felőrölni a rómaiak erejét.

Sertorius Laurón városát ostromolta éppen, amikor észrevette, hogy hátulról Pompeius csapatai közelednek. Gyorsan elvonult seregével egy közeli dombra, és ott vert tábor. Pompeius addigi sikereitől megrészegülve, felszólította a város lakóit, üljenek ki a falakra, s figyeljék, mint fogja Sertoriust ostrom alá venni.

- Majd adok én leckét ennek a kölyöknek, Sulla iskolás diákjának, és megtanítom arra, hogy egy hadvezérnek nemcsak előre kell néznie, hanem hátra is! - így válaszolt Sertorius Pompeius fennhéjázó szavaira, és megmutatta katonáinak azt a hatezer harcost, akiket azért hagyott előbbi táborában, hogy hátba támadják Pompeiust.

Csapatai gyors menetben körülfogták Pompeius seregét, és elfoglalták Laurón városát. A lakosságnak szabad elvonulást engedélyezett, de a várost felgyújtatta és felégette. Pompeius kénytelen volt megszágyenülten visszavonulni.

Nem sokkal ezután Pompeius serege ismét megütközött Sertoriussal a Sucro folyó környékén. Pompeius seregét bekerítették, és maga a vezér is súlyosan megsebesült. Képtelen volt kitörni a gyűrűből, Sertorius csapatai minden kísérletet visszavertek, és csak az éjszaka beállta vetett véget a véres mészárlásnak. Reggelre megérkezett Metellus serege, és ez mentette meg Pompeiust a végső vereségtől.

- Ha az a vén banya, Pompeius dajkája nincs a közelben - mondta Sertorius, és a Pompeius segítségére siető Metellusra gondolt -, úgy elfenkelem ezt a kölyköt, hogy Rómaig sem áll meg!

Sertoriust nagyon bántotta, hogy fiatal szarvasa időközben eltűnt, mert rendkívül hatásos eszközt veszített el benne a barbárokkal való érintkezésben, akik most nagyon rászorultak a bátorításra. Egyik éjszaka azonban néhány katonája ráakadt az egyik közeli erdőben. Megismerték a színéről, és megfogták. Mikor Sertorius ezt meghallotta, megígérte, hogy nagyobb összegű pénzt ad nekik, ha erről nem szólnak senkinek, és a szarvast elrejtette. Néhány nappal később örvendező arccal jelent meg, odament a vezéri emelvényhez, s azt mondta a barbárok vezető embereinek, hogy álmában az isten nagy szerencsét jelzett neki, majd felment az emelvényre, és az elintézésre váró ügyekhez látott. Ekkor a szarvast, melyet a közelben őriztek, elengedték; az, mihelyt meglátta Sertoriust, odafutott a vezéri emelvényhez, megállt mellette, és a kezét nyalta, ahogyan azelőtt is szokta. Sertorius gyengéden megsimogatta, még könnyek is jelentek meg a szemében. A jelenlevők eleinte elámulva látták, mi történt, majd taps és hangos kiáltozás közben hazakísérték Sertoriust, mint valami emberfeletti lényt, az istenek barátját vették körül, és jó reménységgel teltek el.

Metellus és Pompeius legiói átmentek Galliába, ott kerestek téli szállást. Hispánia Sertorius kezében maradt. Sertorius hazáját szerető férfiú volt, aki nagyon vágyott arra, hogy hazatérhessen, de azért balsorsában is megőrizte önérzetét, és soha nem alázkodott meg ellenségei előtt. Győzelmei idején mégis üzent Metellusnak és Pompeiusnak, hogy kész letenni a fegyvert, és magánemberként élni, ha hazatérhet, mert inkább kíván a legjelentéktlenebb polgár lenni Rómában, mint hogy száműzöttként az egész világ fővezérének nevezzék.

Mondják, hogy főként édesanyja miatt kíváncozott hazatérni, aki árvaságában felnevelte, és akihez mindenkinél jobban ragaszkodott. Amikor értesült anyja haláláról, kevésen múlt, hogy a gyász felett érzett fájdalom meg nem ölte. Hét napon át fekve maradt sátrában, s csak nagy nehezen bírták rá, hogy megjelenjen katonái körében, és átvegye az ügyek intézését, amelyek éppen ekkor kedvezőtlenül alakultak.

Mithridatész pontoszi király, Róma esküdt ellensége követeket küldött Sertoriushoz azzal az ajánlattal, hogy pénzzel és katonasággal segíti, ha a győzelem után visszakapja Bithüniát és Kappadókiát, a Sulla által elhódított ázsiai tartományokat.

Sertorius gőgösen visszautasította a követek ajánlatát.

- Azt akarom, hogy győzelmeim Róma nagyságát gyarapítsák. Én nem hazám hatalmának hanyatlásáért harcolok. A nemes lelkű ember becsülettel kívánja a győzelmet, inkább pusztuljon el, mint hogy szégyenteljes győzelmet arasson!

Sertorius lángoló hazafisága megdöbbenetette Mithridatészt.

- Vajon mi vár ránk akkor, ha Sertorius lesz Róma ura, amikor már most, száműzöttként, az Atlanti-óceán partjáról megszabja birodalmam határait? - robbant ki haragra gerjedten Mithridatész. Ennek ellenére nem mondott le a Sertoriusszal kötendő szövetségről, és szerződést kötött vele.

A szerződés alapján Sertorius tapasztalt tiszteket küldött Mithridatészhez, hogy képezzék ki a pontoszi katonákat a római hadviselésre, és beleegyezett abba, hogy Mithridatész megtartsa Bithüniát és Kappadókiát. Sertorius pedig négyszáz hajót és rengeteg pénzt kapott. Mithridatész Sertorius embereinek segítségével elfoglalta Ázsia néhány városát. A római tisztek tanácsára adómentességet biztosított az agyonsanyargatott lakosságnak. Ázsia megkínzott népei úgy érezték, hogy Sertorius embereinek köszönhetik életük jobbra fordulását, és boldogan várták Sertorius csapatait.

Mithridatész és Sertorius szövetségének híre nagy nyugtalanságot keltett a római szenátusban. A szenátus tagjai megrémültek annak lehetőségétől, hogy Sertorius - az új Hannibál - dicsőséges hadjáratot indít Itália ellen. Sertorius végzetes hibát követett el azzal, hogy megvárta Hispániában az ellenséget, ahelyett, hogy ő maga indított volna támadást. Időközben a római szenátus újabb két legiót küldött Metellus és Pompeius segítségére.

Az időszámításunk előtti 74. év tavaszán Metellus és a sebesüléséből felépült Pompeius friss erőkkkel átkelt az Iberuson. Az arisztokrácia serege ezután számos győzelmet aratott. Kelet-Hispánia Pompeius és Metellus kezébe került. A vereségről elsőnek Sertorius szerzett tudomást, s hogy katonái ne értesülhessenek a súlyos csapásról, saját kezével leszúrta a hírhozót.

Ettől fogva egyik vereség a másik után érte Sertoriust. És ennek nemcsak az volt az oka, hogy a hispán harcosok kimerültek az állandó küzdelemben, hanem az is, hogy a lakosság zúgolódott az állandó toborzások miatt, és azért is, mert a szüntelen háborúskodás elpusztította békés munkájuk gyümölcsét. Maga Sertorius is újabb hibát követett el: kemény szívű lett és igazságtalan, kegyetlenül leszámolt mindenkivel, akinek a véleménye nem egyezett az övével. A lázongások megtorlásaként igazságtalan bosszút állt az Oscában neveltetett gyermekeken, akik közül egyeseket megöletett, másokat rabszolgáknak adatott el.

A kétségektől gyötört Sertorius nem tanácskozott többé tisztjeivel, és idejének java részét magányosan töltötte. Tisztjei arról suttoztak, hogy vezérük a boroskupa mellett tölti idejét. A római kormány már rég kegyelmet és hatalmas pénzjutalmat ígért annak, aki megszabadítja Rómát Sertoriustól. Akadtak árulók, akik a beígért jutalomért engedtek a csábításnak. A Sertorius környezetéhez tartozó rómaiak egyik csoportja összeesküvést szőtt a vezér ellen.

Az összeesküvést felfedték, résztvevőit kegyetlenül megkínózták, majd kivégezték őket. Nem derült ki azonban, hogy az összeesküvés feje Perpenna volt, aki régi helyén maradt, és még most sem bocsátotta meg Sertoriusnak, hogy annak idején az egész csapat előtt megaláztta. Rövidesen újabb összeesküvést szőtt ellene.

Perpenna parancsára hírnököt küldtek Sertoriushoz, hogy jelentést tegyen csapatainak fényes győzelméről. A hír hazug volt. A nagy esemény tiszteletére Perpenna lakomát rendezett, melyre meghívta Sertoriust is. A mit sem sejtő hadvezér hispán testőrei kíséretében megjelent a lakomán; Sertorius ugyanis hispán testőröket tartott maga mellett, mert már régóta nem bízott a rómaiakban. Mulatozás közben Perpenna földre csapott egy kelyhet, ez volt az összeesküvők megbeszélte jele: a gyilkosok kardot rántottak, és rátámadtak a fegyvertelen Sertoriusra és társaira. Sertoriust i. e. 72-ben megölték. Így lett árulás és álnokság áldozata az az ember, aki Hispánia felszabadítója lehetett volna.

Sertorius sorsa azt bizonyítja, hogy nem lehet eredményesen harcolni az elnyomók ellen a nép támogatása nélkül. Addig legyőzhetetlen volt, amíg a nép a szabadságáért és függetlenségéért vívott harc vezérét látta benne. A hibák és tévedések azonban pusztulásba sodorták Sertoriust, mert elfordították tőle a népet.

Perpenna vette át a hadsereg vezetését. De hiába állt rendelkezésére Sertorius egész hadifelszerelése, mindenben kudarcot vallott, s mihelyt megtámadta Pompeiust, világosan kitűnt, nem termett sem arra, hogy parancsoljon, sem arra, hogy engedelmeskedjék. Hamarosan vereséget szenvedett, fogságba esett, és szerencsétlen sorsát nem viselte hadvezérhez méltó módon: kezébe került ugyanis Sertorius irattára, s megígérte Pompeiusnak, hogy megmutatja neki consulviselt és más, Rómában igen befolyásos férfiak saját kezűleg írt leveleit, amelyekben Sertoriust Itáliába hívják, és biztosítják róla, hogy sokan vannak, akiknek legfőbb óhajta a dolgok jelenlegi rendjének felforgatása és az alkotmány megváltoztatása. Pompeius ekkor nem egy fiatal emberre, hanem nagyon megfontolt férfiúra valló elhatározással nagy félelemtől és nyugtalanságtól mentette meg Rómát, mert a leveleket Sertorius egész irattárával együtt elégette, anélkül, hogy akár saját maga, akár más elolvasta volna; Perpennát pedig hamarosan kivégeztette, mert félt, hogy lázadás és nyugtalanság üti fel a fejét, ha azok neve ismeretessé válik, akik levelet írtak Sertoriusnak.

A hispán városok sorra behódoltak Pompeiusnak. Sertorius seregének életben maradt harcosait Galliába telepítették, lakóhelyüket többé nem hagyhatták el. Hispánia végleges megbékítése Julius Caesar nevéhez fűződik.

MARCUS CRASSUS

A rómaiak azt mondják, hogy Crassus sok jó tulajdonságát egyetlen hibája homályosította el: a kapzsiság. Úgy látszik, hogy ez minden más tulajdonságánál erősebb volt. Kapzsiságának legfőbb bizonyítékaul említik azt a módot, ahogyan vagyonát szerezte, s mely kezdetben nem volt több háromszáz talentumnál. Később, consulsága idején, vagyona tizedrészét felajánlotta Herculesnek, megvendégelte a népet, és minden rómainak három hónapra elegendő eleséget adott. Mégis, amikor a parthusok elleni hadjárat előtt számba vette vagyonát, úgy találta, hogy értéke 7100 talentum. Ennek legnagyobb részét, hogy megmondjuk a szégyenletes igazat, tűzből és háborúból szerezte, és így a közösséget sújtó szerencsétlenség volt legfőbb jövedelmi forrása.

Marcus Crassus nemesi családban született, i. e. 114-ben. Apja egy időben jelentős szerepet vitt az ország politikai életében: különböző állami tisztségeket töltött be, censorságot is viselt, és egyszer diadalmenetet is tartott. A család hű maradt a régi patriarchális hagyományokhoz, és vagyona ellenére szerényen és mértékletesen élt.

Crassus ifjúsága nehéz, viharos időben telt el. Tízéves korában végignézte Marius diadalmenetét a Jugurthán aratott győzelem után, és mint minden római, ő is ujjongott, amikor meghallotta a teutonok és kimberek szétverésének hírért. Már mint érettebb ifjú, a maga szemével látta, hogyan élesedik ki az arisztokraták és a demokraták közötti harc, amely végül is véres polgárháborúvá fajult.

Mint a hozzá hasonló más előkelő fiatalemberek, Marcus Crassus is politikai pályára készült. Nem volt éppen ragyogó szónok, de munkaszeretete és kitartó természete révén állandóan fejlesztette szónoki tudását, hogy beszédeivel helyt tudjon állni a nép előtt. Mint ügyvéd gyakran szólalt fel bírósági tárgyalásokon; abban az időben ez volt a legkönnyebben járható út, amely a politikai karrierhez vezetett.

Nem lehetett olyan csekély vagy jelentéktelen peres ügy tárgyalása, amelyre készületlenül ment volna el, sőt gyakran, amikor Pompeius, Caesar vagy Cicero vonakodott az ügyet elvállalni, ő látta el a perbe fogott személy védelmét. Éppen ezért nagyon megkedvelték segítségére bármikor kész ügybuzgalmaért. De szerették nyájas, mindenkire szíves beszédmodoráért is. Nem lehetett olyan ismeretlen és egyszerű sorban élő római, akinek köszönését ne viszonzotta és nevén ne szólította volna. Mondják, hogy igen jártas volt a történelemtudományban.

Crassus védenői nem is annyira ékesszólásában bíztak, mint inkább széles körű kapcsolataiban, befolyásában és gazdagságában; a római hivatalnokok ugyanis nem voltak megvesztegethetetlenek. Mindez lassan megalapozta Crassus hírnevét, és a bajba jutottak szívesen fordultak hozzá segítségért.

Crassus nagy hibája azonban már egész ifjú korában kiütközött rajta. Összekeveredett benne az ügyes üzletember és a spekuláns, aki mindenből képes anyagi hasznot húzni.

Vagyona gyorsan nőtt. Nem volt válogatós az eszközökben. Földet bérelt, részt vett különféle kereskedelmi vállalkozásokban, rabszolgákat vásárolt össze, hogy továbbadja őket. Rengeteg különféle és különlegesen kiképzett rabszolgát tartott: felolvasókat, kéziratmásolókat, ezüstműveseket, kasznárokat, asztali felszolgálókat. Az ő felügyelete mellett tanították a fiatal rabszolgákat a különböző művészetekre, tudományokra és mesterségekre. Amikor már jó szakemberekké képezték őket, Crassus busás haszonnal vagy továbbadta, vagy bérbe adta

rabszolgáit annak, akinek másolóra, felolvasóra, építészre, udvaroncra, könyvelőre volt éppen szüksége.

Kimeríthetetlen pénzforrást jelentett Crassus számára a szünni nem akaró lakáshiány Rómában. A város túlszűfolt volt, mivel Itália és a tartományok minden részéből ide özönlöttek az emberek. Kevés lakóház épült, és évről évre fokozódott a lakásínség. Az emeletes házakból hiányzott a szükséges kényelem, gyakran összedőltek, leomlottak. Bizonyára ez a túlszűfolt-ság okozta, hogy a házak között gyakran pusztított a tűzvész. Előfordult, hogy egész negyedek estek a tűznek áldozatul. Ez nagy lehetőséget teremtett a spekulációnak. Crassus tűzoltó csapatokat szervezett külön e célra kiképzett rabszolgákból. Jó pénzért oltották a tüzet, és védtek az égő házak szomszédságában álló épületeket. Crassus potom áron megvásárolta az égő vagy leégett házakat, majd helyükre kényelmes, szép új, emeletes házakat építtetett, és drágán bérbe adta őket.

A nagy üzletek mellett Crassus nem vetette meg az apróbbakat sem, mindenből igyekezett hasznot húzni, mindenben megpróbált takarékoskodni. Ha szükségesnek tartotta, adakozóvá vált, vendégeket fogadott, szívesen kölcsönzött pénzt, és nem kért rá kamatot olyanoktól, akikről úgy vélte, hogy még hasznára lehetnek valamikor. Néhány adósa így függő helyzetbe került tőle.

Ezekben az években véres harc folyt Rómában a Sulla vezette arisztokrata párt és a néppárt hívei között, melynek vezére Caius Marius volt. I. e. 88-ban Sulla hat legióval véres ütközetek után elfoglalta Rómát. A köztársaság életében új korszak kezdődött: a consulok véres és drámai harcának kora a legfőbb hatalomért.

Crassus egész családjával együtt az arisztokraták pártjához tartozott. Miután Sulla elindult a Mithridatész elleni hadjáratba, Marius és Cinna csapatai ostrom alá vették Rómát. A fővárosban dühöngött az éhínség és a járvány. I. e. 87 júniusában a főváros megadta magát.

Véres bosszúhadjárat indult mindenki ellen, akit Sulla iránti rokonszenvvel gyanúsítottak. Számtalan előkelő polgár pusztult el. Megölték Crassus apját és bátyját is, ő maga is alig tudott megmenekülni. Egy ideig titokban még Rómában maradt, de amikor észrevette, hogy követik, sikerült barátai és szolgálai segítségével elhagynia a várost.

Napközben megbújtak valahol, éjszaka meneteltek, míg végül a menekülők elérték a tengert, hajóra ültek, és rövidesen horgonyt vetettek Hispánia partjainál. De Hispániában is nagy rémületet keltett Marius terrorja. Eppen ezért Crassus óvatos maradt. Társaival együtt egy barlangban húzta meg magát, amelynek kijárata a tengerpartra nyílt. A barlang közelében terült el Crassus egyik barátjának, Vibiusnak a birtoka. Elküldte hozzá egyik szolgáját, mivel élelmiszerkészleteik már fogytán voltak.

Amikor a barátja megtudta, hogy Marcus Crassus megmenekült, nagyon megörült, de félt házába fogadni a menekülteket, és azt üzenté, hogy egy darabig maradjanak még a barlangban. Személyesen nem merte felkeresni őket. Csak jószágfelügyelőjét küldte a barlang közelébe, és megparancsolta neki, hogy készítsen mindennap élelmet, vigye el, tegye le egy szikla mellé, és csendben hagyja ott. Figyelmeztette, hogy ne ártsa magát ebbe a dologba, és ne kérdezősködjék; közölte vele azt is, ha mégis ezt tenné, az életével játszik, de ha hűségesen segítségére lesz, visszanyeri szabadságát.

Crassus és társai nyolc hónapig éltek a barlangban. Csak akkor mertek előjönni, amikor hírt kaptak Cinna haláláról, akit i. e. 84-ben saját katonái ölték meg. Marius már két évvel előbb meghalt.

Menhelyét elhagyva, Crassus nyíltan Sulla pártjára állt. Pompeiushoz hasonlóan ő is fegyveres erőket gyűjtött maga köré. Két és fél ezer embert szedett össze, és Sulla segítségére sietett. Útközben kirabolta Malaga hispán várost, majd csapatával együtt áthajózott Líbiába, onnan pedig Itáliába. Brundisiumban csatlakozott Sulla seregéhez, mely Róma ellen készült. A római nemesség képviselői szívesen álltak Sulla mellé: hatalomhoz igyekeztek jutni, hogy bosszút álljanak Marius hívein. Marcus Crassus az új típusú polgárháború egyik vezéralakja lett.

Sulla megbízta Crassust, hogy menjen Közép-Itáliába, a marsusok földjére, és toborozzon csapatokat. Az út, melyen át kellett haladnia, az ellenség kezében volt. Amikor Crassus kísérő csapatot kért maga mellé, Sulla haragra gerjedt.

- Elég kísérőt adok én melléd - mondta. - Ott lesz majd az apád, a bátyád, ott lesznek rokonaid, barátaid, akiket Marius a törvények ellenére meggyilkoltatott. Ők vigyáznak majd rád útközben!

Sulla válasza szíven találta Crassust, aki egy szóval sem ellenkezett tovább, útnak indult, átvágta magát az ellenség megszállta vidéken, és teljesítette megbízatását.

Az arisztokraták hadserege Sulla vezetésével megindult Róma ellen. Vele volt Crassus is, aki politikai és hadvezéri pályafutásról álmodott. A becsvágyó Crassus Pompeiusszal akart versenyre kelni, akit maga Sulla nevezett *Magnus*nak, vagyis Nagynak. Crassus azonban nem volt olyan tehetséges katona, mint Pompeius, nem volt olyan merész, és haditapasztalatokkal sem rendelkezett. Ráadásul fukarsága és kapzsisága most sem csökkent. Amikor menet közben Sulla csapatai elfoglalták az umbriai Tudertiát, híre ment, hogy a zsákmány legnagyobb részét megtartotta magának. Emiatt bevádolták Sullánál, aki felháborodott Crassus tettein, de röviddel ezután a Rómáért vívott harcokban Crassus annyira kitüntette magát, hogy Sulla haragja megenyhült. Crassus nagyon értett hozzá, hogyan nyerjen meg magának embereket hízélgéssel, de ő is könnyen esett hízélgések áldozatául. Mint sajátos tulajdonságát említik, hogy bármennyire is kapzsi volt, különösképpen gyűlölte és megrótt a hozzá hasonlókat.

Időszámításunk előtt 82. november 1-én kegyetlen harcok kezdődtek Rómában a Porta Collinánál. Az ütközet órákon át tartott. Crassus vezette Sulla seregének jobbszárnyát. A bal-szárnyat szétverték, Sullát is csaknem megölték, kénytelen volt a menekülők közé vegyülni, majd a megerősített táborban elrejtőzni. Crassus azonban a jobbszárnyával szétverte az ellenség egy részét, a többi pedig északra szorította, és az éjszaka beálltaig üldözte a visszavonulókat. Mekkora öröme volt Sullának, amikor jelentették a fiatal hadvezér győzelmét, akinek küldöncei megérkeztek hozzá, hogy vacsorát kérjenek tőle a kimerült katonák számára. Így lett Crassus Sulla egyik legközelebbi embere. Nemcsak hogy visszaszerezte a Mariusék által elkobzott birtokokat, hanem megsokszorozta azokat.

Amikor Sulla elfoglalta Rómát, rettenetes tömegmészárlás kezdődött. A dictator szétosztotta vagy eladta az elítéltek elkobzott vagyonát. Arra törekedett, hogy minél több embert tegyen saját gáztetteinek a részeseivé.

Crassus olcsó áron megvásárolta az elítéltek házait és vagyonát, ezenkívül még ajándékokat is fogadott el a legyőzöttektől. Beszélték, hogy még a hamis vádaskodástól sem riadt vissza. Bruttiumban, Itália déli részén Sulla parancsa nélkül proskribáltatott embereket, akiknek nem volt semmi bűnük, csak óriási vagyonuk volt. Tovább folytatta régi üzleteit is, melyekkel száműzetése miatt egy időre fel kellett hagynia. Különösen a házakkal való üzérkedést kedvelte. Rövidesen az ő tulajdonába került a legtöbb római ház, hatalmas földterületekre tett szert, ezüstbányákat szerzett, több ezer rabszolgát és rengeteg értékes holmit.

Crassus lett Róma egyik leggazdagabb embere. Gyakran jelentette ki fennhéjázva, hogy az az ember, aki a saját pénzéből nem képes egész hadsereget fenntartani, nem mondhatja magát gazdagnak. Nagy vagyona révén befolyásos ember lett Crassusból. A legtöbb szenátor az adósai közé tartozott.

Mivel igyekezett nagy népszerűségét megtartani, Crassus tovább folytatta az ügyvédi mesterséget. Továbbra is közvetlen volt és barátságos, nem tartotta magát távol az emberektől, és nem volt gögös, mint Pompeius. Szolgálatkész, udvarias modora mögött határozott, makacs, erőszakos, kegyetlen természet rejtőzött, ellenfelei gyakran féltek tőle. Az egyik néptribunus ezt mondta Crassusról:

- Széna van a szarván.

A rómaiak ugyanis szénát kötöttek az öklelő bikák szarvára, hogy a szembejövők óvakodjanak tőlük.

Crassus nagyratörő volt. Gyűlölte Pompeiust, irigyelte tőle győzelmeit, diadalmenetét, és hogy polgártársai Magnusnak nevezik. Egyetlen alkalmat sem mulasztott el, hogy Pompeiust kigúnyolhassa.

Egyszer a szolgája a szobába lépve jelentette:

- Itt van Pompeius, a Nagy!

- Milyen nagy? És miben áll a nagysága? - kérdezte mosolyogva Crassus.

Crassus kihasználta jó helyzetét és azt, hogy olyan sokan függnek az ő erszényétől; nem foglalt nyíltan állást a két ellenségeskedő párt között, egyiknek se kötötte le magát.

Rómában ebben az időben nagy háborúskodás folyt az arisztokrata és a demokrata párt között. Crassus, aki mindig szem előtt tartotta a saját érdekeit, most furcsán viselkedett. Senkinek sem volt megbízható, odaadó jó barátja, és senkinek sem volt kiengesztelhetetlen, ádáz ellensége; gyakran előfordult, hogy rövid időn belül ugyanazokat az embereket vagy törvényjavaslatokat egyszer pártolta, másszor elutasította; politikai nézeteit és meggyőződését mindig úgy változtatta, ahogy az érdekei megkívánták.

Időszámításunk előtt 74-ben a római állam nehéz helyzetbe került: nyugaton, Hispániában felkelés tört ki a törzsek között, Marius volt hívének, Sertoriusnak a vezetésével. A szenátus Pompeiust bízta meg, hogy induljon el seregével a felkelők ellen. Keleten ugyancsak hatalmas ellenséggel, Mithridatésszal folyt a háború. Mithridatész ellen két consult küldtek. Ugyanakkor Itáliában megkezdődött a nagy rabszolgalázadás, melynek vezére Spartacus volt.

Capuában működött egy gladiátoriskola, melyet Lentulus Batiatus tartott fenn. Ez az iskola nagy hírnévre tett szert: több száz gladiátort oktattak benne. A gladiátorok többnyire thrákok, gallok és más nemzetiségű hadifoglyok voltak, és rabszolgának eladott fiatalokból kerültek ki. A legerősebbekből és legkitartóbbakból lettek a gladiátorok: megtanították őket a párviadal mesterségére, és fegyverrel a kezükben harcoltak egymás ellen a római tömeg szórakoztatására. A gladiátorokat szigorú felügyelet alatt tartották, nehogy megszökjenek vagy fellázadjanak. Ha valami vétket követtek el, megkorbácsolták vagy láncra verték őket. Elkerülhetetlen pusztulás várt rájuk a római amfiteátrumokban.

Élt egy erős, ügyes, okos és bátor gladiátor, a thrák származású Spartacus. A rómaiak ellen harcolt, fogságba került, rabszolga lett belőle, így került a capuai gladiátoriskolába. Amikor Spartacus állt a felkelők élére, a gladiátoriskolában megérett a helyzet az összeesküvésre.

Árulás folytán az összeesküvést felfedték, az általános felkelés nem sikerült. Hetvennyolc ember azonban mégis meg tudott menekülni, konyhakésekkel, szúrófegyverré átalakított nyársakkal felfegyverkezve.

Amikor a szökevények Capua határába értek, összetalálkoztak egy szekéssorral, mely éppen fegyvert szállított a gladiátorjátékokhoz. Elvették a fegyvereket, és továbbindultak. A gladiátorok először visszaverték a Capuából ellenük küldött katonákat; sok fegyvert zsákmányoltak, s boldogan cserélték fel a gladiatori fegyverekkel, amelyeket lealacsonyítónak s barbárnak tartottak.

A felkelők rövidesen elérték a Vesuviust, a mai Vezúvot, a hegy oldalán táborot vertek, és berendezkedtek a védelemre.

Rómában először mit sem törődtek néhány gladiátor szökésével, de a hatóságok képtelenek voltak elfogatni a lázadókat. A gladiátorok kivágták magukat, és még fegyvert is szereztek a legióktól. Rómából ekkor háromezer főnyi hadsereget küldtek a felkelők ellen, Clodius praetor vezetésével.

A hegy fennsíkját, ahol a gladiátorok táborot vertek, csak nehezen lehetett megközelíteni. Szakadékos, meredek sziklák fogták körül, a hegytetőt pedig sűrűn benőtte a vadszőlő. Egyetlen keskeny ösvény vezetett a völgybe, ezt pedig a rómaiak vezére őriztette, arra számítva, hogy kitéhezeti a gladiátorokat, és azok kénytelenek lesznek megadni magukat.

A helyzet már reménytelennek látszott, amikor Spartacus ügyes és merész tervvel állt elő. Levágatta a vastagabb szőlőindákat, és belőlük jó erős, hosszú kötélhágcsót fontak; majd a sziklához erősítve, a gladiátorok a hajnali köd leple alatt ezeken a hágcsókon biztonságban leereszkedtek a hegy tövében elterülő síkságra. Végül már csak egy ember maradt fenn a hegytetőn, hogy a hegy lábánál álló társainak ledobálja a fegyvereket, majd ő is leereszkedett a völgybe. Mindez hang nélkül zajlott le, majd a csapat felsorakozott, és a rómaiak hátába kerülve támadást indított a legiók ellen. A támadás váratlanul érte a rómaiakat, soraik felbomlottak, és nagy részüket szétverték, táborukat elfoglalták. A győztesek sok fegyvert, hadianyagot és élelmiszert zsákmányoltak. Ezután sok szökött gladiátor, rabszolga, tehén- és birkapásztor is csatlakozott Spartacushoz. Az egész környék a felkelők kezére került.

Clodius után a kormány Publius Varinus praetort küldte ki a felkelők ellen, hatalmas sereggel. Spartacus azonban Varinus csapatait is szétverte. Foglyul ejtette a praetor lictorait, harci ménjét, és Varinus csak nagy nehezen menekült meg.

Spartacus serege pedig egyre nőtt, és egyre fenyegetőbb erővé vált. A vezérkar azonban józanul gondolkodott. Megértette, hogy nem elég erős ahhoz, hogy felvegye a harcot a hatalmas Rómával. Mindenáron északra akart jutni, átkelni az Alpokon, elérni Galliába vagy Thrakiába, és a felszabadított rabszolgákat visszavezetni hazájukba. Vezérei azonban ellenezték Spartacus tervét, folytatni akarták a háborút Itáliában, leverni a rabszolgatartókat, és felszabadítani a rabszolgákat.

A felkelés egyre terjedt, újabb és újabb vidékek csatlakoztak Spartacushoz. Rövidesen egész Dél-Itália mellettük állt. A római kormány most már felhagyott a nemtörődömséggel, megértette, milyen fenyegető veszély közeledik Róma felé. I. e. 72-ben a szenátus elhatározta, hogy két consult küld Spartacus ellen: ez volt a szokás, ha nagy és nehéz harcra készültek fel erős ellenféllel szemben.

Spartacus harcát megnehezítette a felkelők közötti széthúzás. A rabszolgák egy része elkülönült a főerőtől, és elhatározta, hogy önállóan harcol tovább. Az egyik consul serege teljesen megsemmisítette ezt a csoportot. Egy másik római hadvezér magát Spartacust akarta elfogni,

de a gladiátorok vezére kitört a gyűrűből, megsemmisített néhány legiót, és csapataival az Alpok felé vonult. A gladiátoroknak azonban útját állta Caius Cassius, az Alpokon inneni Gallia helytartója tízezer főnyi seregével. Mutinánál Spartacus ezt a sereget is szétverte. Maga Cassius helytartó is alig menekült meg a fogság elől.

Spartacus győzelmei fellelkesítették a rabszolgákat, akik fellázadtak elnyomóik ellen. Egész Itália lángba borult.

A szenátust nyugtalanította a helyzet, és parancsot adott a consuloknak, legyenek óvatosak, és kerüljék az újabb összecsapásokat. Olyan embert kerestek, akire rábízhatják a felkelő rabszolgák elleni harcot. A legjobb hadvezérek azonban nem tartózkodtak Rómában: Pompeius Hispániában csatázott, Lucullus Kisázsiaiban.

Ekkor ajánlotta fel szolgálatait Marcus Licinius Crassus. Úgy érezte, hogy eljött az ő politikai pályafutásának az ideje. Ezenkívül Crassusnak, aki maga is igen sok rabszolgát tartott, fontos érdeke volt a felkelés gyors elfojtása. Sok arisztokrata csatlakozott hozzá, akik Crassushoz hasonlóan gyűlölték és megvetették a rabszolgákat.

Eközben Róma hatalmas erőket indított az Alpoktól délre, az itáliai partvidék mentén visszafelé vonuló Spartacus ellen. Crassus két legióval követte ellenfelét, azzal a paranccsal, hogy ne bocsátkozzanak ütközetbe, és kerüljék még a legkisebb összecsapásokat is. Crassus Picenum határán állt fel hadseregével, és várta a közben oda vonult Spartacust. Alvezérét, Mummiust két legióval kerülő útra küldte, azzal a paranccsal, hogy kövesse az ellenséget, és még kisebb csatározásokba se bocsátkozzék vele. Mummius lebecsülte és megvetette a felkelő rabszolgákat, nem tartotta őket magához méltó és egyenlő ellenfélnek. Ezért az első kedvező alkalmat felhasználva és mit sem törődve Crassus parancsával, megtámadta Spartacust. A véres ütközetben Spartacus serege szétverte a legiókat.

A római hadseregben a harci szellem megbomlott. A rend helyreállítása végett Crassus felújított egy régi, kegyetlen szokást: a *decimációt*, a tizedelést. Ötszáz harcost, akik elsőnek és a leggyávabban megfutottak, tízes szakaszokba osztott, és sorshúzással minden tizediket kivégeztetett; az ilyen halállal súlyos megszegényítés járt együtt, mert a kivégzéseket félelmetes és szörnyű módon hajtották végre az egész hadsereg szeme láttára.

Ilyen kegyetlen intézkedéssel állította helyre Crassus a fegyelmet a hadseregben, és utána megindult Spartacus ellen. A felkelők vezére azonban kitért előle, és Lucanián át a tengerpartra vonult. Itt a tengerszorosban tárgyalásokat folytatott kilikiai kalózokkal, akik hajóikkal a Földközi-tengeren tartózkodtak. Spartacus megállapodott a kalózokkal, hogy átszállítják a felkelőket Szicíliába, ahol a rabszolgák többször felkeltek uraik ellen. Harminc-egynéhány évvel korábban hatalmas rabszolgalázadást fojtottak el a szigeten, a helyzet azonban ugyanolyan feszült volt, mint három évtizeddel annak előtte. Csak egy kis szikrára lett volna szükség, hogy a harc ismét fellángoljon. Erre számított Spartacus. A sok szenvedést megért szigetet szerette volna megtenni egy hatalmas méretű rabszolga felkelés központjává. A kilikiai kalózok azonban nem tartották be a megállapodást, hajóikkal elvonultak, Spartacus pedig kénytelen volt elhagyni a partvidéket. Így aztán a rhegiumi félszigetre, Itália déli csücskére vonult vissza.

Közben megérkezett Crassus, és miután megsejmelte a terepet, látta, mit kell tennie. Azonnal hozzákezdett, hogy falat építsen a földszoroson; ezzel foglalkozást adott katonáinak, az ellenséget pedig elvágta az élelem-utánpótlástól. Nagy és nehéz munka volt, amibe kezdett, de minden várakozás ellenére igen rövid idő alatt teljesen elkészültek. Először a földszoros legkeskenyebb részén, tengertől tengerig, harminc stadium hosszú (kb. hat kilométer), tizenöt láb széles és ugyanolyan mély árkot ásott. Az árok mentén végig meglepően magas és erős

falat építtetett. Spartacus eleinte nem sokat törődött az egésszel, de mert élelmiszerkészletei fogytán voltak, ott akarta hagyni a félszigetet; mikor azonban meglátta a falat, és a félszigeten semmi élelmet nem tudott szerezni, megvárta az első havas és viharos éjszakát, az árok egy részét betemetette földdel, fával és rőzsével, s hadserege egyharmadával átkelt rajta.

Crassus megijedt. Eleinte attól félt, hogy Spartacus kedvet kap, és Róma ellen vonul, de csakhamar megnyugodott, mert Spartacust valami viszály miatt sok embere elhagyta, és külön letáborozott egy lucaniai tó partján, amely, mint mondják, egyszer édes vizű, máskor pedig sós és ihatatlan. Crassus támadásra indult ellenük, és elűzte őket a tótól, de nem tudta megölni és üldözőbe venni a felkelőket, mert hirtelen megjelent Spartacus, és megakadályozta futásukat.

Crassus, félretéve hiúságát, levelet írt a szenátusnak, melyben kérte, hogy Spartacus ellen hívják vissza Hispániából Pompeiust, Thrakiából pedig Lucullust, legióikkal együtt. A szenátus részben eleget tett Crassus kérésének, visszahívta Pompeiust és Lucullus seregének egy részét. Crassus azonban megbánta, amit tett, és a két vezér visszatérte előtt szerette volna befejezni a Spartacus elleni háborút, jól tudva, hogy ha segítségére mennek, a sikert nem neki, hanem azoknak fogják tulajdonítani. Úgy döntött tehát, hogy először azokat az osztagokat támadja meg, amelyek leváltak Spartacus főerőitől. Véres ütközetben szétverte őket. A rómaiak megcsodálták a rabszolgák hősiességét, hisz nem is tartották embereknek őket, tehát nem tételeztek fel róluk olyan nemes emberi tulajdonságot, mint a bátorság és a kitartás. 12 300 felkelő esett el a harcmezőn, és ezek közül mindössze ketten sebesültek meg a hátukon; a többiek mind szembeszálltak az ellenséggel, nem menekülés, hanem ádáz harc közben hősként haltak meg.

Spartacus ezek leveretése után visszahúzódott a peteliai hegyek közé, ahova nyomon követte Quintus, Crassus egyik vezére, és Scrophas quaestor. Mikor azonban Spartacus szembefordult velük, a rómaiak futva menekültek, s a quaestort csak nehezen tudták kimenteni az ellenség kezei közül. Ez a siker azonban Spartacus vesztét okozta, mert szökött rabszolgái elbízták magukat, nem voltak többé hajlandók kitérni az ellenség elől, vezéreiknek nem engedelmeskedtek, s mikor már útban voltak, fegyveresen körülvették, és arra kényszerítették Spartacust, hogy vezesse vissza őket a rómaiak ellen. Ez volt Crassus óhaja is, mert már híre érkezett, hogy Pompeius közeledik, és a népgyűléseken többen kijelentették, hogy Pompeiusnak csak meg kell érkeznie, s amint megütközik az ellenséggel, győzelmet arat, és azonnal véget vet a háborúnak. Crassus tehát sürgette, hogy döntő ütközetre kerüljön sor. Az ellenséggel szemközt ütötte fel táborát, és árkot ásott. A rabszolgák odarohantak, és harcba kezdtek az árkot ásó katonákkal. Amikor mindkét oldalról többen és többen siettek társaik segítségére, Spartacus kényszerű helyzetben mást nem tehetvén, egész hadseregét csatarendbe állította.

A harc kezdete előtt odavezették Spartacushoz a lovát. Spartacus kardot rántott, és az állatot leszúrta.

- Ha győzünk - kiáltotta -, az ellenség sok szép lova mind a mienk lesz! Ha elveszítjük az ütközetet, az enyémmre se lesz szükség.

Megkezdődött a kegyetlen, véres összecsapás. A rabszolgák megértették, hogy ez az utolsó, döntő ütközetük. Spartacus harcolt az élen, Crassust akarta elérni. Már kettőt megölt a római vezér körül álló tisztek közül, de röviddel ezután megsebesült. Fél térdre ereszkedett, úgy harcolt tovább, és egész addig harcolt, míg végképp össze nem roskadt az ellenség csapásai alatt.

A rabszolgák felkelését leverték. A fogságba került rabszolgákat és gladiátorokat Crassus sorra kivégeztette. A római vezér jól kihasználta a szerencséjét, kitűnően vezette a hadjáratot,

saját személyét sem kímélte a veszedelemtől, és a végén mégis az történt, hogy sikerével Pompeius dicsőségét gyarapította, mert Spartacus szétvert hadseregének katonái beléje ütköztek, és ő semmisítette meg őket. Több mint hatezer foglyot feszítettek keresztre a Capuából Rómába vezető út mentén.

Pompeius jelentette a szenátusnak:

- Crassus megnyerte az ütközetet, én pedig gyökerestül kiirtottam a háborút!

Pompeiusé lett tehát a dicsőség nagyobbik fele. A Hispániában aratott győzelemért diadalmenetet tartott. Crassus meg sem kísérelte, hogy nagy diadalmenetet, triumphust kérjen magának. A gyalogosan tartott diadalmenetet, az *ovatio*t közönségesnek és magához méltatlannak tartotta még rabszolgaháborúért is. Hogy miben áll az *ovatio*? A győztes ilyenkor nem száll négy lótól vont diadalszekérre, nem visel fején babérkoszorút, s nem fűjják a kürtöket körülötte, hanem gyalogosan megy saruban, mellette sok fuvalás, fején mirtuszkoszorúval, és mindez inkább kellemes, mint harcias látványt nyújt. Szerintem ez a legfőbb bizonyíték arra, hogy a diadalmeneteket régen nem a tettek nagysága, hanem kivitelének módja szerint osztályozták, mert akik csatában és vérontással győzték le az ellenséget, azok félelmetes diadalmenetet tartottak, és gazdagon koszorúzták meg borostyánnal a fegyvereket. Velük ellentétben azoknak a hadvezéreknek, akiknek nem volt szükségük háborúra, hanem mindent szépen elintéztek békés tárgyalás és rábeszélés útján, a törvény győzelmük jutalmául ezt a fajta békés és ünnepélyes díszmenetet engedélyezte, mert a fuvola a béke hangszere, és a mirtusz Aphrodité kedvenc virága, azé az istennőé, aki a halhatatlanok közül leginkább tartja távol magától az erőszakot és a háborút. A nagy diadalmenet alkalmával ősi szokás szerint ökröt áldoznak a hadvezéreknek, míg ennél a másikfajta diadalmenetnél juhok. A rómaiak a juhok *ovis*nak nevezik, és ezért hívják a diadalmenetet *ovatio*nak.

Crassust nagyon bántotta, hogy Pompeiust nagy dicsőségben részesítették, és irigykedett rá. De mivel hatalomra akart ő is kerülni, nem fordult szembe vele, sőt támogatását kérte consullá választásához. Pompeius síkra is szállt Crassus megválasztásáért, és az i. e. 70. évre mindkettőjüket consullá választották.

A két consul szívélyes viszonya azonban nem lett tartós. Versengés és széthúzás jellemezte consulságukat. A rómaiak csak annyit jegyeztek fel Crassus consulságáról, hogy megválasztása után fényes ünnepséget rendezett Hercules tiszteletére, a város utcáin felállított tízezer asztalnál megvendégelte a népet, és Róma polgárainak három hónapra való kenyérgabonát ajándékozott. Consulságuk végén népgyűlést tartottak, és egy egyébként ismeretlen, lovagi rendű férfi, aki a közügyektől távol, falusi birtokán élt, felment a szószékre, és elmondta, milyen álmot látott.

- Jupiter jelent meg álmomban - így szólt -, és megparancsolta, mondjam meg mindnyájatok füle hallatára, ne engedjétek, hogy a consulok letegyék addig hivatalukat, amíg jó barátok nem lesznek.

E szavak után Pompeius mozdulatlanul állt és hallgatott. Crassus azonban megragadta jobbját, és elsőnek ő szólalt meg.

- Úgy gondolom, polgártársaim - mondta -, hogy semmi megalázót és magamhoz méltatlant nem teszek, ha felajánlom jóakaratomat és barátságomat Pompeiusnak, akit ti mint pelyhedző állú ifjút Nagynak neveztetek, megszavaztatok neki a diadalmenetet, amikor még nem is volt tagja a szenátusnak.

Crassus továbbra is a különböző politikai pártok között evezett. Mérhetetlen gazdagsága miatt valamennyi párt szívesen tartott vele kapcsolatot. Abban a reményben, hogy hatalomra juthat,

egy időben még Catilinához is közeledett, aki összeesküvést szőtt Róma arisztokrata urai ellen. Caesarnak is volt kapcsolata az összeesküvőkkel. Úgy tervezték, hogy Catilina híveinek győzelme után Crassus lesz Róma dictatora, Caesar pedig a lovasság parancsnoka. De az óvatos Crassus a kitűzött napon nem szólalt fel, sőt, mint beszélik, éjszaka felkereste Cicerót, s levelet adott át neki, melyben leleplezte az összeesküvés résztvevőit. Mégis olyan hírek terjedtek el a városban, hogy Crassus is részese volt az összeesküvésnek. Az egyik letartóztatott vallomása szerint Crassus őt küldte el Catilinához, hogy figyelmeztesse, ne féljen az előre látható letartóztatástól, és minél előbb jöjjön Rómába. A szenátorok többsége azonban úgy vélte, hogy ilyen nagy hatalmú, előkelő és gazdag ember nem lehetett kapcsolatban Catilinával.

- Hamis vádakkal illetik Crassust, és tönkre akarják tenni az állam egyik első emberét - mondták a szenátorok.

- Ez lehetetlen - mondták mások. - Catilina hívei Crassus nevével akartak új harcostársakat szerezni maguknak.

Olyanok is akadtak a szenátusban, akik elhitték, hogy Crassus részt vett az összeesküvésben, de hallgattak, mert úgy vélték, hogy zavaros időkben nem szabad rossz hírt kelteni olyan nagy hatalmú embernek, mint amilyen Marcus Licinius Crassus. A legtöbb szenátor Crassustól függött. Ezért egy emberként kiáltották:

- Hazugság! Crassushoz még a gyanú árnyéka sem férhet!

A nagy vagyon megint kisegítette Crassust a bajból.

A Catilina-féle összeesküvés után erősödött az a vélemény, hogy az államnak keménykezű vezetőkre van szüksége. Három nagy hatalmú ember neve vetődött fel: Pompeiusé, aki keleti hadjáratával tüntette ki ismét magát, Julius Caesaré, kinek népszerűsége egyre nőtt, és Marcus Crassusé. Julius Caesar, miután visszatért Hispániából, Pompeius és Crassus támogatására számítva jelöltette magát a consulválasztáson. A közös consulság ideje óta azonban Pompeius és Crassus még mindig ellenséges viszonyban volt egymással. Caesar attól tartott, hogy ha az egyikhez fordul, a másik megnehezti rá. Úgy döntött tehát, hogy kibékíti a két vetélytársat. Ez annál is inkább sikerült Caesarnak, mert mindegyikük a maga érdekében ki akarta használni a kibékülést. Crassus úgy vélte, hogy származása és vagyona őt teszi méltóbbá a hatalomra. Abban reménykedett, hogy ha kibékül Pompeiusszal, és barátságot köt Caesarral, mindkettőjüket kézben tarthatja, és egyik sem juthat túlzottan nagy hatalomhoz.

„Caesar és Pompeius egyformán erős - gondolta Crassus -, egymás ellen harcolnak majd, de reménytelenül; az érett gyümölcsöt én fogom leszakítani.”

Így jött létre az állam legerősebb három emberének a szövetsége. A szövetséget *triumvirátus*-nak nevezték el. Ez volt az első lépés a köztársaságtól a monarchiáig vezető úton. „Háromfejű szörny”-nek nevezték az írók a triumvirátust. Viszont olyanok is voltak, akik Pompeius, Caesar és Crassus szövetségét az erő, az ész és az arany szövetségének tartották.

Felosztották a triumvirek működési területét. Pompeius Ázsiában szilárdította meg hatalmát. Crassusnak megígérték, hogy csökkentik adóját, és megkapja a keleti csapatok fővezérséget. Caesarnak öt évre odaadták Galliát, ahová ő el is ment.

A gall háborúban aratott győzelmek Caesart tették a triumvirátus legjelentősebb alakjává. Az ő kezdeményezésére az észak-itáliai Lucában, a mai Luccában, a triumvirek találkoztak egymással. Ünnepeyes körülmények között történt ez a találkozás. Kétszáz szenátor érkezett a városba, sok más előkelőség, lictoraik, clienseik és rabszolgáik kíséretében.

Lucában Caesar, Pompeius és Crassus ismét megerősítették szövetségüket. Caesar megígérte, hogy támogatni fogja Pompeiust és Crassust a közeledő consulválasztáson. Azok pedig megfogadták, hogy consullá választásuk esetén teljhatalmat adnak Caesarnak Galliában. Pompeius és Crassus más tartományokat tartottak meg maguknak.

Ez a megállapodás nyugtalanságot keltett Rómában. Caesar, Pompeius és Crassus ellenségeskedése veszélybe sodorhatta az államot - egyetértésük viszont nagy szerencsétlenséget hozhatott a köztársaságra.

Crassus és Pompeius eleinte eltitkolták igazi szándékaikat. Amikor Pompeiust megkérdezték, pályázik-e a consulságra, kitérő választ adott:

- Talán igen, talán nem! A jó polgárok szavazatával igen, de a rosszakéval nem.

Az óvatosabb Crassus azonban már így válaszolt az előbbi kérdésre:

- Én csak akkor pályázom a consulságra, ha az hasznára lesz az államnak. Ha nem, lemondok róla.

Crassus szerénysége tetszett az embereknek, de Pompeius kitérő válasza megerősítette a gyanút, hogy nincs egyetértés közte és Crassus között, aki aligha nyújtja be pályázatát. Ezek után mások is pályáztak a consulságra. Ezek így beszéltek:

- Miért pályázik Crassus és Pompeius másodszor is a consulságra? Miért vannak ismét együtt? Miért nem akarják valaki mással megosztani ezt a magas tisztséget? Hisz sok olyan derék ember van még Rómában, aki együtt tudna kormányozni Crassusszal vagy Pompeiusszal.

Cato rokonát, Domitiust is jelölték. Cato így biztatta Domitiust:

- Pompeiusnak és Crassusnak nem a consuli tisztségre van szüksége, hanem a sok lehetőségre, melyet e tisztség biztosít. A zsarnokságot akarják Rómában bevezetni. De te, Domitius, a szabadságért fogsz küzdeni!

Pompeius hívei a legádázabb eszközöktől sem riadtak vissza, hogy ellenfeleiket meghátrálásra kényszerítsék: fegyverrel támadtak Domitius híveire, sokat megöltek és megsebesítettek közülük. Rengeteg pénzt költött Pompeius és Crassus a választók megvesztegetésére. Ennek eredményeként i. e. 55 februárjában ismét consullá választották őket. Híveik mindjárt a választás után kénytelenek voltak többször is fegyvert fogni, hogy elfojtsák az elégedetlenkedők ellenállását.

Amit a triumvirek elhatároztak, meg is valósult. Caesarnak újabb öt évre biztosították a teljhatalmat Galliában, és feljogosították, hogy legióinak számát egészítse ki tízre. A hispániai tartományok Pompeius kezébe kerültek, Crassus pedig Szíria helytartója lett, ahol felhatalmazták, „hogy seregei számára korlátlan mennyiségben sorozhat harcosokat a polgárok és a szövetségeseik közül, háborút viselhet és békét köthet azzal, akivel akar”.

Crassus nem titkolta örömét, hogy ekkora hatalomhoz jutott, és ezzel korlátlan lehetőséget kapott a további meggazdagodásra. Baráti körben beszélt is jövődő hódításairól. Pompeius hadjáratát Mithridatész ellen gyerekjátéknak tartotta, ő mindenáron a parthusokat akarta legyőzni, és megszerezni a Szíria feletti hatalmat. Úgy vélte, hogy a parthusok elleni hadjárat könnyű lesz, és sok dicsőséggel és haszonnal jár majd.

- Amikor legyőzöm a parthusokat - jelentette ki Marcus Crassus -, tovább megyek Baktriáig, Indiáig és azon túl a tengerig...

A nép által hozott határozatban szó sem volt a parthusok elleni háborúról. Sokan a városban tűrhetetlennek tartották, hogy valaki hadba vonuljon olyanok ellen, akik a rómaiak ellen

semmi igazságtalan dolgot nem követtek el, sőt szövetségi viszonyban állnak velük. Meg akarták akadályozni Crassus távozását a városból. Crassus ettől való félelmében megkérte Pompeiust, legyen segítségére, és kísérje ki a városból, mert neki igen nagy tekintélye van a nép előtt. Valóban, amikor hatalmas tömeg gyűlt össze, hogy megakadályozza eltávozását, és szemrehányást tegyenek neki, feltűnt Pompeius nyájas és barátságos arca. Le is csendesítette a tömeget, és hangtalanul utat engedtek neki. De az egyik néptribunus Crassus elé állt, és először csak kérlelte és tiltakozott, de aztán megparancsolta a vele levő lictornak, hogy ragadja meg és tartóztassa le. A többi néptribunus ezt nem tűrte, mire a lictor nyomban elengedte Crassust. A néptribunus ekkor előresietett a városkapuhoz, és egy tüzes serpenyőt tett le a földre, majd mikor Crassus odaért, füstölőszert szórt és italáldozatot hintett a serpenyőre; félelmetes és borzasztó átkot mondott, ijesztő és idegen istenek haragját idézte. A rómaiak hite szerint ezeknek a titokzatos és ősrégi átkoknak olyan erejük van, hogy akire kimondják, nem szabadulhat tőlük, de szerencsétlenséget hoznak arra is, aki az átkot mondja, és ezért csak ritkán és kevesen használják.

Crassus megkezdte az előkészületeket a szíriai útra és a parthusok elleni hadjáratra. I. e. 55-54 telén megérkezett Brundisiumba, és bár a tenger még nagyon háborgott a téli viharoktól, nem várt, hanem átkelt, és sok hajója odaveszett. Ő maga hadserege megmaradt részével a Balkánon át a szárazföldi utat választotta.

Amikor Crassus elindult a parthusok ellen, már elmúlt hatvanéves, de még ennél is idősebbnek látszott. Haja kihullt, és nagyothallott.

- Bizony, későn indul hadba az öreg - suttozták a háta mögött katonái.

Szíriába érve Crassus Mezopotámia felé vette útját. Minden nehézség nélkül átkelt az Eufrátesz folyón. Sok város önként megadta magát a rómaiaknak, az egyetlen Zénodotia állt ellen csupán. Az ostrom nem tartott sokáig, a várost elfoglalták, kifosztották, lakóit eladták rabszolgáknak.

A város elfoglalása után Crassus beleegyezett, hogy katonái imperatornak, uralkodónak szólítsák; de nagyon megszólták érte, mert Zénodotia feldúlását igazán nem lehetett dicső haditettnek nevezni, amiért imperatori cím járt volna neki. Sokan így vélekedtek:

- Crassusnak nem is lehet reménye ennél nagyobb haditetre, ha ilyen jelentéktelen hódításnak ennyire megörült.

Beköszöntött az ősz. Crassus Mezopotámia meghódított városaiban helyőrségeket hagyott csupán - mintegy hétezer embert -, csapatainak többi részével pedig visszatért Szíriába. Ezzel végzetes hibát követett el: értékes időt vesztett, és az ellenség fel tudott készülni a további harcokra. A consul pedig Szíriában töltötte a telet, de nem viselkedett hadvezérhez méltóan, hanem úgy élt, mint egy kupec. Ahelyett, hogy katonáit felkészítette volna az eljövendő ütközetekre, a leigázott városokból összeharácsolt zsákmánnyal foglalatoskodott. Több napot töltött azzal, hogy Hieropolisban felmérte az istennő kincseit. Beszéli, hogy Crassus a jeruzsálemi szentélyt is kirabolta. Elvitette az ott talált pénzt és a templom aranydíszzeit. A katonák megütköztek Crassus tettein, és kigúnyolták hadvezérüket.

Kora tavasszal a rómaiak támadó hadjáratra készültek. Közben követek érkeztek Crassushoz, üzenetet hoztak a parthusok királyától:

- Ha seregedet, mely támadásra készül ellenünk - így szólt az üzenet -, a római nép küldte, vállaljuk a háborút fegyverszünet és békeszerződés nélkül. De ha önző nyereségvágyból te magad indítod el a harcot, hazád akarata ellenére, akkor a parthusok királya nem harcol

ellened, megengedi, hogy idős korodra tekintettel, elvezesd katonáidat, akiket Mezopotámia városaiban hagytál.

Crassus büszkén válaszolt a követeknek:

- Most nem mondok semmit. Királyotoknak majd Szeleukiában, a fővárosotokban adom meg a választ.

A parthus követség vezetője felnevetett. Tenyerét felfelé fordítva Crassus elé nyújtotta, és így szólt:

- Hidd el, Crassus, előbb nő ki a szőr a tenyereden, mint ahogy te meglátod Szeleukiát!

A követség eltávozott, és jelentette királyuknak, Hüródésznek, hogy a háború elkerülhetetlen.

Megkezdődött a háború a parthusokkal, akiknek birodalma a Perzsa-öböltől a Kaspi-tengerig terjedt.

Római menekültek érkeztek Mezopotámiából Crassushoz, és beszámoltak a parthusok támadásáról, hatalmas erejükről és végtelen seregeikről.

- Elölük senki sem menekülhet!...

- Utolérhetetlenek! Nem lehet elfogni őket!...

- Nyilaik keresztülhatolnak mindenben!...

Sokan azt tanácsolták Crassusnak, ne siesse el a támadást, tanulmányozza át előbb alaposan a hadihelyzetet, és ismerje meg minél jobban az ellenség szokásait és cseleit. A régi rómaiak minden hadjárat előtt madárjóslatot végeztek, és az áldozati állatok beleiből akarták megtudni az istenek szándékát.

Crassus azonban nem hallgatott senkire. Semmi áron sem akarta elhalasztani a támadást. Nem volt hajlandó követni Artabazész arméniai király tanácsát, holott az eljött hozzá hatezer lovasával, és segítséget ígért neki, ha Crassus Armenián át vonul a parthusok ellen.

- Az én hazám hegyei alkalmasak az átvonulásra - mondta -, járhatók és veszélytelenek. Ott nem boldogulhat a parthusi lovasság, márpedig a parthusoknak ebben van a fő erősségük.

Crassus elégedetten hallgatta a király ajánlatát, de a fejét rázta.

- Nem lehet - mondta. - Nekem el kell mennem Mezopotámiába, mert sok derék harcost hagytam ott. Nem tehetem ki őket a sors szeszélyének.

E szavak után az arméniai elhagyta a rómaiak táborát.

Crassus i. e. 53 tavaszán indította meg hadjáratát a parthusok ellen. Májusban a római legiók elérték az Eufráteszt, és hozzáláttak az átkeléshez. Amikor a csapat a túlsó partra ért, nagy vihar támadt, és több helyen szétszakította a hidat. A villám kétszer is lecsapott arra a helyre, ahol Crassus táborát készült felállítani. Az imperator egyik fényesen felszerszámozott hadiménje elragadta lovászát, a folyóba rohant, és eltűnt az örvénylő habok között. Mondják, hogy amikor az első hadijelvényt felemelték, a rajta levő sas magától megfordult. Ráadásul amikor az élelmiszereket kiosztották, a katonák egészen véletlenül először lencsét és sót kaptak, ami pedig a rómaiaknál a gyász jele, és ezt szokták adni a haldoklóknak; de Crassusnak is, amikor beszédet intézett a katonákhoz, olyan szavak csúsztak ki a száján, amelyektől az egész hadsereg megrémült.

- Ne féljetez attól, harcosok - szólt katonáihoz Crassus -, hogy a híd megrongálódott. Nehogy azt higgyétek, hogy ez szerencsétlenséget jelent. A hídra többé nem lesz szükségetek. Esküszöm nektek, hogy ha szétverjük az ellenséget, nem ezen a hídon térünk vissza. Utunk Armenián keresztül vezet majd.

A katonák helyeselték, amit vezérük mondott, de nyomban elhallgattak, amikor Crassus így folytatta:

- Harcosok, ezen az úton senki sem tér vissza közületek...

„Kétértelmű szavak ezek. Ezen az úton senki sem tér vissza közületek...” - gondolták a babonás rómaiak, amikor Crassus a hidat valóban leromboltatta.

Mielőtt továbbindultak, régi szokás szerint a hadvezérnek áldozatot kellett bemutatnia, hogy az istenek kegyét elnyerje. Amikor a pap átnyújtotta Crassusnak az áldozati állat belső részét, a vezér kiejtette a kezéből. Gyorsan felszedte a földről, és így szólt a körülötte állókhoz:

- Látjátok, ilyen az öregség. De a fegyvert nem fogom a kezemből kiejteni!

Crassus ezekkel a szavakkal akart bátorságot önteni katonáiba, de nem sok eredménnyel.

- Rossz előjelek mellett kezdődik ez a háború! - suttogták egymás között a harcosok.

A folyó mentén vonultak tovább a rómaiak. Seregük hét legióból állt: négyezer lovasból, ugyanannyi könnyűfegyverzetű katonából, több gyalogososztagból - mindössze mintegy negyvenezer emberből. Elöl mentek a felderítők, akik rövidesen jelentették, hogy a vidék kihalt, de a földön rengeteg lópata nyoma látszik. A paták vájta nyomok azt mutatják, hogy a lovasok a római sereg elől vonultak vissza.

- A parthusok már a közeledtünkre is menekülnek - jelentette ki Crassus.

A harcosok ettől erőre kaptak, és megvetéssel gondoltak az ellenségre, amelyik nem mer nyílt csatában megütközni velük.

Az óvatosabb tiszték azt javasolták, hogy ne siessenek, ne nyomuljanak túl gyorsan előre, legyenek körültekintőbbek. Cassius és társai azt tanácsolták Crassusnak, hogy vonuljanak be valamelyik helyőrséggel megerősített városba, szerezzenek minél több értesülést az ellenségről, és derítsék fel a vidéket. Véleményük szerint a folyó partján kell továbbhaladniuk.

- A folyó - mondták Crassusnak - védelmet nyújt a váratlan támadás és a bekerítés ellen. A csapatokkal egy vonalban teherszállító hajók jöhetnek, és élelmiszerrel elláthatják a hadsereget, nehogy a katonák szükségét szenvedjenek. Így egyenlő helyzetben vívhatnak csatát az ellenséggel.

Crassus nem válaszolt azonnal tanácsadóinak, meg akarta gondolni a javaslatukat. Töprengései közepette megjelent nála Ariamnész, egy álnok, ravasz, csalárd ember, az egyik mezopotámiai arab törzsfő. Ariamnészt ismerték néhányan, akik Pompeius seregében ezen a vidéken szolgáltak, s tudták róla, hogy bizonyos fokig az imperator barátságát élvezte, és azt is híresztelték róla, hogy a rómaiak barátja. Természetesen mint szövetségest fogadták most Crassus táborában. Ariamnész azonban Róma ellenségeihez állt át, és a parthusok vezérének titkos megbízatásával érkezett a római táborba, hogy ha lehetséges, terelje el Crassust a folyótól, és a végtelen síkságon, a közeli hegyektől minél távolabbra vezesse, hogy ott körül lehessen keríteni. Mert a parthusok mindent inkább akartak, csak azt nem, hogy szemtől szemben kelljen megütközniük a rómaiakkal. A folyót elhagyva a rómaiak elveszítették volna előnyös helyzetüket, melyet a folyó és a körülötte elterülő dombvidék nyújtott nekik.

Ariamnész megjátszotta a jó barátot, felelevenítette Pompeius hőstetteit, jótevőjének nevezte a római hadvezért, akit soha életében nem felejt el. Az arab törzsfőnök lelkesen dicsérte Crassus seregét, annak erejét, fegyverzetét, fegyelmét, és megvetően nyilatkozott a parthusokról.

- Miért késlekedel oly soká, Crassus? Mire vársz még? Azt hiszed, szükség van ilyen gondos előkészületekre? Katonáidnak nem fegyverre, hanem erős, gyors lábakra van szükségük, hogy könnyen utolérjék a menekülő parthusokat. Ha sokáig habozol, elmenekülnek Szküthiába vagy Hürkaniába, és magukkal viszik aranyukat és minden kincsüket. Ha meg akarsz ütközni velük, addig igyekezz, amíg a parthusok királya még nem szedte össze minden erejét. Most még kevés csapatot gyűjtött csak magának...

Az első szótól az utolsóig hazugság volt minden, amit Ariamnész mondott. A valóságban az történt, hogy Hüródész Armeniát pusztította, büntetésül, a rómaiakkal kötött szövetségért. Crassus ellen hadseregparancsnokát, Szurénát küldte. Szuréna nem volt mindennapi ember, gazdagságával, előkelő származásával mindjárt a király után következett tekintélyben; vitézségben, tehetségben pedig vitathatatlanul első volt a parthusok között. Termetre szép, külsőre senki sem volt hozzá hasonló. Ha hadba vonult, mindig ezer teherhordó tevét és kétszáz szekéren háremét vitte magával; ezer vértese és ennél is több könnyűfegyverzetű lovasa volt, beleértve a segédcsapatokat és a rabszolgákat is. Ősi nemesi származásánál fogva azt az előjogot élvezte, hogy ő tette fel elsőnek a koronát a parthusok királyának a fejére, és amikor az akkori királyt, Hüródészt elűzték, ő hozta vissza Parthiába. Szuréna foglalta vissza Nagy-Szeleukiát is, elsőként ő hágott fel a falakra, és ő verte vissza saját kezűleg a vele szembeszálló ellenséget. Abban az időben még harmincéves sem volt, de okossága és bölcs belátása miatt máris igen nagy tekintélyre tett szert. Ezekkel a tulajdonságaival okozta Crassus vesztét, akit először a büszkeség és elbizakodottság, majd később a félelem és a balsors könnyűszerrel csapdába ejtett.

Ariamnésznek sikerült meggyőznie Crassust, és a római hadsereg elindult az ország belseje felé. Ellenségnek azonban még a nyomát sem látták. Az út eleinte kellemes és könnyű volt. Néhány nap után azonban elhagyták az erdős vidéket, homokos területre értek, vizet sehol sem találtak. A katonák lába belesüppedt a mély, puha homokba. Egyre nehezebben és nehezebben haladtak előre. A katonák szomorúan nézték a puszta vidéket, sehol egy fa, sem bokor, sehol egy folyó vagy csörgedező patak; amerre a szem ellátott, sivatag volt mindenütt.

Néhány lovas érte utol a római sereget. Artabazésznak, Armenia királyának futárai voltak, és szomorú hírt hoztak: Armeniába betörték a parthusok.

- A király most nem jöhet a te segítségedre - mondták a hírhozók. - Azt üzeni általam, hogy gyere el a mi hazánkba. Ha erőink egyesülnek, jobban bírunk az ellenséggel. Ha pedig ezt nem tennéd, vonulj mindig olyan helyeken, és ott üsd fel táborodat, ahol a hegyek közel vannak, és kerüld el a lovasharcokra alkalmas terepet.

Crassus a hír hallatára nagy haragra gerjedt, árulónak nevezte az arméniai királyt, és megfenyegette, hogy meg fogja büntetni árulásáért.

Cassius és társai négyszemközt rátámadtak Ariamnészra:

- Micsoda rossz szellem vezetett téged ide hozzánk, te gazfickó? Milyen bűvszerekkel és varázslatokkal beszélted rá Crassust, hogy ebbe a végtelen sivatagba vezesse hadseregét, és olyan úton vonuljon, amely inkább illik egy nomád rablófőnökhöz, mint egy római imperatorhoz?

A furfangos Ariamnész a lábuk elé vetette magát, biztatta és kérte őket, hogy még csak egy kis ideig tartsanak ki, majd a katonák közt szaladgált, segített nekik, és nevetve így tréfálkozott velük:

- Azt gondoljátok talán, hogy Itáliában vagytok, és Campanián át meneteltek? Talán ezért vágyódtok csapszékekre, árnyas forrásokra és patakokra, ahol fürödhetek? Jusson eszetekbe, hogy Arábia és AsszírIA határvidékén jártok.

Így oktatta a rómaiakat, majd még mielőtt világosan kiderült volna, hogy rászedte őket, lovára ült és elvágatott. Árulása ezzel világossá vált. Crassus azonban siettette katonáit, hogy folytassák útjukat. A fáradt gyalogosok alig bírták az iramot a lovasok nyomában.

Hirtelen azonban néhány ember visszajött az előreküldött osztagokból. A felderítők jelentették, hogy társaik mind egy szálíg elpusztultak, ők is alig menekültek meg a rómaiak ellen támadásra készülő tengernyi ellenség karmai közül.

Crassust nagyon meglepte a hír. Hadirendbe sorakoztatta fel csapatait. Négyszögbe állította fel a sereget. A négyszög minden oldalán tizenkét cohors (egy-egy cohorsban 500-600 harcos volt) helyezkedett el. A lovasokat külön csapatokra osztotta, és a cohorsok mellé sorakoztatta, hogy erősítsék azokat. Az egyik szárny parancsnokságát Cassiusra, a másikat fiára, Publius Crassusra bízta. Publius Crassusnak már volt haditapasztalata. Galliában szerezte, amikor Caesar seregében harcolt. A közép szárny parancsnoka maga Crassus volt.

A rómaiak ebben a hadrendben vonultak tovább előre, és nemsokára elérték a Balisszosz nevű folyócskát. A hosszú meneteléstől, forráságtól, szomjúságtól meggyötört katonák megörültek a víznek. Azt remélték, hogy a folyó mellett megpihenhetnek. Crassus azonban megparancsolta:

- Aki inni akar, csak a csatasorban ihat.

Így aztán pihenés nélkül indultak tovább, gyors ütemben, megállás nélkül vonultak előre, erőltetett menetben, míg meg nem pillantották az ellenséget, amely várakozásuk ellenére nem látszott sem soknak, sem félelmetesnek, mert Szuréna hadserege zömét elrejtette az első vonalbeli csapatok mögött, és megparancsolta a katonáknak, hogy köpenyekkel és állatbőrökkel takarják el a csillogó fegyvereket. Amikor a közelükbe értek, és a vezér felemelte a jelvényt, a síkságon mély és félelmetes erejű zúgás hangzott fel. A parthusok ugyanis nem kürttel és trombitával lelkesítik a harcosokat a csatára, hanem fémüstöket, bőrrel bevont dobokat vernek az arcvonal különböző részein, és ezek mennydörgésszerű robajjal vadállati üvöltéshez hasonló szörnyű és félelmetes hangot adnak.

Amint a rómaiak rémületbe estek a visszhangzó lármától, a parthusok hirtelen levették fegyvereikről a takarókat, és láthatóvá lettek marginéi acélból készült, vakítóan fénylő sisakjukban és mellvértjükben; minden élesen és tükörfényesen csillogott rajtuk, lovaikat is bronz- és acéllemezek borították. Legnagyobb és legszebb volt Szuréna méd divatú ruházatában, festett arccal és középütt elválasztott hajjal. Szinte már nőies szépsége nem is illett vitézi híréhez, azért sem, mert a többiek szkítha módra megnövesztették homlokukon a haját, hogy ezzel is félelmetesebb külsejük legyen.

A rómaiak megfűjták a kürtöket és a trombitákat. Mind a két sereg közeledett egymáshoz. A római katonák nyugtalanul nézték a szemük előtt feltárulkozó képet. Az ellenség megszámolhatatlan volt. A parthus lovasok fenyegető látványt nyújtottak, ahogy lovukhoz lapulva indultak támadásra, remélve, hogy hirtelen rohammal áttörik az első sorokat, és a négyszög közepébe hatolhatnak. A tapasztalt legionáriusok azonban visszavetették az első rohamot.

A parthusok a heves ellenállás láttán visszavonultak. Úgy tetszett, mintha fejvesztetten szétszóródtak volna különböző irányban. A rómaiak sorai közül gúnyos megjegyzések hallatszóttak. Az ellenséges lovasság azonban észrevétlenül lassan megkerülte a négyszöget, és rövidesen szoros lovassági gyűrű fogta körül a római hadsereget.

Crassus parancsot adott könnyűfegyverzetű harcosainak, hogy támadják meg az ellenséget. A legionáriusok alig haladtak néhány lépést előre, amikor nyilak tömege süvített el mellettük. A holtak és az első sebesültek földre rogytak, a többiek pedig sietve menekültek vissza a nehézfegyverzetű rómaiak soraiba. Crassus katonái most érezték először a maguk bőrén a parthusok híres nyilainak erejét, amelyekkel azok átlóttak minden vértet, pajzsot, és halálos sebet ejtettek az embereken. Az ellenség folytatta a szörnyű nyilazást. A parthusoknak nem is igen kellett célozniuk: a rómaiak olyan szoros hadrendben álltak, hogy minden nyíl egy-egy áldozatot követelt magának.

A rómaiak, bár veszteségük igen nagy volt, támadásba akartak átmenni, de a parthusok nem bocsátkoztak harcba, kitértek a rómaiak elől, csak időnként záporoztatták nyilaikat az ellenségre.

Eleinte Crassus és emberei abban reménykedtek, hogy az ellenség nyilai kifogynak, de a hírhozóktól megtudták, hogy tevék állnak a közelben, nyílvesszőnyalábokkal a hátukon. Amikor a parthusok nyilai kifogynak, onnan tömik meg ismét tegezeiket. A legionáriusok most már kétségbeestek.

Crassus ekkor megparancsolta a fiának, hogy ütközzék meg az ellenséggel. A fiatal Crassus magához vett ezerháromszáz lovas, ötszáz íjászt és a hozzá legközelebbi csapatokból nyolc cohors pajzsos harcost.

Publius Crassus és csapata kijött a négyszögből, és támadásba lendült. A parthusok sietve visszavonultak. A rómaiak üldözőbe vették őket. Sokáig üldözték az ellenséget, de a parthusok hirtelen megálltak, és visszafordították lovaikat. A rómaiak gyorsan hadrendbe sorakoztak, és várták a kézitusát. De ez nem következett be. A parthusok vérteseiket állították szembe a rómaiakkal, míg a lovasság többi része körülöttük száguldozott, feltörték a talajt, és a környező homokbuckákról olyan sűrű porfelleget vertek fel, hogy a rómaiak semmit nem láttak, és hang is alig jött ki a torkukon, majd szűk helyre összeszorulva egymásra zuhantak, sebeket kaptak, és nem könnyű, hanem kínokkal teljes és gyötrelmes halállal pusztultak el; a földön fetrengve vergődtek sebesülten, próbálták kihúzni a sebükbe betört horgas nyílhegyeket, amelyek átjárták izmaikat és idegeiket, de sebeiket ezzel még jobban elmélyítették.

Rengetegen haltak meg így, és az életben maradottak is alkalmatlanná váltak a harcra. Amikor Publius biztatta őket, hogy támadják meg a vértés lovasokat, mutatták neki, hogy kezük pajzsukhoz, nyíllal átlótt lábszáruk pedig a talajhoz szegeződött, s képtelenek voltak akár futni, akár védekezni. Lovasait mégis nekibátorította, nagy erővel előretört, és összecsapott az ellenséggel, de egyenlőtlen volt a küzdelem, a támadásban csakúgy, mint a védekezésben, mert az ő emberei gyenge és rövid dárdaikkal támadták a parthusok bőrrel és acéllemezekkel borított mellvértjeit, míg azok lándzsáikkal törtek a galliai csapatok könnyű pánccal fedett, majdnem meztelen testére. Pedig Publius leginkább ezekben bízott, s valósággal csodákat művelt velük.

A rómaiak halálmegvető bátorsággal küzdöttek. Sokan megragadták a parthus lándzsákat, birokra keltek velük, leráncigálták őket lovaikról, mivel súlyos fegyverzetük miatt nehézkesen mozogtak. Sokan leugrottak lovukról, ellenfeleik lovai alá bújtak, s azokat hasba szúrták. A lovak fájdalmukban felágaskodtak, rátapostak lovasaikra, éppen úgy, mint az ellenségre, és úgy veszték oda. A galliai csapatokat nagyon gyötörte a hőség és a szomjúság is, mert egyik-

hez sem szoktak hozzá, legtöbbször pedig még lovukat is elvesztették, amikor lóháton rohantak szembe a parthus lándzsákkal. Így aztán kénytelenek voltak visszahúzódni a nehézfegyverzetükhez, és vitték magukkal a súlyosan megsebesült Publiust is. Közben megpillantottak a közelben egy homokdombot, és oda vonultak vissza; a lovakat a domb közepén megkötözték, majd pajzsukkal kifelé szorosan egymás mellett felsorakozva, azt remélték, hogy könnyebben védekezhetnek a barbárok ellen. Ez végzetes hiba volt, mert míg a sík terepen az első sorban harcolók a hátulso soroknak némi védelmet nyújtottak, itt a dombon, a talaj egyenetlensége miatt, a hátul állók fokozatosan magasabbra kerültek, és nem maradt lehetőségük a menekülésre. A nyílvevők egyformán lecsaptak mindnyájukra, és jajveszékelve, tehetetlenül érte őket a dicstelen halál.

Publiust társai rá akarták venni, hogy szökjék meg velük, mielőtt a parthusok teljesen körülférnék a dombot.

- Nincs olyan borzasztó halál, amely miatt elhagynám azokat, akik értem áldozták életüket - mondta erre Publius.

Az ádáz harc pedig folyt tovább. A rómaiak közül sokan önkezőkkel vetettek véget életüknek. Publius Crassus, minthogy kezét nem tudta használni, mert egy nyíl átjárta, pajzsvívőjének megparancsolta, hogy döfje át kardjával. A dombon felkapaszkodó parthusok végeztek mindenkiel, aki még megpróbált ellenállni. Publius Crassus seregét rövidesen megsemmisítették. Mintegy ötszáz római ejtettek foglyul. A halott vezérnek és néhány tisztjének fejét levágták, és lándzsavégre tűzték.

Crassus eközben aggodva várta a híreket Publiusról. Egy hírnök jelentette, hogy a rómaiak messzire üzték az ellenséget, és tovább üldözik. Crassus erre visszanyerte bátorságát, és csapatait összefo vonva, a közeli magaslatokra vonult.

Közben az ellenség győzelmi kiáltozással és óriási dobpergéssel közeledett a tábor felé. Néhány lovas előrevágtatott. A rómaiak egyszerre megpillantották Publius Crassus lándzsavégre tűzött fejét. A parthus lovasok egyike felmutatta véres hadizsákmányát, és gúnyosan felkiáltott:

- Feleljetek, rómaiak! Kik a szülei ennek a harcosnak? Milyen családból származik? Mert nem volna illő, hogy egy olyan gyáva és hitvány apának, mint Crassus, ilyen nemes és kiváló vitéz gyermeke legyen!

A rómaiak nem válaszoltak, borzalom és rettegés vett erőt mindnyájukon. Crassus azonban keményen tartotta magát. Végigjárta a hadsorokat, és így biztatta katonáit:

- Ez a gyász, rómaiak, egyedül az enyém. Elvesztettem a világ legjobb, legderekabb gyermekét. Ha szántok engem nagy veszteségemért, mutassátok ezt meg haragotokkal az ellenséggel szemben. Fosszátok meg örömétől, és bosszuljátok meg kegyetlenségéért! A római hadvezérek már többször szenvedtek vereséget, de egyikük veresége sem akadályozhatta meg őket abban, hogy erőt vegyenek azokon, akik győzelmet arattak, mert a római birodalmat nem a jó szerencse, hanem polgárainak állhatatossága és vitézsége emelte fel mostani hatalmának magas fokára.

Crassusnak nem sikerült lelket öntenie a katonákba. Közben pedig a parthusok megindították a támadást. Az ellenség könnyűlovassága oldalt fogta és nyilakkal elárasztotta a rómaiakat; a vértések szembetámadtak lándzsáikkal. A parthusok csak a sötétség beálltával vonultak el a harcmezőről. Elmenőben odakiáltották Crassusnak:

- Kegyelemből még meghagyunk neked egy éjszakát, Crassus, gyászold meg fiadat! Reggel pedig gyere el hozzánk magadtól, mielőtt megkötözve viszünk el innét.

Gyötrelmes éjszaka borult a rómaiakra. Crassus köpenyébe burkolózva üldögélt a sötétben, elgondolkodott a sors változandóságán, saját értelmetlen becsvágyán, mely miatt ilyen reménytelen helyzetbe került. Sehogy sem tudta eldönteni, mit tegyen ezután.

- Ki kell jutnunk a csapdából - határozta el a tisztek hosszú tanácskozás után -, ki kell jutnunk az éjszaka leple alatt, és itt kell hagynunk azokat, akik nem tudnak járni.

Csendben, kürtjel nélkül fölkeltek a katonákat, a sebesültek azonban észrevették a készülődést, és megértették, hogy ha bajtársaik elhagyják őket, végképp ki lesznek szolgáltatva a parthusoknak. Hangos jajveszékelésbe kezdtek. Végül a sebesültek nagy részét mégis magukkal vitték. Elindultak. Az idő azonban eljárt, és az ellenség észrevette a rómaiak menekülését. De nem indultak utánuk, mert nem értettek az éjszakai harchoz.

Reggel aztán rátámadtak a római táborra, és megölték az ott maradt sebesülteket - majdnem négyezer embert. A véres mészárlás után gyors lovaikon Crassus után vágattak, üldözőbe vették, és még sok emberét elpusztították.

Crassusnak azonban sikerült kijutnia az ellenség gyűrűjéből. Megérkezett Karrhai városába. A parthusok küldöttei azzal keresték fel a rómaiakat, hogy készek elfogadni a fegyverszünetet, ha a rómaiak elhagyják Mezopotámiát, de amikor látták, milyen szorongatott helyzetben vannak, körülzárták Karrhait, és felszólították őket, hogy ha fegyverszünetet akarnak, adják át láncra verve Crassust és Cassiust.

Crassus nem számíthatott Karrhai lakóinak a támogatására, ezért elhatározta, hogy titokban elhagyja a várost. Ez azonban nem sikerült. Az ellenség megtudta, hogy a rómaiak elindultak. Crassus az ellenség egyik hírszerzőjét fogadta meg vezetőjéül az útra. A vezető csalárd módon, tekervényes utakon vezette, nehogy messzire jusson reggelig, amikor a parthusok ismét megtámadhatják őket. A rómaiak közül néhányan rosszat sejtettek, ezért visszafordultak. Köztük volt Cassius is, ötszáz lovasával. Crassus másik főembere, Octavius, megbízható vezetőre talált, és ötezer lovasával eljutott a biztonságot nyújtó hegyvidékre. Crassust pedig vezetője négy nehézfegyverzetű cohorsszal, kevés számú lovassal és néhány lictorral egy nehezen járható, mocsaras vidékre vitte. A rómaiak csak nagy nehézségek árán találták meg a járható utat, azon indultak tovább, hogy egyesüljenek a mintegy tizenkét stadium (kb. két kilométer) távolságra levő Octavius csapataival. De már elkéstek. A parthusok utolérték és megtámadták őket. Octavius és katonái megértették, milyen veszélyes helyzetbe került Crassus. Segítségére siettek, rárohantak az ellenségre, és leszorították a dombról.

A parthusok attól féltek, hogy a rómaiak az éj beálltával ismét kikerülnek a kezük közül, ezért cselhez folyamodtak. Néhány foglyot szabadon engedtek, akik előtt még a táborban szándékosan azt beszéltek, hogy a parthusok királyának nincs szándékában engesztelhetetlen háborút viselni a rómaiak ellen, sőt szeretné jóindulatukat visszanyerni azzal, hogy ember-ségesen bánjak Crassusszal. A megmenekült hadifoglyok felkeresték Crassust, és elmondták, mit hallottak. A parthusok abbahagyták a harcot, vezérük, Szuréna pedig főtisztjeivel a magaslat közelébe lovagolt. Kezét előrenyújtva mutatta, hogy fegyvertelen, és fegyverszünetet ajánlott fel. Kijelentette:

- A parthusok királya nem akar tovább háborúskodni.

A rómaiak boldog örömmel fogadták Szuréna szavait, de Crassus nem hitt az ellenség hirtelen támadt jó szándékának, és a parthusok álnokságáról igyekezett harcosait meggyőzni. Azok azonban nem hallgattak a szavára, és követelték, hogy a consul azonnal kezdjen fegyverszüneti tárgyalásokat a parthusokkal.

- Harcra akarsz kényszeríteni bennünket olyanok ellen, akik fegyvertelenül jöttek hozzánk? És ahhoz sincs bátorságod, hogy szót válts velük?

A katonák addig fenyegetőztek, míg Crassus kénytelen volt engedni nekik.

- Római főtisztek! Ti is láthatjátok, hogy csak a kényszernek engedve szánom el magamat erre az útra. Ha ti életben maradtok, mondjátok el Rómában, hogy Crassus az ellenség árulása által veszett oda, és nem azért, mert polgártársai kiszolgáltatták.

E szavakkal ment le Crassus a magaslatról. Octavius és még néhányan vele tartottak. Két lovas lépett Crassushoz.

- Küldd előre néhány emberedet, akik meggyőződhetnek róla, hogy azok, akik beszélni akarnak veled, mind fegyvertelenül és páncélukat levetve jönnek a találkozóra - mondták.

Crassus a fejét csóválta, és így szólt:

- Ha csak egy kicsit is törődnék az életemmel, nem jöttem volna közétek.

E percben Szuréna odavágtatott Crassushoz, és feléje fordulva így szólt:

- Hogyan, a római imperator gyalog jön, mi pedig lóháton?

- Egyikünk sem követett el hibát - válaszolta Crassus -, mindegyikünk a hazai szokások szerint cselekedett.

- Menjünk a folyóhoz - ajánlotta Szuréna -, és ott aláírjuk a békeszerződést.

Crassus a lováért akart küldeni, de Szuréna megállította, és egy gyönyörű aranyablás lovat vezetettetett elő.

- A király ezt neked ajándékozta! - mondta.

Crassust két lovász beemelte a nyeregbe, és ostorral a lóra vertek, hogy gyorsabban menjen. Octavius megfogta a kantárszárat, hogy visszatartsa a lovat, a többi római is igyekezett az állatot megállítani. Dulakodás és zűrzavar támadt, kiáltoztak, szitkozódtak. Octavius kardot rántott, és az egyik lovászt megölte. A másik ebben a pillanatban hátulról ledöfte Octaviust. Az összetűzés nem tartott sokáig: néhány római és parthust megöltek. Crassust egy Pomaxathrés nevű parthus ölte meg.

Crassus levágott fejét és jobbját Szuréna elküldte királyának, Hüródésznek Armeniába. Átadásakor tréfás diadalmenetet rendeztek. Az egyik római hadifoglyot, aki a legjobban hasonlított Crassusra, királynői ruhába öltöztették, és lóra ültették, előtte teveháton kürtösök és lictorok haladtak, vesszőnyalábokkal, melyeken erszények csüngtek, a bárdokon pedig római tisztek levágott fejei.

Beszélik, hogy a parthusok teletöltötték olvasztott arannyal Crassus fejét, mondván:

- Kapzsisága határtalan volt, legyen most a feje tele arannyal!

Így végezte életét Marcus Licinius Crassus.

POMPEIUS

Pompeius apját, Strabo római hadvezért nem szerették honfitársai kapzsi, fukar, kevély, erőszakos természete miatt. De kevés római részesült olyan jóindulatban pályája legkezdetén és sikerei tetőpontján vagy akár bukásában is, mint Pompeius; szerették udvarias viselkedéséért, mértékletes életmódjáért, szívélyes, segítőkész természetéért.

Pompeius ifjúkora egybeesik a Rómában dúló polgárháború korszakával. A birodalom fővárosában ekkoriban két nagy csoport állt szemben egymással: az elszegényedett földművesekből lett szegények, a proletárok csoportja, akik főleg állami adományokból éltek; és a gazdagoké, az optimatáké, akiknek kezében volt a föld, minden gazdagság, rabszolgák serege és az államhatalom. A római szegények legtöbbször már régóta nem volt állandó jövedelme, mert a rabszolgatartók az iparban és a mezőgazdaságban mindenütt ingyenes rabszolgamunkát alkalmaztak. A szabad embereknek a nincstelenek nyomorúságos élete jutott osztályrészül. Ennek ellenére római polgárok voltak, akiknek a szavazatától függött az állami tisztségviselők megválasztása és a törvények elfogadása. A néppárt élén Marius, Cinna és mások álltak, az optimata párt élén pedig Sulla. A hatalom hol az egyik, hol a másik párt kezébe került, és a győztesek minden alkalommal kegyetlen bosszút álltak a legyőzötteken.

Az ifjú Pompeius sokáig töprengett, melyik párthoz csatlakozzék. Már-már beállt Cinna párt hívei közé, amikor meghallotta, hogy Cinna nem bízik meg benne mint az optimaták egyik volt vezérének a fiában. Azt is rebesgették, hogy Cinna meg akarja őt öletni. Pompeius gyorsan otthagya a néppártiakat, és Itália Picenum nevű tartományába ment, ahol birtokai voltak.

Ebben az időben tért vissza Sulla, az optimaták vezére a Mithridatész pontoszi király elleni hadjáratból, és győztes seregei élén Róma felé tartott. Eljött az ideje a két párt - az optimaták és a néppártiak - döntő összecsapásának. A tehetős rómaiak mint megmentőjüket várták Sullát, a szegények pedig rettegve gondoltak a leszámolásra.

Pompeius látta, hogy a legkiválóbb és legderekabb polgárok sorra otthagyják birtokaikat, és mint valami biztos kikötőbe, Sulla zászlaja alá sorakoznak. Elhatározta, hogy csatlakozik az optimatákhoz, de méltóságán alulinak tartotta, hogy menekültként, oltalmat keresve menjen Sullához. Hadsereg élén akart érkezni és olyasvalamivel, ami neki is megbecsülést szerez. Ezért megkísérelte, hogy megnyerje az ügynek a picenumiakat. Felhasználta apja régi kapcsolatait, és igyekezett a jómódú polgárokat Sulla oldalára állítani. A picenumi polgárok szívesen jelentkeztek Pompeius felhívására.

Pompeius ekkor huszonhárom éves volt, s bár senki nem nevezte ki, saját maga tette meg magát hadvezérré. Auximum városkában ütötte fel hadiszállását, katonákat sorozott, tiszteket nevezett ki, és kiképezte a katonákat. Rövidesen az egész vidékről sikerült elűznie a demokratákat, majd három teljes létszámú legiót szervezett, élelmiszert és fegyvert, igásállatokat és szekereket szerzett a számukra. Ezek után a fiatal hadvezér lassan elindult Sullához, közben súlyos csapásokat mért az útjába kerülő néppártiakra.

Végül is legiói élén áttört az ellenség területén. A demokrata csapatok többször is megpróbálták Pompeiust bekeríteni és seregét megsemmisíteni, de a fiatal hadvezér maga állt a lovasság élére, és heves ellentámadást indított. Különösen az egyik ütközetben tüntette ki magát Pompeius nagyszerű bátorságával. Amikor szembekerült az ellenséggel, az elülső és legharciasabb lovast lándzsájával átdöfte, és ledobta a lováról. Erre az ellenség lovasai megfutamodtak, és zűrzavart idéztek elő a gyalogosok sorai között. A vezérek ekkor

visszavonultak, ki merre látta jobbnak; a városok pedig abban a tudatban, hogy az ellenség félelmében szétszóródott, csatlakoztak Pompeiushoz.

Ezután Scipio consul vonult ellene, de ütközetre nem került sor, mert a consul katonái barátokként köszöntötték Pompeius katonáit, és átálltak hozzá. Nemsokára valamennyi itáliai város átpártolt Pompeiushoz, arra számítva, hogy a néppártot már legyőzték.

Sulla közben minderről mit sem tudott. Amikor meghallotta, hogy Pompeiusnak ennyi ellenséges hadvezérrel kell megküzdenie, segítségére sietett. Mikor aztán Pompeius megtudta, hogy Sulla már közeledik, megparancsolta, fogadására állítsák hadirendbe a csapatokat, hogy az imperator minél szebbnek és pompásabbnak lássa seregét. Arra számított ugyanis, hogy kitüntetések kap majd tőle; de a remélnél is nagyobbakat kapott, mert amikor Sulla meglátta bámulatos rendben felsorakozott seregét, leugrott lováról, s mikor Pompeius illőképpen imperatorként²⁷ üdvözölte, Sulla is imperatornak szólította őt. De nemcsak az első találkozásnál, hanem később is megkülönböztetett tisztelettel bánt Pompeiusszal; mindig állva, födetlen fővel köszöntötte, amit ritkán tett meg, bár sok és derék vezér volt a környezetében.

Pompeius ez a megbecsülés nem kapta el, és egészen fiatalon sok dicső tettet hajtott végre. De mint az atlétánál, aki minden versenyszámban győzelmet arat, nem szokás számon tartani fiataalkori győzelmeit, ugyanígy volt az Pompeius korai győzelmeivel is, amelyek önmagukban rendkívüliek voltak, de későbbi küzdelmei és háborúi számukkal és nagyságukkal szinte eltemették az ifjúkoriakat.

Amikor Sulla Itália ura lett, és dictatorrá kiáltották ki, még inkább magához akarta kötni a tehetséges, fiatal hadvezért, és mindenáron azon buzgólkodott, hogy rokoni kapcsolatba lépjen vele. Rábeszélte Pompeius, hogy váljon el feleségétől, és vegye el az ő mostohalányát, Aemiliát. Pompeius nem mert ellenkezni, eleget tett Sulla kívánságának. Az erőszakkal létrehozott házasság azonban sok tragédiát okozott Pompeius családjában. Anyja öngyilkos lett, Aemilia pedig rövidesen meghalt.

Egy idő múlva híre jött, hogy a néppárti vezérek ismét harcra készülődnek. Perpenna elfoglalta Szicíliát, és a szigetet felajánlotta Sulla ellenségeinek egy Itália elleni támadás támaszpontjául. Carbo is ott horgonyzott hajóhadával Szicília partjai körül, a demokraták harmadik vezére, Domitius pedig Líbiába vette be magát, s vele együtt oda özönlött sok tekintélyes polgár, akiknek sikerült elmenekülniük Sulla üldözései elől.

Pompeius most ezek ellen küldték ki nagy haderővel. Nemsokára el is foglalta Szicíliát, ahonnan Perpennának sikerült megszöknie, de Carbo az optimaták foglya lett. Pompeius, nehogy Sulla a demokraták iránti rokonszenvvel gyanúsítsa, a dictator valamennyi ellenfelét, aki csak a kezébe került, kegyetlenül legyilkoltatta. Carbót pedig, ezt a háromszorosan consul-viselt, tekintélyes római polgárt bilincsbe verve vitette maga elé, és bírói széke elé állítva vallatta, a jelenlevők felháborodása közepette, majd kiadta a parancsot, hogy vezessék el a vesztőhelyre.

Mialatt Szicíliában Pompeius ezeket az ügyeket intézte, utasítást kapott Sullától, hogy hajózzék Líbiába, és vonuljon teljes haderejével a demokraták vezére, Domitius ellen, aki ott igen nagy hadsereget gyűjtött.

²⁷ Az imperator megtisztelő rang is, melyet a szenátus és a nép adományozott sok győzelmet aratott hadvezéreknek

Pompeius gyorsan elvégzett minden előkészületet, tengerre szállt, és százhusz hadigályával meg nyolcszáz teherhajóval, amelyen az élelmet, a hadiszereket, pénzt és hadigépeket szállította, elindult Afrikába. Amint hajóival kikötött részben Uticában, részben Karthágóban, az ellenség hadseregéből hétezren átálltak hozzá. Neki magának hat teljes létszámú legiója volt.

Uticában néhány katonája kincsekre bukkant, és ebből jelentős összegű pénzhez jutott. A kincsek híre végigjárta az egész tábor, és a katonák fejükbe vették, hogy a vidék tele van kincsekkel, amelyeket a karthágóiak ástak el városuk pusztulásakor. Pompeius több napon át semmi hasznát sem tudta venni kincskereső katonáinak. Nem tehetett mást, járt-kelt közöttük, és nézte, amint sok ezren ássák és túrják a földet, míg végül belefáradtak, és kijelentették, hogy vezesse Pompeius őket, ahova akarja, mert már éppen eléggé megbűnhődtek oktalanságukért. Pompeius sietve elindult Domitius ellen, aki egy mély és nehezen járható, kiszáradt folyómeder mögött állította csatarendbe seregét. Reggeltájban esővel vegyes szélvihar támadt, és tartott napközben is. Domitius ezért lemondott róla, hogy aznap megütközzék, és visszavonulást rendelt el. Pompeius azonban épp ezt tartotta kedvező alkalomnak, gyors támadásra indult, és átkelt a folyón. Az ellenség megzavarodott, sorai felbomlottak, és nem tudtak szembeszállni a támadással. Domitius is elesett a harcok során, táborát pedig elfoglalták. Az afrikai városok közül némelyek önként meghódoltak, másokat rohammal vettek be.

Amikor Pompeius visszatért Uticába, Sulla levelét adták át neki, amelyben a dictator elrendelte, hogy bocsássa el hadseregét, egy legióval maradjon Líbiában, és várja meg azt a hadvezért, aki majd felváltja. Sulla ugyanis olyan értesülést kapott, hogy Pompeius elpártolt tőle. Pompeius eltitkolta Sulla parancsa feletti bosszúságát, katonái azonban nyíltan kijelentették, hogy nem engedelmesskednek. A katonák szidalmazták Sullát, és arra kérték Pompeiust, hogy tartsa meg vezéri tisztjét, ő pedig kérte őket, hogy engedelmesskedjenek. Hosszas rábeszélés után végre megnyugodtak és lecsendesedtek.

Amikor Sulla megtudta, hogy értesülései alaptalanok voltak, nagy örömmel fogadta, és igen szívélyesen *Magnusnak*, Nagynak szólította.

Rómába történt visszatérése után Pompeius diadalmenetet kért. Sulla először visszautasította, mert a törvény szerint csak consulnak és praetornak jár ez a kitüntetés. Végül mégis kénytelen volt engedélyt adni a diadalmenet megtartására.

A dictator az utóbbi időben már nem volt olyan jóindulattal Pompeiushoz, irigyelte dicsőségéért és növekvő hatalmáért. Sulla végrendeletével juttatta a legvilágosabban kifejezésre, hogy már nem kedveli Pompeiust: minden barátjának értékes ajándékot hagyott örökül, és fia gyámjaivá tette meg őket, Pompeiust viszont mellőzte. Ő azonban fegyelmezetten viselte el a sértést.

Sulla halála után Lepidus, az egyik consul maga köré gyűjtötte demokrata párthíveit, és felkelést szervezett a szenátus ellen. Consultársa, az arisztokrata Catulus igazságszerető és bölcs ember volt, de inkább értett az országvezetéshez, mint a hadvezérséghez, s mivel Pompeius az optimatákhoz csatlakozott, őt nevezték ki a felkelők elleni harc fővezérévé.

Pompeius mindenütt győzelmet aratott, csak Mutinában kellett sokáig időznie, mert nehezen boldogult Lepidus egyik alvezérével, Brutusszal. Végül azonban legyőzte őt. (Ez apja volt annak a Marcus Brutusnak, aki részt vett a Julius Caesar elleni összeesküvésben.) Amikor Lepidus tudomást szerzett Brutus vereségéről, elmenekült Itáliából, átkelt Szardíniába, ahol nemsokára meghalt.

Alighogy véget ért a Lepidus elleni háborúskodás, Pompeiusnak Hispániába kellett mennie, mert a néppárti Sertorius jelentős területeket elfoglalt, és háborúval fenyegette Rómát. Sertorius sorra leverte az ellene küldött optimata vezéreket. Ebben az időben épp Metellus Piuszal, az egykori kiváló, bátor hadvezérrel állt harcban.

Amikor Pompeius megérkezett Hispániába, azok a néptörzsek, amelyek nem álltak szorosabb szövetségi viszonyban Sertoriusszal, átálltak hozzá. Sertorius gúnyos és megvető megjegyzéseket tett Pompeiusra, kijelentve, hogy nádpálcára lenne szüksége e kölyök ellen, ha nem félne a vénasszony Metellustól. A valóságban Pompeiustól félt, és igen óvatosan vezette a hadműveleteket. Pompeius mégis leverte Sertorius két hadvezérét, és több mint tízezer ellenséges katonát semmisített meg.

E győzelmek után Pompeius Sertorius ellen vonult. Metellus megérkezése előtt akarta megverni ellenfelét. A hirtelen véletlen segített Pompeiusnak a háború gyors befejezésében: Sertoriust elárulták a barátai, és végeztek vele. Így a sokáig elhúzódó háború véget ért, mert az ellenség soraiban nem akadt több Pompeiushoz méltó ellenfél.

A hispániai hadjárat befejezése után Pompeius csapataival átkelt Itáliába, ahol még javában tartott a Spartacus vezette rabszolgalázadás. Mire Pompeius Itáliába ért, Crassus már szétverte a felkelők seregét, és tizenkétezer rabszolgát semmisített meg az utolsó összecsapásnál. A véletlen folytán azonban Pompeius mégis részese lett a rabszolgák feletti győzelemnek: Spartacus szétvert seregének maradványa - mintegy ötezer ember - az ő kezébe került. A foglyokkal kegyetlenül végeztetett, keresztre feszítette őket, és a szenátusnak jelentette, hogy Crassus nyílt ütközetben szétverte ugyan a gladiátorokat, de a háborút ő irtotta ki gyökerestül.

Időszámításunk előtt 70-ben Pompeius eltávolodott régi pártbarátaitól, az optimatáktól, akiket a szenátus támogatott, és nyíltan közeledett a néppártiakhoz, a demokratákhoz.

Segítségével visszaállították a néptribunusi hivatalt, melyet Sulla felfüggesztett, és Pompeius megengedte, hogy az esküdtbíróságokban a törvény értelmében részt vehessenek a lovagrendek is. (Az esküdtbíróságokat is Sulla vette ki a lovagok kezéből, és adta át a szenátus tagjainak.)

Rövid idő múlva Pompeiust consullá választották. Consul lett Crassus is, Spartacus legyőzője, Róma egyik leggazdagabb embere. A két consul között azonban állandóan nézeteltérések voltak.

Crassus a szenátus és az optimaták irányvonalát tartotta, Pompeius ereje pedig a nép támogatásában rejlett. Mindketten maguknak akarták a hatalmat megszerezni, versengtek egymással, és gyűlölték egymást. A consuli tisztség idejének letelte után mindketten letették magas hivatalukat. Crassus korábbi életmódját folytatta, Pompeiusra pedig rövidesen új hadvezéri feladatokat bízta - a kalózok elleni harcokban.

A kalózhaderő eredetileg a kisázsiai Kilikiából indult támadásra. A vidék természeti adottságai menedéket nyújtottak nekik az üldözők elől, ezenkívül a hatalmas erdőségek kiváló faanyagot biztosítottak a hajóépítéshez, partvidéke biztonságot nyújtott a kikötéshez.

A kalózok eleinte csak embereket raboltak, és eladták őket a déloszi rabszolgapiacon. Később azonban, a Rómában dúló polgárháború idején, amikor a Földközi-tenger partvidékét szinte senki sem ellenőrizte, a tengeri rablók felbátorodtak, és fosztogatni kezdték a part menti városokat és szigeteket. Nemsokára jómódú, előkelő származású és kiváló szellemű férfiak is kalózhajókra szálltak, és részt vettek a kalózvállalkozásokban. Többfelé megerősített kalózkikötőket és őrállomásokat építettek, és olyan hajóhadat küldtek tengerre, amelynek gyorsjáratú, könnyű hajóit nemcsak jól képzett legénységgel és kormányosokkal szerelték fel,

hanem dúsan aranyozott vitorlarudakkal, bíborsátrakkal és ezüstveretű evezőkkel is. A part mentén a római uralom nagy szégyenére vége-hossza nem volt a fuvolaszónak, vidám dalolásnak, részeg mulatozásnak, magas rangú személyek elrablásának, a városok elfoglalásának és megsarcolásának. Hajóiknak száma meghaladta az ezret. A Földközi-tenger keleti részéből fokozatosan áttették működésük színhelyét Itália és Görögország partvidékére.

A leggonoszabbul a rómaiakkal bántak: partra szálltak, és elállták az utakat, kifosztották a közeli villákat. Egy alkalommal két praetort is elraboltak, magukkal vitték szolgálkat és lictoraikat is.

Mire Pompeius visszaérkezett Hispániából, a kalóz-rablók tevékenysége következtében a Földközi-tengeren szinte teljesen megbénult a kereskedelem. Emiatt Róma élelmiszer-ellátása különösen nehézé vált. Ezért bízta meg a szenátus Pompeiust, hogy semmisítse meg a kalózokat. Pompeius egyik bizalmas embere törvényjavaslatot terjesztett elő, mely szerint Pompeiusnak teljes és korlátlan hatalmat kell adni szárazföldön és tengeren. Ezenfelül annyi pénzt kapott a közpénztárból, amennyit akart, továbbá kétszáz hajót, és teljhatalommal ruházták fel katonák és tengerészszemélyzet toborzására is.

A legbefolyásosabb és legelőkelőbb optimata szenátorok a törvényjavaslat ellen szavaztak, semmiképpen sem akartak Pompeiusnak ekkora hatalmat adni a kezébe. A népgyűlés azonban megszavazta a törvényjavaslatot, sőt elérték, hogy még sokkal több hadifelszerelést kapjon. Így azután ötszáz hajó, százhuszezer nehézfegyverzetű harcos és ötezer lovas állt Pompeius rendelkezésére.

A tengereket és a környező vidékeket Pompeius tizenhárom körzetre osztotta fel, s minden egyes körzetbe bizonyos számú hajót és parancsnokot rendelt, majd így hálószerűen szétszórt hadseregével a kalózhajókra vetette magát; ahol csak lehetett, körülkerítette, üzőbe vette és elfogta őket. Akiknek sikerült megszökniük, titkos menedékükbe, Kilikiába menekültek; ezek ellen ő maga készült felvonulni, de addig nem kelt útra ellenük, amíg teljesen meg nem tisztította a kalózhajóktól Itália, Szardínia, Korzika és Szicília körül a vizeket.

Amikor a tengeren bolyongó kalózok közül egyesek kérésre fogták a dolgot, Pompeius emberségesen bánt velük, hajóikat elkobozta, foglyul ejtette őket, más bajuk azonban nem történt; erre aki csak tehette, a többi római vezér elől menekülve, Pompeiusnak adta meg magát. Pompeius mindegyikükkel kímélettel bánt, és főként az ő segítségükkel találta meg azokat, akik elrejtőztek. Ezeket megbüntette.

De a legelszántabb kalózok a Taurosz hegység váraiban és megerősített városaiban helyezték el családjukat, ingóságait, ők maguk pedig erős flottával várták Pompeius támadását a kilikiai Korakészion-hegyfoknál. Ez egy meredek sziklafalon álló, bevehetetlen erőd volt. Megütköztek Pompeiusszal, a tengeri csatát elvesztették, és ostrom alá kerültek. Végre kegyelmet kértek küldötteik útján, és megadták magukat az addig hatalmuk alatt tartott városokkal és szigetekkel együtt. A családtagokon kívül huszezer kalózt ejtettek foglyul a rómaiak. Pompeius arra nem is gondolt, hogy szabadon engedje őket, és lehetővé tegye, hogy bandába verődve ismét kalózáletet kezdjenek. Elhatározta tehát, hogy a tengerről a szárazföldre telepíti és tisztas életre szoktatja a kalózokat.

Némelyeket Pompeius parancsára Kilikia kisebb, lakatlan városai fogadtak be; a többséget a görögországi Dümében és a lerombolt Szoloi és Tigranész városok helyén Pompeius által alapított Pompeiopoliszban telepítette le.

Mikor híre érkezett Rómába, hogy a kalózháború véget ért, az egyik néptribunus törvényjavaslatot terjesztett elő, hogy a tengeri és szárazföldi parancsnokság mellett adják Pompeiusnak mindazt a területet és haderőt, amely felett Lucullus parancsnokolt a Mithridatész és

Tigranész elleni hadjárat idején. Ez a törvény érdemtelenül megfosztotta Lucullust a jól megérdemelt kitüntetésről, és Róma főhatalmát egyetlen emberre - Pompeiusra - bízta. A törvényt néhány optimata szembenállása ellenére megszavazták, és így Pompeius távollétében korlátlan urává lett mindannak, amit Sulla háborúban, fegyverek erejével megszerzett.

Amikor Pompeius megérkezett tartományába, elődjének, Lucullusnak minden intézkedését megváltoztatta. Lucullus Galatiában szétszította az elfoglalt földeket, és más jutalmat is adott azoknak, akiket kedvelt, de Pompeius megtiltotta, hogy Lucullus rendeleteinek bárki is engedelmeskedjék. Lucullus katonáit szélnek eresztette. Különben is lekicsinyelte elődjének tetteit, s kijelentette, hogy Lucullus színpadi királyok ellen harcolt, de rá valódi és kijózanodott ellenséges haderő vár, mert most már Mithridatész is pajzsokban, kardokban és lovakban keresi védelmét. Lucullus viszont azt állította, hogy Pompeius csak a háború látszatával és árnyékával fog hadakozni, szokása szerint, mint valami dögkeselyű, a mások által megölt hullákra veti magát, és azt falja fel, ami a háborúkból még megmaradt. Hiszen Pompeius így tulajdonította magának a Sertoriuson, Lepiduson és Spartacuson aratott győzelmeket is, amelyek valójában Metellus, Catulus és Crassus sikerei voltak. Nem lehet csodálni tehát, hogy elorozza az armeniai és pontoszi háborúk dicsőségét is az az ember, aki kimesterkedte, hogy rabszolgaháború ürügyén diadalmenetet tartson.

Lucullus sértődötten visszatért Itáliába, Pompeius pedig Mithridatész pontoszi király ellen vonult.

Mithridatésznek harmincezer főnyi gyalogos és kétezer főnyi lovas hadserege volt, de nem mert harcba bocsátkozni. Először egy nehezen meghódítható hegyen táborozott, amelyet vízhiány miatt otthagyt, s amelyet utána Pompeius foglalt el, aki a növényzet sajátosságából és a talaj lejtősségéből arra következtetett, hogy ott forrásoknak kell lenniük, s ezért több helyen kutakat ásott. Utána negyvenöt napon át ostromfallal zárta körül Mithridatészt, de ekkor a pontoszi király, miután a sebesülteket és betegeket leölette, legharcképesebb csapataival észrevétlenül megszökött. Pompeius azonban az Eufrátesznél utolérte, és a közelében tábort ütött, de attól félt, hogy a pontosziak megelőzik hadseregét. Mondják, hogy ugyanakkor Mithridatész álmot látott, amely feltárta előtte az elkövetkezendőket. Álmában, mintha jó széllel hajózott volna a pontoszi tengeren, már-már megpillantotta a Boszporoszt, és nagy örömmel üdvözölte útítársait, mint aki boldog, hogy biztos révbe érkezik, majd hirtelen úgy tűnt neki, hogy mindenkitől elhagyatva, törékeny csónakon dobálják a hullámok. Lázálmai közben ágyánál álltak barátai, akik ébredése után közölték vele, hogy Pompeius támadásra indult ellene.

Nem volt teljesen sötét, és a leáldozóban levő hold fényében eléggé lehetett látni az emberi alakokat. És ez okozta a legtöbb kárt a pontosziak között; a hold ugyanis a rómaiak háta mögött süttött, és minthogy már közeledett a látóhatár széléhez, az emberi alakok árnyékát messzire vetítette az ellenség felé. Mithridatész harcosai emiatt nem tudták pontosan felbecsülni a távolságot, és a kezükben tartott dárdákat, azt gondolva, hogy az ellenség már közel van, hamarabb dobták el a kelleténél; így senkit sem sebesítettek meg. Mikor a rómaiak ezt meglátták, hangos kiáltozással rájuk rohantak, s mivel az ellenség nem mert helytállni, hanem rémülten megfutamodott, üldözőbe fogták őket, tízezernél többet leöldöstek közülük, és táborukat elfoglalták.

Magának Mithridatésznek sikerült elmenekülnie nyolcszáz lovasával. Keresztültörték a római hadsorokat, de kísérei majdnem mind szétszóródtak, csak hárman maradtak mellette. Velük érkezett egy Szinóra nevű helyre, mely tömve volt a király kincseivel és drágaságaival. Útítársait gazdagon megajándékozta, egyúttal biztosan ölő mérget is adott nekik, hogy egyikük se kerüljön akarata ellenére az ellenség kezére.

Szinórából Tigranészhoz indult Mithridatész, de Armenia királya a rómaiaktól való félelmében nem nyújtott neki menedéket, sőt díjat tűzött ki a fejére; így tehát áthaladt az Eufrátesz forrásvidékén, és folytatta útját Kolkhiszon át.

Pompeius a fiatal Tigranész hívására, aki elpártolt apjától, betört Armeniába. Az öreg Tigranész király pedig, aki nemrégiben súlyos vereséget szenvedett Lucullustól, úgy értesült, hogy Pompeius nemes gondolkodású, szelíd hadvezér, ezért római helyőrséget fogadott be a palotájába, ő maga pedig személyesen sietett Pompeius fogadására, hogy megadja magát. Minthogy lóháton érkezett a táborhoz, Pompeius két lictora odament hozzá, és szólt neki, hogy szálljon le lováról, és gyalog folytassa útját, mert nem szokásos, hogy a római táborban bárki lóháton mutakozzék. Tigranész a felszólításnak készségesen engedelmeskedett, sőt leoldotta kardját, és átadta a lictoroknak, tiaráját pedig a hadvezér lába elé akarta tenni, keleti szokás szerint a földre borulni előtte, és a térdét átkarolni. Pompeius azonban felemelte az idős embert, maga mellé ültette, és elmondta neki, milyen békefeltételeket szab Armeniának. Tigranésznek tetszett a szíves fogadtatás, és a békefeltételeket is elfogadhatónak tartotta, csak a jelenlevő, egyetlen fia viselkedett kihívóan, és elégedetlenkedett Pompeius ajánlatával. Pompeius ezért bilincsbe verette, hogy magával vigye a diadalmenetre.

Miután Armeniában elrendezett mindent, Pompeius kénytelen volt a Kaukázus környékén lakó népek, az albánok és az ibérek²⁸ földjén keresztül Mithridatész ellen vonulni. Az albánok először beleegyeztek abba, hogy Pompeius átvonuljon országukon, aztán áruló módon megtámadták a rómaiakat a Kürnosz folyónál. A rómaiak gyorsan szétverték és megsemmisítették az ellenséget. Mikor az albánok királya engesztelő követeket küldött Pompeiushoz, az megbocsátotta az árulást, békét kötött, és az ibérek ellen indult, akik erősebbek voltak az albánoknál, és el akarták űzni Pompeiust. A rómaiak súlyos vereséget mértek az ibérekre, megölték kilencezer katonájukat, tizenkétezer pedig foglyul ejtettek. Ezután Pompeius behatolt Kolkhiszba, a mai Grúziába, ahol a Phaszisz folyón a római flotta várt rá.

Eközben Mithridatész a Boszporosz és a Maiótisz közt élő néptörzseknél rejtőzködött, és üldözése nagy nehézségekkel járt. Ezenkívül jelentették Pompeiusnak, hogy az albánok megszegték a békeszerződést. A rómaiak kénytelenek voltak visszafordulni, és röviddel ezután megütközni a hatvanezer gyalogosból és tizenkétezer lovasból álló hatalmas albán hadsereggel.

Mondják, hogy ebben a csatában az albánok oldalán *amazónok*²⁹ is harcoltak, és hogy ezek a Thermódón folyó vidékén elterülő hegységből jöttek, mert amikor a csata végén a rómaiak kifosztották az ellenséget, amazónpajzsokat és -sarukat találtak, de nem láttak egyetlen női holttestet sem. Az amazónok a Kaukázusnak a Hürkanai-tenger felé eső lejtőin éltek, de nem voltak szomszédosak az albánokkal, mert közbül más néptörzsek laktak; náluk töltöttek minden évben két hónapot, a Thermódón folyó mentén, utána elmentek, és magukban éltek.

A csata után Pompeius a Kaspi-tenger felé nyomult előre, de háromnapi gyaloglás után, mielőtt elérték volna a tenger partját, kénytelenek voltak visszafordulni a sok mérges kígyó miatt, és visszahúzódni Kis-Armeniába. Pompeius lemondott Mithridatész további üldözéséről, elhatározta, hogy elzárja azt a területet, ahol a király bujkál. A római flotta elállta a kereskedőhajók útját, melyek élelmiszert és hadianyagot szállítottak a Fekete-tenger partvidékére. Halálbüntetés járt azoknak, akik megkísérelték az áttörést.

²⁸ Az ibérek a Kaukázuson túli vidék közepén, az albánok pedig keletebbre, a Kaspi-tengerig húzódó területen éltek

²⁹ *Amazónok* - a görög monda szerint férfi módra harcoló nők

Ezután egész haderejével útra kelt. Bevonult Szíriába, és az országot a római nép tartományává és birtokává tette. Meghódította Judeát is, Arisztobulosz királyt pedig foglyul ejtette.

Noha a Mithridatész elleni hadjáratot még nem fejezte be véglegesen, Pompeius a meghódított területek berendezésével és mindennapi életével foglalatoskodott: szétosztotta a földeket a helyi kiskirályok és birtokosok között, igazságot szolgáltatott, elintézte a városok és királyok között felmerült ügyeket. Így, amikor területi vita támadt az armeniaiak és a parthusok között, őt tették meg döntőbírónak, mert nagy híre volt hatalmának, de nem kisebb erényének és igazságosságának sem.

Pompeius Szíriából az arábiai Petra ellen vonult. Emberei közül többen helytelenítették ezt az elhatározását, mert úgy vélték, hogy ezzel halogatni akarja a Mithridatész elleni hadjáratot. Egy szerencsés véletlen most is, mint annyiszor Pompeius életében, kisegítette a nehéz helyzetből. Már közeledtek a városhoz, amikor Pontoszból futárok érkeztek, akik Mithridatész halálhírét hozták magukkal. Jelentették, hogy a király öngyilkos lett, mert a fia, Pharnakész fellázadt ellene. Királyságát a fia örökölte. Így pusztult el Róma legádázabb ellensége, akit második Hannibálnak neveztek.

A pontoszi király hirtelen halála következtében Pompeius megváltoztatta eredeti terveit, és azonnal visszafordult, hogy hazamenjen Itáliába.

Rómában mindenféle kósza hírek jártak Pompeiusról: vajon hadseregét nem vezeti-e azon nyomban a város ellen, és nem teremti-e tartós egyeduratságot? A gazdagok közül sokan, élükön Crassusszal, gyermekeikkel és vagyontárgyaikkal együtt eltűntek a városból, akár mert valóban féltek, akár pedig, mert ilyen módon akarták a Pompeius elleni rágalmaikat valószínűvé tenni, és a gyűlölséget felkelteni ellene. De Pompeius, mihelyt partra szállt Itáliában, katonáit gyűlésbe hívta, s miután az alkalomhoz illő beszédet mondott, és megköszönte szolgálatukat, felszólította őket, hogy térjenek vissza mindnyájan otthonaikba, de gondoljanak rá, hogy diadalmenetére majd összegyülekezzenek.

Amikor ennek híre terjedt Itáliában, a városok lakossága díszes öltözékben kivonult az utcákra, hogy fogadja a győztes hadvezért.

Pompeius diadalmenete két napon át tartott. A menet elején vitték a táblákat, amelyekre felírták, milyen népek fölött tartja diadalmenetét. Ezek a következők voltak: Pontosz, Armenia, Kappadókia, Paphlagónia, Media, Kolkhisz, Iberia, Albania, Szíria, Kilikia, Mezopotámia, Fönícia, Palesztina, Judea, Arábia s a kalózok elleni háborúban meghódított tengerek és szárazföldi területek. Pompeius elfoglalt 1000 erődöt, 900 várost, 800 hajót zsákmányolt a tengeri kalózoktól, és 39 várost alapított, ezenfelül mérhetetlen pénzt és aranykincset is hozott magával. De a legnagyobb dicsőséget az jelentette, amivel eddig egyetlen római sem dicsekedhetett, hogy harmadik diadalmenetét a harmadik világrész felett tartotta. Voltak azelőtt is olyanok, akiknek három diadalmenetük volt, de ő az elsőt Líbia, a másodikat Európa s végül a harmadikat Ázsia felett tartotta, ily módon három diadalmenete szinte a föld egész lakott területét magában foglalta.

Pompeius hatalma és dicsősége teljében is megmaradt a nép pártján, és ezzel kihívta az optimáták és a szenátus elégedetlenségét.

Ebben az időben új személyiség tűnt fel Róma állami életének színpadán: Julius Caesar. Régi, előkelő római családból származó, tehetséges, nagyratörő férfi volt. Nem szerzett magának annyi dicsőséget, mint Pompeius, nem is volt olyan gazdag, mint Marcus Crassus, de energiájával, éles eszével felülmúlta korának leghíresebb római férfait.

Caesar a néppárthoz csatlakozott, és ezzel elnyerte az egyszerű emberek kegyét és szeretetét, gazdag ajándékokkal és ígéretekkel pedig a consuli tisztséget. Kibékítette egymással Róma két leghatalmasabb emberét, Crassust és Pompeiust. Ily módon szövetségesekre tett szert, és gyengítette a szenátus és az optimaták erejét, amely sokszor a néppártiak viszályaiban és ellenségeskedésében rejlett. Caesar törekvései eredményre vezettek, végül szövetségre lépett Pompeiusszal és Crassusszal; így jött létre az úgynevezett triumvirátus. A triumvirátus erősítésére Pompeius feleségül vette Caesar leányát, Júliát.

Caesar consullá választása után azonnal a vagyontalanok és szűkölködők kedvében járt, javaslatokat tett városok alapítására és földosztásra. Ezek a javaslatok heves ellenállásba ütköztek a szenátusban, még Caesar consultársa, Bibulus is ellene fordult. A Forumon nagy vita támadt, és Caesar a szószerkekre állítva Pompeiust, megkérdezte tőle:

- Ha valaki ellenszegül a törvényeknek, segítségére leszel-e a népnek?

- Igen, segítségére leszek - felelte Pompeius -, és azok ellen, akik karddal fenyegetőznek, kardot és pajzsot hozok.

Pompeius ezután csapatokat küldött Rómába, hogy a hadsereg erejével valósítsa meg Caesar terveit. Erre az optimaták is fegyvereseket küldtek a Forumra, ahol heves összecsapásra került a sor.

A triumvirek - Caesar, Pompeius és Crassus - felhasználtak minden rendelkezésre álló eszközt ellenfeleikkel szemben. Pompeius katonái például a Forumon rátámadtak Bibulusra, összetörték consuli vesszőnyalábjait, sőt valaki egy kosár szemetet borított a consul fejére.

Bibulus hazamenekült, bezárkózott a házába, és consulsága hátralevő nyolc hónapja alatt egyszer sem mozdult ki onnan.

Amikor a Forumot megtisztították az ellenállóktól, megszavazták a földosztó törvényt. A nép ettől megszelídült, és minden nehézség nélkül bármilyen törvényt megszavazott. Így Caesarnak tartományul öt évre megszavazták mindkét Galliát és Illíriát.

Cato, mintha a jövődőlés szelleme szállta volna meg, megjósolta a szenátusban, mi vár a városra és Pompeiusra. Lucullus teljesen visszavonult, Pompeius pedig falusi birtokán tartózkodott fiatal feleségével, és nem törődött azzal, mi történik a Forumon, pedig Clodius néptribunus vakmerő tettekre vetemedett: eltávolította az optimaták két legjelentékenyebb alakját: Catót és Cicerót. Catót azzal az ürüggyel küldte Ciprus szigetére, hogy békítse meg a lázongó lakosságot. Cicerót pedig száműzte. Amikor Cicero fellebbezni akart a triumvirnál a száműzetés ellen, Pompeius bezáratta háza kapuit, és nem fogadta.

Clodius néptribunus Pompeiust is többször megvádolta, és a nyilvánosság előtt rágalmazta. Pompeius tartott Clodiustól, és amíg annak hivatali tisztsége le nem járt, nem jelent meg többé a Forumon. Clodius önkényeskedéseit nemsokára mind a triumvirek, mind a szenátus megelégtelte. Hazahozatták a száműzetésből Cicerót, aki Clodius legnagyobb ellensége és a szenátus kedveltje volt. Cicero elkísérte a Forumra fivérét, aki fegyvereseket vitt magával, verekezés támadt, többeket megsebesítettek és megöltek, közöttük Clodiust is.

Hazaérkezése után Cicero azonnal összebékítette a szenátust Pompeiusszal. Szavára a szenátus elfogadta a gabonatörvényt, mely szerint Pompeius ismét ura lett minden szárazföldi területnek és a rómaiak uralma alatt álló tengereknek. A törvény értelmében Pompeius alá tartozott minden kikötő, kereskedelmi központ, a mezőgazdasági termények szétosztása, egyszóval az egész hajózás és földművelés.

Amikor rábízták a gabonaneműek beszerzését és a gabonakereskedelem irányítását, minden-hova elküldte ügynökeit és barátait, majd ő maga is elhajózott Szicíliába, Szardíniába és Líbiába, összegyűjtötte a gabonát. Már indulófélben voltak, de heves szélvihar támadt a tengeren, és a hajók kapitányai vonakodtak útnak indulni. Pompeius elsőnek szállt fel az egyik hajóra, parancsot adott, hogy húzzák fel a horgonyt, közben pedig harsány hangon így kiáltott:

- Hajózni kell, élni nem!

Ilyen merészséggel és ügybuzgalommal, no meg a jó szerencse segítségével töltötte meg gabonával a magtárakat és hajókkal a tengert. Az összegyűjtött gabonából bőven jutott a külföldi országok népeinek is. Folyt a gabona, mint egy bő forrás túláradt vize.

Eközben Caesar jelentős sikereket ért el Galliában; a mérhetetlen zsákmányból saját hadsereget szervezett magának, melynek tagjai mindent megtettek vezérükért. Caesar a zsákmányolt kincsek egy részét elküldte Rómába, részben, hogy ajándékokkal megvesztegesse a magas tisztséget betöltő személyeket, másrészt, hogy szétossza a nép között.

Galliában még folytak a hadműveletek, és a győzelmes befejezés érdekében meg kellett hosszabbítani Caesar megbízatásának idejét. Julius Caesar ekkor találkozára hívta Lucába Crassust és Pompeiust. A triumvirek tehát az észak-itáliai Lucában találkoztak, és a következő megegyezésre jutottak: Crassus és Pompeius pályáznak a consulságra, Caesar pedig támogatja őket, és katonáit nagyszámban elküldi a szavazásra; megválasztásuk után tartományokat, hadseregeket és hadvezéri megbízásokat szereznek maguknak, Caesart pedig további öt évre megerősítik a mostani tartományok birtokában. A szenátus és az optimaták elégedetlenül fogadták a javaslatot.

Ilyen fondorlat és megvesztegetés árán jutott Crassus és Pompeius a consulsághoz. Caesar meg másodízben is megkapta Galliát, Cassius Szíriát és a parthusok elleni hadjárat vezéri tisztségét, Pompeiusnak pedig Líbia, mindkét Hispánia és négy legio jutott.

Crassus hivatali ideje leteltével elment Szíriába, és a parthusok elleni háborúra készült. Pompeius kedvelt alvezéreire bízta a tartományok kormányzását, ő maga pedig Itáliában maradt.

Röviddel ezután két olyan eset történt a birodalomban, amely a triumvirátus megszűnéséhez vezetett: Crassus szörnyű vereséget szenvedett a parthusoktól, és megölték (i. e. 53-ban); röviddel annak előtte pedig meghalt Pompeius felesége, Júlia (i. e. 54-ben). Pompeius és Caesar egyre féltékenyebben figyelték egymás hatalmának megnövekedését. Rómában nyugtalan volt a légkör, gyakran támadt nézeteltérés a különböző pártok között, sokszor fegyveres összecsapásra is sor került. Alig akadt olyan nap, amikor ne történt volna erőszakos gyilkosság. A felbolydult város láttán az egyik néptribunus a nyilvánosság előtt kifejtette, milyen helyes volna Pompeiust dictatorrá választani. A nép is örömmel fogadta ezt a hírt. A szenátus és az optimaták a javaslat ellen léptek fel, és arra emlékeztették a választókat, hogy Sulla korától fogva a nép mindig gyűlölte ezt a hivatalt. Kijelentették, hogy nem Pompeius dictatorsága ellen lépnek fel, hanem általában a dictatúra ellen. Pompeius is visszautasította a javaslatot, de abba beleegyezett, hogy csapatokat kér Rómába, hogy helyreálljon a rend a consulválasztás idejére. Az új consulok azonban képtelenek voltak a rendet fenntartani, és a zavargásokat megfékezni. Clodius néptribunus meggyilkolása óta ugyanis egyre nyugtalanabb lett a helyzet, sőt komoly zavargások keletkeztek. A tömeg betört a szenátus épületébe, felgyújtotta a padokat és a szenátorok ülőhelyeit. A tűz átcsapott a Curia épületébe, majd továbbterjedt a szomszéd házakra is. A lángoknak áldozatul estek Róma legrégebbi, szentnek tartott középületei.

Most már az optimaták is belátták, hogy erős kézbe kell venni a kormányzást, és úgy gondolták, hogy jobb, ha egyedül Pompeiust választják meg consullá. Cato, Pompeius ádáz ellensége is őt javasolta, de nem a dictatori tisztségre, hanem a consulira, mégpedig társ nélkül, azzal, hogy a teljhatalmának letelte után köteles munkásságáról számot adni.

Pompeius így ismét a legmagasabb állami tisztségbe került, és erélyesen hozzálátott a rend helyreállításához. Törvényeket hozott az uzsora és a megvesztegetés ellen. Rövid néhány héten belül Clodius és Caesar több barátját száműzetésre ítélték. Pompeius személyesen elnökölt a bírósági tárgyalásokon, és szigorúan elítélt mindenkit, akit nem ismert közelebbről. Ellenben ha rokonairól és barátairól volt szó, az ellenfeleivel szemben oly rendíthetetlen Pompeius rendkívül enyhe és elnéző lett. Emiatt részrehajlással vádolták, és megszólták eljárását. Ennek ellenére Pompeius rövid idő alatt minden más tekintetben rendet teremtett, hatalmát megerősítette. Rendkívüli megbízatása idejének lejárta után további négy évre megszavazták részére régi tartományait, ezenfelül évenként ezer talentumot kapott hadseregének fenntartására és ellátására.

Pompeius most erősebbnek érezte magát versenytársainál. Törvényt hozott, amely megtiltja a jelölteknek, hogy távollétükben pályázzanak a consuli tisztségre. Ez a törvény valójában Caesar ellen irányult, akinek szüksége volt arra, hogy Galliában maradván, távollétében válasszák meg consullá, nehogy egyetlen napig is magánszemélynek kelljen maradnia. A római törvények értelmében ugyanis csak magánembert vonhattak felelősségre bíróság előtt. Cato és más optimaták nyíltan hangoztatták, hogy megbízatásának lejárta után bíróság elé akarják állítani Caesart. Pompeius elküldött hozzá, és a parthusok elleni háború ürügyén visszakérte tőle a kölcsönadott két legiót. Caesar, bár tudta, miért kéri vissza tőle Pompeius a katonákat, elengedte és gazdagon megajándékozta őket.

Úgy látszott, hogy egész Itália most Pompeius mögött áll, és őt támogatja. Pompeius Neapolisban, a mai Nápolyban súlyosan megbetegedett, de felépült. Ekkor Itália-szerte háláldozatokat mutattak be felgyógyulásáért, napokon át tartó ünnepségeket rendeztek. Sokan megkoszorúzva, fáklyás menettel fogadták, útjára virágokat szórtak. Rómába való visszatérése fényes és szép látvány volt.

Pompeiust azonban elbizakodottá tette a nép rajongása, és megfosztotta józan ítélőképességétől. Mérhetetlen göggel és megvetéssel nézte Caesar haderejét, és azt gondolta, hogy Caesart könnyebben semmisíti meg, mint ahogy felemelte. Eközben megérkezett Galliából Appius, Pompeius híve. Hamis képet festett a galliai helyzetről. Lekicsinylően beszélt Caesarról és viselt dolgairól. Azt mondta, hogy Pompeius nincs tisztában saját hatalmával és népszerűségével. Biztatta, hogy legyőzheti Caesart a saját csapataival, ha szándékában állna megütközni vele. Ha Pompeius megjelenne Caesar katonái előtt, nyomban átállnának hozzá, annyira gyűlölik Gallia helytartóját, és rajonganak Pompeiusért.

Pompeiust mindez olyan elbizakodottá tette, hogy kinevette az óvatoskodókat, akik megkérdezték, hol van az az erős hadsereg, amely szembe tudna szállni Caesarral, ha az Róma ellen vonulna. Pompeius, arcán vidám mosollyal, kijelentette:

- Ha én Itáliában bárhol toppantok egyet, özönleni fognak hozzám a gyalogos és lovas hadseregek.

Pompeiusszal ellentétben Caesar a tőle megszokott rendkívüli eréllyel látott ügyeinek intézéséhez. Elsősorban azzal foglalkozott, ami élethalálkérdés lett számára: mindenáron meg kellett hosszabbítania hadvezéri megbízatását. Nem távozott el többé messzebbre Itáliából, a tisztújító gyűlésekre mindig elküldte katonáit, a népet és a főtisztviselőket mindig megvesztegette. A Galliában összeharácsolt arany bő folyamként hömpölygött Rómába.

Mondják, hogy Caesar egyik centuriója, aki Rómába érkezett, és megállt a szenátus épülete előtt, amikor meghallotta, hogy a szenátus nem hosszabbítja meg Caesar vezérséget, kardja markolatára ütve így szólt:

- Akkor majd ez meghosszabbítja!

Caesar számára igen fontos volt az időnyerés, hogy legalább elhalasszák utóda kinevezését. Mindezt úgy kellett elérnie, hogy ne alkalmazzon erőszakot, és ne tegyen semmit a törvény ellen.

Ügynökei révén Rómában megvesztegette Curio néptribunust, régi ellenfelét, titokban megegyezett vele, hogy továbbra is megjátssza magát Caesar ellenfelének, és úgy intézi a szenátusban az ügyeket, hogy a közeljövőben ne tartsák meg a galliai új hadseregparancsnoki választásokat. Curio feladatát igen ügyesen végezte, bírálta a két nagy ellenfelet, de Pompeius és az optimaták erősebbek voltak, és olyan fordulatot vettek a dolgok, hogy Caesar barátai - Curio, Antonius és mások - kénytelenek voltak elhagyni Rómát, és Galliába menekülni.

Ekkor érkezett híre, hogy Caesar elfoglalta Itália egyik nagy városát, és most egész hadseregével Róma ellen vonul.

Amikor a Rubicon folyóhoz érkezett, amely az uralma alatt levő tartomány határa volt, csendben megállt és töprengett, mérlegelve merész vállalkozása veszélyeit és nagyságát. Aztán a körülötte álló barátaihoz fordult, és így szólt:

- *Alea iacta est!* A kocka el van vetve! - és parancsot adott katonáinak az átkelésre. Bizonyára ebből az időből származik az „átkelni a Rubiconon” - vagyis valamilyen döntő elhatározásra jutni - kifejezés.

Rómában már az első hírek hallatára óriási pánik tört ki. Az egész szenátus Pompeiushoz sietett, kifejezték aggodalmukat, tanácsokat adtak neki.

A szenátorok megkérdezték Pompeiustól, milyen intézkedéseket szándékozik tenni a főváros védelmére. Pompeius bizonytalanul azt felelte, hogy a Caesartól érkezett legiók hadikészületben vannak, és a korábban sorozott újoncokból hamarosan ki tud állítani harmincezer főnyi hadsereget. Erre az egyik szenátor felkiáltott:

- Becsaptál bennünket, Pompeius! - és egy régi kijelentésére emlékeztette, amely szerint csak toppantania kell, és mindenünnen özönlenek hozzá a harcosok.

Pompeiust váratlanul érte az események alakulása, és három napig nem hozott semmiféle döntést. Azt sem tudta, milyen erőkkal rendelkezik Caesar, és mik az igazi szándékai. Cato javaslatára Pompeiust teljhatalommal ruházták fel, és megválasztották fővezérré, majd mindenki elutazott a maga tartományába.

Eközben forrongott szinte egész Itália. Akik a városon kívül laktak, a fővárosba menekültek, Róma lakói pedig készültek elhagyni a várost, mert féltek a rabszolgák felkelésétől és a városi szegénység erőszakos tetteitől. A főváros élete teljesen megbénult.

Pompeius képtelen volt megszüntetni a nyugtalanságot és a felfordulást. Gyakran előfordult, hogy ugyanazon a napon két teljesen ellentétes rendelkezést hozott, mivel túl sokan hozták-vitték a híreket, túl sokan igyekeztek tanácsot adni neki, s azt sem tudta, melyikükre hallgasson inkább. Ilyen körülmények között rendeletet adott ki: a rendkívül zavaros helyzetre való tekintettel a szenátus minden tagja köteles őt követni, ugyanakkor kijelentette, hogy Caesar párthívének tartanak mindenkit, aki Rómában marad. Pompeius reménytelennek tartotta a főváros védelmét, ezért elhagyta Rómát, hogy legiói élére álljon. A consuloknak és a szenátus tagjainak Capuába kellett menniük, és magukkal vinni az államkincstárt is.

Néhány nappal később Caesar bevonult Rómába, és elfoglalta a várost. Mindenkiel barátságosan bánt, és félelmüket eloszlatta. Katonái nem erőszakoskodtak a lakossággal. Csak a nagy sietségben Rómában hagyott államkincstárból vett el pénzt magának, és Pompeius ellen indult, hogy minél gyorsabban kiűzze Itáliából, még mielőtt megérkezik hozzá a hispániai hadsereg.

Pompeius ezalatt megszállta az Adriai-tenger partján fekvő Brundisiumot. Nem remélhette, hogy Itáliát megmenti Caesartól, úgy döntött tehát, hogy legióival áthajózik Görögországba, és onnan indít támadást Gallia ura ellen. Brundisiumban bőségesen talált csapatszállító hajókat. Eltorlaszolta a városkaput, a falakra legkönnyebb fegyverzetű katonáit állította őrségül, a brundisiumiaknak pedig megparancsolta, hogy ne mozduljanak ki hazulról, majd az egész várost árkokkal ásatta körül, és az utcákat palánkokkal tette járhatatlanná. Harmadnap, amikor egész haderejét kényelmesen hajóra ültette, a falakon álló öröknek is jelt adott, hogy gyorsan fussanak le a tengerpartra, majd őket is felvéve hajóira, útnak indult, és átkelt Görögországba.

Caesar azonnal üldözőbe akarta venni Pompeiust, de mivel nem volt hajóhada, visszatért Rómába, hogy később hadjáratot vezessen Hispániába, ahonnan Pompeius alvezérei fenyegették Galliát. Rövidesen egész Itália Julius Caesar kezébe került.

A két ellenfél hadereje nagyon különbözött egymástól. Caesar csapatainak létszáma nem volt nagy, de harcedzett, kipróbált harcosai nagy odaadással szolgálták fővezérüket. Viszont az egész flotta és az ország minden kincse Pompeius kezében volt. Ezért Caesar úgy vélte, hogy a késlekedés csak erősíti az ellenséget. Haladék nélkül visszafordult, és útra kelt Hispániába, hogy megnyerje magának az ottani haderőket.

Caesar negyven nap alatt megadásra kényszerített Hispániában negyven legiót. Eközben Pompeius felkészült a háborúra. Hatalmas haderő gyűlt köréje. Hajóhada szinte legyőzhetetlennek látszott, mert ötszáz hadigályája, számtalan könnyűnaszádja és gyorscirkálója volt. Hétezer főnyi lovasságában együtt voltak Róma és Itália legkiválóbb lovascsapatai, gyalogsága azonban még kiképzésre szorult. Pompeius nem tétlenkedett, hanem magas kora ellenére, mint aki java férfierejében van, maga is részt vett katonái kiképzésében. A csapatokra lelkesítő hatást tett, amikor látták, hogy Pompeius Magnus, aki ekkor már közel járt hatvanadik évéhez, gyalogosan vesz részt a fegyvergyakorlatokon; máskor pedig lóháton vágásban könnyedén kihúzta kardját, majd visszadugta hüvelyébe. A dárdavetésben nemcsak pontosságot, hanem olyan erőt és lendületet mutatott, s dárdáját olyan messzire hajította, hogy ebben a fiatal katonák sem múlták felül. Sok nép királya kereste fel táborában Pompeiust, előkelő nemesek jöttek el hozzá Itália minden részéből.

De Caesar is nemesnek mutatta magát győzelmében is. Így Hispániában, amikor Pompeius csapatait legyőzte, és foglyul ejtette, elbocsátotta a tiszteket, a katonákat pedig szolgálatába fogadta. Utána csapataival ismét átkelt Itáliába, és a tél kezdetén megérkezett Brundisiumba, ahonnan átkelt a tengeren. Egyik foglyát, aki jó barátja volt Pompeiusnak, elküldte hozzá azzal az ajánlattal, hogy tartsanak megbeszélést, három napon belül mindketten bocsássák el hadseregüket, majd barátságukat eskü alatt megújítva, térjenek vissza Itáliába. Pompeius ezt cselvetésnek tartotta, és visszautasította Caesar javaslatát. Erre Caesar elhatározta, hogy átkel Illíriába, és felkészítette Brundisiumban tartózkodó csapatait.

Caesar kijátszotta ellenfele éberségét, átkelt Illíriába csapatainak kisebbik felével, haderejének többségét azonban Brundisiumban hagyta. Minden teheráru, vágómarhák, élelmiszer Itáliában maradt. Pompeius flottájának parancsnoka blokád alá vette Brundisium kikötőjét, és Caesar csapatai nem tudtak vízre szállni. Caesar tehát kevés emberével élelmiszer és hadianyag nélkül maradt az ellenfél mérhetetlen haderejével szemben.

Pompeius azonban nem tudta kihasználni a kedvező helyzetet, hogy szétverje Caesar csapatait, mielőtt még a főerők megérkeztek volna Brundisiumból. Abban bízott, hogy időhúzással, az utánpótlás elvágásával legyőzi ezeket a fegyverben győzhetetlen, győzelemben már oly rég összeszokott harcosokat. Múltak a hetek, de Caesar nem kapott erősítést Itáliából, éhség fenyegette harcosait. Kétségbeesésében már egyedül akart átkelni egy kis gályán Brundisiumba, hogy személyesen vezesse csapatainak átkelését a tengeren.

Caesar szerencséjére azonban meghalt Pompeius flottaparancsnoka. Ekkor Antonius, Caesar fegyvertársa rászánta magát az indulásra; a csapatok egy részét behajózta, a másik részét pedig szárazföldön indította el Illíriába. Még mielőtt Pompeius odaérkezett volna, Caesarnak sikerült egyesülnie Antonius csapataival, és igyekezett ütközetet keresni. Megrohanta az ellenség sáncait, minden alkalommal ütközetre hívta ki Pompeiust, és ezekből a csatározásokból rendszerint ő került ki győztesen. Egy alkalommal azonban Pompeius olyan fényesen harcolt, hogy megfutamította Caesar egész hadseregét, kétezer embert megölt közülük. De vagy nem volt elég ereje hozzá, vagy félt betörni az ellenség táborába, hogy végleges győzelmet arasson. Ezzel ő maga segítette elő ellenfele menekülését Thesszaliába. Ezért mondta Caesar barátainak Pompeiusról:

- Az ellenség ma győzött volna, ha győzni tudó vezérük lett volna!

Pompeius táborában kapkodás és fejetlenség lett úrrá az egységes vezetés hiánya és, ami a legfontosabb, a fővezér határozatlansága miatt. Most, hogy Caesar seregét legyőzöttnek hitték, Pompeius legközelebbi barátai között nézeteltérés támadt a helyzet értékelésében. Egyesek azt kiáltozták, hogy Caesar elmenekült, és üldözőbe kell venni; mások, hogy térjenek vissza Itáliába; voltak, akik előreküldték szolgálkat és barátait Rómába, azzal a megbízatással, hogy béreljenek ki házakat jó előre a Forum közelében, minthogy hamarosan úgyszólván hivatalokra pályáznak; olyanok is voltak, akik azon kaptak hajba, hogy mint pontifex maximus ki legyen Caesar utóda. Maga Pompeius pedig már úgy írt a távoli királyoknak és uralkodóknak, sőt a feleségének is, mint aki döntő győzelmet aratott Julius Caesaron.

Amikor Thesszaliában leereszkedtek a pharszaloszi síkságra, párthívei azt követelték Pompeiustól, hogy nyomban ütközzék meg Caesarral.

- Valóban annyira megvénültél volna, Pompeius, hogy nem mered megtámadni az ellenséget, melynek ereje a te erődnek még a felével sem érhet fel? - kérdezték tőle.

Pompeius végre engedett az erőszaknak, és felkészült az ütközetre.

Hajnaltájban, őrsváltáskor Caesar táborára felett, ahol teljes csend honolt, nagy fény villant fel, amelyből égő fáklya vált ki, és ráesett Pompeius táborára. Caesar azt állította, hogy ezt a fényt ő is látta, amikor sorra járta az öröket. Caesarnak az volt a szándéka, hogy reggel útra kel: a katonák már szedték szét sátraikat, s küldték előre az igásállatokat és a szolgálkat, amikor az előőrsök jelentették, hogy az ellenség táborában nagy fegyvermozgást észleltek, s a katonák izgatottan szaladgálnak, mint akik csatára készülnek. Utánuk mások is jöttek, és jelentették, hogy az első hadsorok már felálltak csatarendben. Caesar azt mondta, hogy elérkezett végre a várva várt nap, amikor férfiakkal és nem a szükséggel meg az éhséggel kell megküzdeniük, majd nyomban parancsot adott, hogy tüzzenek ki bíborlobogót a vezéri sátorra, mert a rómaiaknál ez volt a csata jele.

Pompeius három sorban állította fel cohorsait. Ő maga a jobbszárnyon Antoniussal készült szembeszállni, a balszárnyon a lovascsapatokat sorakoztatta fel. Kis híján egész lovasságát erre a pontra vonta össze, hogy nehéz helyzetbe hozza Caesart, és szétverjék a híres tizedik legiót, mert általában az volt a vélemény, hogy ennek katonái a legfélelmetesebbek, és Caesar rendszerint az ő soraik között szokott küzdeni.

Mikor Caesar meglátta, hogy az ellenség balszárnyát milyen nagy lovascapat fedezi, hat cohorsot a jobbszárnyra rendelt, hogy visszaverjék Pompeius lovasainak a támadását.

Mindkét fél jelt adott a támadásra. Pompeius lovasai rárohantak Caesar hadsorainak jobbszárnyára.

Caesar jeladására lovasai visszahúzódtak, nehogy Pompeius lovassága, mely náluk erősebb volt, lerohanja őket. A mögöttük álló gyalogosok viszont rohamot indítottak, szembeszálltak az ellenséggel, megálltak a lovak közelében, és a kapott utasításhoz híven dárdáikat magasba, a lovasok arcába döfték. Caesarnak ugyanis az volt a véleménye, hogy Pompeius „csinos, rózsás arcú fegyvertáncosai szépségüket kímélik, és nem fognak helytállni”. Így is történt. A fiatal harcosoknak nem volt semmi harci tapasztalatuk, nem tudták a szemükre és szájukra irányzott döféseket elviselni, elfordították a fejüket, kezüket arcuk elé tartották, és szégyenletesen megfutamodtak.

Caesar most már támadásba lendülhetett. Nem vette üldözőbe a menekülő lovasokat, inkább Pompeius cohorsaira vetette magát, megkerülte az ellenség balszárnyát, és átkaroló hadmozdulatokkal igyekezett bekeríteni. Mialatt oldaltámadás alá fogta őket, arcvonaluk ellen a tizedik legio rohamot intézett, amit nem tudtak feltartóztatni, állásaikat el kellett hagyniuk, és visszavonultak megerősített táborukba. Pompeius is elhagyta parancsnoki állását, és lassan visszavonult a táborba. A parancsnok megfutamodása után a magukra hagyott cohorsokban teljesen felbomlott a rend, a hadsereg pánikszerűen menekült, s menekült Pompeius is.

Caesar emberei, amikor elfoglalták a táborát, akkor látták csak az ellenség oktalanságát és könnyelműségét. Minden sátrat mirtuszágakkal díszítettek fel, mindenütt tarka szőnyegekkel leterített pamlagok, serlegekkel megrakott asztalok s borral telt edények voltak odakészítve; mindez inkább áldozati lakomára készülőkre, mint csatába induló katonákra vallott. Ilyen hiú reményekkel és ilyen oktalan önbizalommal eltelten mentek az ütközetbe.

Pompeiusnak több mint hatezer harcosa esett el a harcmezőn, Caesar viszont mindössze kétszáz harcost veszített.

Pompeius egy darabig még vágtában menekült, mikor aztán látta, hogy nem üldözik, megeresztette lova kantárszárát, néhány kísérőjével lassú menetben folytatta útját. Első ízben tapasztalta, mit jelent a vereség és a futás. Elgondolkodott rajta, hogy dicsőségét és hatalmát egyetlen óra leforgása alatt elveszítette, és a birodalom első embere most jelentéktelen személyként, megalázottan távozik. Larisszát elhagyva a Tempé völgyébe érkezett, itt megszomjazott, arca fekvén ivott a folyó vizéből, és folytatta útját a völgyben, míg a tengerpartra nem érkezett. Az éjszakát halászok kunyhójában töltötte. Kora reggel beszállt egy folyami bárkába, s a tengerhez érve meglátott egy nagyobb teherhajót, mely felvette néhány emberével együtt. Szolgáinak azt mondta, menjenek Caesarhoz, és semmitől ne féljenek. Elhajózott Amphipolisz mellett, s onnan átkelt a leszboszi Mitülénébe, hogy felvegye a hajó fedélzetére feleségét, Corneliát és fiát. Felesége kétségbeesetten hallgatta férje vereségének történetét, mire Pompeius így vigasztalta:

- A sors eddig kegyes volt hozzám, s a szerencse a szokottnál hosszabb ideig kitartott melletttem. De a sorscsapásokat is el kell viselnünk, mert emberek vagyunk, s próbára kell tennünk a sorsot. Talán még remélhetem, hogy mostani sorsomat ismét a jobb váltja majd fel.

Pompeius ezután hajóra szállt, és Kisázsia partvidékén hajózott tovább. Útközben néhány kilikiai hajó ment eléje, katonák és hatvan szenátor csatlakozott hozzá. Megtudta, hogy hajóhada még sértetlen, teljes harckészületben várja, Cato pedig nagyszámú katonasággal átkelt Líbiába. Pompeius ekkor keserűen kifakadt, és hibáztatta önmagát, miért ütközött meg

Caesarrel anélkül, hogy felhasználta volna tengeri haderejét, pedig a tengeren ő volt fölényben.

Pompeius távollétében hajóhadának tisztjei tudomást szereztek vezérük szárazföldi seregének szétveréséről. Semmiképp sem akarták, hogy hajóik az ellenség kezébe kerüljenek, felgyűjtötták tehát az élelmiszer-raktárakat és a hajók egy részét, ők maguk pedig Görögország nyugati felébe, Korküra szigetére hajóztak. Katonai tanácskozást tartottak, melyen elhatározták, hogy két részre osztják a megmaradt hajóhadat: az egyiket Pontoszba, a másikat Afrikába küldték, Pompeius Magnus felkutatására.

Amikor Pompeius kissé megnyugodva felmérte a helyzetet, látta, hogy még nincs minden elveszve. Követeket menesztett az ázsiai városokba, és segítséget kért, hogy hadsereget állíthasson, és hajóhadat szerelhessen fel. Mindenesetre biztonságosabb menedéket kellett keresnie. Emiatt sokat vitatkozott kísérőivel. Tanácsadói közül egyesek Szíriát, mások Egyiptomot vagy Líbiát javasolták mint a felkészülésre legalkalmasabb helyet. Maga Pompeius úgy gondolkodott, hogy a parthusok királya volna a legalkalmasabb, hogy befogadja és megvédje, majd pedig haderővel segítse.

Végül úgy döntöttek, hogy Szíriába mennek, de amikor megérkeztek Ciprus szigetére, kiderült, hogy ott nem merik befogadni a menekülteket, mert félnek Caesar haragjától és bosszújától. Pompeius ekkor kisebb flottát gyűjtött, összeszedett kétezer embert, és elindult Egyiptomba.

Ez idő tájt Egyiptomban XI. Ptolemaiosz király gyermekei - Auleta, Ptolemaiosz, Dionüszosz és Kleopátra - uralkodtak. Pompeius abban reménykedett, hogy az apának nyújtott segítség fejében gyermekei most szívesen fogadják, és menedéket nyújtanak majd neki és családjának.

Amikor a menekülők hajói Egyiptom partjaihoz értek, Ptolemaiosz épp a nővérével, Kleopátrával háborúskodott. Pompeius a hajón maradv futárt küldött a fiatal uralkodóhoz, és védelmet kért tőle. Ptolemaiosz még egészen fiatal ember volt, s minden ügyét miniszterei intézték. Főembere Potheinosz volt, aki tanácskozásra hívta össze a két minisztert: Theodotoszt és Akhillaszt. A tanácskozáson megoszlottak a vélemények; voltak, akik azt ajánlották, hogy üzzék el Pompeiust, mások pedig, hogy fogadják be Egyiptomba, és hívják meg. Theodotosz így okoskodott:

- Én egyik eljárást sem tartom biztonságosnak. Mert ha befogadjuk Pompeiust, ellenségünké tesszük a hatalmas Caesart. Ha meg visszautasítjuk Pompeiust, őt tesszük meg ellenségünké, sohasem bocsátaná meg tettünket, Caesar meg szemünkre vetné, miért nem üldöztük tovább Pompeiust. Szerintem az volna a leghelyesebb, ha érte küldenénk, és eltennénk láb alól, ezzel Caesarnak kedvében járnánk, Pompeiustól pedig nem kellene tovább félnünk. - Majd mosolyogva hozzátette: - A halott nem harap.

A javaslatot elfogadták, és Akhillaszra bízták a tett végrehajtását, aki magához vette Pompeius régi katonai tribunusát, néhány rabszolgát, és kievezett a tengerre Pompeius hajójához. Pompeius emberei észrevették, hogy egy halászbárkán csak néhány ember érkezett vezérük fogadására, rosszat sejtettek, és azt tanácsolták Pompeiusnak, hogy azonnal fusson ki a nyílt tengerre, amíg nem késő. A bárkában ülő római azonban latinul odakiáltott Pompeiusnak, és imperatornak szólította. Akhillasz görögül köszöntötte, és hívta, szálljon át a bárkába, mivel a víz sekély és homokos, s hadihajóval úgysem tudnák megközelíteni a partot.

Közben befutott néhány egyiptomi hadihajó fegyveres matrózokkal a fedélzetén, a menekülésre tehát nem volt már lehetőség. Pompeius elbúcsúzott a feleségétől és kísérőitől. Cornelia úgy siratta, mintha már meg is halt volna. De Pompeius nem várt tovább, beszállt a

bárhába. Akhilleusz emberei már nyújtották feléje a kezüket, amikor még egyszer visszafordult felesége és fia felé, s Szophoklész sorait idézte:

*Ki a zsarnokhoz szegődik, az szolgája lesz,
bármily szabad polgár gyanánt is érkezett.*³⁰

Amikor a csónak már jól eltávolodott a hadihajótól, Pompeius felpillantott és megszólalt:

- Ha nem tévedek, jól ismerlek mint régi bajtársamat.

A római csak bólintott, de egy szót sem szólt. Hosszú szünet következett. Pompeius közben elővett egy kis papirusztekercset, melyre leírta annak a beszédnek a szövegét, melyet görögül Ptolemaioszhoz akart intézni. A csónak már közeledett a part felé. Cornelia barátaival nagy aggodalommal figyelte, mi történik a távolban. Már-már reménykedni kezdtek, mikor látták, hogy a király emberei illő tisztelettel fogadják Pompeiust. De abban a pillanatban, amikor Pompeius megfogta Ptolemaiosz kezét, hogy könnyebben felállhasson, a római hátulról ledöfte. Utána Akhilleusz is beleszúrt. Pompeius mindkét kezével arcára húzta togáját, és egyetlen jajszót sem ejtett. Ötvenkilenc éves volt, amikor, egy nappal születésnapja után, befejezte életét. Ez i. e. 48. szeptember 29-én történt.

Pompeiusnak levágták a fejét, testét mezítelenül kidobták a bárkából, és a parton hagyták. Egyik szabadosa vitte el később magával, a tengerben lemosta, és egy régi halászbárka maradványaiból készült máglyán készült elégetni. Ekkor megállt mellette egy idős római, és így szólt:

- Ki vagy te, barátom, hogy Pompeius Magnust készülsz eltemetni? - Majd így folytatta: - Ne legyen egyedül a tiéd ez a szép tett, hadd legyen részem nekem is benne, hogy tulajdon kezemmel érinthetem és temethetem el a rómaiak legnagyobb imperatorát.

Caesar sírva fakadt, amikor elvitték hozzá Pompeius fejét és pecsétgyűrűjét, a gyilkosokat pedig kivégeztette.

Pompeius hamvait feleségéhez vitték, és ő Albában temette el.

³⁰ Kárpáty Csilla fordítása

CAIUS JULIUS CAESAR

A történelemtudomány mind a mai napig nem tudta megállapítani Caesar születésének pontos évszámát: feltehetően i. e. 102-ben vagy 100-ban született, abban az esztendőben, amikor Marius megállította a teutonok és kimberek támadását. A legelőkelőbb római patrícius-családok egyikéhez, a Juliusokhoz tartozott. Beszélik, hogy a család alapítója Aeneas fia, Venus istennő unokája volt. Anyjának rokonai pedig arról voltak híresek, hogy családjukat Róma egyik legelső királya, Ancus Marcius alapította. Caesar nagynénje Marius felesége volt. A fiatal Julius már tizenhat esztendősen megnősült, családja akarata szerint feleségül vette Cinna leányát, Corneliát. Cinna consultársa volt Mariusnak, családját mindenütt ismerték és tisztelték, így az előkelő rokonság is biztosíték volt arra, hogy Julius Caesar előtt nagyszerű jövő nyíljon. Sulla hatalomra jutása azonban véget vetett pártfogói hatalmának, sőt legtöbbjük életének, hisz azok Marius hívei voltak.

Sulla kényszeríteni akarta Caesart, hogy váljon el feleségétől, de sem fenyegetéssel, sem ígéretekkel nem tudta erre rávenni. Ekkor a dictator elkoboztatta Cornelia hozományát és apai örökségét.

Sulla haragja Caesar életét is veszélyeztette, és amikor a szinte még serdülő ifjú papi tisztségre pályázott, a dictator ezt megakadályozta, sőt szerette volna Caesart megöletni. A fiatalembernek bujdosnia kellett, minden éjszaka másutt-másutt keresve menedéket.

A dictatort csak nagy nehezen lehetett eltéríteni attól a szándékától, hogy Caesart megölesse. Tanácsadói lebeszélték a gyilkosságról, mondván, hogy nem lenne értelme egy serdületlen ifjút megöletni. Sulla erre így felelt:

- Ha volna eszetek, tudhatnátok, hogy abban a gyermekben nem egy, de több Marius rejtőzik.
- Azért mégis megkegyelmezett az ifjúnak.

Amikor Caesar erről tudomást szerzett, nyomban tengerre szállt, és elhajózott Itáliából.

Kisázsziába ment, ahol egy ideig a római hadseregben szolgált. Rövid itt-tartózkodás után, útban hazafelé, Milétosz közelében kalózok fogságába esett, akik akkoriban valóságos hajóhaddal és számtalan bárkával uralkodtak a tengeren. A kalózok először húsz talentum váltságdíjat követeltek érte.

- Úgy látom, nem sokra értékelték - mondta nekik nevetve Caesar -, és azt sem tudjátok, kit ejtettetek foglyul. Hogy lássátok, ki vagyok, váltságdíjként felajánlok nektek ötven talentumot.

Ekkor kísérete tagjai közül néhányat elküldött a különböző városokba, hogy szedjék össze a váltságdíjat, ő maga pedig egyetlen kísérelével és két szolgájával ott maradt a kilikiai tengeri rablók között. Egy cseppet sem félt tőlük, sőt olyan fölényesen bánt velük, hogy amikor aludni kívánt, szolgájával megüzente nekik, legyenek csendben. Harmincnyolc napon át a legnagyobb nyugalommal vett részt minden játékukban és szórakozásukban, mintha nem is foglyuk lett volna, hanem a kalózok az ő testőrei. Közben verseket írt meg szónoklatokat, és felolvasta nekik. Amikor látta, hogy hallgatói nem lelkesednek kellően műveiért, lehordta és műveletlen barbároknak nevezte őket. Gyakran nevetve azzal fenyegetőzött, hogy valamennyiüket felakasztatja. A kalózok mulattak Caesar kijelentésén, és vidám fickónak tartották.

Pedig Caesar nem tréfából fenyegette meg a kalózokat, és ez rövidesen ki is derült. Amikor meghozták a váltságdíjat, a kalózok elengedték Caesart, aki szabadulása után mindjárt

felfegyverzett néhány hajót, és ugyancsak Milétoszból a kalózok ellen indult. Rájuk is talált a sziget közelében, igen sokat foglyul ejtett közülük, hadizsákmányként elvette tőlük a náluk talált pénzt és rablott holmit, a foglyokat pedig Pergamonba vitette. Kisázsia kormányzójára akarta bízni a foglyok megbüntetését, de amikor látta, hogy a kormányzó csak a zsákmányolt kincssel foglalkozik, a kalózok ügyét pedig egyre halogatja, kihozatta a foglyokat a börtönből, és keresztre feszítette őket, ahogy annak idején megígérte nekik.

Sulla hatalma már hanyatlóban volt, és Caesart sürgették barátai, térjen haza. Ő azonban előbb Rhodosz szigetére ment, ahol szónoklástant, retorikát tanult egy híres görög szónoktól. A régi Rómában csak az érhetett el sikereket a politikai életben, aki szónoklataival magával ragadta a hallgatóságát a bírósági tárgyalásokon vagy a népgyűlés előtt. Caesar több mint egy esztendőt töltött Rhodosz szigetén, a híres Molón fiától, Apollóniosztól tanult, akinek a nagy szónok, Cicero is tanítványa volt. A szorgos munka nagyszerű eredménnyel járt: a kortársak elragadtatással beszéltek Caesar szónoki képességéről, és maga Cicero is megdicsérte beszédeinek tartalmáért és kifejezőmódjának szabadságáért, gazdagságáért. Kifejező stílusa, nagyszerűen felépített gondolatai és előadásmódja mindig ünnepélyességet kölcsönzött szónoklatainak. Cicero után a második legnagyobb szónoknak tartották.

Rómában Caesar nagy népszerűsége tette szert védőbeszédeivel. Jó modorával, közvetlenségével megkedveltette magát az egyszerű polgárok körében, és népszerűsége nőttön-nőtt. Cicero már akkor világosan látta, mi rejtőzik Caesar tevékenysége mögött. Mint ahogy tudnunk kell, hogy a tenger szelíden mosolygó felszíne alatt is a legnagyobb veszedelmek leselkednek, Cicero is pontosan tudta, hogy Caesar kellemes társasági modora mögött milyen erőszakos és hatalomra vágyó jellem rejtőzik. Nem is titkolta, hogy ő világosan látja, milyen célok vezetik Caesart a politikai életben, és hogy zsarnoki hatalomra tör.

- Mikor látom - mondotta Cicero -, mennyi gonddal fésülködik, és mint simítja le egyetlen ujjával a haját, nem tudom elhinni, hogy ez a férfi olyan gonosz dolgot forgasson agyában, mint a római alkotmány szétfűzése.

Első nyilvános beszédét a Forumon tartotta, nagynénjének, Marius özvegyének a temetésén. Merész elhatározással nemcsak a nagy Marius érdemeiről beszélt, hanem úgy intézkedett, hogy a gyászmenetben magukkal vigyék képmásait, melyeket a nép Sulla uralomra jutása óta nem láthatott. A Sullát pártoló arisztokraták szidalmazták Caesart ezért a tettéért, de a nép lelkesen, tapssal üdvözölte. Ez még jobban felbátorította Caesart, és Róma központjában, a Capitoliumon titokban felállíttatta a Mariusok aranyozott szobrait. Másnap mindenki láthatta a művészi kivitelű szobrokat, aranyozásuk csillogott a reggeli napsütésben. A szobrokra feliratokat is vésetett, amelyek magasztaló hangon dicsérték Marius győzelmét a kimberek felett. Aki csak látta, elámult, hiszen nagy bátorság kellett ezeket a szobrokat felállítani; persze mindenki jól tudta, ki követte el a merészséget.

A szenátust nyugtalanította a néppárt fokozatos újjáéledése. Mikor a történetek megvitatására összeültek, az egyik szenátor így szólt:

- Most már nem föld alatti aknákkal akarod, Caesar, az államot hatalmadba keríteni, hanem hadigépekkel.

Caesar védekezett, és meggyőzte a szenátust, hogy az ellene emelt vád alaptalan.

Caesar ősei több mint száz esztendeje nem töltöttek be magas állami tisztséget. A római törvények szerint annak a polgárnak, aki consuli tisztségre pályázott, előzőleg a következő állami hivatalokat kellett betöltenie: a quaestori, az aedilisi és a praetori tisztséget. Minden tisztség után valamelyik tartományban kellett működnie mint Róma képviselője vagy helytartója. A consuli tisztséget csak kevés embernek sikerült elnyernie, mivel mindössze két

ilyen állás volt; és ahhoz, hogy a pályázók megnyerjék a választókat, rengeteg embert kellett megvesztegetniük, ami hatalmas pénzeket igényelt. Látszatra igen sok pénzt kellett elpazarolni a pusztá dicsőség kedvéért, a valóságban azonban a consulság sokkal nagyobb jövedelemmel járt, mint amennyibe a választás került.

Julius Caesar, mielőtt első állami hivatalába megválasztották, több mint ezer talentumot költött vendégségre, különböző lakomákra. Először quaestor lett, és Hispániába küldték. Hivatali idejének letelte után visszatért Rómába, ahol aedilisségre pályázott. Julius Caesar mint aedilis nagy összegeket költött a Rómából Capuába vezető híres út, a Via Appia megjavítására és díszítésére, de még többet költött ünnepek rendezésére. Mondják, hogy egy ünnepség alkalmával több mint háromszázhusz gladiátorpárt vonultatott fel egyszerre.

Az aedilisek feladatához tartozott a város rendben tartása és a látványos játékok megrendezése. Caesar nemcsak a Forumot díszítette fel, hanem a capitoliumi dombot is, ahol oszlopcsarnokot építtetett, és közszemlére állította saját pompás szoborgyűjteményét.

Caesar pályázott a pontifex maximusi, a legfőbb papi tisztségre is. Ebben az időben a többi közhivatalhoz hasonlóan a pontifex maximust is a népgyűlés választotta, és ez volt az egyetlen kivétel, amit nem meghatározott időre, hanem egy életre szólóan választottak. A pontifex maximus hivatala nem is annyira vallási, mint inkább politikai jelentőségű volt, mivel a főpapok vezették a naptárat, a jóslatokat, az állami iratokat, a jegyzőkönyveket és a tisztségviselők feljegyzéseit. Caesarral együtt több előkelő szenátor, az arisztokrata párt képviselői is pályáztak erre a magas tisztségre. Beszélik, hogy a választás napján, amikor Caesar elindult a népgyűlésre, így szólt édesanyjához:

- Anyám, ma vagy mint főpapot látsz viszont, vagy mint száműzöttet.

Végül is Caesar győzelmet aratott. Ez nagy rémületet keltett a szenátus tagjai és a patríciusok között, mert attól féltek, hogy Caesar fellázítja a köznépet. Elhatározták tehát, hogy mindenképpen megakadályozzák a veszélyes férfi további előrejutását.

Ebben az évben leplezték le a Catilina-összeesküvést. (Erről Cicero életrajzában beszélek részletesen.) Catilina Etruriába menekült, de hívei, akiket a gallokkal való összejátszással vádoltak, Rómában maradtak, és beismerték árulásukat. Ezeknek sorsáról a szenátusnak kellett döntenie.

A kihallgatások során kiderült, hogy Crassus és Caesar több mint két éven át titkos kapcsolatot tartott fenn Catilinával, arra számítva, hogy az ő segítségével korlátlan hatalomhoz juthatnak a köztársaságban. A gazdag Crassus azonban megrémült Catilina merész elképzeléseitől. Catilina ugyanis meg akarta dönteni az alkotmányt, híveinek adósságát el akarta engedni, és szét akarta osztani a nagy vagyonokat a szegények között. Crassus meghátrált, elfordult az összeesküvőktől, és a leplező okiratokat átadta Cicerónak.

Caesar, akit a nép a saját emberének és védelmezőjének tartott, és aki a pontifex maximus magas tisztségét töltötte be, túlságosan népszerű volt ahhoz, hogy Cicero, bár a gyanú kétségtelenül Caesarra is ráterelődött, őt is megvádolhatta volna az összeesküvésben való részvétellel. A consul biztosra vette, hogy Caesar a saját érdekében nem avatkozik az ügybe, amikor a szenátus az összeesküvést tárgyalja. De Julius Caesarban volt elég bátorság ahhoz, hogy ne hallgasson, amikor a szenátorok halálra akarták ítélni régi barátait. A nép sohasem bocsátotta volna meg neki, ha nem kel védelmére azoknak, akik felléptek az arisztokraták és a gazdagok erőszakoskodásai ellen.

A szónokok mindaddig, míg Caesar felszólalására sor nem került, halálbüntetést javasoltak. Caesar nagyszerű beszédet mondott, és úgy tett, mint aki nem az összeesküvők miatt

nyugtalanodik, hanem a szenátorok miatt, akiknek meggondolatlan intézkedése a nép felháborodását válthatná ki. Caesar azt remélte, hogy megijeszti a szenátorokat, és ezzel megmenti az összeesküvők életét. Arról beszélt, hogy az összeesküvőknek joguk van a népgyűléshez fordulni, és nyilván egyik szenátor sem szeretné, ha ezt a kérdést Róma utcáin és terein a köznép oldaná meg. Caesar javasolta, hogy kobozzák el az összeesküvők vagyonát, üzzék ki őket Rómából, és Itália különböző városaiban tartsák őrizetben őket. A beszéd során Caesar oly meggyőzően fejtette ki gondolatait, hogy sokan megváltoztatták véleményüket, a szenátus azonban mégis halálra ítélte a Catalina-összeesküvés résztvevőit.

Mikor Caesar elhagyta a szenátus üléstermét, több fiatalember kivont karddal rohant rá, és meg akarta ölni, de egy jó barátja segítségével sikerült elmenekülnie. Az egyszerű emberek szeretetét azonban megőrizte. Néhány nap múlva, amikor túlságosan is sokáig időzött a szenátus épületében, a szegények azt hitték, hogy Caesart letartóztatták. Hatalmas tömeg gyűlt össze az utcákon, az épület elé vonult, és követelte, hogy azonnal bocsássák szabadon.

A következő évben praetorrá választották. Őrá tartoztak a bírósági ügyek és a consul helyettesítése. Caesar gyakran bíróság elé állította az arisztokraták vezetőit, s ezzel annyira magára haragította a szenátorokat, hogy felmentették e tisztsége alól. Ez azonban nagy nyugtalanságot keltett az egyszerű emberek körében, és a szenátusnak vissza kellett vonnia e határozatát. Cato aggódva figyelte az eseményeket, félt a zendüléstől, és tudta, hogy a szegények Caesarban látják legfőbb védelmezőjüket, rábírta tehát a szenátust, hogy osszanak ki egy hónapra elegendő ingyengabonát az állam terhére, s ezzel is igyekezzenek maguk mellé állítani az egyszerű embereket.

Praetorsága letelte után Caesar Hispániát kapta tartományul, és remélte, hogy ottani jövedelmeiből rendezheti felszaporodott adósságait. Ellenfelei azonban elhatározták, hogy addig nem hagyhatja el Rómát, és nem engedik el Hispániába, amíg ki nem fizeti adósságait. Ekkor Róma leggazdagabb emberéhez, Spartacus legyőzőjéhez, Crassushoz fordult segítségért, akinek szüksége volt az energikus fiatalember erélyére és lendületére a Pompeius elleni politikai harcban. Crassus kezességet vállalt Caesarért, s ezzel lehetővé tette, hogy elutazzék Hispániába.

Azt mondják, hogy az Alpokon való átkelés közben egy nyomorúságos kis hegyi faluba érkezett. Barátai tréfálkoztak vele, mondván, hogy bizonyosan itt is akad bőven hivatalokért tülekedő és az elsőségért egymásra irigykedő ember. Caesar erre igen komolyan így szólt:

- Ami engem illet, inkább lennék itt első, mint Rómában második.

De nemcsak ez az eset mutatta Caesar becsvágyát és nagyratörését. Beszélnek róla, hogy mikor már Hispániában volt, és szabad idejében Alexandrosz makedón király történetét olvasta, előbb hosszan elgondolkodott, majd könnyekre fakadt. Barátai meglepődtek, és megkérdezték, mi ennek az oka, mire Caesar így felelt:

- Nem gondoljátok, hogy elég okom van a szomorúságra, ha arra gondolok, hogy Alexandrosz az én koromban már mennyi nép felett uralkodott, és én mindmostanáig semmi fényes tettet nem hajtottam végre?

Caesar Hispániában gyorsan rájött arra, hogy a korlátlan hatalomhoz könnyebben juthat, ha inkább odaadó, erős hadseregre támaszkodik, mint a városi szegény népre. Legfőbb céljának tehát a vagyonszerzést és egy erős hadsereg megteremtését tartotta. Rövid idő alatt a tartományban állomásozó hűscohorsnyi haderőt újabb tíz cohortsszal növelte, ezáltal háromlegionnyi hadsereg állt rendelkezésére. Ezután hadjáratot indított Hispánia nyugati törzsei ellen, és kijutott a nyugati tengerpartig. A nyugati partvidéken lakó lusitanok mindaddig megtartották függetlenségüket, de látva a római sereg hatalmas fölényét, igyekeztek Caesar

kedvében járni, és teljesíteni minden kívánságát. A római seregek közeledtére igen sok város magától kitárta kapuit; Caesarnek azonban nem engedelmesség, hanem pénz kellett. Az egyes városok elfoglalása után azonnal szabad zsákmányolást engedélyezett. A városoktól váltságdíjat szedett, és ha megkapta, elállt lerombolásuktól. Egyévi hispániai tartózkodása alatt Caesar hatalmas vagyonra tett szert, harcosaival is bőkezűen bánt. A harcosok szerették Caesart, és imperatornak szólították.

A diadalmenetről azonban le kellett mondania Hispániából történt visszatérése után. Rómába sietett, hogy kellő időben érkezzen a consulválasztásra, melyre ő is jelöltette magát. A törvény rendelkezése folytán a hadvezéreknek, akik diadalmenetet kívánnak tartani, a városon kívül kell tartózkodniuk, a consulságra való jelölést viszont személyesen kell kérni. Caesar ezért elhatározta, hogy lemond a diadalmenetről, és inkább a consulságra pályázik.

A szenátus legnagyobb erőfeszítése ellenére Caesart consullá választották Pompeius és Crassus támogatásával. Consultársa az ízig-vérig arisztokrata Calpurnius Bibulus lett. A nemesség igyekezett Caesar győzelmének jelentőségét csökkenteni, és olyan határozatot hozott, hogy arra az évre a consulok nem nevezhetnek ki helytartókat a tartományokba, és az állami erdőségek és legelők gondozásával bízták meg őket.

Caesar megértette, hogy egymagában nem boldogul a szenátussal, ezért felújította barátságát Crassusszal. Kibékítette Pompeiusszal, akivel már tíz éve voltak versenytársak, és nem szerették egymást. Meggyőzte őket arról, hogy közös erővel bármilyen határozatot keresztülvihetnek mind a szenátusnál, mind pedig a népgyűlésnél. Pompeius ettől a szövetségtől remélte keleti hatalmának megerősítését, ezért egyezett bele a szövetségbe, melynek megerősítéséül feleségül vette Caesar leányát, Júliát.

A hármak szövetségét - a triumvirátust - eleinte titokban tartották. Caesar hivatalba lépése után a szenátus elé terjesztett olyan telepítésekre és földosztásra vonatkozó törvényjavaslatokat, amelyek inkább illettek egy, a szegények választotta vakmerő néptribunushoz, mint a consulhoz. Javaslatait az arisztokrata származású szenátorok ellenezték. Caesar kijelentette, hogy népgyűlés elé viszi javaslatait, elhagyta a szenátus üléstermét, Crassusszal és Pompeiusszal az oldalán kiment a Forumra, és megkérdezte a népet, helyeslik-e az általa előterjesztett törvényjavaslatokat. A nép helyeselt, mire Caesar felszólította hallgatóságát, támogassák őt azok ellen, akik fegyverrel akarják megakadályozni a nép javát szolgáló törvényeket. A nép megígérte támogatását, mire Pompeius még hozzátette, hogy ha kardra kerül a sor, ő a kard mellett pajzsról is kész gondoskodni.

Nem sokkal ezután Pompeius felfegyverzett embereivel megszállta a Forumot, és ezzel segítette a törvényjavaslat elfogadtatását. Abban is megállapodtak, hogy Pompeiust megerősítetik keleti birtokában, háborús veteránjai földhöz jutnak, Caesarnak pedig megígérték, hogy consulsága letelte után öt évre megkapja Galliát és az ott tartózkodó négy legiót.

Calpurnius Bibulus, a másik consul képtelen volt megakadályozni Caesar törvényjavaslatainak megszavazását, bárhogy hivatkozott is a kedvezőtlen előjelekre. Caesar elkergette Bibulust a Forumról. Bibulus másnap tiltakozott a szenátusban, de a triumvirek haragjától tartva senki sem mert kiállni mellette. Bibulus annyira megrémült, hogy kétségbeesetten hazament, bezárkózott házába, és consulsága leteltéig soha többé nem mutatkozott nyilvánosan. Ettől kezdve mindenben Caesar döntött egyedül, a maga belátása szerint. A patríciusok szembefordultak Caesarral, és csak kevés szenátor vett részt a szenátusi üléseken, legtöbbször neheztelésük jeléül távol maradtak. Considius, egy nagyon öreg szenátor megmondta Caesarnak, hogy a szenátorok azért maradnak távol az ülésekről, mert félnek a consul fegyveres embereitől.

- Akkor te miért nem félsz, és miért nem maradsz otthon? - kérdezte tőle Caesar.

- Mert az öregség megszabadított a félelemtől - felelte Considius. - Nekem már olyan kevés az időm, hogy nem érdemes törődnöm vele.

Ez volt Caesar pályafutása galliai hadjárata előtt. Úgy látszik, Galliába való távozása fordulópontot jelentett életében: új életmódot és új feladatokat. Galliát meghódító hadjárataiban és háborúiban éppen olyan jó katonának és elismerten tehetséges hadvezérnek bizonyult, mint kora legnagyobb hadvezérei és katonái. Olyan férfiakkal összehasonlítva, mint Fabius, Scipio és Metellus vagy kortársai - de akár Sulla, Marius, akik nála nem sokkal korábban viseltek háborúkat, vagy a hadvezéri hírneve és dicsősége teljében álló Pompeius is -, megállapíthatjuk, hogy Caesar haditettei valamennyiénél kimagaslóbbak. Annyi bizonyos, hogy minden más hadvezérnél több csatát vívott, és több ellenséget ölt meg. Mert bár galliai hadjárata tíz évig sem tartott, nyolcszáznál több várost vett be ostrommal, és háromszáz néptörzset hódított meg. A vezetése alatt különböző időkben vívott ütközetekben az ellenség oldalán hárommillió ember vett részt, ebből az elesettek száma egymillió volt; ezekhez járult további egymillió hadifogoly.

Caesar különösképpen értett hozzá, hogy felkeltse katonái jóindulatát és ragaszkodását; még az olyan katonák is, akik azelőtt nem tűntek ki társaik közül, készek voltak a legvakmerőbb tettekre is, ha Caesar dicsőségéről volt szó. Ilyen volt Acilius, aki a Massiliánál, a mai Marseille-nél vívott tengeri ütközetben felkúszott az egyik ellenséges hajó fedélzetére, és mikor karddal levágták jobb kezét, másik kezében tartva pajzsát, szétverte vele a rárohanó ellenséges katonák fejét, majd valamennyit lelökdöste a hajóról, amelyet így elfoglalt.

A katonáknak maga Caesar szolgáltatta a jó példát. Nem volt olyan veszély, melyből kivonta volna magát, sem olyan fáradtságos munka, melyből részt ne vállalt volna. Tudták, hogy Caesar szívesen néz szembe mindenféle veszedelemmel, inkább azon lepődtek meg, hogy vonakodás nélkül vállalt minden testi fáradságot, még ha az nyilvánvalóan több is, mint amit fizikai erővel bír. Caesar ugyanis törékeny alkatú férfiú volt, bőre sima és fehér; gyakran fejfájás és epileptikus rohamok gyötörték. Gyenge egészségi állapotát nemhogy ürügyül használta volna fel a kényelmes, elpuhult életre, ellenkezőleg: a hadviselést tekintette a legkitűnőbb gyógymódnak. A hosszú utakat, az egyszerű táplálkozást, a szabadban való alvást és a minden kényelmet nélkülöző életmódot vélte a legalkalmasabb eszköznek a betegség távoltartására; így edzette magát epilepsziás rohamai ellen. Hordszékében ülve mindig írástudó rabszolga kísérte, akinek útközben diktált; mögötte pedig állandóan egy katona állt. Szeretett gyorsan utazni. Így mikor Rómából első ízben távozott, hét nap alatt tette meg az utat a Rhodanus folyóig.

Állítólag Caesar volt az első, aki barátaival rendszeres levélváltás útján érintkezett, ha sürgős ügyek elintézése miatt nem volt alkalma személyesen találkozni velük.

Gallia gazdag lehetőséget ígért Caesarnak jövődi győzelmeihez. A népgyűlés neki rendelte a Padus folyó két oldalán elterülő Gallia Cisalpinát, mely oly közel feküdt Rómához, hogy Caesar onnan még beleszólhatott a fővárosi eseményekbe. Pompeius javaslatára Caesarra bízták még Gallia Narbonensist is, amit egyszerűen „a tartomány”-nak hívták. Ez a Földközi-tenger partján elterülő, igen termékeny földszáv Itália és Hispánia között húzódott, Narbo fővárossal. A terület különböző néptörzsei állandó harcban álltak egymással. E törzsek sok mindenben különböztek egymástól. A legvadabbak - a belgák - északon a Sequana, a mai Szajna és a Rhenus, a mai Rajna folyók között laktak. Nem kereskedtek a rómaiakkal, nem voltak közöttük gazdag, befolyásos emberek, a törzsek vezetői engedelmeskedtek a népgyűlésnek, mely fegyverfogható férfiakból állt.

Egészen másképp éltek a tartomány legközelebbi szomszédai, az aeduusok és az arvernusok. A rómaiak élénk kereskedelmet folytattak ezekkel a törzsekkel, olcsó pénzen vásároltak tőlük rezet, aranyat és az eladósodott szegény gallokból kikerült rabszolgákat. A helyi nemesség megfosztotta hatalmától a régi törzsi vezetőket, és a katonatanács elvesztette a néptörzseknél régi jelentőségét. Ez elégedetlenséget váltott ki a nép körében, és lázongást a nincstelenek között. A nép kiharcolta a jogot a rabszolgákká lett eladósodottak kiváltására, a föld igazságos szétosztására és a demokratikus rendszer bevezetését. A nép megmozdulásához néhány törzsi vezető is csatlakozott. Ezek a vezetők nagy keserűséggel látták, hogy azok a gallok, akik nemrég még rémületben tartották szomszédaikat, kénytelenek most váltságdíjat és adót fizetni a Rhenus mellől érkezett jövevényeknek: a germánoknak. Az egyik germán törzs vezetője, Ariovistus bevette magát a Rhenus folyó nyugati partjára, és ezáltal egész Galliát germán támadás fenyegette. A veszéllyel szemben egyesíteni kellett a gall törzseket, belső reformokat kellett hozni, enyhíteni a szegény nép helyzetén, hogy egyesült erővel kelhessenek a haza védelmére. A néppárt vezetői szövetségre léptek a helvetiusokkal,³¹ a Gallia keleti felén élő erős és harcias néptörzsszel, mely a Lemannus-tó, a mai Genfi-tó körül emelkedő Alpok vidékét népesítette be. Rábeszélték őket, hogy telepedjenek át nyugati, termékenyebb vidékekre, vegyék fel a harcot Ariovistus ellen, és tartóztassák fel a germán támadást. A helvetiusok felégették városaikat és falvaikat, mint mondják, több mint négyszázat, és felke-rekedtek feleségestül, gyerekestül. Gallia nemessége azonban elégedetlenül fogadta az áttele-pülőket; féltek, hogy a helvetiusok érkezése megerősíti a néppártot, és akkor visszaállítják a régi demokratikus rendet, melyben a helvetiusok otthon éltek, és amelyet mindaddig megőriztek.

Amikor Caesar i. e. 58 tavaszán megérkezett Gallia Narbonensisbe, rövidesen felkeresték az aeduus nemesség követői, és kérték, akadályozza meg a helvetiusok áttelepülését. Caesar már Itáliában tanulmányozta a galliai helyzetet, és tudta előre, hogy az országért folyó harcban a rómaiaknak két nagy versenytársuk lesz: a helvetiusok és a germánok. Így aztán az aeduus nemesség küldöttsége éppen kapóra jött; megfelelő ürügy volt, hogy betörhessen Galliába, és ami a legfontosabb, lehetőséget nyújtott arra, hogy az ellenséget külön-külön semmisíthesse meg. Az áttelepülést a germánok sem helyeselték, tehát nyilvánvalóan nem nyújtanak majd segítséget a helvetiusoknak, amikor Caesar alkalmas pillanatban megtámadja őket, és megsemmisíti az egyik főellenséget.

A helvetiusok száma háromezrezer volt, s ebből a harcosoké százkilencvenezer. Caesarnak négy legio állt rendelkezésére, de az Alpokon inneni Galliából még két legióval kiegészítette hadseregét.

Az Arar, a mai Saône folyó partján ütközött meg a két csapat. Caesar rohamot indított, melyet gyalogosan vezetett. Az ellenség sorait hosszú és nehéz küzdelem után tudták csak viaszorítani, de a legsúlyosabb harcra a táborhely körül felállított szekereknél került sor, ahol nemcsak a helvetius katonák tartottak ki, és küzdöttek rettenthetetlen bátorsággal, hanem asszonyaik is utolsó leheletig védekeztek. A csata késő éjszaka ért véget.

Caesar dicséretre méltó és nemes lelkű cselekedetével tette fel erre a győzelemre a koronát. Mintegy százezer ember maradt életben, s ő rábírtá őket, térjenek vissza elhagyott földjükre, és építsék fel újra városaikat, melyeket maguk romboltak le. Azért is cselekedett így, mert félt, hogy ha a terület lakatlan marad, a germánok átkelnek a Rhenuson, és elfoglalják.

³¹ A mai Svájc lakóinak többsége a helvetiusoktól származik, a helyi lakosok országukat ma is Helvetiának hívják

A helvetiusokon aratott győzelem után Caesart sorra felkeresték Kelet-Gallia népeinek követői, és arra kérték, legyen segítségükre, állítsa meg a germánok beözönlését. Most, hogy már nem számíthattak a helvetiusok segítségére, a kegyetlen és vad germánoktól való félelem egyesítette az egész lakosságot. Caesar megértette, hogy ha nem akarja elveszíteni eddig megszerzett pozícióját Galliában, sehogy sem kerülheti el az összecsapást a germán Ariovistusszal. Bár előzőleg Rómában szövetséget kötött vele, jól tudta, hogy a germánok, amint tehetik, megtámadják és elfoglalják Galliát. Caesar látta, hogy hadseregének tisztjei félnek a germánoktól, különösen az előkelő patríciuscsaládból származó fiatal tisztek; ezek azért álltak be Caesar seregébe, mert úgy vélték, hogy alatta szolgálni könnyű életet és gyors meggazdagodást jelent. Caesar gyűlésbe hívta őket, és így szólt hozzájuk:

- Nehéz harcok előtt állunk, és én úgy látom, jobb, ha visszatértek Rómába. Jobban teszitek, ha nem vállaltok semmi veszélyes kockázatot, hiszen már eddig is férfihoz nem méltó puhányokként viselkedtetek. Egyébként is úgy döntöttem, hogy ha harcra kerül a sor, csak a tizedik legiót viszem magammal a germánok ellen.

A tisztek szégyenkeztek, és igyekeztek Caesart más belátásra bírni, de ő nem tágitott elhatározásától. Beszédét így fejezte be:

- Remélem, hogy az ellenség most sem bizonyul erősebbnek a kimbereknél és a teutonoknál, és én sem leszek rosszabb hadvezér Mariusnál.

Caesar bátor lépésre szánta rá magát: két részre osztotta seregét, az ellenség hátába két legiót küldött, ezek elvágták a germánokat az élelmiszer-utánpótlást adó földektől. Ariovistus megtámadta a hátába került legiókat, de a jól szervezett rómaiak állták a támadást. Amikor a római főerők odaértek, szétverték a germánokat. Caesar negyvenmérőföldnyire üldözte az ellenséget, egészen a Rhenusig; rengeteg germán elesett, és a rómaiak gazdag zsákmányt szereztek, Ariovistusnak néhány emberével sikerült átjutnia a folyón. Az elesettek száma állítólag nyolcvanezer volt.

E győzelem után Caesar rábízta seregét helyettesére, Labienusra, ő pedig a tél beálltával az Alpokon inneni Galliába, a Padus mellé vonult, itt ütötte fel főhadiszállását, ahol sokan keresték fel politikai ügyekben és különféle kérésekkel. Caesar mindenkin segített, akin csak tudott, tettel vagy ígérettel; mindenesetre annyit elért, hogy Róma polgárait is megnyerte magának a vagyont érő kincsek segítségével, melyeket az ellenségtől zsákmányolt ugyan, de egy részét bőkezűen el is adományozta.

Miután a helvetiusokat levertek, a germánokat viaszorították a Rhenuson túlra; Gallia egyesítésének útjában Róma állt csupán. A gall nép utolsó reménysége a Sequana folyótól északra élő belgák, a gallok leghatalmasabb néptörzse volt. A belgák óriási számú hadsereget gyűjtöttek össze, hogy a rómaiak ellen forduljanak. Caesar visszatért seregeihez, és amilyen gyorsan csak tudott, harcba sietett. Meg sem várta a belgák támadását, átkelt a Sequanán, és legióit északra vezette. Komoly gondot okozott a csapatok felállítása, nehogy a belgák elvághassák az utakat, és megakadályozzák a hadianyag- és élelem-utánpótlást. Amikor feltűnt a belgák mintegy háromezer főnyi hatalmas serege, Caesar visszavonult megerősített táborába, és nem bocsátkozott ütközetbe. Az ellenség szerette volna bevenni a rómaiak táborát, de az erődítmények, futóárkok és szakadékok miatt, melyek a tábor körülvezték, minden kísérlete kudarcot vallott. A hadianyag szállítására alkalmas utakat sem tudta elfoglalni. Lassan aztán elfogyott az ellenség élelme, és az egyes törzsek kezdtek szétszéledni. Így az ellenállás megszűnt, és Caesar végül egyetlen rohammal megsemmisítette őket.

Ezután Caesar a nerviusok néven ismert egyik legharciasabb néptörzs ellen vonult. Ez a törzs sűrű erdőségekkel borított területen élt. Családjukat és értékesebb vagyontárgyaikat az

erdőkben elrejtve, hatvanezer főnyi haderejükkel hirtelen megtámadták Caesart, mikor katonái a tábor megerősítésével foglalatostkodtak, és nem számítottak rá, hogy csatát kell vívniuk. Az ellenség szétszórta Caesar lovasságát, és a tiszteket megölte. Ha Caesar fel nem ragad egy pajzsot, előre nem hatol a harcban álló gyalogság soraiba, s rá nem veti magát az ellenségre, és a tizedik legio katonái be nem avatkoznak a harcba, a rómaiak közül senki sem menekült volna meg. Így Caesar személyes bátorságával egész hadseregét magával ragadta, és a katonák, mint mondani szokás, valóban emberfeletti erővel harcoltak. De a nerviusok még ekkor sem hátráltak meg, egyenként kellett végezni velük. A hatvanezer főnyi hadseregből csupán ötszázan maradtak életben.

Proconsulsága második telét - i. e. 57-56-ban - Caesar az Alpokon inneni Galliában töltötte. Rómából zavargásokról érkeztek hírek. Caesar távollétében ismét megromlott a viszony Crassus és Pompeius között, és a triumvirátus régi ellensége, a nemesség kihasználta a helyzetet. A triumvireknek új eredményeket kellett felmutatniuk, ha továbbra is uralmon akartak maradni. A római rabszolgatartóknak új hódításokra volt szükségük: megszokták már a fényűző életet, adósságba keveredtek, szükségük lett az ázsiai birtokok jövedelmére. Kevés volt a pénz Rómában, és egyre többen újabb és újabb hódításokat követeltek.

Caesar győzelmei jelentősek voltak ugyan, de Galliát még nem hódította meg teljesen. Mégis úgy gondolta, hogy jobb kihasználni a Rómában uralkodó zavaros helyzetet, ezért hírt kell adni Gallia meghódításáról. Végre versenytársai fölébe kerekedhet, és ő lehet az első a triumvirek között.

Caesart nem zavarta, hogy Nyugat-Galliába még nem tette be római harcos a lábát, hogy Gallia déli része - Aquitania - még szabad volt; hogy a rómaiakkal barátságban élő gall törzsek, az aeduusok, sequanusok szövetségesüknek elismerték ugyan Rómát, de uruknak nem. Mindez még hátravolt, Caesar előtt azonban csak egyetlen cél lebegett, hogy megvalósítsa ifjúkori álmát: első akart lenni nemcsak a tartományokban, hanem magában Rómában is.

Caesar jelentette a római szenátusnak, hogy Gallia meghódítása megtörtént. A győzelem hírére a szenátus elrendelte, mutassanak be áldozatokat az isteneknek, és rendezzenek tizenöt napig tartó ünnepségeket. Mindenki úgy vélekedett, hogy óriási veszélyt hárított el Caesar, és a győzelem annál fényesebb, mert Caesar aratta, akihez a nép forrón ragaszkodott. Caesar viszont belátta, hogy egymagában még mindig nem képes letörni a nemesség erejét, és kezébe venni a Róma feletti uralmat: a hatalomhoz vezető út még mindig a triumvirátus maradt. Sikereit és növekvő tekintélyét felhasználta tehát a triumvirátus megerősítésére. Kérésére Rómából a legelőkelőbb és legbefolyásosabb emberek keresték fel Galliában. Lucában fogadta Crassust és Pompeiust is. A triumvirek híveik kíséretében érkeztek. De Lucába ment legalább kétszáz szenátor, akiket százhusz lictor kísért. Tanácskozásaikon megállapodtak, hogy a következő év consulja Pompeius és Crassus lesz; a consulság letelte után Pompeius megkapja tartományul Hispániát, Crassus pedig Szíriát. A jövődő consulok kötelesek meghosszabbítani Caesar főparancsnoki megbízatását további öt évre a proconsulság lejárta után, és újabb két legio kiállításához szükséges összeget biztosítani számára. Miután a triumvirek megállapodtak egymással, Crassus és Pompeius visszament Rómába.

Caesar ekkor visszatért csapataihoz Galliába, melynek meghódítását már bejelentette ugyan, és tiszteletére hatalmas ünnepségeket is rendeztek, az ország igazi meghódítása azonban még nem ért véget. Proconsulságának harmadik esztendejét is kemény harcokkal töltötte. Amikor a gallok rájöttek arra, hogy nemcsak függetlenségüket veszítették el, hanem hatalmas pénzösszegeket is kell fizetniük a rómaiaknak, fellázadtak.

Aquitániában könnyűszerrel boldogult a felkelőkkel, mert azok belháborút folytattak egymással, a veneták törzse ellen azonban egész esztendőn át kénytelen volt harcolni. Folyami hajókat építtetett, és parancsot adott, hogy a Liger, a mai Loire folyón ússzanak le a tengerre, ő maga pedig szárazföldi csapataival nyugat felé vette útját. Támadást intézett a veneták tenger melléki városai ellen, de ez nem járt eredménnyel, mivel ők voltak a tenger urai, és ellátták ostromlott városaikat élelemmel és hadianyaggal. A harc kimenetelét csak tengeri ütközettel lehetett eldönteni. De a veneták vitorlásai magas hajópárkányaikkal alkalmasabbak voltak a tengeri hajózásra, mint a Liger mentén épített római bárkák. A rómaiak egyedül Decimus Brutus flottaparancsnok ragyogó tervének köszönhatték, hogy mégis győzelmet arattak. Sarlókat erősítettek hosszú póznákhoz, ezekkel elvágták a vitorlaköteleket az ellenséges hajókon, melyek így elvesztették sebességüket, és a rómaiak ostrom alá foghatták őket.

A nagy szélcsend is nehezítette a veneták helyzetét, végül egész flottájuk ott pusztult a tengeri csatában. A vereség után a tenger melléki városok is megadták magukat. Caesar parancsot adott, hogy a törzsek vezetőit végezzék ki, a lakosságot pedig eladatta rabszolgának. A rabszolgákért kapott pénzt kiosztotta harcosai között.

A harmadik év végére Caesar majdnem egész Galliát meghódította. A telet ismét Észak-Itáliában töltötte. Hirtelen azonban újabb germán törzsek törtek be Galliába a Rhenus túlsó feléről: az usipetek és a tenterek. Átkeltek a folyón, és elfoglalták a nyugati parton elterülő földeket. Caesar azonnal hadra kelt, hogy még a kezdet kezdetén megakadályozza előretörésüket, nehogy a gallok egyesülhessenek a germánokkal, és közös erővel Róma ellen fordulhassanak. Amikor a római seregek a germánok közelébe értek, a barbárok követeket küldtek Caesarhoz, hogy tárgyaljanak vele, de az érvényben levő fegyverszünet ellenére váratlanul megtámadták a rómaiakat, és nyolcszáz főnyi lovasságukkal megfutamították Caesar ötezer főnyi lovascsapatát. Ezután újabb követséget küldtek hozzá, de Caesar elfogatta a követeket, és támadást indított a germánok ellen. Az usipetek és a tenterek nagy veszteségek árán elmenekültek a folyón túlra. Caesar üldözőbe vette őket, és betört Germániába. Ő volt a történelemben az első, aki hadsereggel kelt át a Rhenuson. Hidat veretett az itt igen széles, örvényes és gyors áramlású folyón. A germánok fatörzseket és gerendákat úsztattak lefelé a Rhenuson, hogy kidöntsék a híd pilléreiként levert cölöpöket. Caesar ezt úgy előzte meg, hogy a híd alatt hatalmas farakásokkal széles ívben eltorlaszolta a folyó medrét, így szinte korláttal vette körül a híd pilléreit. Hihetetlen látvány volt, mikor tíz nap alatt leigázta és megfékezte a vadul áramló folyót. A rómaiak az átkelés után felgyújtották és feldúlták az ellenséges néptörzsek területeit. Caesar tizennyolc nap múlva visszatért Galliába.

A siker még merészebb vállalkozásra bátorította fel Caesart. Ő volt az első római, aki vállalta a kockázatot, és hadseregével eljutott a nyugati óceánra, és átkelt az Atlanti-tengeren.³² Ebben a tengerben feküdt Britannia szigete. Földrajzírók gyakran vitatkoztak a britek szigetéről; sokan elképzelhetetlenül nagynak és gazdagnak tartották, mások szerint ilyen sziget nem is volt soha. Caesar kétszer kelt át (i. e. 55-ben és 54-ben) Gallia partjairól a szigetre, de a vélt kincseket sehol nem találta meg. A sziget lakói nagy szegénységben éltek, és annak ellenére, hogy nem volt vagyonuk, amit védeniük kellett volna, a végsőkig ellenálltak Caesar támadásainak. A rómaiak élelmiszer-tartaléka már kifogyóban volt, de a lakosok nem tették le a fegyvert. Caesar nem sok eredménnyel hagyta el a szigetet, bár állítása szerint a britek megígérték, hogy adót fizetnek a rómaiaknak, de erre nem került sor sohasem.

³² A régiek azt hitték, hogy a Földközi-tenger mentén fekvő földeket egy világfolyó, az Óceán fogja körül. Az Óceán nyugati részét, mely Gallia partjait mosta, ők is Atlanti-tengernek hívták

Galliában Caesart szomorú hír várta: meghalt leánya, Júlia, aki Pompeius felesége volt. Ez a veszteség nagy bánatot okozott mind Pompeiusnak, mind Caesarnak, de a hír aggodalmat is keltett, mert féltek, hogy megszűnik közöttük a baráti kapcsolat, és akkor Pompeius nem támogatja többé Caesar hadjárait.

Beköszöntött a negyedik tél (i. e. 54-53 tele) a galliai hadjáratban. Caesar, mint minden esztendőben, elindult Itáliába. Tisztázni kellett, hogyan alakul a helyzet a triumvirátussal Júlia halála után. Indulása előtt szétszította csapatait Gallia különböző részein, mivel nem kívánhatta, hogy egyetlen vidék lássa el egész télen át a több mint tíz legióból álló hadsereget. Ezt a szétszórtságot használták ki a szabadságszerető törzsek, s egyszerre több helyen kitört a lázadás Galliában. A gallok nagy sereget gyűjtöttek, és megtámadták a rómaiak téli táborhelyeit. Megsemmisítettek több mint ötezer római, és ostrom alá vették Quintus Cicerónak, a híres római szónok öccsének táborát. Caesar nem folytathatta útját Itáliába, vissza kellett fordulnia. Hétezer főnyi sereget gyűjtött, és sietett, hogy felmentse Cicerót az ostrom alól.

Az ostromlók felfigyeltek rá, de semmibe vették csekély létszámú haderejét, és azzal a szándékkal szálltak szembe vele, hogy megsemmisítik. Caesar kitért a felkínált ütközet elől, és olyan terepet keresett magának, ahol kicsiny csapatával előnyös feltételek között ütközhet meg a számbelileg túlsúlyban levő ellenféllel. Katonáit visszatartotta a támadástól, és rávette őket, viselkedjenek úgy, mintha félelmükben építenének sáncokat, és torlaszolniék el a tábor kapuit. Az ellenség, meglepődve az elővigyázatosságról, elvakultan meggondolatlan támadást intézett a római tábor ellen. Caesar ekkor megütközött az ellenséggel, és rengeteget megölt közülük.

Ez a győzelem hosszú időre lecsendesítette az északi törzseket.

Caesar most már azzal a tudattal indult téli pihenőjére Itáliába, hogy Galliában nyugalom van. De amint ez gyakran előfordul a sok győzelemtől megrészesült hadvezéreknél, Caesar sem látta világosan, mi történik az általa leigázott országban. Minél kegyetlenebb lett Róma uralma, annál jobban erősödött Galliában a Rómával szemben ellenséges néppárt befolyása. A sok fosztogatás és gyilkolás kétségbeejtette a gall népet, és fellázadt a rómaiak ellen. A háború magvait titokban vetették el, és táplálták a leghatalmasabb és legharciasabb néptörzsek körében. Mikor a mozgalom erősödni kezdett, nagy számban gyűltek össze ifjú katonák Gallia minden részéből. A felkelésben erős városok és az ország legnehezebben megközelíthető tájainak lakosai vettek részt. Tél volt, és az évnek ebben a szakában a folyók befagynak, az erdőket hó borítja, a hegyekből lezúduló és megáradt patakok tavakká változtatják a lapályokat. Az elmocsarasodott területek a terepet bizonytalanra teszik mindenféle menetelés számára. Ezért a pártütők mind azt remélték, hogy Caesar nem tudja levérni a felkelést, melyben igen sok néptörzs vett részt. Közöttük a vezető szerepet az arvernusok és a carnatinusok néptörzse vállalta. Fővezérüké Vercingetorixot választották, kinek atyját a gallok megölték, mert azt hitték, hogy zsarnoki hatalomra tör.

A nagy megmozdulást az arvernusok felkelése indította el. Közép-Gallia törzsei azonnal csatlakoztak hozzájuk, és ezzel a belga törzsek közelében hagyott, téli szállásukon tartózkodó római legiókat elvágták a tartomány többi részétől.

A helyzetet csak gyorsasággal és határozottsággal lehetett megmenteni. Caesar azonban értett hozzá, hogy háborúban minden kínálkozó alkalmat a legmegfelelőbb időpontban ragadjon meg. Most is, mihelyt értesült a felkelésről, csapataival visszafelé vonult. Áttört az arvernusok földjére a hóval fedett, jeges vidékeken, s hirtelen megjelenésével rémületet keltett a gallokban; ők magukhoz hívták Vercingetorixot, aki az északi törzseknél tartózkodott, hogy megnyerje őket a felkelés ügyének. Mialatt a gallok az arvernusok földje felé tartottak, Caesar

lovasserege élén, anélkül, hogy észrevették volna, bejárta egész Galliát, és csatlakozott a belgák földjén állomásozó legióihoz. Tehát ismét hatalmas, tíz legióból álló hadsereg állt Caesar parancsnoksága alatt.

Idegen országban, télidőben harcolni nem könnyű feladat, de Caesar nem várta be a tavasz közeledtét. Betört a carnutinusok földjére, és felgyújtotta városukat. Majd átkelt a Ligeren, és sorra lerombolta a gall városokat.

Vercingetorix taktikát változtatott. Kitért a nyílt ütközet elől, visszavonulás közben felgyújtotta az élelmiszerkészleteket, elvágta a közlekedési vonalakat, rátámadt a dél felől érkező szekérsorokra. Amikor Caesar látta, hogy a gallok visszavonulnak, kettéosztotta seregét. Négy legiót helyettese, Labienus vezetésével északra küldött, a többi hat legióval pedig betört az arvernusokhoz, és ostrom alá vette fővárosukat, Gergoviát. Kíéheztetéssel nem tudta legyőzni az arvernusokat, mivel ő sem rendelkezett elegendő élelemmel, ezért elhatározta, hogy megostromolja őket. A jól megerősített város ellenállt. A rómaiak kénytelenek voltak visszavonulni, és egylegiónyi harcost vesztek. Ez volt az első eset, amikor Caesar parancsnoksága alatt küzdő hadsereg vereséget szenvedett. A győzelem nemzeti hőssé avatta Vercingetorixot, a Rómához eddig hű törzsek pedig, köztük az aeduusok is, az arvernusokhoz csatlakoztak. Példájuk magával ragadta a többi gall törzset is: a felkelés tüze fellángolt az egész országban a Pireneusoktól a Rhenusig. A rómaiak táborában fogva tartott túszoikat, a legelölkelőbb törzsekből összeszedett fiatal gallokat felszabadították. Caesar kincstárát magukkal vitték, lerombolták a hidakat a Ligeren. Úgy látszott, hogy eljött a várva várt pillanat, és a gallok megszabadulnak a római igától.

Caesar azonban meglepetésszerűen nem Gergoviától dél felé, Itáliába vezette seregét az aeduusok földjéről, hanem északra, a belgák felé. Nem tehette ki a biztos pusztulásnak a Labienus parancsnoksága alatt északon tartózkodó négy legióját. Nagy volt a kockázat, de Caesar nem talált más megoldást: ha segítség nélkül hagyja embereit, ez mindörökké elveszte volna vezérükbe vetett hitüket. Inkább választotta a pusztulást, mint hogy elképzeléseiről lemondjon.

Nehéz körülmények között, éhezve, fáradtságtól gyötörtén tört észak felé Caesar serege. Szerencsájukre Labienus győzelmet aratott az északi törzseken, és nagy adókat szedett be tőlük. Amikor a két sereg találkozott egymással, Caesar emberei a sok nélkülözés és fáradtság után végre jóllakhattak, és kipihenhatték magukat.

Sokáig mégsem pihenhettek. A gallok lázasán készülődtek a döntő összecsapásra. Valamennyi felkelt néptörzs elküldte képviselőjét az aeduusok fővárosába, Bibractéba, ahol összeállították a csapatokat, és megállapították, melyik törzs hány embert küld a harcba. Vercingetorix lett a népi felkelés vezére, ő képezte ki a harcosokat, megtanította őket az erődítési munkákra, különböző cselvetésekre. Előzőleg tanulmányozta a római hadviselést és sikereik okát, és jól tudta, hogy nem elég jól harcolni, hanem naponta okosan elő kell készíteni a győzelmet. A gall harcosok már türelmetlenül várták, hogy minél előbb megütközhessenek a rómaiakkal.

A gallok vezére Alesia város közelében ütötte fel táborát egy útkereszteződésnél. Észak felől ugyanis erre kellett visszatérni a Gallia Narbonensisbe tartó római csapatoknak. Rengeteg élelmet halmozott fel a várban, ezenkívül tizenötezer lovassal és gyalogossereggel várta a támadást.

Amikor az északról visszatérő római harcosok egy vonalba értek Alesiával, az ellenség orvttámadást indított ellenük. A váratlan támadás azonban nem okozott zavart a rómaiak között. Az első rohamot Caesar lovassága visszaverte, több mint háromezer embert megöltek a gallok közül. A legionáriusok pedig szétverték az ellenséget, majd zárt oszlopokban

üldözték a visszavonulókat, és sokat megölték közülük. Az ellenség visszavonult Alesiába. A rómaiak így szabad utat kaptak, hogy visszatérhessenek hazájukba. Julius Caesar azonban nem lett volna az, aki volt, ha nem használta volna ki a kínálkozó lehetőségeket. Csapatait tehát nem Itáliába, hanem északra, Alesia felé irányította.

Alesia várát rendkívül erős falai és nagyszámú védőőrsége miatt bevehetetlennek tartották. Két folyó vette körül, és magas dombon állt. A védőket csak tartós ostrommal lehetett volna megadásra bírni. Caesar napi tizenhat órán át dolgoztatta katonáit, árkokat ásatott, és ezekkel zárta el a várost a külvilágtól. Nem sokkal ezelőtt Vercingetorix parancsot adott lovasainak, hogy hagyják el a várost: a tábor védelméhez nem volt szükség lovasságra, és takarékosan kellett bánni az élelemmel. A lovasok bejárták egész Galliát, és rövid idő alatt nagy sereget toboroztak össze a fővezér csapatainak támogatására.

A rómaiak igen nehéz helyzetbe kerültek. Caesar tudta, hogy meg kell akadályoznia Vercingetorix kitörését a táborból, így tehát kétfrontos harcot kell folytatnia. A felszabadító gall csapatok még egyszer annyian voltak, mint a vár védői, a rómaiaknak tehát két irányban kellett az erődítéseket kiépíteni: egyrészt a vár védőivel szemben, másrészt a délről érkező felmentő sereggel szemközt. A rómaiak számbelileg kevesen voltak, ezt a hiányt jó haditechnikával kellett pótolniuk. Három sorban széles árkokat ástak, egy-egy sor között nem volt száz méternél nagyobb a távolság. Az árkok után palánkkal megerősített sáncot emeltek, mely mögött elrejtőzhettek a várerődöt ostromló lövészek. A sáncokra huszonöt méterenként emeletes bástyákat állítottak, hogy az ott elhelyezett hajítófegyverekkel keresztűz alá vehessék az erődöt. Az árkok előtt faoszlopokat állítottak, faágakból pedig sűrű hálót fontak az oszlopok közé. Öt sor ilyen oszlopos hálót emeltek, az előttük elterülő síkságon pedig földcsapdákat ástak, melyek mélyén éles kövek és tuskés ágak voltak elhelyezve.

Hatheti megfeszített munka után elkészült ez a hatalmas védővonal, és amikor a népfelkelő gall csapatok Alesiához értek, a rómaiak könnyen visszaverték első két rohamukat. A harmadik roham a gallok győzelmével végződött volna, de a római lovasság az ellenség hátába kerülve támadást indított ellenük. Véres harc kezdődött, és a gallok elmenekültek. A lovasság üldözőbe vette őket, és rengeteg embert megölt. A vereség után a gallok elvesztették minden reményüket. A népfelkelők szétszéledtek.

Az Alesia falainál fenyegető veszedelem méltán szerzett Caesarnak dicsőséget. Ez alkalommal is kitűnt ugyanis, mennyi ügyességgel, milyen merészen hajtott végre minden rá váró katonai feladatot. De a legfeltűnőbb talán mégis az volt, hogy mikor harcba bocsátkozott, és legyőzte a hatalmas számú ellenséget a falakon kívül, őt nemcsak hogy az ostromlottak, de még azok a rómaiak sem vették észre, akik a várral szemben húzódó belső erődítések vonalát védtek. A győzelemről csak akkor értesültek, mikor Alesiából a férfiak jajveszékelését és az asszonyok siránkozását hallották. Ezek ugyanis jól látták a falakról, hogy a rómaiak a külső harcvonalból táborukba hordják a sok arany- és ezüstveretű pajzsot, a vérrel beszennyezett mellvértket, serlegeket és gall módra készített sátrakat. Így a hatalmas felmentő hadsereg hamar megsemmisült, akár egy látomás vagy álmokép, mivel a harcosok legnagyobb része elesett. Alesia védői még ezután is sokáig küzdöttek a rómaiak ellen, de végül meghódolásra kényszerültek. Vercingetorix, a felkelő háború fővezére, felöltötte legszebb páncélöltözetét, felült gondosan felszerszámozott lovára, és kilovagolt a kapun. Caesar ülve fogadta; Vercingetorix lóháton megkerülte, azután leugrott lováról. Leszaggatta magáról páncélzatát, majd szótlanul és mozdulatlanul odaült Caesar lábához, míg csak fogolyként el nem hurcolták, hogy a diadalmenet idejére életben tartsák.

Alesia eleste után még legalább egy esztendeig tartott a harc Galliában. A felkelőkön kegyetlen bosszút álltak, a nemesség pedig végleg átállt a rómaiakhoz. Nyolc év alatt Caesar

ostrommal bevett körülbelül nyolcszáz várost, és háromszáz néptörzset igázott le. Három-millió ember harcolt a rómaiak ellen, ezek közül Caesar, állítása szerint, egymilliót megölt, kétmilliót pedig fogságba ejtett. Egyedül Alesia bevételénél minden harcos egy-egy rabszolgát kapott ajándékba. A gallokat kötelezték, hogy évente negyvenmillió sestertiust fizessenek be a római kincstárnak. Római telepéseket küldtek az országba: a háború során elhagyott földeket olcsó áron eladták a római rabszolgatartóknak. A Rómából áramlott rengeteg kincs gyorsan helyreállította a gazdasági életet. Gallia szoros gazdasági kapcsolatba került a római állammal. A római hatás alatt álló gall kultúra gyorsan fellendült. Ezek az új kapcsolatok sokkal szilárdabban kötötték egymáshoz a két országot, mint a Gallia területén felállított helyőrségek.

A galliai hatalmas győzelem nagyon nyugtalanította Pompeiust. Azelőtt kissé lebecsülte Caesar erejét, és úgy vélte, hogy akkor semmisítheti meg, amikor jónak látja, hisz egész pályafutását csak neki, Pompeiusnak köszönheti. A nagy hadjárat sikeres befejezése után azonban Caesar mind erőben, mind dicsőségben versenytársa lett, és a hadizsákmányból szerzett vagyona is felülmúlta Pompeiusét. A körülmények is hozzájárultak ahhoz, hogy Caesar rövidesen Pompeius fölé kerekedjék.

Rómában zavaros politikai és erkölcsi viszonyok uralkodtak. Ez már odáig fajult, hogy a hivatali állások jelöltjei nyíltan vesztegették meg a választókat. És akik a pénzt kapták, nem is azért mentek a Forumra, hogy szavazataikat leadják jótévedőikre, hanem hogy íjjal, karddal és parittyával harcba keveredjenek egymással. Olyan volt a római állam, mint egy kormányosát vesztett hajó, és sokan már nyíltan beszéltek arról, hogy a köztársasági államformát a monarchiának kell felváltania. A nemesség a legmegfelelőbb uralkodónak Pompeiust tartotta, aki már Sulla idejében is az ő pártjukon állt, és sohasem fordult elő, hogy összejátszott a köznéppel, mint Caesar tette.

- Ha a beteg államnak már mindenképpen le kell nyelnie a keserű pirulát - mondogatták -, még mindig jobb, ha a legemberségesebb orvostól kapja. Pompeius mégis könnyőretelesebb lesz, mint Caesar.

Az arisztokrata Cato javaslatára a szenátus egyedüli consullá választotta Pompeiust, és proconsulságát meghosszabbította eddigi tartományaiban, Hispániában és Líbiában; megengedték, hogy Rómában maradjon, és onnan igazgassa a tartományokat. Erre Caesar is követelte, hogy hosszabbítsák meg proconsulságát Galliában. A Pompeius pártján álló szenátus azonban megtagadta a kérést. Mire Caesar kardmarkolatára csapva kijelentette:

- Akkor ez majd meghosszabbítja!

Caesar Rómába küldött emberei útján azt ajánlotta, hogy mind ő, mind Pompeius szerelje le csapatait, és azután mint magánemberek versenyezzenek a nép kegyéért. A népgyűlés nagy lelkesedéssel fogadta a javaslatot, a szenátus azonban elutasította, és javaslatot terjesztettek elő, hogy Caesart a nép ellenségének kell nyilvánítani, ha meghatározott napon nem szereli le csapatait. Pompeius csapatainak leszerelését a szenátus nem kívánta. Antoniust és Curiót, Caesar barátait, akik javaslatát elvitték Rómába, megszégyenítő körülmények között kiűzték a szenátusból, és kénytelenek voltak rabszolgaöltözetben elmenekülni Rómából.

Amikor a római harcosok megpillantották a két nagyra becsült politikust, felháborodtak. Ha a szenátus így bánik tekintélyes polgárokkal, mit várhatnak akkor tőle az egyszerű emberek, hogyan számíthatnak nyugdíjra és a harcosoknak kijáró megbecsülésre?

Ilyen körülmények között Caesar könnyűszerrel szembefordíthatta katonáit a szenátussal.

Caesarnak ebben az időben az Alpokon innen mindössze háromszáz lovasa és ötezer gyalogos katonája volt, de úgy gondolta, könnyebben boldogul Rómával szemben, ha a lehető

leggyorsabban cselekszik, és nem hagy időt ellenfeleinek a felkészülésre. Ezért nem várta be, amíg megérkezik egész galliai hadserege, hanem elhatározta, hogy váratlan és meglepetés-szerű támadással félelmet kelt ellenfeleiben.

Mikor a Galliát Itáliától elválasztó Rubicon folyóhoz érkezett, hallgatásba merülve hosszan mérlegelte a jövő esélyeit, azokra a szenvedésekre gondolt, melyeket a folyón való átkelésével az egész emberiségnek okoznia kell, valamint arra, hogy miként fogja az utókor megítélni tettét. Végül, mint mikor magával ragad valakit az indulat, és nem törődik tovább tette következményeivel, hanem rábízta a jövőre, bármi jöjjön is, így kiáltott fel:

- *Alea iacta est!* A kocka el van vetve!

Ezután gyorsan átkelt a folyón.

A szenátus Pompeiust bízta meg a főváros védelmével. Pompeius seregeinek nagyobb része Hispániában és Afrikában tartózkodott, de még így is nagyobb haderő állt rendelkezésére, mint Caesarnak. Mégsem volt képes józanul felmérni a helyzetet. Olyan hírek érkeztek a városba, hogy Caesar már Róma előtt áll. Rémület vett erőt mindenkin, s ez alól Pompeius sem tudta kivonni magát. Rendeletben hirdette ki, hogy az általános zűrzavar következtében ki kell üríteni Rómát. Elrendelte, hogy a szenátus kövesse, és senki ne maradjon a városban, aki hazáját és a szabadságot többre becsüli a zsarnokságnál. A szenátus többsége Pompeiussal együtt elhagyta Itáliát, és Görögországba menekült. Caesar bevonult Rómába, minden harc és ellenállás nélkül elfoglalta a várost, melyet sokkal rendezettebb viszonyok között talált, mint remélte. A szenátorok közül sokan ott maradtak; ezekkel nagyon udvariasan és tisztelettudóan bánt. Felszólította őket, küldjenek követeket Pompeiushoz, és ajánlják neki, hogy ésszerű feltételekkel kössön békét. De senki nem hallgatott rá; lehet, hogy félték tőle, mivel hűtlenül elhagyták, vagy azt hitték, Caesar nem gondolja őszintén, amit mond.

Pompeius a nagy sietségben nem vitte magával az államkincstárt, és ez is Caesar kezébe került. Az egyik néptribunus meg akarta akadályozni, hogy a győző pénzt vegyen el, mire az így felelt:

- Megvan az ideje a törvényeknek is, a fegyvereknek is!

Caesar hatvan nap alatt vérontás nélkül kezébe kerítette egész Itáliát, majd átment Hispániába, ahol Pompeiusnak még erős seregei voltak fegyverben. Attól félt, hogy ezek a csapatok hátra támadják, ha majd fel kell vennie a harcot versenytársával, Pompeiussal. Rövid, de kegyetlen harc után megadásra kényszerítette Pompeius hispániai seregét.

Ősszel visszatért Rómába, ahol kikiáltották dictatorrá. Első ténykedéseként visszahívta a száműzötteket, igyekezett kárpótolni azok hozzátartozóit, akik Sulla önkényének estek áldozatul, a kamatok egy részének elengedésével enyhített az adósok terhén, majd tizenegy nap eltelte után lemondott dictatori tisztségéről, és Servilius Isauricusszal consullá választatta magát.

Ezután ismét hadba vonult hatszáz válogatott lovassal és öt legióval. Erőltetett menetben Brundisiumba vonultak, ahonnan serege egy részével Caesar átkelt Görögországba. Az egész hadsereget azonban nem tudta átszállítani a Balkán félszigetre, mert nem volt elég hajója. Kevés emberével pedig semmiképp sem támadhatta meg Pompeiust, aki időközben hatalmas hadsereget gyűjtött magának. Így aztán Caesar nehéz helyzetbe került. Amikor látta, hogy Itáliában maradt csapatai nem tudnak átkelni a tengeren, ahol még mindig Pompeius hajóhada volt az úr, elhatározta, hogy személyesen irányítja az átkelést.

Így aztán késő este, rabszolgának öltözve felszállt egy bárkára, és csendben, feltűnés nélkül leült az aljára. A bárka legénysége nem tudta, ki lehet hallgatag utasa. Ha Pompeius emberei tudták volna, hogy Caesar ott van a bárkán, a nyílt tengeren könnyen elfoghatták volna.

A bárka egy folyó torkolatán szokott a tengerre ereszkedni, mikor reggelente enyhe szellő veri vissza a tenger felől jövő hullámokat, és a víz színe viszonylag csendes. Ez alkalommal azonban viharszerű erős szél támadt a tenger felől, és a víz a folyó torkolatában haragosan hullámzott. Az erős vihar már-már meghátrálásra kényszerítette a kis hajó kapitányát, és már-már parancsot adott embereinek, hogy forduljanak vissza. Caesar, látva a kapitány szándékát, feltárta kilétét. A kapitány erre még jobban megrémült, de Caesar megfogta a kezét, és így szólt:

- Folytasd tovább az utat, barátom. Légy merész, és ne félj semmitől. Caesar van veled, és bárkádra bízta jó szerencsáját.

A hajósok erre megfélemedtek a viharról, teljes erővel nekidőltek evezőrudjaiknak, hogy kijussanak a nyílt tengerre. De minden erőfeszítésük hiábavalónak bizonyult, kénytelenek voltak visszatérni.

Végül megérkeztek a Brundisiumban maradt csapatok, parancsnokukkal, Antoniusszal az élen, és egyesültek Caesar erőivel. A döntő ütközetet Görögország északi részén, Thesszaliában, a pharszaloszi síkságon vívták, ahol Caesar legyőzte Pompeiust, kinek új emberekből álló serege nem bírt ellenállni Caesar galliai harcokban megedzett és összeforrott csapatának. Pompeius seregének maradványai megadták magukat, ő maga pedig Egyiptomba menekült, ahol árulás következtében megölték.

A pharszaloszi győzelmet több csodajel előzte meg; ezek között a leghíresebbnek színhelye Traklész volt. Itt a Győzelem istennőjének templomában állt Caesar szobra. A talaj a szobor körül természetből fogva kemény volt, de kőlapokkal is borították, mint mondják, mégis pálmafa nőtt ki belőle a talapzat mellett. Livius történetíró egyik polgártársa és jó ismerőse, egy jóstehetséggel megáldott ember pedig megérezte, hogy nagy ütközet van folyamatban, majd arról is beszélt, hogy sorsdöntő események történnek, s a csapatok most bocsátkoznak harcba. Nyomban ezután újabb látomása volt, méghozzá olyan, hogy felugrott ültő helyéből, és fellelkesülten így kiáltott:

- Győzől, Caesar!

A jelenlevők ámulva hallgatták, mit mond, ő pedig levette a fejéről a borostyánkoszorút, és megesküdött, hogy addig nem hordja, míg meg nem győződik róla, hogy jóstehetsége az igazságot tárta fel. Livius határozottan állítja, hogy ez valóban így történt.

Győzelme emlékére Caesar több görög város lakóinak megadta a polgárjogot, ezenkívül az ázsiai tartomány minden lakosának elengedte adója egyharmad részét.

Pompeius halála után Caesar Egyiptomba ment, ahol a kiskorú Ptolemaiosz király helyett az udvar legbefolyásosabb embere, Potheinosz eunuch igazgatta az ország ügyeit. Saját hatalma védelmében száműzte a fővárosból, Alexandriából a király nővérét, Kleopátrát. Ő fogatta el és ölette meg Pompeiust, de gyűlölettel fogadta Caesart is. A római katonák járandóságát silány, több éves gabonából adatta ki, mondván, hogy ériék be azzal, amit kapnak, hisz úgyis a más kenyérét eszik. Caesarnak túl kicsi volt a hadereje Egyiptomban ahhoz, hogy szembeállhatott volna Potheinossal. Hogy saját hatalmát erősítse Egyiptomban, elküldött Kleopátraért.

Kleopátra egyetlen barátja kíséretében egy kis hajóra szállt; mikor a királyi palotához megérkeztek, már besötétedett. Minthogy másképp nem tudott a palotába bejutni, bebújt egy hálósákba, melyet kísérője bekötözött, és bevitte Caesar hálósobájába. A lány elbájolta

Caesart, aki kibékítette öccsével, és őt is trónra ültette. Kleopátrától fia született, akit az alexandriaiak Caesarionnak neveztek el.

A két testvér kibékülését az egész udvar pompás lakomával ünnepelte meg. Ezen a lakomán tudta meg Caesar egyik embere, hogy ura ellen összeesküvést sző Potheinosz és Akhillasz, a királyi csapatok parancsnoka. Őrséggel vétette körül a termet, és Potheinoszt még ott megölték. Akhillasz csapataihoz menekült, és háborút indított Caesar ellen. Elzárta a csatornákat, és Caesart nagy veszély fenyegette, mert csapatai nem jutottak ivóvízhez. Az egyiptomiak másodszor is megkísérelték, hogy elvágják tengeri utánpótlási vonalait, ezért Caesar felgyújtatta a hajókat a kikötőben; az így keletkezett tűz következtében hamvadt el a híres alexandriai nagy könyvtár.

A Pharosz, a világítótorony körüli harcok során Caesar a kikötő kőgátjáról kénytelen volt végül is a tengerbe ugrani, és csak nehezen sikerült úszva megmenekülnie. Mint mondják, ekkor történt, hogy egy csomó papirusztekercset tartott egyik kezében, és bár állandóan lándzsákat dobtak feléje, s többször a víz alá kellett buknia, egyik kezét a víz színe fölött tartva vigyázott, hogy a papirusztekercsek el ne ázzanak.

Megmenekülése után Szíriába ment, majd Kisázsia, ahol Pharnakész, Mithridatész fia nagy területeket hódított el a rómaiaktól. Caesar három legióval támadta meg Pharnakészt, és könnyű, gyors győzelmet aratott felette. Győzelméről háromszavas levélben számolt be egy római barátjának: „Jöttem, láttam, győztem!” Mivel azonban latinul - veni, vidi, vici - mindhárom szó azonos betűvel kezdődik, és azonosan is végződik, rövidségével még meggyőzőbben hangzik.

Pompeius legióinak maradványai Afrikában egyesültek, Caesar régi ellenfelének, Catónak a vezetésével. Juba numida király is segítette őket. Nyugtalanító hírek érkeztek Hispániából is, ahol a római helyőrségekben Pompeiusnak sok régi harcosa szolgált még. Mintha újabb polgárháború lett volna kirobbanóban, olyan feszült volt a helyzet mindenütt. Caesar Afrikába sietett. A két ellenfél Thapszosz városa közelében került szembe egymással. A szerencse ismét Caesarnak kedvezett: három óra alatt elfoglalt három ellenséges tábor. Pompeius hívei mintegy ötvenezer embert vesztek, Caesar pedig mindössze ötven harcost. Cato, amikor látta, hogy minden elveszett, végzett magával.

Caesar visszatért Rómába, és négyszeres győzelméért tartott diadalmenetet: Galliáért, Egyiptomért, Kisázsiaért és Afrikaért. Katonái között ajándékokat osztott szét, a nép tiszteletére pedig nagy lakomát adott. Tengeren és szárazföldön egyaránt gladiátorjátékokat tartott, ezzel ért véget a hatalmas ünnepség.

Röviddel ezután Caesart negyedszer is consullá választották, majd Hispániába ment, ahol Pompeius fiai - Gnaeus és Sextus - fellázkodtak ellene. A döntő csatát Munda város közelében vívták. Caesar harcosai azonban már elfáradtak a sok-sok küzdelemben, kűszködtek az éhséggel, kűlletlenül harcoltak, és csak nagy veszteségek árán tudták kivívni a győzelmet. Beszélnek, hogy a mundai csatára emlékezve Caesar kijelentette:

- A győzelem kivívásáért gyakran kellett keményen harcolnom, de most történt meg első ízben, hogy az életemért kellett küzdenem.

A Munda környéki csatában elestek Pompeius seregének utolsó vezérei, egyedül kisebbik fiának, Sextusnak sikerült elmenekülnie. Ez volt Caesar utolsó háborúja. Ebben az időben úgy látszott, nincs olyan erő, amely lerombolhatná Caesar hatalmát. A sok zavargástól és polgárháborútól agyongyötört római nép egyedül a monarchiában reménykedett, mint utolsó mentővárban, amely megteremti a várva várt békességet és nyugalmat. Nehéz elképzelni, mi mindent veszített Róma ezekben az esztendőben. A városban népszámlálást tartottak, mely

szerint 320 000 polgárból elpusztult több mint 170 000, az Itália többi részén elszenvedett veszteségeket nem is számítva.

Róma lakosai meghajoltak Caesar szerencséje előtt, s mivel a polgárháborútól és a vele járó bajoktól némiképpen fellélegzettek, hajlandók voltak elfogadni az egy ember uralmát jelentő ígát. A győző már nem elégedett meg a tízéves dictatori teljhatalommal, mellyel felruházták. Örökös diktatorrá nevezték ki, ezenkívül felhatalmazták, hogy a tisztségviselők felét ő maga jelölje ki. Caesar élt is ezzel a jogával, és jelentős mértékben felemelte a quaestorok, aedilisek és praetorok számát. Caesar nemcsak megbocsátott azoknak, akik ellene harcoltak, hanem tisztségeket és hivatali állásokat is osztogatott nekik; így például Brutus is, Cassius is praetor lett. Pompeiusnak korábban ledöntött szobrait újra felállíttatta. Ez alkalommal jelentette ki Cicero, hogy Pompeius szobrának felállításával Caesar a maga szobrának is szilárd helyet biztosít. Ajánlották, hogy vegye körül magát testőrséggel. De Caesar elhárította magától ezt a javaslatot.

- Jobb - mondta -, ha az ember egyszer hal meg, mint hogy állandó halálfélelemben éljen. A személyes biztonság megőrzésére legjobb eszköz a nép rokonszenve.

Ünnepségek tartásával és ingyengabona-osztással továbbra is a nép kegyét kereste, katonái részére pedig új telepes városokat alapított. Ezek között a két legjelentősebb Karthágó és Korinthosz volt.

Mint pontifex maximus a római papság élére állt. A pontifexek vezette naptár rendkívül bonyolult volt. Mindenkinek érdekében állt az időszámítás egyszerűsítése. Caesar egyiptomi csillagászokat hívott meg Rómába, és ezek az ő vezetésével elkészítették az év tizenkét naphónapra történt beosztását. Minden negyedik évet egy nappal megtoldtak, így keletkezett a szökőév. Azt a hónapot, amelyikben Julius Caesar született, tiszteletére júliusnak nevezték el. A római naptár az addigi naptárak között a legtokéletesebb lett, és évezredekre megőrizte Caesar nevét.

Hogy Rómához kapcsolja az egyes tartományokat, Caesar római polgárjogot adott nekik. Az ő uralma idején kezdtek aranypénzt verni, amely lényegesen megkönnyítette a tengeren túli kereskedelmet. A pénzekre címer helyett Caesar arcképét vészték, feje körül babérkoszorúval.

Az elért eredmények nemhogy megnyugtatták volna Caesar szertelen természetét, hanem új, merész vállalkozásokra ösztönözték. Beszélük, hogy most már önmagával versengett, mivel nem volt senki, aki versenyre kelt volna vele. Kevesen értették meg, hogy Caesart nem a becsvágy, hanem a szükségszerűség hajtotta előre, mert sikereinek rabja lett, és már nem állhatott meg. A hadsereg jutalmat követelt a hispániai hadjáratért, az államkincstár pedig majdnem üres volt. Hogy kielégíthesse a katonák igényeit, újabb háborút kellett kezdenie.

A tervezett hadjáratnak felül kellett volna múlnia dicsőségben Alexandroszét. Azt akarta megvalósítani, ami nem sikerült Crassusnak sem: szét akarta verni a parthus királyságot, leigázásuk után meg akarta kerülni a Fekete-tengert, majd a Kaspi-tenger érintésével átkelni a Kaukázuson. Utána meghódítani a szkíthák földjét, a Germániával határos területeket, majd magát Germániát. Minden reménye ebben a hadjáratban volt. Első feladatként azonban helyre kellett állítani a nyugalmat és a római nép bizalmát a vég nélküli háborúskodások után. Számtalan nagyszerű tervet készített, amellyel megnyerheti majd a római népet. Ezek megvalósításához azonban pénzre volt szükség, és tudta, hogy a pénzt legkönnyebben a parthusok elleni hadjáratban szerezheti meg.

Tervei között szerepelt az, hogy Rómától közvetlenül délre, mély, hajózható csatornával eltéríti a Tiberis vizét. A csatorna eléri majd a tengert, és ez könnyű, biztos vízi utat jelentett volna a kereskedelmi hajók részére. Szándékában állt mocsarak lecsapolása; a tengernek

Rómához legközelebb fekvő partján el akarta távolíttatni az iszapzátonyokat is, amelyek Ostiánál a hajózást gátolták. Ostiát hatalmas kikötővé akarta megtenni. A Campus Martiuson pompás színházakat, könyvtárat és más középületeket akart emeltetni, az építési munkák során a római szegénység hosszú ideig munkához juthatott volna.

Mielőtt a tervezett hadjáratba elindult volna, Caesar meg akarta szilárdítani a saját helyzetét, és ezt úgy gondolta legkönnyebben elérni, ha királynak kiáltatja ki magát, és a hellén monarchiák mintájára ő is dinasztiát alapít. Mivel saját gyermeke nem volt - Kleopátra fia, Caesarion nem lehetett az örököse -, örökbe fogadta nővére fiát, a tizenhét éves Octaviust. Octavius az örökbefogadás után, régi szokás szerint, Octavianusra változtatta a nevét. Később, amikor császár lett belőle, Augustusnak hívták. Caesar hívei elterjesztették a városban, hogy régi szent könyvekben azt olvasták: a parthusokat csak egy király lesz képes legyőzni. Rómában azonban gyűlölték a monarchiát, és Caesar a bonyodalmak elkerülése végett kénytelen volt cselt alkalmazni.

Utolsó consulsága idején Caesar egyik hű emberét, Marcus Antoniust nevezte ki másod-consullá. Egy ünnepen Caesar a győzők bíborpalástjában jelent meg a Forumon. Ekkor odament hozzá Antonius, és aranykoronát akart a fejére tenni. Antonius már előtte sok embert összegyűjtött a Forumon, és ezek tapsolni kezdtek. Caesar azonban félretolta a koronát, ekkor a taps lassan orkánná erősödött, és sokan üdvívalgásban törtek ki. Antonius biztosra vette, hogy Caesar merő színlelésből utasította el a koronát, csak azért, hogy kérleljék. Ekkor ismét Caesarhoz lépett, és feléje nyújtotta a koronát, a felbérelt rajongók pedig újabb tapsviharban törtek ki. Caesar azonban megérezte, mi a nép igazi hangulata, és másodszor is vissza-utasította a koronát, s vele a királyi hatalmat.

Caesart azért bántotta, milyen ellenállással fogadják szándékát, és elhatározta, hogy megalázza ellenfeleit, akármilyen magas állásban legyenek is. Amikor a néptribunusok közül ketten leverték Caesar szobráról a királyi koszorút, és börtönbe zárták azokat, akik királyként köszöntötték, a dictator felmentette hivatali állásából a két néptribunust, és kikergette őket a szenátusból. Ez nagy felháborodást keltett az emberekben, mivel a néptribunusokat a legfontosabb hivatali személyeknek tartották. Ezenkívül rájöttek arra is, hogy Caesarnak, miután hatalomra jutott, esze ágában sincs betartani régi ígéreteit. Visszaütasította az adósságok eltörléséről szóló törvény végrehajtását, feloszlatta az iparosok egyesüléseit, melyek jelentős szerepet játszottak a szegények jogainak védelmében, csökkentette azoknak a számát, akik ingyengabonát kapnak az államtól.

Az arisztokraták is gyűlölték Caesart, s még a Catilina-féle összeesküvés idejéből nagy méregkeverőnek tartották, de azt is megértették, hogy nincs elég erejük harcolni ellene. Egyetlen reménységük Caesar pusztulása volt csupán.

A szenátorok összeesküvést szőttek azzal a céllal, hogy elpusztítják Julius Caesart, és helyreállítják a régi köztársasági államformát. Az összeesküvés vezetője Marcus Brutus, Decimus Brutus, Albinus és Cassius volt. Az összeesküvők száma elérte a hatvanat, és már városszerte beszéltek a készülő merényletről. Caesart barátai figyelmeztették, és kérték, hogy vegyen őrséget maga mellé, de ő nem hitt a suttogásnak. A hírhozók hol Brutust, hol pedig Antoniust vádolták az összeesküvés szervezésével. Caesaron azonban közöny vett erőt.

- Ami meg van írva, az ellen úgysem harcolhatunk - mondta. - A legjobb az a halál, amely váratlanul éri az embert.

Az összeesküvők úgy döntöttek, hogy március idusán végeznek a dictatorral. Ezen a napon kellett összeülnie a szenátusnak, és Caesart az összes tengeren túli tartományok királyává kikiáltani, és engedélyezni, hogy Itália határain túl királyi koronát hordjon. Néhány nappal a

szenátus tervezett ülése előtt valaki figyelmeztette Caesart, mi készül ellene március idusán. Caesar nem hallgatott az intő szóra, de felesége kétségbeesetten kérlelte, ne menjen el hazulról, mondja azt, hogy beteg. Az összeesküvők kitalálták, hogy Caesar tudomást szerzett tervükről, és féltek a szenátus ülését elhalasztani. Decimus Brutus, akiben Caesar annyira megbízott, hogy végrendeletében második örökösevé tette, felkereste őt.

- Vigyázz, Caesar - mondta Brutus -, nehogy a szenátorok udvariatlannak tartsanak. Különösen most, amikor éppen azért gyűltek össze, hogy egyhangúlag megszavazzák neked a királyi címet.

Caesar, akit hajtott a becsvágy, mégsem hallgatott feleségére, és Brutusszal együtt elment hazulról. Útközben találkoztak egy jóssal, aki korábban figyelmeztette Caesart, hogy veszély fenyegeti március idusán.

- Jóslatod, lám, nem vált be - szólt a jóshoz Caesar -, eljött március idusa, és én még mindig élek.

- Eljött, de még nem múlt el - felelte a jós.

Amikor Caesar a Curia bejáratához ért, valaki hozzálépett, és egy papirusztekercset adott át neki.

- Olvasd el azonnal - mondta -, és meg ne mutasd senkinek. Fontos dolgokról van benne szó, melyek csak rád tartoznak.

Caesar átvette az iratot, de olyan sokan akartak vele beszélni, hogy azokkal volt elfoglalva, és így nem tudta elolvasni. Decimus Brutus attól tartott, hogy Antonius megakadályozhatja a gyilkosságot, ezért az épület bejárata előtt sokáig szóval tartotta. Eközben Caesar bement a Curia épületébe, ahol mindenki felállva köszöntötte a mindenható dictatort. Brutus összeesküvő csoportjának tagjai Caesar karosszéke mögött helyezkedtek el; mások meg szemközt álltak vele. Ezek közül Tullius Cimber kérlelni kezdte Caesart, hogy engedje visszatérni száműzött fivérét. Caesar elutasította a kérést, erre Tullius mindkét kezével belekapaszkodott a dictator togájába, s lerántotta róla. Ez volt a jeladás a merénylet végrehajtására. Először a nyakán sebesítették meg egy karddal, majd többen kihúzták kardjukat a hüvelyéből, és körülállták Caesart, akire, bármerre fordult, csak úgy zuhogtak az ütések. Brutus is sebet ejtett rajta. Azt mondják, Caesar eleinte védekezett, igyekezett kikerülni a döféseket, és segítségért kiáltozott, de mikor látta, hogy Brutus is belémártja kardját, fejére húzta togáját, és lerogyott a földre. A zuhanó test Pompeius szobrának talapzatára esett, és vérével beszennyezte azt. Azt mondják, huszonhárom halálos szúrás érte a testét. Gyilkosai közül többen egymást sebeztek meg, miközben áldozatuk testébe akarták beledöfni fegyverüket.

Így gyilkolták meg Caesart. Brutus beszédet akart mondani, hogy megmagyarázza tettük okát, de a szenátorok nem hallgattak rá, hanem kirohantak az épületből, és hazamenekültek.

Caesar ötvenhat éves korában pusztult el. Nem tudta élvezni a nagyságot és a hatalmat, melyre egész életében oly nagyon törekedett, s melyet nagy nehézségek árán el is ért. De az összeesküvők sem érték el céljukat: a szenátus hatalmát már nem állíthatták vissza. Senki sem maradt életben azok közül, akik részt vettek Caesar meggyilkolásában. Az ő sorsukat Brutus életrajzában fogom elmondani.

CICERO

Marcus Tullius Cicero, a nagy szónok, író és jeles politikus i. e. 106. január 13-án született Rómától nem messze, a latiumi Arpinumban. Édesanyja, Helvia, előkelő és jómódú családból származott, apja, sőt annak egész családja állítólag takácsmesterséget folytatott, de vannak, akik azt állítják, ősei módos lovagok voltak. Úgy látszik, hogy aki először viselte családjában a Cicero utónevet, kiváló férfiú lehetett, mert utódai büszkék voltak a meglehetősen nevetéses névre, és semmiért nem akartak megválni tőle. *Cicer* a latin nyelvben ugyanis borsót jelent; valószínű, hogy Cicero őse azért kapta ezt az elnevezést, mert orra hegyén borsószerű bibircsók vagy szemölcs nőtt. Cicero is kedvelhette nevét, mert amikor szicíliai quaestorsága idején egy ezüst fogadalmi edényt ajándékozott az isteneknek, s arra első két nevét - Marcus Tullius - rávésette, tréfásan mondta az ötvösnek, véssen oda egy borsót is a két név mellé.

Kiváló képességei már egész kisgyermek korában megmutatkoztak. Iskolatársainak szülei gyakran felkeresték az iskolát, hadd lássák, milyen a kis csodagyerek, kinek felfogóképességéről és különös emlékezőtehetségéről beszélnek mindenütt. Cicero az a fajta tehetség volt, aki nem vetette meg az irodalomnak és a műveltségnek egyetlen ágát sem. Különösképpen lelkesedett a költészetért. A rómaiak nagyszerű költőnek is tartották, de a szónoklat művészetében maradt fenn és lett halhatatlan hírneve.

Apja később Rómába költözött, hogy mindkét fiát ott taníttathassa tovább. A fővárosban Marcus Tullius római jogot tanult, görög bölcsélettel és retorikával, szónoklástannal foglalkozott. Rendszeresen hallgatta a legnevesebb görög szónokokat, bölcséletet pedig Philón akadémikus filozófus előadásából tanult. Sokat járt görög tudósok és írók társaságába, megtanult görögül, és rendszeresen foglalkozott görög irodalommal. Különösen a *dialektika* - a vita és a meggyőzés művészete - érdekelte a fiatalembert, de rendszeresen gyakorolta a szónoklás művészetét; beszédeit görög és latin nyelven írta, az előadásmódra, a helyes kiejtésre és hanghordozásra pedig a kor híres színésze, Roscius tanította.

Iskoláinak befejezése után Marcus Tullius rövid ideig katonai szolgálatot teljesített, részt vett a szövetséges háborúban. A húszéves fiatalember a katonai szolgálat letelte után elhatározta, hogy politikai pályára lép.

A köztársasági Rómában ismeretlen, egyszerű családból származó fiatalok általában úgy indultak el a politikai érvényesülés útján, hogy valamilyen nagy port felvert politikai ügyben a bíróságnál védőügyvédi vagy ügyészi szerepet vállaltak. Ezeken a tárgyalásokon elmondhatták nézeteiket a társadalmi élet egyes kérdéseiről, felhívhatták magukra a választópolgárok figyelmét, így tehettek szert népszerűsége.

Az időpont nyilvános szereplés megkezdéséhez azonban nem volt éppen megfelelő; még dúlt a polgárháború, az egész országon pedig végighullámozott a néppártellenes rémuralom áradata. Tömegesen végeztek ki embereket, esténként Sulla bérgyilkosai járták Róma sötét utcáit, és áldozatok után kutattak. Minden ürügyet arra használtak, hogy minél több embert fosztassanak meg vagyonától.

Cicero a rémuralom láttán visszavonult a közügyektől, minden idejét a jogtudománynak és a bölcseletnek szentelte, az események azonban úgy alakultak, hogy kénytelen volt a nyilvánosság elé lépni.

Róma utcáin megölték Sextus Roscius gazdag földbirtokost. A gyilkosságot Roscius rokonsága tervelte ki, hogy megszerezzék a nagy vagyont. Megállapodtak Sulla kegyencével,

Chrysogonusszal, hogy proskribáltatja a földbirtokost. Ez meg is történt, Chrysogonus áron alul megvásárolta a meggyilkolt ember vagyonát, és a rokonsággal elosztott rajta. A kivégzett áldozat fia többfelé elpanaszolta, hogyan bánt el vele Sulla embere. Sulla ezért megharagudott a fiúra, és apagyilkosság vádjával bírósági eljárást indított ellene Chrysogonus feljelentése alapján. Az ifjú védelmét senki sem merte elvállalni. Végso kétségbeesésében Ciceróhoz fordult segítségért.

Cicerót barátai unszolták, vállalja a védelmet, mert soha többé nem nyílik számára ilyen kedvező alkalom, hogy szónoki pályáját és hírnevét megalapozza. Így aztán Cicero vállalkozott a védelemre, megnyerte a pert, és mindenki csodálta bátor kiállásáért. Cicero ugyanis védőbeszédében leleplezte Chrysogonust, felsorolta gáztetteit, melyek között nem ez volt az első visszaélése hatalmával. Amikor Cicero kiejtette a kegyenc nevét, a hallgatóság megdermedt, a fiatal szónok azonban nyugalma megőrizve folytatta a gáztettek felsorolását, megmutatta, milyen ember az, akitől annyian rettegnek. A bíróság és az egész hallgatóság nyomban megértette, hogy Chrysogonus személyében Cicero magát Sullát vádolja.

A fiatal védőügyvéd azonban tartott Sulla haragjától, ezért rossz egészségi állapotára hivatkozva Hellaszba utazott. Vele volt öccse, Quintus is. Először Athénban hallgatott bölcséleti előadásokat, és elhatározta, végleg itt telepszik le, távol a politikától, s életét egészen a bölcséleti tanulmányoknak szenteli.

Mire Sulla haláláról értesült, egészsége a rendszeres testgyakorlatok hatására teljesen megjavult. Szónoki képességét, mestersége eszközt azért még jobban igyekezett csiszolni. Rhodosz szigetére ment, ahol szónoklattan Apollóniosztól, bölcséletet pedig Poszeidóniosztól tanult. Mondják, hogy Apollóniosz, mivel nem értett latinul, egyszer kérte Cicerót, tartsa meg görögül szónoklatát. A hallgatóság elragadtatva dicsérte a hibátlan görögséggel elmondott beszédet, csak Apollóniosz nem szólt semmit, gondolataiba merülve maradt a helyén. Cicerót ez bántotta, de végül a mester mégis megszólalt:

- Dicsérlek, Cicero, és egyben csodállak, de bánkódom és aggódom Görögország sorsa miatt. Nekünk, görögöknek, már nem maradt más, mint műveltségünk és ékesszólásunk. És most a rómaiak a te személyedben ezt is elhódították tőlünk.

Rómába történt hazatérése után Cicero eleinte nagyon óvatosan viselkedett; hacsak tehetne, kivonta magát a közszereplésekből, nem jelöltette magát állami tisztségre. Ezért a régimódi rómaiak „görög”-nek, naplopónak csúfolták. A régimódi rómaiak ugyanis a legfontosabbnak a közéleti tevékenységet tartották az életben. A művelődést, a tanulást, melyre a görögök mutattak példát, másodrendű feladatnak tekintették, mellyel a polgárok csak szabad idejükben foglalkozhattak, ha a közügyek szolgálata megengedte. Cicero neve mégis egyre ismertebbé lett. Ügyvédi beszédeiben hallgatóságát ékesszólásával igyekezett meggyőzni. Kinevette, ha valaki szónoklás közben hangosan kiáltozott; az ilyen szónok csak azért kiabál, mondta, mert nem tud beszélni.

Politikai tevékenységének mind nagyobb figyelmet szentelve helytelenítette, hogy míg az élettelen szerszámokkal és eszközökkel dolgozó mesteremberek pontosan ismerik szerzőik nevét, helyét és használatuk módját, a politikus, aki ügyeit állandóan emberi közösségekkel érintkezve és velük együtt élve intézi, közönyös, és nem törekszik rá, hogy polgártársait közelebről megismerje. Ezért minél többet igyekezett megtudni azokról az emberekről, akik valamilyen szerepet töltek be az állam életében.

Cicero a védelemért nem fogadott el pénzt ügyfeleitől. Ezt megengedhette magának, mert előnyös házasságot kötött Terentiával, aki nagy hozományt kapott. Apai örökségéből és ebből a vagyonból kényelmesen megélt. Ritkán vagy inkább soha nem ült asztalhoz napnyugta előtt,

nem is elfoglaltsága miatt, hanem mert emésztési zavarokkal küzdött. Egészségi állapotára mindig nagyon vigyázott; tagjait rendszeresen masszírozta, és naponta többször, meghatározott ideig sétált. Így sikeresen elkerülte a betegségeket, és elég jó erőben volt, hogy minden munkáját elvégezze.

Amikor quaestorral választották, Rómában nagy volt a gabonahiány. Cicero éppen Szicíliát kapta tartományul, és vállaltia kellett a népszerűtlen szerepet, hogy onnan küld gabonát Rómának. Ő azonban jóakarattal és igazságosan bánt a lakossággal, nem úgy, mint elődei. A szicíliaiak nagyon megszerették Cicerót. Egy alkalommal két előkelő ifjú védelmét vállalta el. Az ismert családból való ifjak a szicíliai ügyek praetora elé kerültek; háború idején elkövetett fegyelemsértéssel és gyáva magatartással vádolták őket, de Cicero ragyogó védőbeszéde után felmentették az ifjakat.

Marcus Tullius Cicero röviddel ezután visszatért Rómába, sikerei azonban annyira elégedetté és elbizakodottá tették, hogy, mint maga is megírta, nevetséges helyzetbe került. Találkozott egy ismerőssel, akitől megkérdezte, mit beszélnek Rómában róla, mit hallani hőstetteiről. Azt hitte ugyanis, hogy egész Róma csak róla beszél. Az ismerőse kérdéssel válaszolt Cicero kérdésére:

- És te, Cicero, hol voltál tulajdonképpen egész idő alatt?

Cicero ebből megértette, hogy dicső tetteit figyelemre se méltatták. Ez némileg mérsékelte becsvágyát. Élete végéig mégis dicsőségre vágyott, és fontos volt neki, hogy mások mit gondolnak róla; ez sokszor károsan befolyásolta legnemesebb cselekedeteit is.

Eközben a szicíliaiak perbe fogták Verres helytartót különböző visszaélések miatt. Cicerót kérték fel a vád képviselőjével, aki Szicíliába utazott, hogy anyagot gyűjtsön a vádbeszédhez. Cicero Verrest vádolva, a néppárt nevében valójában Sulla rendszere ellen emelt vádat.

A tárgyalás nagyszámú közönség előtt, a Forumon kezdődött. A vádlott előkelő pártfogói kíséretében jelent meg, és magabiztosan, sőt hetykén viselkedett. A nép felháborodva hallgatta a tanúvallomásokat. Az egyik tanú elmondta, hogy a maga szemével látta, amikor Verres keresztre feszített egy római polgárt, aki hiába kiáltotta: „Én római polgár vagyok!” Római polgárt ugyanis nem ítélték ilyen szégyenteljes halálra. Verres ügye ily módon nemcsak Sulla uralmának gázsgai felett kívánt ítéletet mondani, hanem az optimatapárt működése felett is. A tárgyalás forró hangulatából Verres látta, hogy a bíróság nem hozhat felmentő ítéletet, ügye elveszett, ezért fogta magát, és száműzetésbe ment.

A Verres elleni vádbeszéddel Cicero elnyerte a nép bizalmát, és nemsokára praetorrá választották. Becsületesen és pártatlanul töltötte be ezt a tisztséget. Licinius Macer, előkelő polgár, zsarolás vádjával került Cicero elé. Mivel bízott befolyásában és barátai segítségével, még mielőtt a bíróság ítéletet hirdetett volna, elhagyta a bíróság épületét. Útközben azonban közölték vele, hogy a bíróság Cicero elnökletével elmarasztaló ítéletet hozott. Licinius Macer erre megfordult, hazament, lefeküdt és meghalt.

Praetorsága idején mondta el első politikai beszédét, melyben támogatta a Pompeius hadvezéri kinevezéséről szóló törvényt. A beszédnek óriási sikere volt, és Pompeiust kinevezték a Mithridatész elleni hadjárat főparancsnokává. Cicero egyre inkább közeledett az optimatákhoz, mert látta, hogy politikai pályafutása az ő támogatásukon múlik.

Cicero consulsága összeesik a Catilina-összeesküvés leleplezésével. Catilina vérbeli arisztokrata volt, Sulla híve. Catilina lelkét szörnyű bűnök terhelték; korábban azzal vádolták, hogy megbecstelenítette leányát, fivérét pedig meggyilkoltatta. Félt a felelősségre vonástól, ezért a mindenre elszánt gazemberek élére állt. Ahol lehetett, lázongást szított, látszólag az

igazságtalan vagyonmegosztás miatt. Ez felkeltette a szegények rokonszenvét Catilina iránt. Ezért mert pályázni a consulságra. Az előkelők és a köznép is egyaránt látta a veszedelmet, összefogtak tehát egymással, és Caius Antoniusszal Cicerót választották consullá.

Catilina és összeesküvőtársainak tervei a köznép előtt egy ideig rejtve maradtak, mert eleinte bátortalanok voltak, és nem mertek nyíltan fellépni, de aztán bizakodóbbakká váltak. Összejöveteleket tartottak, és biztatták egymást, hogy addig kell cselekedni, míg Pompeius meg nem érkezik. Különösen Sulla régi katonái biztatták és sürgették Catilinát, hogy ne habozzon tovább. Egyre csak szabad prédáról, könnyen megszerezhető kincsekről álmodoztak. Vezérükkel, Manliusszal, aki Sulla egyik legkiválóbb katonája volt, Catilina körül csoportosultak, és a consulválasztáson megjelentek Rómában. Catilina ugyanis ismét pályázott a consuli tisztségre, és a választások napjának zűrzavara közepette készült Cicerót megölni. Cicero tudott az előkészületekről, de nem volt elég bizonyíték a kezében ahhoz, hogy olyan nagy tekintélyű embert, mint Catilina, elítéltesse. Ezért elhalasztotta a választást, a szenátus elé idézte Catilinát, és felelősségre vonta. Catilina kimentette magát, de a nép nem választotta meg consullá.

Catilina elhagyta Rómát, és Etruriában szervezett csapatokat. A felkelés időpontját is meghatározták. Már közeledett a felkelés napja, amikor Cicerót a késő éjszakai órákban felkeresték Róma legelőkelőbb emberei. Közöttük volt Crassus is, aki egy levelet adott át Cicerónak. Hasonló névtelen leveleket kaptak a többiek is. A levél arról szólt, hogy Catilina parancsára rövidesen véres zavargások törnek ki, és a levélíró figyelmezteti Crassust, hogy hagyja el Rómát.

A zendülés időpontjául a Saturnalia ünnepnek egyik éjszakáját jelölték ki; fegyvereket, ként és kócot gyűjtöttek össze, és rejtettek el az összeesküvés egyik vezetőjének házában. Száz embert szedtek össze, hogy Róma különböző pontjain gyűjtogassanak, és így a város egyszerre kezdjen égni mindenfelé. Másokra azt a szerepet osztották ki, hogy vágják el a vízvezetéket, és öljenek meg mindenkit, aki vízáért megy.

Cicero fáradhatatlan gonddal és józan számítással követte nyomon az összeesküvők minden lépését. Sok embere figyelte tetteiket, voltak, akik színleg csatlakoztak hozzájuk, míg végül sikerült elfogni az összeesküvők leveleit. Cicero kora reggel egybehívta a szenátust Concordia templomába, felolvasta a leveleket, és kihallgatta a tanúkat. Az egyik elmondta, többen hallották, hogy három consuli és négy praetori rangú személyt készültek megölni. Megtalálták a hadianyagot is.

Marcus Tullius sokat töprengett azon, milyen lépéseket tegyen az összeesküvők ellen. Ilyen bűnök méltó büntetése csak halál lehet, de habozott, mert nem akart visszaélni hatalmával, és túlzott szigorúsággal elbánni előkelő családok fiaival. Mialatt Cicero ezen töprengett, házában ünnepség folyt. Az asszonyok titkos szertartásokkal ünnepelték Bona Deát, a nők istennőjét. És az áldozatot bemutató asszonyok különös jelenséget láttak. A tűz az oltáron már kialvóban volt, amikor a hamuból és az elhamvadt fakéregből fényes lángoszlop tört fel. Az ott levő Vesta-szüzek szóltak Terentiának, Cicero feleségének, menjen azonnal férjéhez, és mondja meg neki, hogy a haza javára cselekedjék úgy, miként elhatározta, mert az istennő ezt a fényt Cicero biztonságának és dicsőségének jeleként küldte. Terentia férjéhez sietett, és biztatta, lépjen fel bátran az összeesküvők ellen. Testvére, Quintus is erre biztatta. A szenátus hosszú vita után meghozta az ítéletét: a vezetőket halálra ítélték.

A rómaiak hálás szeretettel vették körül Cicerót, mert úgy vélték, hogy biztonságukat neki köszönhetik, aki félelmetes veszélyt hárított el a fejük fölül. Elsősorban azért csodálták Cicerót, mert zavar és lázongás nélkül fojtotta el az összeesküvést. Catilinát hívei sorra

cserbenhagyták a Rómában elfogott vezetők kivégzése után, maga Catilina pedig megütközött Antonius consullal, csatát veszített, melyben ő maga is elesett.

Róma történetében Cicerót tüntették ki első ízben a legkitüntetőbb jelzővel, és Cato „a haza atyjá”-nak nevezte.

Ebben az időben Ciceróé lett a legnagyobb hatalom Rómában. Sajnos azonban sok ember szemében ellenszenvessé vált, de nem rossz cselekedeteivel, hanem mert az emberek belefáradtak, hogy folyton hallgassák, mint magasztalja magát és kiváló tetteit. Nem múlt el szenátusi ülés, népgyűlés vagy bírósági tárgyalás anélkül, hogy a jelenlevők ne kényszerültek volna újra meg újra végighallgatni Catilina és az összeesküvők történetét. Könyveit és emlékiratait teletömte a maga dicséretét zengő részletekkel. Nem tudott ettől a szokástól szabadulni, mintha valósággal rossz végzete lett volna.

Cicero úgy vélte, hogy mint vezető államférfinak, a szenátus elnökének nem való többé a régi, egyszerű ház, melyben eddig lakott; nagy villát vett tehát magának a Palatinus dombon. Az új épület olyan sokba került, hogy kénytelen volt védeniceitől pénzt elfogadni. Nemsokára aztán Cicero tapasztalhatta, hogy befolyása az optimaták és a lovagok körében nem is olyan nagy. Sőt nagy veszély közeledett feléje.

Rómában erősen kiéleződött a politikai helyzet, a pártharcok egyre hevesebbé váltak. Az optimaták és a néppártiak nagy izgalommal várták Pompeius hazatérését. Egyre találgatták, mit fog csinálni Gnaeus Pompeius: elbocsátja-e hadseregét, mint Sulla tette, vagy Rómába hozza, hogy átvegye a hatalmat. A városban rövidesen nagy botrány tört ki, amely Cicero számára igen szomorú következményekkel járt.

Egy Clodius nevű nemesifjú beleszeretett Pompeiába, Caesar feleségébe, és egy éjszaka fuvoláslánynak öltözve belopózott Caesar házába. A római nők ezen az éjszakán tartottak titkos áldozati ünnepséget, melyen férfi nem lehetett jelen, és nem is volt senki férfi a házban. Clodius nem viselt szakállt, így remélte, nem ismerik fel. Hangja azonban elárulta. Clodius bemenekült az egyik szolgáló szobájába, de az asszonyok mindent átkutattak, míg rá nem bukkantak. A botrány következtében Caesar elvált Pompeiától, majd szentségtörés címén bírói eljárást indított Clodius ellen.

Cicero barátja volt Clodiusnak, aki a Catilina-összeesküvés idején mellette állt és segítette. A bírósági eljárás során Clodius azzal védekezett, hogy a kérdéses napon nem tartózkodott Rómában, hanem lent járt vidéki birtokán. Cicero azonban tanúvallomást tett, és elmondotta, hogy Clodius azon a napon különféle ügyekben tárgyalt vele. Clodius ekkor meggyűlölte Cicerót, és kereste az alkalmat, hogy a hűtlen baráton bosszút álljon.

Róma három legbefolyásosabb embere - Caesar, Pompeius és Crassus - szövetségre lépett egymással. Caesar volt a triumvirátus lelke. A három vezető mindent megtett azért, hogy a maguk oldalára állítsák Cicerót, mikor azonban látták, hogy kísérletük hiábavaló, igyekeztek megszabadulni az optimaták két legjelentősebb emberétől, Catótól és Cicerótól. Crassus nyílt ellensége volt Cicerónak, Pompeius igyekezett jóban lenni mindkettővel, Caesar pedig éppen akkoriban készülődött Galliába hadseregével. Cicero megkísérelte megnyerni Caesar pártfogását, megkérte Caesart, hogy alvezérként vigye magával Galliába, és ebbe Caesar bele is egyezett. Mikor azonban Clodius látta, hogy Cicero felett mint néptribunusnak nem lesz többé hatalma, úgy tett, mintha ki akarna békülni vele. Így sikerült eloszlatnia régi ellenfele aggályait, Cicero le is mondott az alvezérségről, Rómát sem akarta elhagyni többé, sőt nyomban részt vett a közügyekben. Cicero azonban ezzel Caesar haragját vonta magára; Caesar ugyanis most Clodius pártját kezdte támogatni, és Pompeiust is elidegenítette tőle, sőt odáig ment, hogy egyik népgyűlési beszédében a Catilina-összeesküvés két vezetőjének

bíróági tárgyalás nélkül végrehajtott kivégzését igazságtalan és törvénytelen eljárásnak minősítette. Ezen a címen most vádat emeltek Cicero ellen, és bíróság elé idézték.

A nagy szónok gyászruhát öltött, végigjárta Róma utcáit, és védelemért esedezett. A lovagrend tagjai követték Cicerót, és ők is gyászruhát öltöttek, hogy felkeltsék Cicero iránt a nép rokonszenvét. Cicero a szenátushoz fordult segítségért. Sok szenátor megszaggatta ruháját, kirohant az utcára, és hangosan jajveszékelt. De nem keltettek sem részvétet, sem szánalmat. Nyilvánvaló volt, hogy Cicerónak száműzetésbe kell mennie. Cicero kénytelen volt a triumvirek segítségét kérni. Caesar ebben az időben Galliában tartózkodott, Crassus amúgy is ellensége volt, nem maradt más, csak Pompeius. Ő azonban elkerülte a találkozást Ciceróval.

Cicero ekkor a barátaihoz fordult. Egyik azt javasolta, hogy maradjon Rómában, és küzdjön meg ellenfeleivel, mások a menekülést javasolták, mert arra számítottak, hogy Cicerónak ügysem kell sokáig száműzetésben maradnia. És a nagy Cicero, aki annyiszor vádolt és védett másokat, most félt a saját ügyének tárgyalásától, inkább a menekülést választotta. Az az ember, akit nemrég még „a haza atyjá”-nak neveztek, kénytelen volt éjnek idején titokban elhagyni Rómát, és az önkéntes száműzetést választani.

Mihelyt híre ment, hogy Cicero elhagyta Rómát, Clodius száműzetést kimondó határozatot hozott ellene. A határozat kimondta, hogy Itália területén, Rómától ötszáz mérföldnyi körzetben nem szabad szállást adni neki.

Cicero délnek tartott. Az volt a szándéka, hogy átkel Szicíliába, melynek lakói még Verres idejéből jó szívvel kell hogy emlékezzenek rá. De a sziget akkori helytartója levelet írt neki, melyben kérte, hogy maradjon távol a szigettől. Az elkeseredett Cicero ekkor Brundisium felé vette útját, hogy átkeljen Makedóniába.

Cicero vigasztalhatatlan volt a száműzetésben: naphosszat mozdulatlanul ült, s mint valami csalódott szerelmes, tekintetét állandóan Itália felé fordította. Lélekben nem volt elég erős, hogy balsorsán felülemelkedjék.

Eközben Rómában Clodius felgyújtatta Cicero házát, leromboltatta vidéki villáit, vagyonát kisajátította. Római háza helyén templomot építtetett. De amikor a nagy szónok holmiját el akarta árvereztetni, egyetlen ember sem akadt Rómában, aki bármit is megvásárolt volna a holmik közül.

Clodius addigi sikereitől felbuzdulva fegyveres bandákat gyűjtött. A rabszolgákból és gladiátorokból verbuvált sereget egy-egy bűnöző parancsnoksága alatt kisebb csoportokra osztotta. Ezekből alakultak a főváros minden negyedében működő titkos társaságok, melyek fegyverraktárral rendelkeztek, és mindegyiknek megvolt a maga főhadiszállása. Clodius e banda segítségével lett a népgyűlés ura. Gazdagon megjutalmazta híveit, és kegyetlenül elbánt ellenfeleivel. Önhittségében azt gondolta, hogy a triumvirátussal is képes lesz szembeszállni. Pompeius ellen merényletet tervezett. A triumvirek ekkor rájöttek, hogy Clodius visszaél hatalmával, mire a szenátorok elhatározták, hogy visszahívják a száműzetésből Cicerót. Pompeius is csatlakozott Cicero híveihez.

Clodius azonban bandája segítségével mindent megtett azért, hogy megakadályozza régi ellenfele hazatérését: ráijesztett a szenátusra, és mindent elkövetett, hogy a népgyűlésen felvesse Cicero hazatérésének a kérdését. A szenátus viszont elhatározta, hogy semmilyen közügyben nem hoz határozatot, semmihez nem adja jóváhagyását, míg Cicerót haza nem hívják. A nép lázongott a Forumon, Clodius bandáját elkergették, sőt végül Clodiust is bíróság elé állították erőszakoskodás miatt. A szenátus köszönőleveleket küldött mindenhová, ahol

Cicerót befogadták, egyben határozatilag kimondta, hogy állami költségen újjáépítteti Cicerónak Clodius által leromboltatott római házát és vidéki villáit.

Cicero tizenhat hónapig tartó száműzetés után tért vissza Rómába. Visszatérése egy győztes hadvezér diadalmenetéhez hasonlított. Az első itáliai városban, Brundisiumban, ahol partra szállt, fényes ünnepséget rendeztek a tiszteletére. A híres Via Appia mentén fekvő városok lakói nagy lelkesedéssel fogadták a hazatérőt; városokból, falvakból az országútra tódultak az emberek, férfiak, asszonyok, gyerekek, hogy legalább láthassák Cicerót. Rómából is hatalmas tömegekben tódult feléje a nép.

Cicero fivére házában szállt meg, oda mentek köszöntésére a legelőkelőbb szenátorok. Még régi ellenfele, Marcus Crassus is eljött hozzá, kedvére akart tenni fiának, Publiusnak, aki rajongó híve volt Cicerónak. A száműzött is boldog volt és kijelentette:

- Úgy érzem, hogy Itália a vállán hozott Rómába.

Clodius eközben tovább szította a lázadást a fővárosban. De a néppártiak sem maradtak tétlenül: Sestius és Milo néptribunusok fegyveresei szinte naponta csaptak össze Clodius embereivel. A felfordulás következtében a consuluválasztást sem tudták megtartani. A zűrzavarban Pompeius vetett véget, akit egyhangúlag consullá választottak, és az ő segítségével szétverték a bandákat. Az egyik összetűzés alkalmával Milo tribunus megölte Clodiust. Temetésén a tömeg összeszedte a szenátus épületében levő padokat és asztalokat, széttörölte valamennyit, hatalmas máglyát rakott belőlük, és ezen égette el Clodius holttestét.

Milót gyilkosság vádjával bíróság elé állították. Védelmét Cicero vállalta, noha ez igen veszélyes feladatnak látszott, mivel a feldühödött római tömeg bosszújától kellett tartania, hisz Clodiust igen sokan szerették Rómában. A szenátus joggal félt, hogy a törvényszéki tárgyalás idején zavargások törnek majd ki a városban. Ezért úgy intézkedtek, hogy a tárgyalást megelőző éjszakán katonaság szállja meg a Forumot környező magaslatokat; a szónoki emelvényt és a bírói emelvényt több ezres tömeg vette körül. Milo tartott tőle, hogy Cicerót megzavarja a szokatlan látvány, és ezért kérte, hogy hordszéken vitesse le magát a Forumra, nehogy a tömeg bántalmazza. Amint a szónok az emelvényre lépett, a tömeg vad kiáltozásban tört ki, az emberek zokogtak, fenyegetőztek. A védő zavarba jött, elvesztette szokásos magabiztosságát, és Milót száműzetésre ítélték.

Nem sokkal ezután Cicero megkapta Kilikiát tartományul 12 ezer főnyi gyalogos és 2600 lovas katonával. Rábízták, hogy Kappadókia lakosait békítse össze királyukkal, és bírja őket engedelmességre iránta. Ezt a feladatot sikeresen megoldotta anélkül, hogy bármiféle hadműveletet kellett volna végrehajtania. Cicero igazságos és bölcs kormányzója volt Kilikiának. Nem fogadott el ajándékot még a királyoktól sem, sőt mentesítette a tartomány lakosait a lakomák rendezésének kötelezettsége alól. Szívesen fogadott vendégeket, de nem túl fényűző módon. Házában nem tartott ajtónállót, s már a kora reggeli órákban kint állt vagy járkált háza előtt, és fogadta az üdvözlésre érkezőket. Mint mondják, soha senkit sem motoztatott meg, senkinek sem tépette le a ruháját, nem szitkozódott, és senkire sem mért megszégyenítő büntetést.

Tartományából útban hazafelé, először Rhodosz szigetére hajózott, majd néhány napig Athénban maradt, emlékezve az ott töltött szép időkre. Találkozott régi barátaival és ismerőseivel.

Amikor Cicero ismét Itália földjére lépett, Róma a polgárháborút megelőző izgalmak lázában égett. Küszöbön állt Caesar és Pompeius összecsapása. Cicero igyekezett kibékíteni a két ellenfelet, levelet írt Caesarnak, Pompeiust pedig személyesen kérte, hogy engesztelődjenek meg egymás iránt. A szakadás azonban mégis megtörtént. Caesar hadaival Róma ellen vonult, Pompeius pedig nem várta meg, hanem átengedte ellenfelének Rómát, összegyűjtötte

csapatait, és parancsot adott a szenátusnak és a consuloknak, hogy menjenek valamennyien Capuába.

Cicero sokáig habozott és gyötrődött, mitévő legyen. Leveleiben megemlíti, hogy azt jól tudja, ki elől kell futnia, de abban már kevésbé biztos, kihez menekülhetne. Caesar egyik bizalmas híve levélben közölte vele, hogy Caesar nézete szerint Cicero legjobban teszi, ha mellé áll, de ha úgy érzi, hogy ehhez már öreg, menjen Görögországba, maradjon ott békén, és ne csatlakozzék egyik félhez sem. Cicerót sértette, hogy Caesar nem személyesen írt neki, és Pompeiushoz csatlakozott, de rövidesen megbánta, hogy elhagyta Rómát. A táborban mindig komor tekintettel járkált, és arca sohasem derült mosolyra, hisz Pompeius semmi fontosabb feladatot nem bízott rá. Cicero betegsége miatt nem vett részt a pharszaloszi ütközetben. Pompeius hívei felszólították Cicerót, hogy mint volt consul álljon a flotta és a hadsereg maradványainak élére. Ő azonban visszautasította a javaslatot, és kijelentette, hogy nem vesz részt többé a háborúban. Arra számított, hogy a pharszaloszi ütközetben Pompeius sorsa eldől, és békét kell kötnie. Pompeius fia és barátai árulónak nevezték Cicerót, és karddal támadtak rá, és csak Cato közbelépésére sikerült megmenekülnie, majd elhagyta a tábor.

Cicero ezután Brundisiumba ment, és itt várt Caesarra, aki hosszabb időt töltött Ázsiában és Egyiptomban. Végre híre érkezett, hogy Caesar partra szállt Tarentumban, a mai Tarantóban, és Brundisiumba készül. Cicero eléje sietett, és kíváncsian várta, miként fogadja majd közeledését győztes ellenfele. Caesar azonban megpillantva az előresiető Cicerót, leszállt lováról, üdvözölte, és több stadiumnyi úton kettesben sétálva beszélgettek. Caesar később is mindig nagy tisztelettel bánt Ciceróval, és szíves volt hozzá.

Később, mikor Caesar hatalma egyeduralommá vált, Cicero visszavonult a közélettől, és ideje legnagyobb részét fiatalok oktatásának szentelte, akik bölcseséggel kívántak foglalkozni. Ebben az időben írta filozófiai párbeszédeit, és fordította le latin nyelvre a dialektikusok és természettudósok használt műszavakat és kifejezéseket. Sikerült ezeket a szavakat közérthetővé és használatossá tenni. Nagy felüdülést jelentett neki a költészet is. Mondják, hogy megfelelő hangulatban egyetlen éjszaka ötszáz verssort is megírt. Életének ebben a szakaszában Cicero leginkább tuscolumi falusi birtokán tartózkodott. Rómába ritkán látogatott el, akkor is főként azért, hogy Caesarnál tisztelegjen, és részt vegyen a számára kitalált kitüntetések és új címek szenátusi megszavazásában. Sokat emlegették egyik megjegyzését Pompeius szobrairól, melyeket ledöntöttek, majd eltávolítottak helyükről, de Caesar elrendelte újbóli felállításukat. Cicero megjegyezte, hogy ily módon Caesar nemcsak Pompeius szobrait állíttatta fel, hanem biztosította, hogy majdan a maga szobrai is a helyükön maradjanak.

Ebben az időszakban családi bajokkal is küzdenie kellett. Elvált feleségétől, Terentiától, mert az asszony nem törődött vele és ügyes-bajos dolgaival a háború alatt. Mikor Cicero végezetül hazaérkezett, házat üresen, minden értékes holmijából kifosztva és nagy adóssággal megterhelten találta. Állítólag ezek voltak a válás legfontosabb okai. Terentia azonban mindezt tagadta, és védekezését az is igazolta, hogy Cicero nem sokkal később egy fiatal lányt vett feleségül. Terentia szerint beleszeretett a lányba, de Tiro, Cicero szabadosa és titkára, emlékirataiban azt állítja, Cicerónak csak a pénz kellett adósságai kifizetésére. A lány ugyanis dúsgazdag volt, s Cicerót nevezték ki gyámjául, mivel szülei meghaltak. Barátai és rokonai biztatták, vegye a lányt feleségül, hogy hitelezőit ki tudja elégíteni. Nem sokkal újabb házassága után Cicero leánya, Tullia meghalt, az apa vigasztalhatatlan volt, s még ifjú feleségétől is elvált, mikor látta, hogy az örül Tullia halálának.

Rómában érlelődött az összeesküvés Caesar ellen, Brutus és társai azonban féltek beavatni terveikbe Cicerót, mert nem tartották elég bátor és elszánt embernek, így az összeesküvésben nem vett részt.

Caesart i. e. 44. március 15-én meggyilkolták. Caesar barátai összefogtak Brutus, Cassius és társai ellen, és féltő volt, hogy újból kitör a polgárháború. Antonius consul összehívta a szenátust, és azt ajánlotta, hogy a szemben álló felek egyezzenek meg egymással. Ebből azonban nem lett semmi. Amikor a Forumon meglátták Caesar holttestét, és Antonius felmutatta a dictator kardcsapásoktól szétszaggatott, véres ruháját, az emberek őrjöngeni kezdtek dühükben, felkutatták a Forumot, hogy megtalálják a gyilkosokat, majd elrohantak, hogy felgyútsák a tettesek házeit. Az összeesküvők számítottak erre, és elmenekültek Rómából. Cicero is félt a felfordulástól, elhagyta a fővárost, a nyarat Athénban töltötte, de rövidesen visszatért, mert jó híreket hallott Antoniusról.

Közben Rómába érkezett Caesar tizennyolc éves örököse, Octavianus; kijelentette, hogy átveszi örökségét (melynek java részét Antonius már eltulajdonította), és egy részét azonnal szétesztja a nép között, ahogy azt Caesar meghagyta neki. Octavianus ezután sereget gyűjtött Caesar volt katonáiból, hogy megszerezze Antoniustól az örökséget, és bosszút álljon a gyilkosokon. Híveivel maga mellé állította a népet, és felszólította, hogy lépjen fel Antonius ellen, aki áruló, és nem osztja szét a pénzt, pedig Caesar úgy akarta. Cicero ekkor Antonius ellen lépett fel. Beszédeiben, az úgynevezett filippikákban kijelentette, hogy a zsarnok elesett, de a zsarnokság még mindig él. Antoniushoz fordulva így szólt:

- Én Catilina kardját is megvettem, és a tiedtől sem rettenek meg; szívesen áldozom életem a köztársaság szabadságáért.

Mint beszélik, Cicero még Pompeius és Caesar életében azt álmodta, hogy valaki a Capitoliumra hívta a szenátorok fiait, mintha Jupiter közülük akarná kiválasztani Róma eljövendő uralkodóját. Hirtelen kitárultak az ajtók, a fiúk egyenként felálltak, és elmentek az isten előtt, aki valamennyit elküldte, míg Octavianus sorra nem került. Ekkor az isten kinyújtotta jobbját, és így szólt: „Rómaiak, vége lesz a polgárháborúnak, ha majd ez az ifjú uralkodik felettetek!” Cicero a Campus Martiuson pillantotta meg az ifjút, aki pontosan olyan volt, amilyennek álmában látta. Megtudta, hogy az ifjú anyja Caesar unokahúga.

Az ifjú Octavianus mindent megtett, hogy Antonius ellen maga mellé állítsa Cicerót. A nagy szónok arra számított, hogy az ifjú jó eszköz lesz, és engedelmeskedik az ő akarátának. Az ifjú, Cicero gyengeségére s mérhetetlen hiúságára számítva, meg is ígérte, hogy tanácsait mindig megfogadja. Cicero hatalma Rómában ekkor érte el tetőpontját, és így rávette a szenátust, hogy a két consult küldje Antonius ellen, és Octavianusnak adja meg a praetori hatalmat. Antonius vereséget szenvedett Mutinánál, Észak-Itáliában, seregét szétverték, magának menekülnie kellett. Octavianus legiói élén bevonult Rómába. Ennek előtte megegyezett Antoniusszal és Lepidusszal, hogy hárman veszik át a hatalmat; ez lett a második triumvirátus. A triumvirek Sulla példájára ismét összeállították azoknak a névsorát, akiknek meg kellett halniuk. Antonius ragaszkodott ahhoz, hogy a névsor élére Cicerót tegyék. Ebben Lepidus is támogatta, de Octavianus ellenszegült mindkettőjüknek. Azt mondják, Octavianus két napon át küzdött Cicero életéért, de engednie kellett. Octavianus feláldozta Cicerót, Lepidus édestestvérét, Paulust, Antonius pedig Lucius Caesart, anyai nagybátyját.

Ezalatt a nagy szónok vidéki birtokán, Tusculumban tartózkodott öccsével, Quintusszal együtt. Amikor értesültek a fenyegető veszedelemről, elhatározták, hogy Cicero tengerparti birtokára mennek, és onnan áthajóznak Makedóniába, Brutushoz, aki ott erős hadsereget gyűjtött. Útközben Quintus elhatározta, hogy visszamegy élelemért, Cicero pedig folytatta útját. Néhány nap múlva Quintust elfogták, és fiával együtt megölték. Cicero hajóra szállt, és kedvező széllel eljutott Circaeii-ig. A hajósok tovább akartak indulni, de Cicero, vagy mert félt a tengertől, vagy mert nem vesztette el egészen hitét Octavianusban, partra szállt, és gyalogosan indult el a Rómába vezető úton. Végül meggondolta magát, és szolgálai rábeszélésére

hajón elment Caietába, ahol szép kis nyaralója volt. Itt érték utol Antonius bérencei. A villa zárt ajtaját betörték, behatoltak a szobákba, de Cicerót nem találták. A háziak azt mondták, nem tudják, hol van. Ekkor Quintus egyik felszabadított rabszolgája elárulta, hogy a fákkal szegélyezett kerti úton szolgáló hordszékekben éppen most viszik a tenger felé, mire a gyilkosok utána iramodtak. Cicero, amikor megpillantotta üldözőit, parancsot adott szolgálóinak, tegyék le a hordszéket, és a nagy szónok nyugodtan nézett gyilkosai szemébe.

Marcus Tullius Cicerót i. e. 43. december 7-én ölték meg, hatvannégy éves korában. Sok évvel később Octavianus meglátogatta unokáját, leányának a fiát. A fiú Cicero egyik könyvét tartotta kezében, de megijedt nagyapjától, és ruhája alá rejtette. Octavianus észrevette, kivette a könyvet a fiú kezéből, és álltában csaknem végigolvasta. Azután ezekkel a szavakkal adta vissza:

- Tudós ember volt, fiam, nagy tudós és nagy hazafi.

MARCUS BRUTUS

A nagy Spartacus vezette fenyegető rabszolgalázadás, a tartományokban egyre gyakrabban fellángoló szabadságmozgalmak, a szabad proletárok szünni nem akaró harca - mind aláásta a köztársaság elavult államrendjét. Polgárháborúk gyengítették a római államot, melyek végül a köztársaság bukásához vezettek.

A régi alkotmány - mely egy városállam alkotmánya volt - elavult, és nem felelt meg a befolyásos rabszolgatartók érdekeinek. Róma már nem volt többé városállam, hanem egy nagy hatalmú, óriási birodalom fővárosa, a birodalom határai az Atlanti-óceántól a Kaspi-tengerig terjedtek.

A távoli tartományokat és területeket vazallus királyokkal és telepes római katonákkal a fővárosból igazgatni - igen nehéz és bonyolult feladat lett volna. Az államhatalom új formáira volt szükség, hogy megerősítsék a rabszolgatartó rendet. Új államigazgatási rendszer kellett, amely jobban megfelelt az ország hatalmas méreteinek, mint a régi, idejétmúlt köztársaság.

Az egyetlen erő, amely megerősíthette a rabszolgatartó rendet, a hadsereg volt. Egyedül a katonai dictatúra szüntethette meg az állandó belső háborúskodást.

A katonai dictatorok, akik közül Julius Caesar volt a leghatalmasabb, igyekeztek megtörni a régi szenátusi arisztokrácia, az optimaták hatalmát, mivel ezek a túlhaladott arisztokrata köztársaságot védelmezték. A dictatorok, hogy saját hatalmukat megerősítsék, szívesen összejátszottak Róma demokratikus köreivel. Caesar a *popularisok*, a szabad proletár néppárt vezetője volt. Az ő segítségével verte szét az arisztokrata szenátust. Ugyanakkor a vaskezü dictatúra elfojtotta a szabad proletárok mozgalmát, és hogy a nép figyelmét elterelje a politikától, lakomákkal, látványos játékokkal és ünnepségekkel igyekeztek a kedvét keresni.

Caesar legjelentősebb ellenfele az optimatapárt egyik tekintélyes képviselője, Marcus Junius Brutus volt. Egyesek szerint a neves Julius Brutus utóda, aki, mint a hagyományok alapján mondják, fellázította a népet az utolsó római király, Tarquinius Superbus ellen. Tarquinius száműzetése után Julius Brutus a római köztársaság consula lett i. e. 509-ben. Magas méltóságában nagy akaratőről és ritka bátorságról tett tanúbizonyságot. Amikor felfedték a köztársaság elleni összeesküvést, melyben két fia is részt vett, Brutus elfojtotta magában az apai szeretetet, és parancsot adott a két bűnös fiú kivégzésére. Szigorú tekintettel nézte végig, hogyan ragadják meg a lictorok az ifjakat, és hogyan fejezik le őket. A haza érdeke előbbrevaló volt Brutus szemében, mint az atyai szeretet.

Ez közismert tény, de Brutus apai leszármazását illetően azok, akik Caesar meggyilkolása miatt meggyűlöltek, azt állítják, hogy nem a Tarquiniusok előzőjétől származott, mert az kivégeztette fiait, és nem maradtak utódai, hanem Caesar gyilkosa egy plebejus eredetű Brutus nevű tisztartónak a fia volt. Egy görög filozófus viszont azt állította, hogy Brutus csak felnőtt fiait végeztette ki, maradt egy harmadik, csecsemőkorú fia is, és tőle származik a Brutusok családja.

A zsarnokság elleni gyűlölet tovább élt a családban. Servilia, Brutus anyja gyakran mesélt fiának a családi hagyományokról, melyek szerint ősei már négyszáz évvel korábban elűzték a zsarnokságra törő uralkodókat. Így lett később Brutusból a köztársaság egyik legfőbb védelmezője.

Servilia, Brutus anyja a filozófus Cato nővére volt, és fiának nagyszerű nevelést adott. Brutus szinte valamennyi görög filozófust alaposan ismerte, folyékonyan beszélt és írt görögül, de a

latin irodalmi nyelvben is annyira járatos volt, hogy verseket írt, szónoklatokat és védőbeszégeket tartott latinul. Beszédeit az akkori szokás szerint előzőleg leírta, és hangosan begyakorolta az előadás módját.

Brutus még fiatalember korában részt vett nagybátyja, Cato ciprusi hadjáratában. Ciprus Egyiptomhoz tartozott, és Róma meg akarta szerezni magának ezt a gazdag szigetet. Brutus három évet töltött Cipruson, és segített nagybátyjának a kormányzás munkájában.

Amikor elhagyta a szigetet, Athénban tett látogatást, ahol tanulmányozta a görög filozófusok munkáit. Utána quaestor lett Róma kisázsiai tartományában, Kilikiában. Ebben az időben vagyona alaposan megnőtt: foglalkozott uzsorával, adósai közé számítottak a kisázsiai államok uralkodói is. Amikor visszatért Rómába (i. e. 52-ben), ő volt az állam egyik leggazdagabb embere.

Amikor kitört az új polgárháború, s Pompeius és Caesar fegyvert fogott egymás ellen, várható volt, hogy Brutus Caesarhoz csatlakozik. Hiszen Brutus apja mint néptribunus részt vett a Sulla elleni háborúban, és Pompeius parancsára ölték meg, aki abban az időben a Sulla-párti arisztokratákat támogatta. Brutus azonban apja gyilkosához csatlakozott. Ismerőseit és barátait megdöbbenette Brutus elhatározása, de ő úgy érezte, hogy Pompeius ügyének védelme a köztársaságot védi a zsarnokság ellen, és ezt fontosabbnak tartotta a személyes bántalmaknál.

Brutus Pompeius mellé állt, benne látta hazája vezérét, és Kisáziába hajózott, hogy a kapott parancsokat teljesítse. Kilikiában rövid idő alatt hatalmas sereget gyűjtött, gyalogoslegiót alakított, óriási hajóhadat szereltetett fel, a fegyverraktárakat megtöltette, és rengeteg pénzt halmozott fel a kincstárban. Seregét Makedóniába vezette, ott voltak Pompeius főerői. Caesar serege azonban közeledett.

Időszámításunk előtt 48. augusztus 9-én a két sereg a thesszaliai Pharszalosz város közelében találkozott egymással. Megütköztek, és Pompeius serege csatát veszített, seregét szétverték, ő maga elmenekült, de nem sokkal ezután Egyiptomban megölték.

A pharszaloszi vereség után, amikor Pompeius elmenekült a tenger felé, Brutus a tábornak mocsaras területre nyíló kapuján észrevétlenül eltávozott, és még az éjszaka folyamán épségben eljutott Larisszába, ahonnan levelet írt Caesarnak. Caesar örült megmenekülésének, s hívta, hogy menjen hozzá. Brutus nemsokára meg is érkezett a győztes táborába, ahol nagy tisztelettel fogadták. Caesar szeretettel vette körül, és magas állást juttatott neki. A vezér magatartásán Brutus barátai és ellenségei egyaránt elcsodálkoztak, hisz Brutus az Alpokon inneni Galliát kapta meg tartományul. Mint mondják, Brutus anyja fiatalkorában szerelmes volt Caesarba, akinek komoly oka volt rá, hogy azt gondolja, Brutusnak ő az apja.

Caesar hamarosan megkedvelte Brutust. Amikor első ízben hallotta beszélni, így szólt barátaihoz:

- Nem tudom, mit akar ez a fiatalember, de amit akar, nagyon akarja.

Brutus szilárd jelleme soha nem hagyta, hogy könnyen engedjen bármilyen kérésnek, csak azért, hogy ezzel mások kedvét keresse, hanem mindig megfontolásból és szabad elhatározásból követte, amit gyakorlatilag jónak talált, és mindig véghezvitte, amihez hozzáfogott. Semmiféle hízelgéssel nem lehetett rávenni, hogy igazságtalan kérést teljesítsen. Azt szokta mondani, hogy akik semmit nem képesek megtagadni, rosszul élték le fiatalkorukat.

Az Alpokon inneni Galliában Brutus jól bánt a lakossággal. Uralma valóságos felüdülést jelentett a tartomány lakosságának, korábbi nyomorúságukhoz képest. Galliából később visszatért Rómába, ahol Caesar segítségével praetorrá választották. Caesar azt is megígérte, hogy a consulválasztáson is segíteni fogja. A dictator elhalmozta Brutust ajándékokkal, és

nyíltan kimutatta, mennyire szereti, és bíz benne. Rómában Caesar után Brutus lett a második leghatalmasabb ember. Valóban az is volt a szándéka, hogy barátai között az első és legbefolyásosabb legyen, de Cassius és hívei elvonták és eltérítették ettől a szándékától; barátai unszolták, ne hagyja magát meglágyítani, és Caesar befolyásától elcsábítani, kerülje a zsarnoki kegyet és kedvezéseket, amelyekben Caesar nem azért részesíti, hogy erényét tisztelje, hanem hogy erélyét megpuhítsa, és ellankassza bátorságát.

Caesar hatalma egyre jobban erősödött. Élete végéig tribunussá választották, teljhatalmú censor lett, s ez lehetővé tette, hogy hű tisztjei sorából egyedül jelölje ki a szenátorokat. Örökös imperatorrá választották, a római hadsereg fővezérévé (a régi szokás szerint a fővezér a diadalmenet megtartása után visszaadta az imperatori címét). Joga volt hadat üzenni, és ő rendelkezett a kincstár felett. Caesar szobrait az istenekével állították egy sorba. Bíbortogában jelent meg, a régi római királyokhoz hasonlóan. Már senki sem csodálkozott azon, amikor i. e. 44-ben olyan hírek keltek szárnyra, melyek szerint a szenátus felajánlja Caesarnak a királyi koronát. Az ókori birodalmak királyai közül senkinek sem volt olyan korlátlan hatalma, mint Caesarnak.

De nem mindenki hajolt meg a mindenható dictator előtt. Rómában sokan elégedetlenül nézték Caesar uralmát, és a régi köztársaság hívei közül sokan keresték a lehetőséget, hogy gátat vessenek hatalmának.

Időszámításunk előtt 45-44 telén nagy titokban összeesküvést szőttek Caesar ellen. Az összeesküvők feje Cassius és Marcus Brutus volt.

Brutus nehezen állt be az összeesküvők közé. Még sokáig bízott pártfogójában, nem látta, vagy nem vette észre, hogy Caesar lábbal tiporja a köztársaságot, katonai dictatúrára tör, és saját érdekeinek megfelelően használja fel végtelen hatalmát.

Brutus első ember lehetett volna a városban, ha csak egy kis ideig elviseli a második szerepet Caesar után, megvárja, míg annak hatalma hanyatlani kezd. Cassius azonban személyi okokból gyűlölte Caesart, és nemcsak a zsarnoki uralom miatt tüzelte Brutust. Ezért mondták, hogy Brutus nem tudta elszenvedni a zsarnokságot, Cassius pedig a zsarnokot. Brutust sokan igyekeztek Caesar ellen fordítani. Ősének, a királyságot megdöntő Brutusnak a szobrára ezt írták: „Most kellene élnie Brutusnak.” Bírói székén naponta talált ilyen írásbeli figyelmeztetéseket: „Brutus, alszol?” Vagy: „Nem vagy te igazi Brutus!”

Cassius igyekezett barátait rávenni a Caesar elleni merényletre, akik készek voltak rá, ha Brutus áll az élükre; úgy gondolták, az ő tekintélye és jelenléte bizonyítaná, hogy Caesar megölése igazságos cselekedet. Cassius egyetértett a habozók érvelésével, felkereste Brutust, és megkérdezte tőle:

- Megjelenesz-e, Brutus, március idusán a szenátusban? Mert tudomásomra jutott, hogy Caesarnak barátai és talpnyalói ezen a napon készülnek felajánlani neki a királyságot.
- Ezen az ülésen én nem leszek jelen.
- És mi történik, derék Brutusom, ha hívnak bennünket mint praetorokat?
- Akkor kötelességem, hogy ne hallgassak, hanem megvédjem hazámat, és küzdjek a szabadságért, amíg élek.

Cassius erre fellelkesedve így szólt:

- De vajon melyik római fogja túrni, hogy meghalj?

Ezután átölelte, megcsókolta Brutust, és részletesen beszámolt neki az összeesküvésről.

Brutus nem habozott tovább, és igyekezett ügyüknek megnyerni a város legtekintélyesebb embereit. Több mint hatvan szenátor csatlakozott hozzájuk, hogy az országot megszabadítsák a zsarnoktól. Az összeesküvők március idusát tűzték ki a merénylet napjául, amikor a szenátus régi szokás szerint ülést tart. Miután a szenátus ülését összehívták, és várható volt, hogy Caesar is jelen lesz, véglegesen elhatározták a merénylet végrehajtását. Arra számítottak, hogy teljes számban összegyülekezhetnek anélkül, hogy gyanút keltenének, és mind ott lesznek a legkiválóbb vezető emberek is, akik a nagy tett végrehajtása után azonnal felkarolják a szabadság ügyét. Úgy érezték, hogy az istenség sugalmazta a hely megválasztását, egy oszlopcsarnokot a színház tőszomszédságában, egy hozzá csatlakozó ülésteremmel, melyben Pompeius szobra állott.

Amikor elérkezett március idusa, Brutus tört dugott az övébe, és úgy ment el a szenátus ülésére, míg a többiek Cassius házában gyűltek össze, és a Forumon mentek Pompeius csarnokába, s várták Caesar érkezését. Valamennyien külsőleg nyugodtan viselkedtek, pedig több praetor is volt köztük, akiknek különféle ügyeket kellett intézniük, de vigyáztak arra, hogy az ügyes-bajos dolgaikkal hozzájuk fordulóknak jól átgondolt és gondosan indokolt ítéletet mondjanak. Mikor az egyik nem akart az ítéletbe belenyugodni, és nagy kiabálás közben minduntalan Caesarra hivatkozott, Brutus összeesküvőtársaira pillantott, és így szólt:

- Caesar engem soha nem akadályozott meg abban, hogy a törvény értelmében járjak el, s nem fog megakadályozni ezután sem.

Közben híre érkezett, hogy Caesar közeledik, hordszéken hozzák. Hat rabszolga hozta vállán a hordszéket, majd a terembe érve földre tették. Caesar karosszéke felé indult. Az összeesküvők körülállták a dictatort, mintha valami ügyet szeretnének vele megbeszélni. Előretuszkolták Tullius Cimbert, aki száműzött fivére érdekében kérte Caesar. Ő azonban elhárította kérésüket, majd amikor nem tárgyaltak mellőle, indulatosan felkelt karosszékéből. Erre Tullius mindkét kezével letépte a dictator válláról a togát, mögötte álló társa, Casca kihúzta törét, és ő adta neki az első döfést a váll közelében. De a tör nem ütött mély sebet. Caesar megragadta a tör markolatát, és harsány hangon felkiáltott:

- Nyomorult Casca, mit teszel?!

Ekkor már több szúrást kapott, körülnézett, és megpillantotta Brutust a rája sújtó törrel a kezében.

- Te is fiam, Brutus? - kérdezte, és eleresztette Casca kezét, amelyet addig erősen fogott, fejére húzta togáját, és átengedte testét a törszúrásoknak.

A dictator holtan esett össze nagy ellenfele, Pompeius márványszobra talapzatánál.

Miután Caesart így meggyilkolták, Brutus a terem közepére ment, beszédet akart tartani, hogy megnyugtassa a szenátust, de a szenátorok rémületükben szanaszét futottak, bár senki sem bántotta őket. Az összeesküvők ugyanis szilárdul elhatározták, hogy mást nem ölnek meg, sőt mindenkit felhívják, hogy élvezze a szabadságot. Mikor az összeesküvés tervét részletesen megbeszélték, a többiek mindnyájan azt ajánlották, hogy Caesarral együtt öljék meg Antonius is, aki nagy hatalomra tett szert a katonasággal való barátkozása révén. Brutus azonban ellene szegült ennek a tervnek, mert ragaszkodott hozzá, hogy ki kell tartani ügyük igazságos volta mellett, részben pedig, mert abban reménykedett, hogy Antonius megváltozik, és együtt fog munkálkodni velük hazájuk szabadsága érdekében. Brutus így megmentette Antonius életét, de az a pillanatnyi rémület hatására plebejusi ruhát vett magára, és elmenekült. Brutus és társai úgy, ahogy voltak, véres törrel a kezükben, felmentek a Capitoliumra, és elmondták, hogyan végeztek a zsarnokkal. A polgárok eleinte megrémültek a gyilkosság hírére, de amikor látták, hogy a merényletet nem követte sem vérengzés, sem fosztogatás, bátorságuk visszatért.

Brutus beszédet intézett az egybegyűltekhez, és elmondta, hogy Caesar pusztulása után vissza kell hozni a szabadságot, melyet a zsarnok sárba tiport. Emlékeztette hallgatóit ősapjára, Brutusra, aki árulásért saját fiait is kivégeztette.

Cassius és Brutus ezután a Capitoliumról a Forumra ment. Mindketten beszédet intéztek a tömeghez, és az ősök emlékét idézték, akik elűzték Tarquinius Superbust, s a királyság helyett köztársaságot teremtettek. Róma lakói azonban nem álltak Caesar gyilkosai mellé, nem tudták megérteni, mi az összeesküvés szándéka. Sokan féltek a zavargásoktól. A szenátus sem egyezett bele, hogy Caesart zsarnoknak nyilvánítsák, és gyilkosait felmentsék. Végül Cicero javaslatára a szenátus úgy döntött, hogy továbbra is érvényben maradnak Caesar törvényei és határozatai, de az összeesküvők mentességet kapnak.

Ezután megvitatták Caesar végrendeletét és temetését. Antonius consul azt követelte, hogy a végrendeletet olvassák fel, s a holttestet nyilvános szertartással temessék el. Caesar minden egyes római polgárnak 75 drakhmát hagyományozott, és a népnek ajándékozta a Tiberis túlsó partján fekvő kertjeit. A dictator bőkezűsége végleg szembeállította a rómaiakat az összeesküvőkkel, akik nem számíthattak tovább a nép támogatására.

A gyilkosok nem érték el céljukat. Eltávolították Caesart, de a köztársaságot nem tudták feltámasztani. Caesar emberei kerültek hatalomra, a becsvágyó és tapasztalt Marcus Antonius vezetésével. Ez a bátor, heves természetű hadvezér azonban bizonytalan ember volt. Caesar másik kiváló hadvezére Marcus Aemilius Lepidus, a lovasság parancsnoka, a harmadik pedig Caesar ifjú unokaöccse, Octavianus volt. Ez a három vezér került uralomra, ők alakították meg a második triumvirátust i. e. 43-ban.

Caesar meggyilkolása idején a fiatal Octavianus Apollóniában tartózkodott, ahol tanulmányaival foglalkozott, s nagybátyjára várt, akinek az volt a szándéka, hogy hamarosan háborúba indul a parthusok ellen. Mihelyt értesült Caesar szerencsétlen haláláról, Rómába ment, és népszerűsködésből felvette a Caesar nevet, majd a Caesar örökségeképpen hátramaradt pénzt szétosztotta a polgárok között; Antonius ellen pártot szervezett, és bőkezű adományokkal sokat megnyert magának Caesar volt katonái közül. Cicero is Octavianust támogatta, amiért Brutus szigorúan megróttá, mert jóra való, derék embernek mondja beszédeiben Octavianust, holott az is zsarnokságra tör, ha módszerei jóságosabbnak látszanak is Antoniusénál.

- Őseink - mondta Brutus - nem túrték a jóságos kényurakat sem.

A második triumvirátus megalakulása után Brutus és Cassius elmenekült Görögországból. Brutus rövid idő alatt nagyszerű hadvezéri és uralkodói képességéről tett tanúbizonyságot. Nagy erőket gyűjtött össze, hogy harcba indítsa őket a köztársaságért. Brutus mögött állt Szíria, Kisázsia és Görögország. Özönltek hozzá Pompeius régi harcostársai és tisztjei. Kisázsia uralkodói pénzt és fegyvert bocsátottak rendelkezésére.

Brutus és Cassius menekülteként, koldusszegényen hagyta el Itáliát; nem volt pénzüik, sem fegyverük, egyetlen hajóval, sőt egyetlen harcossal sem rendelkeztek, a városok is elfordultak tőlük. De néhány hónap alatt kitűnően felszerelt flottájuk, gyalogságuk, erős lovasságuk, gazdag kincstáruk volt, és nagy területek álltak mögöttük a római birodalom keleti felében.

Annak ellenére, hogy a két köztársasági vezér jelleme sok mindenben különbözött, mégis nagyszerűen kiegészítették egymást. Cassiusról mindenki azt tartotta, hogy nagyon tehetséges katona, de hirtelen haragú, és hatalmát megfélemlítéssel gyakorolja, baráti körben azonban hajlott a tréfákra és gúnyolódásra. Mondják, hogy Brutust szerette a nép, barátai rajongtak érte, de nem gyűlölték még az ellenségei sem, mert rendkívül szelíd és nemes lelkű volt, mentes minden haragtól és élvezethajhásztól, egyenes gondolkodású és hajthatatlan abban, amit szépnek és igaznak tartott. Cassiusról tudták, hogy azért visel háborút, járja be a világ

minden részét, és vállalja a veszélyeket, mert a hatalmat saját magának akarja megszerezni, nem pedig azért, hogy a polgároknak visszaadja szabadságukat.

Brutust azonban, mint mondják, még ellenségei sem gyanúsították soha haszonleséssel, sőt sokan hallották magától Antoniustól, hogy szerinte Brutust a Caesar ellen elkövetett merényletre egyedül a tett dicső volta és a hite szerinti jogosság vezette, míg a többiek gyűlöletből és irigységből szövetkeztek ellene.

Cassius elfoglalta Rhodoszt, és a kelleténél szigorúbb kézzel tartotta hatalmában a szigetet, annak ellenére, amit bevonulásakor mondott, amikor a rhodosziak királyuknak és uruknak szólították.

- Nem vagyok sem király, sem úr - mondotta -, hanem úrnak és királynak megölője és megfenyítője.

Ezzel azt akarta megmutatni, hogy a rhodosziak nem várhatnak kegyelmet attól, aki Caesar-nak sem kegyelmezett. Brutus viszont ostrom alá vette Xanthosz lükiai várost. Az történt ugyanis, hogy a római vezér pénzt és hadsereget kért a lükiaiaktól. Az egyik népvezér rábeszélte a városokat, hogy lázadjanak fel a rómaiak ellen, meg is szálltak néhány magaslatot, hogy Brutus útját elvágják. Brutus azonban lovasaival elfoglalta az erődítményeket és falvakat, a foglyokat pedig váltságdíj nélkül szabadon bocsátotta, hogy szelíd bánásmódjával a népet megnyerje magának. De azok megmakacsolták magukat, haragudtak az elszenvedett károk miatt, továbbra is szembeszálltak Brutusszal, aki a legharciasabbakat beszorította Xanthoszba, és a várost ostrom alá vette. Ekkor többen a város alatti folyóba vetették magukat, és úszva kíséreltek meg elmenekülni, de a folyón át a rómaiak hálót feszítettek, s ezzel fogdosták össze a menekülőket; a háló tetejére csengőt kötöttek, és az nyomban jelt adott, ha valaki belebonyolódott a hálóba. Éjszaka a xanthosziak az ostromgépek ellen intéztek támadást, és fel akarták gyújtani. De a rómaiak észrevették szándékukat, és a támadókat visszakergették a várfalak mögé. Közben heves szélvihar támadt, amely a lángokat a bástyák felé hajtotta, és a közeli házak kigyulladtak. Brutus féltette a várost, s megparancsolta katonáinak, hogy segítsenek a tűz eloltásában. A lükiaiak azonban lövedékekkel árasztották el a tűz eloltására odasiető rómaiakat.

Mikor a várost elborító tűz mindenfelől nagy lángra lobbant, Brutus kívülről körüllovagolta a várost, és mindenképpen szeretett volna a lakókon segíteni. Díjat tűzött ki minden katonájának, aki a város lakói közül valakit kiment. Az ugyancsak Lükiaában levő Patara város ostrománál történt, hogy Brutus néhány női hadifoglyot váltságdíj nélkül szabadon bocsátott. Az asszonyok hazatértek, és elmondták, milyen derék és igazságos ember Brutus, majd rábeszéltek a vezetőket, hogy ne szegüljenek ellen a rómaiaknak, hanem adják át a várost.

Szamosz szigete azonban nem adta meg magát. Brutus, eddigi sikerein felbuzdulva, levelet írt a sziget lakóihoz: „A xanthosziak nem fogadták el jóindulatú javaslatomat, ostobán temetővé változtatták városukat. Patara város lakói megbíztak bennem, tehát szabadok maradtak. Most pedig válasszatok!” A szamosziak a levél elolvasása után megadták magukat Brutusnak.

Brutus és Cassius Makedóniában Philippi városánál vonta össze hadait. Eközben a triumvirek nagy erőket gyűjtöttek össze a köztársasági hadak szétverésére. Antonius és Octavianus Makedóniába vitték legióikat. A köztársaságiak közelében ütöttek tábornokot. A triumvireknek és ellenfeleiknek egyenként 19 000 nehézfegyverzetű gyalogosuk volt. Brutus és Cassius 20 000 lovassal, a triumvirek pedig 13 000 lovassal rendelkeztek.

Mondják, hogy amikor készültek átkelni Ázsiából, Brutus rendkívüli jelenséget látott. Mindig is rossz alvó volt, nappal soha nem aludt, éjszaka is csak olyankor, midőn ügyeit már nem intézhette, és senkivel sem tudott tanácskozni, mert mindenki nyugovóra tért. Egyik éjszaka a

tábort már csend borította, s Brutus mécsvilágította sátrában gondolataiba merült. Hosszasan töprengett, s ekkor hirtelen úgy érezte, hogy valaki belép a sátorba. A bejárat felé nézett, s egy óriás termetű, félelmetes és szokatlan külsejű alakot pillantott meg, amely csendben megállt mellette. Összeszedte bátorságát, és megkérdezte:

- Ki vagy, ember-e vagy isten? Mit akarsz tőlünk?

Erre a látomásszerű alak így válaszolt:

- A rossz szellemed vagyok, Brutus. Philippinél majd találkozunk.

Brutus csak ennyit válaszolt:

- Találkozunk.

Miután a jelenés eltűnt, Brutus hívta szolgálait, de ők kijelentették, hogy nem hallottak semmi hangot, és jelenést sem láttak, s erre továbbra is ébren töltötte az éjszakát. Kora reggel felkereste Cassiust, és elbeszélte látomását. Cassius, aki az epikuroszi bölcsélet³³ tanait vallotta, és ezekről gyakran vitázott Brutusszal, most többek között ezeket mondotta:

- A mi tanaink szerint, Brutus, nem látunk és nem érzékelünk semmit igaz valóságában, mert érzékeink hajlamosak a tévedésre, és megcsalnak bennünket, sőt ezenfelül nagyon hajlanak arra is, hogy képzeletünket felizgassák, és bár valóságos okunk nincs rá, mindenféle képet láttassanak velünk... A te esetedben az történt, hogy a testi fáradtság izgalomba hozta és eltorzította értelmi képességeidet. Nem valószínű, hogy szellemek léteznek, vagy ha léteznek is, nincs emberi alakjuk, nem tudnak emberek módjára beszélni, és nincs hatalmuk felettünk. A magam részéről örülnék, ha így volna, hogy ne csak fegyverünkben, lovunkban és hajóinkban bízunk, hanem az istenek segítségével is, amikor a legszebb és legistenesebb vállalkozásba kezdünk.

Cassius ezekkel a szavakkal nyugtatta meg Brutust. Kora reggel Brutus és Cassius sátrára kitzúzték a csatát jelző bíbortunicát; a két vezér találkozott a két tábor közötti szabad térségen, s Cassius így szólt:

- Bárcsak győznénk, Brutus, s életünk hátralevő részét együtt tölthetnénk boldogan! De akár győzünk, akár nem, nem félünk az ellenségtől!

A két hadsereg tétlenül állt szemben egymással. A köztársaságiak nem akartak döntő ütközetbe bocsátkozni, arra számítottak, hogy elvágják az utánpótlási vonalakat, és ezzel kiéheztetik az ellenséget. Antonius és Octavianus azonban harcra kényszerítette a köztársaságiakat. Ez pedig így történt: Antonius elhatározta, hogy a mocsáron át az ellenség hátába kerül. Mialatt csapatainak java része töltést emelt a mocsár mentén, hogy a legiók átkelhessenek rajta, Antonius - az ellenség megtévesztésére - naponta katonai szemlét tartott. A töltés tíz nap alatt elkészült, és a hadoszlopok az éjszaka sötétjében áthaladtak rajta. Cassius seregét bekerítették.

De Cassius is okos és tapasztalt hadvezér volt, és azonnal megtette az ellenintézkedéseket. Katonái rövid idő alatt falat emeltek az egész mocsáron át, és elfoglalták. Ezzel Antonius legiói is körül voltak kerítve. Antonius nagy haragra gerjedt a kudarc miatt, és ostromot indított az ellenség megszállta fal ellen. Amikor a köztársaságiak meglátták Antonius katonáit, amint a falak felé közeledtek, parancsot sem várva harcot indítottak ellenük. Így kényszerítette ütközetre Philippinél Antonius a köztársaságiakat.

³³ *Epikurosz* (i. e. 341-270) - görög materialista filozófus; azt hirdette, hogy az ember a fájdalom és félelem nélküli életet, a belső nyugalmat úgy érheti el, ha legyőzi az életet gúzsba kötő két fő előítéletet: a halálfélelmet és az istentől való félelmet. Valláskritikai nézetei miatt az egyház támadta

Antonius csapatát visszaverték. Ezalatt Brutus szétverte Octavianus seregét, és betört annak táborába. A köztársaságiak diadalt arattak. Híre terjedt, hogy Octavianust megölték, még szemtanúk is akadtak, akik ezt látták. A hír azonban hamis volt, és az öröm túl korai. Antoniusnak sikerült gyorsan átcsoportosítania a legiókat, és személyesen vezette a fal ostromát. A dühödt támadás sikerrel járt - a falat elfoglalták, és Antonius harcosai betörték Cassius táborába.

Így aztán Brutus elfoglalta Octavianus táborát, Antonius pedig Cassiusét. Maga Cassius úgy vélte, hogy minden elveszett, és bemenekült Philippibe. Már teljesen kimerült, amikor sűrű porfelhőt pillantott meg. Egy csapat harcos vágatott hozzá, hogy értesítsék az Octavianuson aratott győzelemről. Cassius ellenségnek nézte a lovasokat, és azt hitte, az ő üldözésére küldték őket. Ekkor kiküldte egyik tisztjét, Titiniust, hogy tudakolja meg, miféle lovasok tartanak Philippi felé. A lovasok örömmel ismerték fel Titiniusban Cassius jó emberét, leugráltak lovukról, átölelték, megcsókolták, sokan hangos kiáltozással nyargalásztak körülöttük. Cassius azonban azt hitte, hogy Titinius az ellenség fogságába került. Kétségbeesésében bement az egyik sátorba, és fegyverhordozója kardjába dőlt.

Brutus, amikor meghallotta Cassius vereségét, hozzá sietett, de már holtan találta. Holttesténél sírva fakadt, az utolsó rómainak nevezte, mert Róma soha többé nem szülhet ilyen nagylelkű, nemes gondolkodású férfiút. Aztán összegyűjtötte Cassius harcosait, és fejenként 2000 drakhmát ígért nekik kárpótlásul veszteségeikért, és biztatta őket, hogy közeledik a győzelem napja. A győzelem valóban közel volt, de Brutus mégis elmulasztotta.

Brutus ismét fel akarta állítani Cassius táborát. Elhatározta, hogy addig nem indít ostromot az ellenséges állások ellen, amíg nem szedte össze Cassius szétszórt erőit. És ezzel nagy hibát követett el. Cassius katonái és parancsnokai közül sokan elégedetlenkedtek az új hadvezérrel. A fegyelem is felbomlott a köztársasági seregben, a harcosok legtöbbször nem hitt a győzelemben. Brutus tábora tele volt hadifogollyal, akiket szigorúan kellett őriztetni. A köztársasági vezér ekkor elhatározta, hogy azokat a foglyokat, akik szabad embereknek születtek, szabadon engedi, a foglyul ejtett rabszolgákat azonban kivégeztette, hiszen a rabszolga nem számított embernek. Cassius harcosainak megadta az ígért pénzjutalmat, és kijelentette, hogy a győzelem után hét várost ad nekik szabad prédául. Ezek a kegyetlen és szégyenteljes intézkedések foltot ejtettek Brutus tiszta nevére.

Octavianus és Antonius harcosai is nehéz helyzetbe kerültek. Sokat szenvedtek az éhségtől, mivel Brutus csapatai megakadályozták az élelemellátást. Közeledett a tél, a hideg esőzések ideje. A kétségbeesett emberek még egy tengeri szerencsétlenségről is hírt kaptak. Az utánpótlást szállító nagy flottát Brutus hajói teljesen megsemmisítették. Ez a hír arra kényszerítette Octavianust és Antoniuszt, hogy ne halogassák tovább a végső összecsapást, a döntő ütközetet, mielőtt Brutus a nagy tengeri győzelemről értesülne. A tervezett ütközet előtt egy nappal egy ellenséges katona átszökött Brutus táborába azzal a hírrel, hogy Octavianus értesült hajóhada pusztulásáról, és ezért siettetni az összecsapást. De ezt a hírt senki nem hitte el, a katona Brutus színe elé sem jutott, mert azt állították, hogy vagy félreértette a dolgot, vagy hazug hírt hozott. I. e. 42 novemberében, egy borús reggelen a köztársasági csapatok csatasorba álltak. Brutus azonban nem adott parancsot a támadásra. Az utóbbi napokban teljesen megváltozott. Ingadozás és bizonytalanság vett erőt rajta, mert megtudta, hogy sok köztársasági átállt az ellenséghez. Gyanakvóvá vált, és még a legközelebbi barátaiban sem bízott többé. Amikor pedig észrevette, hogy egyik kiváló harcosa, akit kitüntetett vitézségéért, most elvágatott mellette, és átpártolt az ellenséghez, nyomban csatába vezette a csapatokat. Így kezdődött Philippinél a második ütközet. Brutus a balszárnyat vezette támadásra. A saját szárnyán győzött, előrenyomult, és meghátráltatta az ellenséget. Lovasai a gyalogságot

támogatva szintén támadtak, de balszárnya, amelyet vezérei, hogy körül ne keríthessék, erősen széthúztak, szétszakadt a középén, meggyengült, nem tudta feltartóztatni az ellenség támadását, és megfutamodott. Brutust bekerítették, de a veszedelem ellenére is a régi hősiességgel harcolt tovább. Katonái azonban már nem voltak a régiek, szégyenletesen megfutamodtak, majd megadták magukat. Legjobb harcostársai azonban kezükben karddal estek el, közöttük volt Marcus, Cato fia is.

Brutus barátai között volt egy Lucilius nevű bátor férfi. Ez meglátta, hogy néhány ellenséges lovas Brutus után vágat. Elhatározta, hogy élete kockáztatása árán is megállítja őket. Kissé hátramaradt tehát, és azt mondta nekik, hogy ő Brutus, majd amikor elhitték neki, kérte őket, vezessék Antoniushoz, mintha Octavianustól félne, de Antoniusban megbízna. A lovasok örültek a jó fogásnak, és magukkal vitték Luciliust. Antonius zavarban volt, amikor a hírnöktől értesült, hogy hozzák Brutust; nem tudta, hogyan fogadja kiváló vetélytársát. Lucilius, amikor Antonius elé vezették, rendíthetetlen bátorsággal így szólt:

- Marcus Brutust senki sem fogta el, nem is fogja el soha ellenség, de a végzet ne is arasson ilyen győzelmet az erény felett. Akár élve, akár holtan találjátok meg, mindig magához méltóan fog viselkedni. Katonáidat rászedtem, így kerültem most színed elé, s nem is könyörgök hozzád, hogy megkegyelmezz, bármilyen kegyetlenül akarsz is érte megbüntetni.

Mindnyájan elképedtek Lucilius bátorságán és önuralmán. Antonius ekkor így fordult hozzájuk:

- Gondolom, bajtársak, bosszankodtok tévedéseken. De tudjátok meg, jobb fogást tettetek annál, mint amit kerestetek, mert ellenség helyett barátot hoztatok. Az istenekre mondom, nem tudtam volna, mit tegyek, ha élve hozzátok Brutust elé, de ilyen embert én szívesebben nevezek barátomnak, mint ellenségemnek.

Ezzel megölelte Luciliust, aki ettől kezdve mindig hűséges, megbízható embere maradt.

Leszállt az éj, és Brutus néhány tisztje és barátja társaságában leült egy sziklavédett helyen. Sokáig töprengett, majd félrevonta pajzshordozóját, és megkérte, segítsen neki fogni kardja markolatát, hogy ha beledől, a szúrás azonnal végezzen vele. Az ifjú azonban nem vállalkozott erre. Brutus ezután több emberét is megkérte, hogy segítsen neki meghalni, de egyikük sem vállalkozott rá. Ekkor valaki megszólalt az éj sötétjében, hogy ne késlekedjenek tovább, hanem meneküljenek, erre Brutus így szólt:

- Igen, de nem a lábunkkal, hanem a kezünkkel.

Ezzel elküldte embereit maga mellől, és a kardjába dőlt.

Így halt meg Marcus Junius Brutus. Utódai szabadsághőst láttak benne, és emléke megmaradt a népe szívében.

Amikor Antonius megtalálta Brutus holttestét, ráterítette drága bíborköpenyét, és egy szabadosának megparancsolta, hogy gondoskodjék eltemetéséről. Mikor pedig később megtudta, hogy szabadosa nem égette el a bíborköpenyt a holttesttel együtt, sőt a temetésre kapott pénz nagyobb részét is eltulajdonította, szabadosát kivégeztette.

A történelem pedig ment tovább, ítéletet mondott az oligarchikus köztársaság felett. Róma évszázadokra katonai dictatorok, császárok uralma alá került.

ANTONIUS

Marcus Antonius, a nagy hadvezér és államférfi i. e. 82-ben született régi római arisztokrata családból. Nagyapját, mert Sulla híve volt, Marius kivégeztette. Édesapjáról nem jegyzett fel semmi említésre méltót a történelem, hacsak azt nem, hogy „Krétai”-nak csúfolták a Kréta szigetén elszenvedett veszített csaták miatt. A későbbi nagy hadvezér édesanyja a Caesarok családjából származó Júlia volt. Férje halála után feleségül ment Lentulushoz, akit Cicero végeztetett ki a Catilina-féle összeesküvés miatt. Valószínűleg nevelőapjának kivégzése volt az oka Antonius Cicero ellen táplált gyűlöletének.

Antoniusra igen rossz hatással volt ifjúkorában Curióval való barátsága. Curio kicsapongó, féktelen életmódra csábította a fiatal Antonius, aki súlyos adósságokba keveredett. Curio vállalt érte kezességet, de Antonius apja ezt megtudta, és fiát kitiltotta hazulról.

Antonius egy időre Clodius néptribunushoz, az akkori idők egyik legveszedelmesebb emberéhez csatlakozott, aki fegyveres bandáival rémületben tartotta a népgyűlést és a Forumot. De Antonius gyorsan belátta, milyen veszedelmes Clodius magatartása, ezért elhagyta Itáliát, Görögországba ment, ahol katonai szolgálatot teljesített, és szónoklástant tanult. Nem sokkal ezután belépett Gabinius szíriai proconsul seregébe, és mint a lovasság parancsnoka Judeába indult, hogy elfojtsa a zsidók lázadását. Ebben a hadjáratban Antonius első ízben bizonyította be, milyen kiváló hadvezér és bátor harcos. Ő jutott fel elsőnek az erődítmények legmagasabb bástyájára, és ezzel a tetteivel bátorságot öntött harcosaiba, akik követték parancsnokuk példáját. Kiszámú csapatával megfutamította az ellenséget.

Ptolemaiosz egyiptomi király, miután alattvalói elűzték, Pompeiushoz fordult segítségért. Pompeius parancsot adott Gabiniusnak, hogy seregével induljon a király megsegítésére. Gabinius szívesen teljesítette a parancsot, annál is inkább, mert Ptolemaiosz hatalmas pénzösszeget ígért a segítség fejében. Marcus Antonius is részt vett ebben a hadjáratban.

A cél először Peluszion városának elfoglalása volt. A Nílus torkolatánál fekvő nagyváros ugyanis útját állta a hadsereg továbbvonulásának. Antonius ide küldték a lovassággal, és ő elfoglalta a Vörös-tengert a Földközi-tengertől elválasztó földszorost és Peluszion városát is. Ptolemaiosz bevonult a városba, és kegyetlen bosszút akart állni a lakosságon, de Antonius megakadályozta. Az ezután következő nagy ütközetekben sok merész haditettet hajtott végre, s bebizonyította fényes hadvezéri képességeit.

Előkelő megjelenésével tiszteletet keltett maga iránt; gondosan ápolt szakálla, boltozatos homloka és sasorra férfias jelleget adott arcának. Amikor népesebb helyeken jelent meg, tunicáját felővezte, és mezítelenül hagyta combját; oldalán hatalmas kard csüngött, és vastag szövetből készült köpenyt hordott. Antonius szerették harcostársai és katonái. Egyáltalán nem hasonlított a régi római hadvezérekre, akik élet-halál urai voltak harcosaik szemében. A fiatal parancsnok megosztotta a katonaélet minden nehézségét katonáival, egy tálból evett velük, sokat ivott, és bőkezűen megajándékozta őket.

Az egyiptomi hadjárat után régi barátja, Curio, Julius Caesar pártjára állította Antonius. Caesar egyik legatusa révén meghívta magához Galliába. A fiatal parancsnok a kiváló hadvezér mellett kijárta a hadművészet magasiskoláját, és igen sok ütközetben vett részt, és tüntette ki magát. Caesar bőkezűen jutalmazta Antonius kiváló tetteiért, aki gazdag emberként tért vissza Rómába.

Antoniust Rómában megválasztották néptribunusszá, s mihelyt hivatalba lépett, Curióval együtt erős támasza lett Caesarnak. A szenátusban ugyanis nagy vita folyt arról, hogy Pompeiusnak és Caesarnak mekkora sereget hagyjanak. Az egyik consul javasolta, hogy a legiókat vegyék el Julius Caesartól, és adják át Pompeiusnak. Antonius ez ellen tiltakozott, és bár a szenátus ellenezte, mégis felolvasta Caesar békülékeny hangú leveleit, melyekből a szenátorok megtudták, hogy Caesar kérése igazságos és méltányos; Caesar ugyanis azt javasolta, hogy egyidejűleg bocsássák el mind az ő, mind pedig Pompeius seregeit. A szenátorok többsége lelkesen fogadta Antonius felszólalását, és szavazásra tették fel a kérdést. A consulok azonban elleneztek a szavazást. Lentulus consul ekkor kiűzte a szenátusból Antoniust, aki álruhát öltött, Quintus Cassiusszal szekeret bérelt, és együtt indultak útnak Caesarhoz.

Ekkor Caesar hadseregével elindult, és betört Itáliába, elfoglalta Rómát, menekülésre kényszerítette Pompeiust és híveit. Utána elhatározta, hogy Pompeiusnak Hispániában állomásozó haderői ellen fordul, majd nagy hajóhadat szerel fel, csak aztán veszi üldözőbe Pompeiust. Egyelőre rábízta Rómát Lepidusra mint praetorra, a hadsereget s Itáliát pedig Antoniusra mint néptribunusra.

Mialatt Caesar Hispániában harcolt, Antonius ideje legnagyobb részét harcosai között töltötte; ugyanúgy élt, mint ők, s amíg futotta a pénzből, bőségesen osztott szét ajándékot közöttük, de könnyen vette, ha valakivel igazságtalanul bántak, és igen rossz híre volt kicsapongásai miatt. Ezért, amikor Caesar visszatért Hispániából, bevádolták nála Antoniust, de ő mit sem törődött a vádakkal, továbbra is megbízott benne.

Caesar véglegesen le akart számolni Pompeiusszal, elhatározta tehát, hogy elindul Makedóniába. Kevés szállítóhajó állt azonban rendelkezésére, ezért kevesedmagával átkelt az Íón-tengeren. Antoniust és Gabiniust a főerőkkel Brundisiumban, az itáliai parton hagyta.

Gabinus télidőben félt a nehéz tengeri úttól, s nagy kerülővel szárazföldön vezette hadseregét.

Az ellenséges flotta elzárta a brundisiumi kikötő bejáratát. Antonius heteken át nem tudott kifutni a tengerre, s így Caesar el volt vágva főerőitől. Ha Pompeius határozottabb lett volna, és szárazföldön támadást indít Caesar ellen, könnyen megsemmisíthette volna Caesar csekély létszámú hadseregét. Pompeius azonban a tenger felől akart Caesarra támadni, ezért tovább várt.

Antonius aggódott Caesarért, és mindent megtett, hogy csapatait behajózza, és kifusson a tengerre. A kikötő bejáratánál horgonyzó ellenséges erőket visszaverte, sok könnyűnaszádjával elállta háromevezősoros hajóik útját, behajózott nyolcszáz lovast és húszezer gyalogost, s útra kelt. Pompeius emberei azonban észrevették, és üldözésére indultak. Antonius csak úgy szabadult meg a veszélytől, hogy a viharos déli szél nagy hullámokat vert fel, és az erős hullámverés megbénította a hajókat; de Antonius is sziklás és meredek partokra vetődött hajóival, és már semmi reménye nem volt a menekülésre. Ekkor azonban az öböl felől hirtelen erős délnyugati szél támadt, visszafelé terelte a hullámokat a nyílt tenger irányába. Antonius eltávolodott a parttól, s amint biztonságban továbbhajózott, látta, hogy a partot mindenütt hajóroncsok borítják. Pompeius hadigályáinak roncsai voltak ott.

Mindkét ellenséges hadsereg a kikötő felé tartott - Pompeius, hogy szétverje Antonius seregét, Caesar pedig, hogy egyesüljön a partra szállt sereggel. Caesarnak volt nagyobb szerencséje: ő találkozott előbb Antonius seregével.

Sok küzdelem következett ezután, s Antonius mindegyikben kitüntette magát. Két alkalommal, midőn Caesar katonái megfutamodtak, Antonius visszafordította soraikat, és kényszerítette őket, hogy szembeforduljanak üldözőikkel, és kivívják a győzelmet. Így történhetett,

hogy Caesar is kimutatta, milyen sokra tartja Antoniust. Mikor az utolsó és az egész háború sorsát eldöntő pharszaloszi csatára készülődött, a jobbszárnyat saját maga vezette, míg a balszárny vezérletét Antoniusra bízta mint legtehetségesebb hadvezérére. A csata után Caesart dictatorrá kiáltották ki; ő maga Pompeius üldözésére indult, Antoniust pedig mint a lovasság főparancsnokát Rómába küldte. Ha a dictator a városban tartózkodott, ez rangban a második hivatal, de ha nem, ő az első és úgyszólván az egyetlen főtisztviselő.

Antonius azonban visszaélt hatalmával, állandóan dorbézolt, féktelenkedett, kicsapongó életet folytatott, és ezzel felkeltette a főváros jómódú és művelt polgárainak ellenszenvét. Napközben vagy aludt az éjszakai tivornyázások miatt, vagy részegen kóborolt a főváros utcáin. Az éjszakákat korhely cimborái körében töltötte, vagy színészek és cirkuszi akrobaták lakomáira járt.

Azt is szörnyű dolognak tartották az emberek, hogy mialatt Caesar Itáliától távol a szabad ég alatt táborozik, és nagy veszélyek között él, mások az ő jóvoltából fényűző életet folytatnak, és gúnyt üznek polgártársaikból.

Antonius könnyen verte magát adósságokba, és nem szeretett fizetni. Egyszer vett egy házat, de amikor követelték rajta a vételárat, dühbe gurult, és nem fizetett.

Ebben az időben Caesar pártjának egyik tekintélyes híve, Dolabella néptribunus törvényjavaslatot terjesztett elő az adósságok eltörléséről. Rá akarta venni Antoniust, hogy segítsen neki a törvény megszavaztatásában. Antonius azonban ellene volt a javaslatnak, mert az uzorások érdekeit többre tartotta. Dolabella fegyvereseivel ekkor megszállta a Forumot, hogy Catilinához hasonlóan erőszakkal vigye keresztül a törvény megszavazását. A szenátus erre elhatározta, hogy fegyveres erővel kell visszaszorítani Dolabellát. Antonius verte le a Forumon a felkelést. Ezzel meggyűlöltette magát az egyszerű nép körében, de a jómódú polgárok jóindulatát sem nyerte vissza, hisz nem tudták megbocsátani könnyelmű életmódját.

Caesar Dolabella pártjára állt, amikor visszatért Rómába. Azzal mutatta ki rosszallását Antoniusszal szemben, hogy amikor harmadszor megválasztották consullá, nem Antoniust, hanem Lepidust vette maga mellé consultársává. Antonius ekkor egy időre felhagyott könnyelmű, korhely életmódjával. Caesar megbocsátott neki, és ötödik consulságához őt választotta társául.

A Caesar elleni összeesküvés részvevői Antoniust is el akarták tenni láb alól, de Brutus ezt megakadályozta. Így Antonius megmenekült. Március idusán Caesart megölték a szenátus üléstermében. Antonius nyomban álruhát öltött és elrejtőzködött. Mikor azonban meggyőződött róla, hogy az összeesküvők senkire sem emelnek kezét, rávette őket, hogy jöjjenek le a Capitoliumról, majd összehívta a szenátust, javasolta, hogy kegyelmezzenek meg az összeesküvőknek, és azt ajánlotta, adjanak tartományokat Cassiusnak, Brutusnak és párthíveiknek. A szenátus a javaslatot megszavazta, s kimondta azt is, hogy Caesar intézkedéseit változatlanul érvényben kell hagyni. Antoniust mindenki dicsérte, mikor elhagyta a szenátust, mint aki elejét vette a polgárháborúnak, s a legnagyobb államférfiúi bölcsességgel intézte a nagy nehézségekkel és belső zavarokkal fenyegető ügyeket.

De ezektől a meggondolásoktól hamarosan eltérítette a tömeg körében növekvő népszerűsége és az a reménye, hogy ő lesz az államban az első ember, ha Brutusnak vesztét okozza. Caesar holttestét a szokásoknak megfelelően a Forumra vitték, és a halotti beszédet Antonius tartotta. Beszéd közben felmutatta Caesar tördöfésektől szagztatott ruháját, és szavaival olyan féktelen haragra lobbantotta a népet, hogy a Forumon egymásra dobálták a padokat és az asztalokat, és úgy égették el a holttestet, majd a máglyáról kezükbe kapott üszkökkel és égő fahasábokkal

elrohantak, s valósággal ostrom alá vették a gyilkosok házait. Emiatt Brutus és párhívei elmenekültek a városból, Caesar barátai pedig Antonius köré csoportosultak.

Caesar özvegye, Calpurnia is hozzá fordult, átadta neki Caesar pénzét, irattárát, a különféle döntésekről és határozatokról szóló feljegyzéseket. Antonius ezeket önkényesen megváltoztatta, és úgy tüntette fel, mintha Caesar akaratát teljesítené. Így aztán a saját embereit nevezte ki különféle hivatalokba vagy a szenátus tagjaivá; másokat visszahívott a száműzetésből, vagy a börtönökből szabadon bocsátatott. Ezáltal Antonius vette át az uralmat Rómában.

Ekkor érkezett meg a fővárosba Octavianus. Ő volt a halott Caesar unokahúgának fia és vagyonának végrendeleti örököse. Az ifjú nyomban úgy üdvözölte Antoniust, mint apai barátját, és emlékeztette a nála letétbe helyezett vagyoni, mivel Caesar hagyatékából minden rómainak hetvenöt drakhmát kellett fizetnie. Antonius meggondolatlanul tartotta a fiatalembert, és felháborodásában sértegetni kezdte. Azt is ellenezte, hogy a néptribunusságra pályázzék. Ekkor Octavianus szövetekezett Ciceróval és Antonius más ellenségeivel, az ő segítségükkel maga mellé állította a szenátust, majd összegyűjtötte legióit. Antonius erre megijedt, tanácskozássra ült össze vele, és kibékültek egymással.

Cicero ekkor volt hatalma tetőpontján Rómában, és igyekezett mindenkit Antonius ellen uszítani. Végül rávette a szenátust, hogy Antoniust nyilvánítsák a haza ellenségének, és üzzék ki Itáliából. Az ellene küldött hadsereg élén a két új consul és a praetorrá megválasztott Octavianus harcolt. A két sereg Mutinánál ütközött meg egymással, mindkét consul elesett, de Antoniusnak is menekülnie kellett. Gallia felé tartott, ahol Lepidus volt a proconsul.

A menekülő Antoniust sok csapás érte, s ezek közt legnagyobb az éhezés volt. De a nehézség és a balsors felébresztette benne legjobb tulajdonságait. Közös tulajdonságuk az embereknek, hogy akkor veszik észre, mi az erény, amikor elesett állapotukban szükség győtri őket, azzal a képességgel azonban már nem rendelkezik mindenki, hogy sorsa fordulataival együtt kövesse, amit jónak tart, s elkerülje, amit kárhozzat. A gyengéken újra úrrá lesznek régi szokásaik, és nem hallgatnak józan észükre. Antonius azonban ekkor csodálatos például szolgált katonáinak. Ő, aki azelőtt bőségben és fényűzésben élt, zúgolódás nélkül megitta a poshadt vizet is, s vadgyümölcsökkel és gyökerekkel táplálkozott. Mondják, hogy mikor átkeltek az Alpokon, fakérget ettek, és olyan állatok húsát, amelyhez azelőtt hozzá sem nyúltak volna.

Julius Caesar hét legiója alkotta Lepidus hadseregét. A katonák szívében még mindig élt szeretett vezérük emléke. Amikor Antonius odaérkezett, a közelben üttötte fel táborát. A mutinai vereség óta Antonius nem gondozta haját, hosszú szakállt növesztett, s a gyász jeléül sötét színű ruhát öltött magára; így ment Lepidus táborához közelébe, és beszélni kezdett. Szavai meghatották a legionáriusokat, és segítséget ígértek neki. Titokban felkeresték, és felajánlották, hogy ha kívánja, megölik Lepidust, hogy ő lehessen a vezérük. Antonius nem engedte, hogy Lepidushoz egy ujjal is hozzányúljanak, kijelentette, hogy inkább elmegy. A katonák magukkal vitték Antoniust, aki behatolt Lepidus táborába, és hatalmába kerítette. Lepidus nem tehetett mást, szövetségre lépett Antoniuszal. Antonius egyesítette a két sereget, és tizenhét legio élén visszatért Itáliába.

Eközben Octavianus elfoglalta Rómát. Az optimata vezetőknek menekülniük kellett. Caesar örökösét consullá választották. Róma évszázados történetében ez volt az első eset, amikor tizenkilenc esztendő fiatal választottak consullá.

Octavianus kiharcolta a népgyűléstől, hogy szüntessék meg az amnesztiát Caesar gyilkosaival szemben, és Lepidus közvetítésével megegyezést kötött Antoniuszal. Ezt a megegyezést a történelem második triumvirátusnak nevezte.

Így lettek Itália és a nyugati tartományok urai a triumvirek. Uralomra jutásuk után hármasan összegyűltek egy kis szigeten, ahol három napon át tanácskoztak. Mindenben simán megegyeztek, és úgy osztották fel a birodalmat egymás között, mint apjuktól örökölt birtokot. Azon vitatkoztak, kiket végeztessenek ki. Végül megállapodtak abban, hogy Octavianus Cicerót veti oda áldozatul Antoniusnak, ő pedig a nagybátyját, Lucius Caesart áldozza Octavianusnak; hozzájárultak ahhoz is, hogy Lepidus megölje saját testvérét, Paulust. Ezután háromszáz embert ítéltek még halálra, még többet proskribáltattak, hogy vagyonukból a hadsereget ellássák.

Itáliát és Rómát rábízták Lepidusra, Antonius és Octavianus pedig hadaikat Makedóniába vitték, hogy ott megütközzenek Caesar gyilkosaival, Brutusszal és Cassiusszal, akik eközben erős sereget gyűjtöttek. A döntő ütközet Philippinél folyt le. Antonius Cassiusszal, Octavianus pedig Brutusszal állt szemben. Octavianus nem hajtott végre nagyobb haditettet, mindenütt Antonius győzött. Az első csatában Octavianus teljes vereséget szenvedett Brutustól, táborát elveszítette, és kis híján ő maga is fogságba esett. Antonius azonban legyőzte Cassiust, aki menekülés közben kardjába dőlt. Néhány nap múltával második csatát vívtak, és Brutus, miután vereséget szenvedett, öngyilkos lett; a győzelem nagyobb részben Antoniusé volt.

Antonius Brutus holttestére ráborította drága bíborköpenyét, és egyik szabadosának megparancsolta, hogy gondoskodjék eltemetéséről.

A győzelem után Octavianus visszatért Rómába, hogy földet adjon katonáinak Itáliában. Antonius pedig seregei élén továbbment Keletre. Hatalma most érte el tetőpontját, a Philippinél aratott győzelem az ő műve volt, és ezért övé lettek a legjobb és leggazdagabb tartományok. Antonius keleti útjának az volt a célja, hogy helyreállítsa a rendet és az életet, melyet a háború teljesen felforgatott, de a legfontosabb feladat a meggazdagodás és a pénzszerzés volt, hogy katonáit minél busásabban elláthassa minden jóval. A triumvirek ugyanis minden katonának ötszáz drakhmát ígértek, s emiatt erélyes eszközökre volt szükség az adók behajtásában. A görögökkel szemben eleinte nem viselkedett nyersen és keményen, már csak azért sem, mert élvezetet talált abban, hogy meghallgassa a filozófusok vitáit, végignézze a versenyjátékokat, és érdekelték a misztériumok szertartásai is. Bírói ítéleteiben méltányosságot tanúsított.

Amikor bevonult Epheszoszba, az asszonyok bacchánsnőknek, a férfiak és a fiúk szatíroknak és pánoknak öltözve mentek előtte. A város tele volt borostyán- és babérlombbal, koszorúzott pálcákkal, hárfa-, síp- és fuvolajátékkal, s Antoniuszt elnevezték örömosztó, kegyes Dionüszosznak. (A bacchánsnők Bacchusnak, a bor istenének papnői, a szatírok erdei istenségek, a pánok az erdők-mezők istenei, Dionüszosz pedig a szőlők istene volt a régi görögöknél.) Antoniusnak azonban nem sikerült Keleten annyi pénzt összeszednie, mint amennyire Rómának szüksége lett volna: a tartományokat Brutus és Cassius már előzőleg kifosztotta, Antoniusnak már csak az ünnepségek jutottak.

- Ha ugyanabban az esztendőben tudsz rajtunk adót behajtani kétszer is, nem tudnál-e két nyarat és két aratást is teremteni? - kérdezték tőle a szerencsétlen kifosztott emberek.

Antoniusra ezek a szavak mély benyomást tettek, mert sok mindenről nem tudott, ami körülötte történik, nem annyira azért, mert könnyelmű volt, hanem mert az együgyűségig megbízott környezetében.

Kilikiában történt az az esemény, amely gyökeres változást hozott Antonius további életére, és jellemét is alaposan megváltoztatta. Ott találkozott Egyiptom híres királynőjével, Kleopátrával.

Mikor a parthusok elleni háborúra készülődött, követet küldött Kleopátrához, és felszólította, hogy keresse fel Kilikiában, s tisztázza magát az alól a vád alól, hogy a háborúhoz Cassiusnak és párthíveinek segítséget és támogatást nyújtott. Mikor azonban küldötte, Dellius meglátta a királynőt szemtől szemben, és a vele való beszélgetésben tapasztalta asszonyi eszességét és ravaszságát, nyomban tudta, hogy Antonius soha nem fog bántani egy ilyen asszonyt. Dellius tehát rábeszélte Kleopátrát, hogy piperézze fel magát, menjen Kilikiába, és ne féljen Antoniustól. Kleopátra hajlott a tanácsra, összekészített sok ajándékot, kincseket, ékszereket, de legfőbb reményét mégis saját asszonyi varázsába vetette.

Kleopátra aranyozott fedélzetű bárkáján bíborvitorlákkal hajózott fel a Küdnosz folyón; az ezüstevezők ütemes csapásai egybeolvadtak a fuvola, a pásztorsíp és a lant hangjával. Maga Kleopátra aranyhímzésű baldachin alatt feküdt, díszes öltözetben, oldalán a festmények Eroszainak, a szerelem kis istenségeinek felöltöztetett ifjak álltak és legyezték. Legszebb rabnői a vitorlaköteleknél és a kormányrúdon álltak. Füstölőszerek bódító illata terjengett felhőként a folyó mentén. Az emberek nyomban ellepték mindkét partot a torkolattól kezdve, hogy tanúi legyenek a csodás látványnak.

Antonius meghívta Kleopátrát lakomára, de a királynő arra kérte, inkább ő menjen hozzá. Antonius elfogadta a meghívást, és a vitorlás pompás látványa elkápráztatta.

Másnap viszonzásképp Antonius hívta meg Kleopátrát lakomára, és mindent megtett, hogy pompában és jó ízlésben felülmúlja, de kudarcot vallott. Kleopátra észrevette Antoniusban a bárdolatlan katonát, s most már tartózkodás nélkül, merészen bánt vele. Mondják, hogy Kleopátra szépsége önmagában nem volt olyan, amelynek párját nem lehetne találni, s nem is ezzel ejtette bámulatba azokat, akik látták, hanem a vele való együttlét közben egész lényéből ellenállhatatlan varázslat sugárzott. A királynő ekkor huszonkilenc éves volt. Merő gyönyörűség volt hangját, mely valami zeneszerszámmal volt hasonló, már csak hallani is, és olyan nyelven beszélt, amelyen éppen akart, mégpedig olyan jól, hogy csak ritka esetben volt szüksége tolmácsra. Mindegy volt neki, kik a látogatói: tróglodüták, héberek, arabok, szírek, médek vagy parthusok.

Kleopátra elbűvölte Antoniust, aki nemcsak megbocsátott neki, hanem hatalmában megerősítette, és megígérte, hogy télen meglátogatja Alexandriában.

Egyiptomba érve Antonius megkezdte az előkészületeket a parthusok elleni hadjáratra. Tanulmányozta Julius Caesar feljegyzéseit, melyek nála voltak, és kész terveket talált köztük a parthusok elleni hadjáratához. A mesésen gazdag ország meghódítása megszilárdította volna Antonius hatalmát. A nagyszabású tervek megvalósításához azonban hatalmas pénzüsszegekre volt szükség, a feldúlt tartományok ezt nem biztosíthatták. Kleopátra segítséget ígért Antoniusnak, ha szövetségre lép Egyiptommal, amely abban az időben igen gazdag ország volt.

A Kleopátrával történt megbeszélések befejezése előtt azonban rossz hírek érkeztek Rómából: felesége, Fulvia és fivére, Lucius egymással civakodtak, majd Octavianus ellen viseltek háborút, de vereséget szenvedtek, és menekülniük kellett; a másik hír pedig arról számolt be, hogy a parthusok betörték Szíriába és Föníciába.

Antonius kétszáz hajóval útra kelt Itáliába. Közben Fulvia meghalt, és a két triumvir Brundisiumban ismét megegyezett egymással. Octavianus megkapta Itáliát és a nyugati tartományokat, Antonius a keleti tartományokat kapta, Lepidus pedig megtartotta Líbiát. A consulságra vonatkozóan abban állapodtak meg, hogy ha ők maguk nem kívánják, felváltva juttatják barátaiknak. A szövetség további megerősítése végett Antonius feleségül vette Octavianus nővérét, Octaviát, aki nemcsak szép, hanem igen okos asszony is volt. A triumvirek

ezenkívül még szövetségre léptek Sextus Pompeiusszal, a Nagy Pompeius fiával, aki Szardínia és Szicília ura volt.

Antonius most megindíthatta hadjáratát a parthusok ellen. Elindult tehát Hellaszba, hogy pénzt szerezzen a hadjáratához. Mialatt Antonius Görögországban tartózkodott, a parthusok ismét betörték Szíriába, de hatalmas vereséget szenvedtek Antonius egyik legatusának csapataitól. Az ütközetben életét veszttette a parthusok fővezére, a király fia. Antonius most büszkén elmondhatta, hogy teljes elégtételt szerzett Crassus haláláért.

Eközben a triumvirátus öt esztendeje lejárt. A triumvirek Tarentumban, Dél-Itáliában találkoztak, és megújították szövetségüket. Megegyeztek abban, hogy Octavianus a parthusok elleni háborúra két legiót és még ezer katonát ad Antoniusnak, Antonius pedig száz ércveretű gályát és húsz könnyű halászhajót küld Octavianusnak. Antonius visszatért Szíriába, feleségét, és gyermekeit pedig elküldte Itáliába.

De a hosszú ideje szunnyadó szörnyű vész, Kleopátra iránti szerelme újra fellángolt, amint Szíriához közeledett. Elhozatta magához Kleopátrát, és több országot neki ajándékozott. Ezenkívül Kleopátra újonnan született ikergyermekeit a magáéinak ismerte el, és az egyiptomiaknál szokásos szertartással feleségül vette, anélkül, hogy előbb Octaviától elvált volna.

Ezek után visszaküldte Kleopátrát Egyiptomba, ő maga pedig Szíriából Armeniába ment. Ütközben csatlakozott hozzá Armenia királyának hadserege. A római hadvezérnek kopár pusztákon kellett átvezetnie a százezerfőnyi sereget; a hosszú, nehéz úton a harcosok sokat szenvedtek az éhségtől, de főleg a szomjúságtól. Az erzerumi fennsíkon Antonius szemlét tartott csapatai felett, majd seregét kettéosztva, két különböző úton indította el őket Media határa felé. Ezzel nagy hibát követett el. Először is el kellett volna foglalnia Mediát, mielőtt a parthusok elhagyják téli szállásukat. Ő azonban elhagyta Armeniát, betört Atropaténébe, és feldúlta. De továbbment, és az ostromgépeket hátrahagyta, nehogy lassítsák a vonulást. Így amikor ostrom alá vett egy Phraata nevű nagy várost, ahol a méd király tartózkodott családjával, a király értesült az ostromgépek hátrahagyásáról, majd lovascsapatával megtámadta, és győzelmet aratott. A rómaiak hősiesen harcoltak, de az ellenség gyors támadásával megsemmisítette minden hadigépjüket, és mintegy tízezer római katonát elpusztított.

Antonius azonban a vereség miatt nem vesztette el a fejét. Nyílt ütközetre akarta rávenni az ellenséget, hogy így vívja ki magának a végső győzelmet. Kísérletei azonban eredménytelenek maradtak. Ismét a város ostromát kellett megkísérelnie. Az ostromgépek nélkül azonban nem tehetett semmit, ezért nem maradt más hátra, mint a tengeri ostrom. Eközben a parthusok királya, látva a rómaiak kemény kitartását, cselhez folyamodott: olyan híreket terjesztettek a fáradt római harcosok között, hogy hajlandó békét kötni Antoniusszal, ha az beszünteti a háborúskodást. Majd megígérte a római hadvezérnek, hogy sértetlenül elvonulhat, és megígérte, hogy visszavonulás közben nem intéz támadást ellene.

Antonius belátta, hogy serege túl sokat szenvedett ahhoz, hogy a tél folyamán is képes legyen ostrom alatt tartani a várost, ezért visszavonulásra szánta el magát. Amikor egy kopár vidéken szándékozott hadseregét átvezetni, egy mardiai férfi, aki jól ismerte a parthusok szokásait, és már régebben kimutatta jóindulatát a rómaiak iránt, felkereste Antoniust, és azt tanácsolta neki, hogy visszavonulás közben maradjon a hegyek lábánál, és nehéz lovasait ne tegye ki fedezetlenül a nyilakkal harcoló parthus lovasságnak, ő majd sokkal rövidebb úton vezeti őket, olyan vidéken, amely bőségesen el van látva élelemmel.

Antonius elgondolkodott a hallottakon. Azt nem akarta, hogy bizalmatlanságát kimutassa a parthusokkal szemben, de ő is helyesebbnek tartotta, hogy a rövidebb utat válasszák. A

mardaitól azonban biztosítékot kért; az felajánlotta, hogy vigyék magukkal megbilincselve mindaddig, amíg a hadsereget biztonságban el nem vezeti Armeniába.

Valóban két napig megkötözöttek minden baj nélkül vezette őket. A harmadik napon Antonius már meg is feledkezett a parthusokról, amikor a mardiai vezető észrevette, hogy egy folyó szabad folyását elzáró töltést frissen átszakították, és az útra nagy mennyiségű víz zúdult; nyomban tudta, hogy ez csak a parthusok műve lehet. Alighogy csatarendbe álltak, és a nehézfegyverzetű katonák és a parittyások felkészültek az ütközetre, máris feltűntek a parthusok, és bekerítették a rómaiakat. A harc kimenetelét végül a gall harcosok döntötték el, az ő segítségükkel verték szét a parthusokat.

Huszonnégy napon át tartott a rómaiak visszavonulása állandó harcok és csatározások közepette. Helyzetük gyakran vált válságossá. A menetelés utolsó napjaiban az is előfordult, hogy a parthusok a római tábor közelében készítettek maguknak szállást, mert azt hitték, hogy hamarosan zsákmányul ejthetik a rómaiak málháját. Antonius bíborszínű togában megjelent csapatai előtt, és beszédet intézett hozzájuk. Azokat, akik győztek, megdicsérte, a megfutamodókat pedig szidalmazta; az előbbieket biztatták, hogy tegyen bármit, csak ne szomorkodjék. Másnap reggel még erősebb fedezettel vonultak tovább. A parthusok szokás szerint követték őket, és napközben többször is megtámadták a rómaiakat. A helyzet a menetelés vége felé olyan kétségbeejtőre fordult, hogy Antonius magához hívatta egyik testőrét, egy Rhamnosz nevű szabadosát, s megeskette rá, hogy ha parancsot ad neki, szúrja át kardjával, és a fejét vágja le, hogy se élve ne kerüljön az ellenség kezére, se holtan fel ne ismerjék. Antonius barátai könnyekre fakadtak, a mardiai vezető pedig azzal biztatta, hogy már közel van a folyó, amely Armenia határát jelzi, és a parthusok azon túl nem fogják követni őket. A rómaiak végül szerencsésen átkeltek az Arakosz folyón. Antonius huszonnégyezer legionáriust és négyezer lovast vesztett. Úgy döntött, hogy a szenátust nem tájékoztatja a hatalmas veszteségről, Rómában azonban hamarosan tudomást szereztek róla.

Antonius Armeniában hagyta megmaradt serege nagyobb részét, ő maga pedig Szíriába ment, hogy találkozzék Kleopátrával. Mivel a királynő még sokáig késett, féktelen tivornyázással töltötte az időt. Kleopátra sok ruhaneműt és pénzt hozott magával, és szétosztotta a katonák között.

Rómából fontos hírek érkeztek: Octavianus szétverte Sextus Pompeius hajóhadát, Sextus legiói pedig Lepidusnak adták meg magukat. Lepidus, akinek huszonkét legio állt rendelkezésre, a maga számára követelte Szicíliát és még néhány tartományt, melyeket ő kormányzott a triumvirátus megalakítása óta. Octavianusnak azonban sikerült fellázítania Lepidus katonáit vezérük ellen. Lepidust megfosztotta hatalmától, de életét meghagyta. Ezzel felbomlott a második triumvirátus.

Octavianus tudni szeretette volna Antonius további szándékait, ezért elküldte hozzá Octaviát, nem annyira azért, mert kedveskedni akart a nővérének, hanem hogy ha Antonius megalázó módon bánik Octaviával, elfogadható ürügye legyen a háborúra. Amikor Octavia megérkezett Athénba, levelet kapott Antoniustól, amelyben férje azt ajánlotta, hogy maradjon a városban, míg ő háborúba indul. Az asszony elkeseredett.

Kleopátra tudta, hogy Octavia harcolni fog ellene, és mivel kiváló asszonynak tartotta, félt, hogy Antonius nem tud ellenállni neki. Ezért mindent elkövetett, hogy maga mellett tartsa Antoniust. Azon mesterkedett, hogy gyakran lássák könnyek közt, keveset evett, és kijelentette, hogy inkább választja a halált, mint hogy Antonius nélkül kelljen élnie. Antoniust kegyencei szidalmazták, hogy kegyetlen, szívtelen, és feláldozza azt a nőt, aki egyes-egyedül csak hozzá ragaszkodik.

Végül is Antonius hallgatott Kleopátra hízelgésére, és megírta Octaviának, hogy térjen vissza Itáliába, mert ő ismét hadjáratba indul a parthusok ellen. Valóban ez volt a szándéka, de Kleopátra tanácsára elhatározta, hogy előbb Armenia ellen fordul. Így is történt, és nagy győzelmet aratott. Fogságba ejtette az örmények királyát, és gazdag zsákmányra tett szert.

Antonius azonban nem akart elválni Octaviától, mert attól félt, hogy e tetteivel maga ellen fordítaná a rómaiakat és az itáliaiakat. De Kleopátrához is kegyes akart lenni. Nagy ünnepek közepette neki ajándékozta Föníciát, Szíriát, Kilikiát, Armeniát, Mediát és Líbiát. A proconsuli tisztséget megtartva parancsot adott, hogy ezentúl Dionüszosz = Ozirisz istenként tiszteljék, és templomot építtetett a saját tiszteletére Alexandriában.

Ez az intézkedés egész Itáliában és Rómában igen nagy elégedetlenséget keltett. Octavianus ezt jól kihasználta, de nem annyira Antonius, mint inkább Kleopátra ellen lázította fel a rómaiakat. Emberei elterjesztették, hogy ez a szörnyeteg asszony Itáliát akarja meghódítani, és ő akar uralkodni Róma felett is. Rémhíreket terjesztettek mindenütt Kleopátra féktelen életmódjáról és pazarlásairól. Az igazság azonban az volt, hogy Octavianus a Kleopátra elleni háború jelszavával Antonius ellen indult harcra a hatalomért.

A volt triumvirek nem gondoltak többé a szövetség megújítására, döntő összecsapásra készültek mindketten. Antonius levelet küldött a szenátusnak, melyben kijelentette, hogy átadja a hatalmat a szenátusnak és a népnek, ha ugyanezt teszi Octavianus is. Octavianus ekkor nyilvánosságra hozta Antonius végrendeletét.

Antonius a Vesta-szüzeknél hagyta letétben a végrendeletet, Octavianus személyesen ment el érte, elolvasta, jegyzett belőle néhány kifogásolható részletet, majd összehívta a szenátust, és felolvasta. A végrendeletnek különösen azt a részét kifogásolta, melyben Antonius azt kívánta, hogy ha Rómában halna meg, holttestét, miután díszes menetben átvitték a Forumon, szállítsák Alexandriába Kleopátrához. Octavianus Kleopátrával kapcsolatban még azt is vádként hozta fel Antonius ellen, hogy Kleopátrának ajándékozta a pergamoni könyvtárat, amely kétszázezer kötetet tartalmazott.

Rómában nőtt az elégedetlenség Antoniuszal szemben, mert elhanyagolta a közügyeket, csak Kleopátrával törődött. Octavianust az is bántotta, hogy nővérét Antonius elhagyta, sőt eltávolította házából. Ezért ő is szította a közhangulatot Antonius ellen, és felbízta a szenátust, hogy üzenjen háborút Kleopátrának. Azt állította, hogy Antonius elvesztette józan ítélőképességét. Az egyszerű emberek nem láttak tisztán: mindkét versenytárs azt hirdette, hogy a szabadságért harcol és a köztársaság megmentéséért. Melyiknek higgyenek tehát?

A háború közeledett. Előzőleg azonban különböző csodákat figyeltek meg. Szétnyílt a föld, és elnyelte Pisaurumot, az Antonius alapította tartományt az Adriai-tenger partján. Alba közelében Antonius márványszobrán több napon át izzadság jelent meg, és bár letörölték, nem szűnt meg. Görögországban egy szentélyt villámcsapás ért, amikor Antonius ott tartózkodott. Egy athéni színházban a szélvihar leszaggatta egy szoborcsopotról Dionüszosz alakját. Tudvalevő, hogy Antonius új Dionüszosznak tartotta magát. Kleopátra *Antonius* nevű vezéri hajóján félelmes csodajeleket figyeltek meg. A hajótat alatt fecskék raktak fészket, majd más fecskék rátámadtak a fészkekrakó madarakra, és elűzték őket.

Antonius uralma ebben az időben kiterjedt az Eufrátesztől és Armeniától az Ión-tengerig és Illíriáig, míg Octavianusé Illíriától a Nyugati-óceánig, dél felé pedig Etrurián át Szicíliáig. Antoniusnak legalább ötszáz hajója volt, s ezek között voltak nyolc- és tízevezősorosak is, díszesen felszerelve és pompásan kiállítva; gyalogos hadseregének száma százezer, a lovasoké pedig tizenkétezer volt.

Octavianusnak tengeri haderejét kétszázötven hajó alkotta, míg gyalogos hadseregének létszáma nyolcvanezer, lovasságáé pedig ugyanannyi volt, mint az ellenfeléé.

Antoniusz összegyűjtötte tengeri erőit, s bár szárazföldön erősebb volt, Kleopátra hatására mégis a tengeren akart megütközni Octavianusszal. Rómában sokan keresték fel Antoniust a régi barátok, consulok és szenátorok közül, és igyekeztek rávenni, hogy szakítson Kleopátrával, és egyezzen meg Octavianusszal. Kleopátra viszont az Octavianusszal való szakításra és feleségétől, Octaviától való válásra akarta Antoniust rábeszélni. A válás megtörtént, és ez szolgáltatta a végleges okot a háború kirobbantásához.

Ettől kezdve Antonius végleg Kleopátra befolyása alá került. Az egyiptomi királynő részt vett minden katonai megbeszélésen, és beleszólt a stratégiai vitákba is. Rábeszélte Antoniust, hogy ne indítson támadást Octavianus ellen, hanem a flottát is és a szárazföldi haderőt is állomásoztassa Egyiptomban, és tartsa ott az ország védelmére. Antonius tanácsadói még egyszer megkísérelték vezérüket rávenni a szárazföldi hadműveletek megindítására, és kérlelték, vezesse seregét Makedóniába, hogy ott dőljön el a háború sorsa. Nincs abban semmi restellnivaló, hogy Octavianusnak engedi át a tengert, aki annyi tapasztalatot szerzett a szicíliai háborúban, de oktalanság volna, ha Antonius, aki olyan tapasztalt a szárazföldi hadviselésben, nem használja fel legióinak nagy erejét és kitűnő felszerelését, ehelyett minden erejét hajóira fordítja és fecsérli el. Antonius azonban már elfogadta a királynő tervét. Hívei erre végképp elvesztették régi bizalmukat, és sorra átpártoltak Octavianushoz.

A két ellenfél főerői Actiumnál gyülekeztek, ahol most Nikopolisz fekszik. Mikor elhatározták, hogy tengeri csatát vívnak, Antonius hatvan kivételével minden egyiptomi hajót felgyújtatott, és a legkitűnőbb és legnagyobb gályákat, a háromtól tízevezősororig, megrakta húszezer nehézfegyverzetű harcossal és kétezer íjással. Mondják, hogy a hajók kapitányai a vitorlákat a kikötőben akarták hagyni, de Antonius rájuk parancsolt, hogy rakják be a hajókba, s hozzátette, hogy nem szabad egyetlen megfutó ellenségnek sem elmenekülnie.

Néhány napon át állandóan erős szél fűjt, és a tenger viharosan hullámzott, úgyhogy a csatát elhalasztották; az ötödik napon a tenger lecsendesedett, a szél is elállt, és ekkor megütköztek egymással.

Antonius egy könnyűnaszádon a hajók és a csapatok megsemmisítésére indult, s biztatta katonáit, hogy mivel hajóik nehéz járművek, olyan nyugodtan harcoljanak, mintha biztos talaj volna a lábuk alatt. A kapitányoknak pedig meghagyta, hogy az ellenség rohamát olyan mozdulatlanul fogadják, mintha hajóik le volnának horgonyozva az öböl bejáratában, amely szűk és veszélyes volt. Octavianus csodálkozva látta, hogy az ellenség mozdulatlanul áll a szorosban, egészen úgy látszott, mintha a hajók le volnának horgonyozva. Sokáig azt is gondolta, s ezért mintegy nyolcstadiumnyi távolságra tartotta hajóit az ellenségtől. Közben dél lett, és a szél feltámadt a tenger felől; Antonius katonái rosszul viselték a késedelmeskedést, s mivel bíztak saját hajóik nagy méreteiben és magasságában, s megtámadhatatlannak tartották őket, a balszárnynon támadásba kezdtek. Octavianus, amikor ezt meglátta, megörült, s elrendelte a jobbszárnny hátrahúzódását, mert minél messzebbre ki akarta csalni az ellenséget az öbölből és a szorosokból, hogy könnyű és gyors mozgású hajóival bekerítse a nagy méreteik s kevés evezőslegénységük miatt lassú és nehézkes hajókat.

Megkezdődött a csata, de a hajók nem ütköztek össze, és nem rohanták le ellenfeleiket; Antonius hajói túl nehézkesek voltak, nem volt elég lendület bennük ahhoz, hogy ilyen lerohanás sikerrel járjon, míg Octavianus hajói sem szemből, sem oldalról nem mertek támadni, mert a hajók orra könnyen összezúzódhatott volna, ha rárohannak a nagy vaskapcsokkal egyberótt gerendákból épült gályákra. Így a küzdelem inkább szárazföldi ütközethez vagy még inkább

várostromhoz hasonlított. Antoniusnak egy-egy gályáját Octavianusnak három vagy négy hajója vette körül, s a hajók legénysége könnyű pajzsokkal, dárdákkal, csáklyákkal és tűzcsóvákkal küzdött egymás ellen; Antonius katonái pedig fatornyokból lövöldöztek hajítógépekkel.

A csata eldöntetlenül és egyforma erővel folytatódott, amikor váratlanul megpillantották Kleopátra hajóit, amint távozásra készen vitorláikat felvonták, és a harcoló gályák sorai között megfutamodtak. Az ellenséges hajókról elámulva látták, hogy az egyiptomi hajók kedvező széllel elindultak a Peloponnészosz felé. Antonius, mihelyt meglátta Kleopátra hajójának távozását, elfeledkezett mindenről, beszállt egy ötevezős bárkába, és üzőbe vette azt az asszonyt, aki maga is a veszébe rohant, és magával vitte a pusztulásba Antonius is.

Antonius cserbenhagyta tehát azokat, akik érte harcoltak, és érte áldozták életüket. A hajóhad Actiumnál hosszú ideig kitartott, és csak amikor a hajók igen nagy károkat szenvedtek az erős ellenszélről és a heves hullámveréstől, adták fel nagy nehezen a harcot. Octavianus csatát nyert Actiumnál, és ezzel ő lett az egész római birodalom ura.

Kleopátra igyekezett megegyezésre jutni Octavianusszal, gyermekei számára az Egyiptom feletti uralmat kérte tőle. Antonius kívánsága pedig az volt, hogy mint magánszemély lakhassék Athénban, ha Octavianus nem tartja helyesnek, hogy Egyiptomban maradjon. Octavianus elutasította Antonius javaslatát, de Kleopátrának azt felelte, hogy minden tekintetben méltányos bánásmódra számíthat, ha Antonius vagy megöleti, vagy kiűzi Egyiptomból. Octavianus azért színlelt nagylelkűséget Kleopátrával szemben, mert féltette a királynő birtokában levő tengeri kincset, nehogy felgyűjtassa vagy kétségbeesésében elpusztítsa a mérhetetlen drágaságot.

Octavianus támadást indított Egyiptom ellen. Amikor Alexandria felé közeledett, Antonius felállította hadseregét a város előtti dombokon. Figyelte hajóit, amint elindulnak a kikötőből, és az ellenséges hajók felé tartanak; abban reménykedett, hogy valami dicsőséges haditettet nézhet végig. Emberei azonban ahelyett, hogy harcolni kezdtek volna, evezőikkel üdvözölték Octavianust, és álltak hozzá. Közben a lovasság is elpártolt tőle, gyalogsága pedig vereséget szenvedett. Kénytelen volt visszahúzódní a városba, miközben egyre azt kiáltozta, hogy Kleopátra árulta el.

Kleopátra félt Antonius haragjától s kétségbeesésétől, és sírboltjába menekült. Magára zárta az ajtókat, és embereit elküldte Antoniusához, hogy jelentsék halálát. Antonius megrettent a hír hallatára, és így szólt önmagához:

- Miért késlekedel, Antonius? Sorsod megfosztott az egyetlen októl, amelyért életedhez ragaszkodtál.

Bement szobájába, kioldotta és levetette mellvértjét, és ismét megszólalt:

- Ó, Kleopátra, nem az fáj, hogy el kell válnom tőled, mert nyomban hozzád megyek, hanem hogy nagy hadvezér létemre egy asszony múlt felül lelke nagyságával.

Antonius először a szolgáját kérte meg, hogy szúrja le, de amikor az önmagát ölte meg ura helyett, Antonius mellbe döfte magát, és a pamlagra zuhant, de nem halt meg. Amikor megtudta, hogy Kleopátra él, az asszonyhoz vitette magát a sírboltba, és ott halt meg Kleopátra karjai között.

Octavianus magával akarta vinni Szíriába Kleopátrát és gyermekeit. A királynő ezt megtudta, és engedélyt kért arra, hogy Antonius hamvainál halotti áldozatot mutasson be. Lement a sírboltba, és a hamvakat tartalmazó urnát magához ölelve így szólt:

- Ó, drága Antoniusom, nemrégiben még szabad kézzel temettelek el, de most már mint fogoly mutatok be neked halotti áldozatot. Ez az utolsó, melyet Kleopátrád hoz neked.

Kleopátra még sokáig mormolt panaszos szavakat, majd fürdőt készíttetett magának. Utána asztalhoz dőlt egy kerevetre, és gazdag lakomát fogyasztott el; ekkor falusi kosárral egy ember érkezett a palotába, és egy teli kosár fügét hozott a királynő számára. Kleopátra elővette már megírt írotábláját, s elküldte Octavianushoz, majd a vacsora után mindenkit elküldött maga mellől, két udvarhölgye kivételével, és bezárta az ajtókat.

Octavianus felnyitotta az írotáblát, és amikor elolvasta Kleopátra kérését, hogy temessék Antonius mellé, azonnal megértette, mi történt. Mire emberei a palotába értek, ott találták Kleopátrát királyi díszben, holtan az aranykereveten.

Mondják, hogy kígyó marta meg. A mérges kígyót a levelekkel betakart kosárban, a fügék alatt csempészték be a királynőhöz; ő kívánta, hogy ne tudja, mikor harap a testébe. Mások azt mondják, hogy a kígyót egy vizeskorsóban rejtegette. De az igazság sosem derült ki; egyesek azt mondják, hogy a mérget egy hajtű kivájt belsejébe tette, és a hajában rejtette el, de sem a tűszúrás helyét, sem a mérge nyomát nem találták a testén. A kígyót sem találták meg a szobában. Ismét mások azt állították, hogy karján két egészen kis szúrás nyoma látszott. Nyilván ennek adhatott hitelt Octavianus is, mert mikor a diadalmenetben Kleopátra szobrát vitték, karjára tekerőzött kígyóval ábrázolták.

Octavianust nagyon bántotta Kleopátra halála, és holttestét Antoniuséval együtt fényesen és királyi pompával temettette el. Kleopátra harminckilenc éves korában halt meg, huszonkét évig tartó uralkodás után, amelyből több mint tizenkét éven át uralmát megosztotta Antoniuszal. Antonius ötvenhét (vagy ötvenkilenc - nem tudni) évig élt.

-&-